

Ратови Русије 1999–2019.

Владимир Трапара

Корице:

Споменик победе у Парку победе у Москви, аутор Владимир Трапара.

др Владимир Трапара

Ратови Русије 1999-2019.

Београд, 2020.

Издавач:

Институт за међународну политику и привреду,
Београд, Македонска 25

За издавача:

проф. др Бранислав Ђорђевић, директор

Рецензенти:

др Душан Пророковић, научни сарадник,
Институт за међународну политику и привреду, Београд
проф. др Драган Ђукановић, ванредни професор,
Факултет политичких наука Универзитета у Београду
др Владимир Ајзенхамер, доцент,
Факултет безбедности Универзитета у Београду

Компјутерска обрада:

Сања Баловић

Лектура:

Маја Јовановић

Штампа:

Донат Граф доо, Мике Аласа 52, Београд

ISBN 978-86-7067-274-1

Монографија је настала у оквиру пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2020. године”, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2020. године.

Брату Александру

САДРЖАЈ

Предговор	9
УВОД	13
ПОБЕДА, ИЛИ НИШТА	17
ВЕЛИКОСИЛСТВО РУСИЈЕ	33
РУСИЈА КРАЈЕМ ХХ ВЕКА	49
ЧЕЧЕНИЈА (1999–2009)	63
О вуку и медведу	63
Први чеченски рат	71
„Противтерористичка операција“	78
„Чеченизација“. Је ли Русија недвосмислено победила у Чеченији?	89
ПУТИНОВА РУСИЈА	101
ГРУЗИЈА (2008)	113
Парче „раја на земљи“	113
„Револуција ружа“ и њена деца	122
„Августовски тенкови“	131
Стратегија замрзнутог сукоба	142
РУСИЈА У ВРЕМЕ „РОКАДЕ“	151
УКРАЈИНА (2014–2015)	165
Гранична земља	165
„Украјинска клацкалица“	175
„Евромајдан“	186

Од „Кримског пролећа“ до „Минска 2“. Сукоб „променљиве температуре“	197
РУСИЈА КА 2020-ИМ	215
СИРИЈА (2015–)	227
„Ово је Блиски исток“	227
„На тебе је ред, докторе“	238
Руси долазе	248
„Једнооки краљ у долини слепих“. Шта представља победа у рату без краја?	261
ЗАКЉУЧАК	271
БИБЛИОГРАФИЈА	281

ПРЕДГОВОР

Идеја да напишем ову књигу родила се почетком фебруара 2017. године. У том тренутку сам чекао на објављивање своје прве научне монографије о периоду „ресетовања“ односа Русије и Сједињених Држава, која је заправо представљала мој дорађени докторат – написан 2014, а одбрањен 2015. У периоду између писања доктората и његовог објављивања у виду књиге желео сам да што пре кренем у израду своје друге монографије, али нисам био сигуран о чему – скоро две године сам потрошио разматрајући идеју и делом прикупљајући материјал за писање о нуклеарном програму Ирана. Сплет догађаја крајем 2016. утицао је да променим правац ка сасвим другој теми. Октобра месеца те године гостовао сам у једној ТВ емисији, где сам констатовао да је Русија од доласка Путина на власт 1999. до тада водила четири рата. Мој саговорник Мирослав Лазански ми је после емисије шапнуо: „Водила четири рата, и сва четири добила“, на шта сам му одговорио да је за прва три то јасно, док у Сирији тек треба да видимо шта ће се десити. Пред почетак нове 2017. године сиријска војска је уз руску помоћ из ваздуха успешно окончала акцију у Источном Алепу. Ја сам се сетио опаске Лазанског и констатовао да након пада Алепа заиста можемо да кажемо да је Русија победила и у четвртој рату. Како је цео академски свет, па и ја, у тим тренуцима био опседнут избором Доналда Трампа за председника САД, то ми је у први мах одвукло пажњу, тако да је морало да прође још неких месец дана да утиске од разговора с Лазанским и пада Алепа преточим у идеју о писању научне монографије о руским ратним победама од 1999. наовамо.

Целокупан посао на прикупљању и разматрању богате грађе, а затим и писању о ратовима Русије у Чеченији, Грузији, Украјини и Сирији, показаће се тежим него што сам очекивао и потрајаће скоро три године – до јесени 2019, тако да ми се таман „згодно“ наместило да књигу назовем Ратови Русије 1999-2019. и покријем „округлу“ бројку од првих двадесет година Путинове владавине. Да завршим своју причу у 2019. нису ми сметале чињенице да је сукоб у Украјини и даље „променљиве температуре“, а онај у Сирији „врућ“ – како је од завршетка писања прошло неколико месеци, могу да констатујем да се ситуација развија у

складу са налазима до којих сам дошао. Од мировног плана за Украјину и даље нема ништа, упркос првом састанку председника Зеленског и Путина. У Сирији преостали камен спотицања остаје Идлиб, где је сиријска војска уз помоћ Руса обновила офанзиву и заузела додатни део провинције, укључујући и аутопут Дамаск-Алеп. Турска војска је по четврти пут интервенисала у сиријском сукобу, како би зауставила офанзиву Дамаска. Путин и Ердоган договорили су ново примирје, које подразумева фактичку поделу провинције, при којој сам град засад остаје у турској сфери утицаја.

За успешно истраживање и писање књиге био ми је неопходан теоријски оквир. Ту сам у старту имао велике недоумице, јер нисам био сасвим задовољан оквиром из прве књиге/доктората – желео сам нешто једноставније, а убедљивије и, по могућству, још еклектичније. Могу да кажем да сам имао среће. Негде у пролеће или лето 2017, Александар Вучић – не могу, дакле, да се сетим који је тачно тренутак био, и је ли тада још био премијер, или већ председник Србије – гостовао је уживо у једној ТВ емисији. Сасвим неvezано за ток општег разговора с водитељем, почели су да говоре о књигама, када му је Вучић препоручио да прочита књигу *Nothing Less Than Victory*, аутора Џона Дејвида Луиса. Како сам био радознао, одмах сам потражио ту књигу и скинуо њено електронско издање са интернета. Не само да сам је прочитао у једном даху и да ми се јако допала, већ сам врло брзо установио да ће ми она послужити као теоријски оквир. Из ње сам сазнао да, иако у бројним ратовима у историји има пуно војних победа неке од страна, нису све те победе једнаке – неке су „једнакије од других“, те ваља обратити пажњу на (према аутору, с чиме сам се сложио, позитивне) последице које су произвеле. Пошто сам се и ја бавио руским војним победама, логично је било да „пропитам“ спадају ли те победе, према Луисовим критеријумима, у поменути категорију – тзв. „недвосмислених победа“. Књигу сам касније прочитао још двапут, и то у штампаном издању, које ми је немарни поштар бацио пред кућни праг, а ја – још једна срећна околност у целој причи – на време наишао да је покупим, пре него ме неки комшија предахитри.

Шта је битно да кажем читаоцу пре него што „пређем на ствар“? Моја прва књига је критикована, а то је и иначе случај са мојим радовима и другим усменим и писменим јавним наступима, за превелику пристрасност у корист Русије. Од тога сам се бранио на најједноставнији могући начин, што чиним и сада, признањем – да, ја јесам пристрасан, „навијам“ да Русија настави да побеђује, што већ и поглед на мотив на корици ове књиге може да потврди. Стало ми је да Русија буде моћна

држава и велика сила, која би у перспективи могла да заштити не само себе, већ и моју земљу Србију и читав свет од негативних последица америчког хегемонизма. Међутим, баш зато што ми је стало, сматрам да је истина једино средство којим се ови циљеви могу остварити. Права научна, на чињеницама утемељена и методолошки обрађена истина – за разлику од пропаганде, која случајно (услед нечије заблуде) или намерно (због нечијег партикуларног политичког циља) искривљује стварност. У овој књизи сам се нарочито трудио да испоручим ту истину. У њој читалац неће наћи некритичке хвалоспеве Путину, унутрашњем друштвеном, економском и политичком уређењу у Русији, па ни њеној спољној политици, укључујући и вођење ратова о којима је реч. Све је било подложно преиспитивању и критици, те настојању да се чује и друга страна. Да није тако, коришћена литература не би обиловала насловима аутора критички оријентисаних према Русији и Путину. Зато са сигурношћу тврдим да ће у овој књизи и читаоци који не деле моју љубав према Русији моћи да пронађу нешто за себе – онако како сам се, уосталом, и ја пронашао у Луисовој књизи, иначе пристрасној у корист западних либералних друштава.

На крају бих се захвалио свим себи блиским и драгим људима на моралној подршци коју су ми пружали док сам радио на књизи. На професионалној подршци бих се захвалио својим колегама са Института за међународну политику и привреду, пре свих Срђану Кораћу, Слободану Јанковићу, Марини Костић, Душану Пророковићу (рецензент), Драгану Петровићу, Ани Јовић-Лазич, Небојши Вуковићу, Богдану Стојановићу, Невени Шекарић, Ненаду Стекићу, Стевану Рапаићу, Сањи Баловић и директору, Браниславу Ђорђевићу. Изван Института, захваљујем се Владимиру Ајзенхамеру (рецензент), Младену Лишанину, Драгану Ђукановићу (рецензент), Божидару Кнежевићу, Драгану Живојиновићу, Милану Липовцу, Милошу Ковићу, покојној Светлани Ђурђевић-Лукић, професорима Драгану Симићу и Момчилу Милиновићу, а нарочито професору Ричарду Сакви, кога сам упознао у завршној фази писања. Коначно, захваљујем се и Мирославу Лазанском и председнику Александру Вучићу што су ми нехотице помогли да ова књига настане и буде таква каква јесте.

У Београду, 9. марта 2020. године

Владимир Трапара

УВОД

Рат је „ђавоља работа“. Ниједна друштвена појава нема толико истовремених и далекосежних негативних ефеката на друштво у целини, тако да рат с правом можемо да посматрамо у истој равни са великим природним (еколошким) катастрофама. Стога не чуди да је рат одувек био једна од основних преокупација друштвених наука и филозофије, а да је у науци о међународним односима тема број један. Но, разматрање рата не исцрпљује се у проучавању његових негативних ефеката. Ратови су кроз историју често резултирали и значајним друштвеним напретком. Државе и друштва су, да би се припремили за рат, усавршавали своју технологију и институције. Многе од негативних друштвених појава и превазиђених институција, које су тлачиле људе и ометале напредак и бољитак, нестале су управо у ратном вихору. Коначно, иако можда звучи парадоксално, рат је допринео и својој супротности – миру. Захваљујући чињеници да су велике европске и светске силе у првој половини 20. века водиле два најразорнија рата у историји, а затим ради још ефикаснијег вођења рата направиле нуклеарно оружје, међу великим силама већ неколико деценија уназад нема нових директних ратова. И не само међу великим силама, већ су међудржавни ратови уопште све ређи јер се, због преовлађивања негативних над позитивним ефектима у условима савремене технологије, они посматрају као неисплативи.

Па ипак рат, како међудржавни тако и грађански, није ствар прошлости. Ратови се и даље воде. Понекад и за понеког они јесу исплативи, а понекад и још увек неопходни да би се обезбедило унапређење друштва (у најширем смислу и човечанства) и завладао мир. Стога главна преокупација науке о међународним односима данас, као и одувек, требало би да буде – како да након рата уследи стабилан мир?¹ У савременој постхладноратовској пракси сличном логиком се води најмоћнији светски актер – Сједињене Америчке Државе, које су у последњих тридесетак година водиле низ ратова, углавном против

¹ Међународни односи, као посебна научна дисциплина, и јесу основани после Првог светског рата с тим циљем – да научним путем утврде шта је неопходно да би мир који је уследио иза њега остао стабилан, односно да се сличан рат не би поновио.

знатно слабијих противника, видевши их као неопходне да би на планети завладаo „вечни мир“ у складу са њиховом визијом – PAX AMERICANA. Зато не изненађује да су очи проучавалаца међународних односа у овом периоду превасходно упрте у Вашингтон, његову спољну политику и, посебно, оружане интервенције које предузима. Но, у најновије време још један светски актер једнако често као Америка посеже за оружјем у спровођењу своје спољне политике, са израженом тенденцијом да од њих преузме „штафетну палицу“ на том плану. На овог актера, Русију, ми скрећемо нашу пажњу и пажњу читалаца.

Русији ратовање никада није било страна активност. Неки од руских победничких ратних подухвата (главни примери против Наполеона и Хитлера), омогућили су фундаменталне промене међународног поретка. Често је сила оружја била једино средство којим је Русија могла да се избори за своје „место под сунцем“, јер јој друге околности нису ишле на руку. Још је цар Александар III констатовао да „Русија има два савезника: војску и морнарицу“. Многи с правом, и у данашње време, цитирају ову изреку. Након што је у последњој деценији 20. века изгубила статус суперсиле и посрнула у више егзистенцијалних аспеката, суочивши се истовремено и са непријатељским геополитичким продором на исток либералног хегемонизма Сједињених Држава, Русија је била принуђена да се поново ослони на своја два традиционална „савезника“. Почетак периода руске ратне историје, који обрађујемо у овој књизи, потпуно логично смештамо у 1999. годину. Разлика између почетка Другог чеченског рата, којим започиње победоносна серија савремених ратова Русије, и доласка на власт Владимира Владимировича Путина, нашироко препознатог као лидера који је избавио Русију од посрнућа и вратио јој њену снагу и достојанство, износи само два дана. Предмет ове књиге, дакле, јесу ратови Русије у Путиновој ери. Разлог зашто 2019. узимамо као завршну годину посматраног периода лежи у чињеници да у тој години завршавамо писање књиге, те нам се згодно „наместило“ да „заокружимо“ биланс првих двадесет година Путинове владавине. У поглављу о Сирији објаснићемо зашто чињеница да тамошњи сукоб још увек траје није сметња да већ сада протумачимо и његов исход.

Наравно, за свако квалитетно научно истраживање, па и наше, неопходан је одговарајући теоријски оквир. Пронашли смо га у концепту недвосмислене победе, који је велшки аутор Џон Дејвид Луис развио у свом капиталном делу Победа, или ништа. Концепт нам је био занимљив из најмање два разлога. Прво, јер посматра ратове пре свега као сукобе различитих идеја, а ми сматрамо да управо специфична идеја, дубоко

укорењена код руске елите и народа, стоји иза сваког руског посезања за оружјем у савременом периоду – у питању је идеја великосилства, о којој ћемо посебно говорити. Друго, полазно питање које Луис поставља исто је као и наше – како да иза рата уследи стабилан мир? Одговор који овај аутор нуди је да стабилан мир обезбеђује недвосмислена победа оне стране у сукобу која се бори за морално исправнији циљ. Како је Русија војно победила у сва четири рата о којима говоримо, имамо основ да на њих применимо Луисов концепт, тако што ћемо: у моралном погледу упоредити идеју којом је Русија била вођена, са идејама њених противника; установити јесу ли поменуте руске војне победе биле недвосмислене према Луисовим критеријумима, односно да ли обезбеђују стабилан мир између Русије и њених противника.

Књига је структурисана на следећи начин. У теоријском поглављу које следи образлажемо Луисов концепт недвосмислене победе, уз посебан нагласак на практичне примере – студије случаја којима се Луис послужио – као и уз упутство како ћемо овај концепт применити на савремене ратове Русије. Затим је на реду поглавље у коме се бавимо моралном идејом за коју се Русија борила у сва четири рата – великосилством, уз посебан осврт на њен однос према америчкој идеји изузетности. Следећих осам поглавља можемо да поделимо у две групе. Четири су најопширнија и најважнија у књизи, јер се свако од њих конкретно бави по једним од руских ратова у последњих двадесет година: Чеченијом (1999–2009), Грузијом (2008), Украјином (2014–2015) и Сиријом (2015–). Са њима се наизменично смењују поглавља која се баве територијалним интегритетом, стањем економије, политичком стабилношћу и међународним положајем Русије, уочи и између ових ратова. Тако увод у Чеченију представља поглавље које говори о Русији крајем 20. века, уочи почетка Путинове ере. Између Чеченије и Грузије налази се поглавље које обрађује прва два Путинова мандата, а између Грузије и Украјине оно које говори о периоду „рокаде“, односно Медведевљевом председниковању и повратку Путина на ту функцију. Услед прекратког временског размака између почетака украјинског и сиријског сукоба, поглавље „Русија ка 2020-им“ прати стање не само уочи, већ и у току овог последњег, до тренутка писања. Коначно, у Закључку сумирамо резултате наших студија случаја, те њихове импликације за савремену Русију, али и оне од шире теоријске и практичне вредности.

ПОБЕДА, ИЛИ НИШТА

Велшки политиколог, историчар и филозоф Џон Дејвид Луис (*John David Lewis*, 1955–2012), објавио је 2010. године најзначајније дело – *Победа, или ништа*.² У овој занимљивој књизи изнео је концепт у коме се истиче значај остварења победе као ратног циља за перспективу стабилног мира међу дојучерашњим непријатељима. Овај концепт – *недвосмислене победе* – представља основу теоријског оквира који користимо у овом истраживању.³ Луис полази од критике фундаменталне промене у поимању циљева рата код Сједињених Држава, која се одиграла након Другог светског рата у односу на ранији период. Наиме, он примећује да су се у 1939. години Американци још држали начела „одлучујућа победа у бици ломи вољу непријатеља да ратује и тера га да моли за мир“, али да након Другог светског рата постепено девалвирају победу као циљ рата, о чему сведочи цитат из приручника коришћеног у Корејском рату (1950–1953): „Сама победа као ратни циљ не може бити оправдана, јер сама по себи не осигурава увек остваривање националних циљева“. Луисова оцена је да су САД због овакве промене односа према ратним циљевима, после 1945. остале без недвосмислене војне победе, упркос више стотина хиљада погинулих војника.⁴ Штавише, он примећује да је идеја да захтевање победе нужно гарантује обнављање сукоба у будућности постала уврежена код Американаца, те да би то оспорио служи се студијом случаја шест великих ратова у којима потпуна победа не само да није водила ка још тежем рату, већ је успоставила темеље трајног мира

² Видети: John David Lewis, *Nothing Less Than Victory: Decisive Wars and the Lessons of History*, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2010.

³ Метатеоријском анализом Луисовог концепта недвосмислене победе, изнетог у овој књизи, бавили смо се овде: Владимир Трапара, „Концепт недвосмислене победе Џона Дејвида Луиса“, *Међународна политика*, год. 70, бр. 1176, октобар–децембар 2019, стр. 5-21. Дошли смо до закључка да је поменути концепт еклектичког карактера, јер у себи обједињује елементе све три велике школе мишљења у науци о међународним односима: конструктивистичке, реалистичке и либералне. *Ibid.*, стр. 15-19.

⁴ John David Lewis, *Nothing Less Than Victory: Decisive Wars and the Lessons of History*, *op. cit.*, p. 1.

међу бившим непријатељима. За сваки од тих ратова карактеристично је да је почео агресијом а затим стагнирао, док моћна противофанзива и недвосмислена победа друге стране нису дубоко зашле у моралну сврху рата и натерале агресора да одустане од даље борбе и циљева који су га мотивисали да је уопште започне.⁵

Своју филозофију рата Луис темељи на чињеници да је рат искључиво људска активност, јер се људи, за разлику од животиња, организовано боре за одабране циљеве и вредности. На питање шта је то што може да натера понекад и целе нације у крваву кланицу, али и да их учини трајно мирољубивим, Луис одговара да су то одређене моралне идеје, које су значајније од физичких капацитета.⁶ Рат је у основи сукоб различитих моралних сврха, које се за разлику од физичких капацитета не могу квантификовати.⁷ Агресивну нацију, чак иако нема довољно моћи, храбри закључак да противник нема вољу да се бори; с друге стране, моћна нација може да одустане од борбе ако становништво схвати да је рат неправедан и неисплатив.⁸ Сходно томе, примарни циљ рата не би требало да буде уништење противникове војске или индустрије, већ његове воље да настави борбу, а како употребити силу да би се та воља сломила – питање је о коме војни планери дебатују у последњих неколико деценија.⁹ Луис, међутим, тврди да је задовољавајући одговор на ово питање дао још Клаузевиц у 19. веку. Овај немачки војни мислилац тврдио је да свака од страна у рату има свој „гравитациони центар“, који представља суштински извор њене идеолошке и моралне снаге. Овај центар уједно је и тачка највеће рањивости стране у сукобу – уколико се он сломи, наставак рата је немогућ.¹⁰ Задатак војног команданта је да идентификује овај центар, устреми се на њега и сломи противникову вољу за рат, што значи „не само преокренути политичку одлуку да се рат настави наметањем одлуке о

⁵ Ibid., p. 2.

⁶ Ibid., pp. 2-3.

⁷ Ibid., pp. 3-4.

⁸ Ibid., p. 10.

⁹ Ibid., pp. 3-5.

¹⁰ Према Клаузевицу, овај центар не мора да буде војска – она је то била за велике војсковође попут Наполеона, Александра, Густава Адолфа, Карла XII и Фридриха Великог; за изнутра подељене земље то је обично главни град; у малим државама које се ослањају на помоћ велике силе, то је војска савезника; у савезима је то заједнички интерес, а у народним устанцима личност лидера и јавно мњење. Ibid., pp. 5-6.

предаји, већ и посвећеност становништва да настави (или поново започне) рат“. Да би ово постигао, командант мора да зна „себе, свој народ, непријатеља, његов народ – и свој, као и непријатељев морални циљ“.¹¹

Противофанзиве из примера у Луисовој књизи испуниле су Клаузевицове критеријуме. Оне нису постигле само физички успех и војно поразиле непријатеља, већ натерале и њега и његово становништво да се суоче са оним што су учинили, признају безнадежност наставка рата и одустану од заблуда које су их ка рату одвеле.¹² Чињеница војног пораза у овим ратовима водила је стабилном миру само када је отворено призната од стране поражених, а циљеви победника претходно отворено саопштени.¹³ У сваком од примера, војни неуспех је подрио моралну основу деловања вођства поражене стране – оно је било дискредитовано видљивим доказом пораза, а резултат је био не само промена односа снага, већ и дугорочна промена политике.¹⁴

Први пример, односно први случај на коме Луис тестира свој концепт, јесу Грчко-персијски ратови (547–446. пре н. е.). Према њему, оно што стоји иза њих, односно иза одлуке персијских краљева да нападну грчке градове-државе, била је идеја експанзије њихове „божанске“ владавине широм света, која је легитимисала њихову власт, а не некакви стратешки или економски разлози.¹⁵ Ова идеологија сударила се са грчким идеалима аутономије и владавине самим собом.¹⁶ Символ персијске експанзионистичке идеологије, уједно и гравитациони центар Персијског краљевства, била је краљевска флота. Њу су Грци готово у потпуности потопили у бици код рта Микале (на персијској територији), што је навело персијског краља Ксеркса не само да прекине рат, већ и да из основа промени политику и више никада не нападне Грчку.¹⁷ Он је одустао од

¹¹ Наведено према: *Ibid.*, p. 6.

¹² *Ibid.*, p. 6.

¹³ *Ibid.*, p. 287.

¹⁴ *Ibid.*, p. 7.

¹⁵ *Ibid.*, p. 15.

¹⁶ Свако ко би покушао противправно да влада – био то тиранин изнутра, или страна сила споља – изазивао је непријатељство Грка. *Ibid.*, pp. 16-17.

¹⁷ *Ibid.*, pp. 21-22, 31-33. Кључни тренутак у рату била је одлука Грка да се након победа код Платеје и Саламине не зауставе на својим обалама, већ у противофанзиву пређу Егеј и код Микале нападну и униште персијску флоту. *Ibid.*, pp. 20-21.

освајања не зато што није имао физичких капацитета да поново нападне Грке – ови капацитети били су практично неограничени – већ зато што је поражена морална идеја због које је кренуо у освајање, те је био принуђен да своју владавину изнова утемељи на основама које не би захтевале нову инвазију Грчке.¹⁸ Мир између Грка и Персијанаца трајао је наредних век и по, до освајачких похода Александра Македонског.

Други пример из античке историје јесте пораз Спарте у рату против Тебе (382–362 пре н. е.). Спарта је у читавом периоду процвата античке Грчке, а посебно након Пелопонеског рата у коме је поразила Атину, била перципирана као војно најмоћнија грчка држава. Готово сви Грци делили су мит о спартанској непобедивости, ни не помишљајући на изводљивост напада на саму Спарту. Статус „неосвојиве тврђаве“ Спарта није стекла тиме што је била ограђена зидовима, које није имала, већ чињеницом да је у дугом периоду водила ратове искључиво ван свог језгра, недоступног другим Грцима, које је служило као самодовољна економска база освајачких похода.¹⁹ Управо ову економску базу, чије је средиште било у Спарти потчињеној пелопонеској територији Месенији, Луис идентификује као гравитациони центар спартанског друштва. У суштини, потчињеност Месењана, али и осталих пелопонеских Грка и домаћих робова – хелота, била је тачка највеће рањивости спартанског друштва и његовог војничког етоса. Атинско друштво слободних грађана било је стога безбедносна претња Спартанцима, а слично ће се поновити и са Тебом и њеним Беотијским савезом, који је за разлику од наметнутог Пелопонеског претежно био резултат слободног избора градова који су га чинили.²⁰ Упустивши се у империјализам под Агесилаосом, у време када је њена моћ већ била кренула да опада због лоше демографске ситуације, Спарта је доживела пораз од тебанске војске код Леуктре 371. године пре н. е. Али, та битка није сама по себи одлучила судбину Спарте, већ одлука тебанског лидера Епаминондаса да крене у противофанзиву на Пелопонез и нападне саму Спарту.²¹ Житељи Спарте, који нису били ратници, по први пут су видели непријатеља и суочили се са опасношћу да им се догоди оно што је Спарта чинила другима. Војници су чували град без зидина, али, како је историчар Ксенофонт забележио, „изгледало је да их је мало, и било их је

¹⁸ Ibid., pp. 22-26.

¹⁹ Ibid., pp. 38-40.

²⁰ Ibid., pp. 42-43, 46-47, 61-62.

²¹ Ibid., pp. 45-46, 52-54.

мало“. Сазнање Спартанаца да нису достојни сопственог мита о непобедивости из темеља је уздрмало њихово друштво и војнички етос.²² Ово је схватио и Епаминондас, оценивши да нема потребе да уништи или заузме Спарту, јер је испунио циљ. Уместо тога, одлучио се за успостављање равнотеже, односно обнову Месене као самосталног центра насупрот Спарти.²³ Спарта више никада није представљала претњу ни за своје пелопонеске суседе, а камоли удаљене грчке државе.

Други пунски рат Рима и Картагине (218–201. пре н. е.) је трећи случај који Луис обрађује. У жељи да се освети за пораз у Првом пунском рату, картагински војсковођа Ханибал повео је војску у Италију копненим путем. Идеја је била да се нападне центар римске моћи – његов однос са италијанским савезницима – који је Ханибал добро уочио, али га није до краја разумео.²⁴ Иако је против Римљана добијао битку за битком, он није успео сасвим да разбије везу италијанских градова са Римом, јер је њихова лојалност била заснована на поверењу (*fides*) и стабилним политичким институцијама, а он им није понудио алтернативну моралну идеју зарад које би се окренули против Рима.²⁵ Но, ни Рим није могао да добије рат докле год је користио Фабијеву тактику избегавања битке и изгладњивања Ханибала.²⁶ Овој тактици Сципион је супротставио сасвим нови приступ, уочивши слабост Картагињана у Шпанији, где су се ови ослањали на личну лојалност поглавица шпанских племена, коју је било лакше изменити него лојалност италијанских градова према Риму.²⁷ Након победе у Шпанији над Картагињанима, а затим и у сопственом Сенату над присталицама Фабијевог дефанзивног приступа, Сципион искрцава војску на афричку обалу. Изненадни долазак стране војске био је шок за Картагињане, који су молили за мир и пре него је Сципион почео опсаду њиховог града.²⁸ Ханибал је био принуђен да се врати да брани Картагину, понудивши Римљанима мировне услове – одрицање од страних територија, али уз задржавање флоте. Сципион је ово одбио и потукао Ханибала код Заме, исправно проценивши да једино недвосмислена победа коју ће сами Картагињани

²² Ibid., pp. 55-56, 64.

²³ Ibid., p. 56.

²⁴ Ibid., p. 80.

²⁵ Ibid., pp. 96-98.

²⁶ Ibid., pp. 81-82.

²⁷ Ibid., p. 83.

²⁸ Ibid., p. 92.

имати прилику да виде под својим зидинама (што није био случај у Првом пунском рату), може да обезбеди трајни мир.²⁹ Безусловно прихвативши Сципионове мировне услове – разоружање, одустајање од свих територијалних претензија ван Африке, одрицање од права да икада води рат без дозволе Рима, те прихватање статуса другоразредне силе – Картагина је напустила и своју експанзионистичку идеју, и више никада није напала Рим.³⁰ Уместо тога, вратила се ономе што је увек најбоље радила – трговини, захваљујући којој је временом успела да постане економски просперитетан град, оставивши империјализам онима који су то радили најбоље – Римљанима.³¹ Нажалост, нова генерација Римљана се неће задовољити овим врло повољним стањем односа са Картагином, утемељеном на недвосмисленој победи у Другом пунском рату, већ ће у Трећем у потпуности уништити свог ривала.³² Овај рат, по Луису, и није био прави рат, нити победа, већ непотребни масакр.³³

Последњи антички пример из књиге *Победа, или ништа*, јесу ратови римског цара Аурелијана (270–275). Овај владар успео је, макар привремено, да извуче царство из велике кризе у коју је било запало, тежећи недвосмисленој победи у сукобу са свим спољним противницима и уочавајући гравитационе центре њихове снаге које је у ту сврху требало напасти, како би се повратила војна контрола широм империје, пре свега у Галији и на истоку (данашња Сирија).³⁴ Он је проницљиво направио разлику између „наших и њихових“, односно између побуњених градова које је требало „ослободити“, односно великодушно поступити с њиховим становништвом након што се буду предали, те на томе засновати њихово будуће поверење у Рим, и „варвара“ који такав третман не заслужују.³⁵

²⁹ Ibid., pp. 92-93.

³⁰ Луис критикује реалистичко тумачење Доналда Кагана, према коме Картагина након Другог пунског рата због слабости није поново напала Рим – према Луису, није била у питању слабост, већ одсуство воље, идеје да се крене у нови рат. Ibid., pp. 99-100.

³¹ Ibid., pp. 93, 99-100, 102.

³² Ка уништењу Картагине, Римљане је водила опсесија моћи и војном доминацијом. Њен иницијатор Катон био је љубоморан на картагински просперитет. Ibid., pp. 103-105.

³³ Ibid., p. 104.

³⁴ Ibid., p. 118. Пре тога, Луис хвали Аурелијанову одлуку да се одрекне Дакије, услед процене да су одбрањиве границе боље од препроширене територије која није под контролом. Ibid., p. 119.

³⁵ Ibid., pp. 124-126.

Дошавши са надмоћним снагама у Палмиру, побуњени град на истоку, искористио је дубоку поделу између тамошњег становништва и вођства Зенобије, и навео и низ других источних градова да се предају без борбе.³⁶ Но, до краја своје владавине Аурелијан је посејао и семе будуће пропасти Римског царства, подигавши зидове око града Рима, који је требало да служи за одбрану од варвара. Вековима се снага и величина Рима огледала у отвореним путевима у град („сви путеви воде у Рим“), који су били јачи од зидова, јер су демонстрирали самопоуздање непобедиве римске цивилизације. Једном подигнути, зидови су, осим што су бранили град, подсећали његове грађане да су под сталном претњом, те тиме били отворено признање трајне слабости и рањивости.³⁷

Анализирајући Амерички грађански рат као први пример недвосмислене победе из модерног доба, Луис брани северњачког генерала Шермана, захваљујући чијој тактици су снаге Севера извојевале ту врсту победе у кампањи вођеној 1864–1865. Овај генерал до данас се налази на мети критике зато што је плански спаљивао јужњачке плантаже, које су биле цивилни циљ. Но, према Луису управо у тим плантажама налазио се гравитациони центар јужњачке моћи. Спаљивање плантажа требало је да убеди јужњачке цивиле да немају шансе да добију рат. Докле год је била на снази супротна тактика, јурњаве за противничком војском и улажења у небројене битке на отвореном, Конфедерација је пружала жилав отпор јер је њено становништво веровало у лажне вести о победама на удаљеним бојиштима. Шерман им је „донео рат кући“, исправно проценивши да заправо већина јужњачког становништва није за сецесију, јер не поседује робове ради којих би бранила робовласнички поредак, већ верује да се брани од „северњачке агресије“.³⁸ У свом маршу ка Атлантском океану, без унапред одређеног места где ће се на њега изаћи, Шерман се послужио „флексибилном тактиком у оквиру интегрисане стратегије“ за постизање „нефлексибилне сврхе“ – сламања воље непријатеља да се бори.³⁹ Спаљивање Атланте на

³⁶ Ibid., p. 128.

³⁷ Ibid., pp. 136-137. Ипак, Аурелијан се, након што је мислио да је Зенобијиним свргавањем осигурао лојалност Палмире, суочио са „превртљивошћу Сиријаца“. У том граду се појавио узурпатор који је масакрирао римски гарнизон, па је Аурелијан морао да се врати и „одржи лекцију“ Палмиранима мучењем узурпатора до смрти и разарањем дела града. Ibid., p. 129.

³⁸ Ibid., pp. 142, 144, 150, 158-159.

³⁹ Ibid., p. 156.

том путу послало је поруку јужњацима какве последице ће имати наставак побуне, што је одлучујуће допринело да се њено руководство безусловно преда, а не само да буде војно поражено. Предаја је била битна да би јужњаци схватили да су доживели недвосмислен пораз и да не би наставили герилску борбу.⁴⁰ Шерман, Грант и Линколн су им понудили алтернативу, супротстављајући људска права појединаца, праву државе да поседује робове.⁴¹ Луис закључује да Шерман није уништио Југ већ га је спасао, односно ослободио „његов капацитет да постигне своју праву, јединствену америчку будућност“.⁴² Обезбедио је јединство Сједињених Држава, које траје и данас.⁴³

Једини негативан пример који Луис обрађује, у жељи да покаже какве последице може да има избегавање недвосмислене победе као циља рата против агресивне нације, јесте британска политика попуштања Немачкој између два светска рата (1919–1939). Овој политици претходила је одлука америчког председника Вилсона да на крају Првог светског рата прихвати „мир без победника“, за шта Луис каже да је био први случај да су САД експлицитно одустале од победе као ратног циља.⁴⁴ То што Немачка није недвосмислено поражена – њене трупе су после рата марширале кући „непоразене на бојном пољу“ – а не, као што већина историчара сматра, што се с њом у Версају није поступило великодушније, по овом аутору поставило је темеље новог рата ка коме су Немачку вукли системи идеја – њен и њених противника.⁴⁵ Пут ка Минхену 1938. почео је 1919, када су савезници, а да нису прогласили и

⁴⁰ Ibid., pp. 161, 178-179.

⁴¹ Ibid., p. 141.

⁴² Ibid., p. 181.

⁴³ Уочи предузимања свог ратног напора, Шерман је закључио да, „ако Сједињене Државе подлегну подели сада, она неће стати, већ ће се наставити док не пожњемо судбину Мексика, који је у вечном рату...“. Ibid., p. 175.

⁴⁴ Ibid., p. 186. Луису посебно смета то што је Вилсон своје либералне идеје националног самоопредељења и колективне безбедности применио на нелибералну Немачку (и друге поражене државе, које „крше права појединаца“). Вилсону он супротставља Канта, који је захтевао да државе имају републикански облик владавине, што значи ограничену власт која поштује индивидуална права, док се Вилсон залагао за „свет безбедан за демократију“, што би значило да је било легитимно да немачки народ за себе демократски изгласа тиранију. Ibid., pp. 189, 203, 232.

⁴⁵ Ibid., pp. 184-185.

остварили победу, затражили за себе плодове победе: „од Немаца је затражено да прихвате статус поражене силе, у рату у коме су победа и пораз били експлицитно дезавуисани“; хтели су ефекте победе без победе.⁴⁶ Нацистичка милитантна идеологија укрстила се са британским осећањем „меакулпизма“, односно кривице због мировних одредаба наметнутих Немачкој у Версају. Британци су прихватили морално право Немачке да захтева одређене територије, да јој се умање репарације и ова поновно наоружа – Чемберленово попуштање било је само врхунац дуге политике компромиса док се, с друге стране, Хитлер „понашао као човек који... тежи циљевима којих се држао деценијама, које је објавио у књигама и вриштао у говорима, и који је знао да може да добије то што жели преко компромиса које су вољно чинили противници који су прихватили морални легитимитет његових циљева“.⁴⁷ Британци су се 1939. године, преко ноћи, са попуштања преоријентисали на подршку политици снаге, што према Луису значи да су то могли и раније да им је она била представљена на прави начин.⁴⁸ Безусловна предаја Немачке у Другом светском рату, за разлику од двосмисленог примирја којим је завршен Први, уништила је њену мотивацију за нови рат. Територија и наоружање Немачке данас не представљају претњу, а у Европи деценијама влада стабилан мир јер воља за рат међу њеним нацијама више не постоји.⁴⁹

Најзад, Луис се бави и начином на који су Сједињене Државе 1945. поразиле Јапан на Пацифичком фронту у Другом светском рату. Према њему, овој победи треба захвалити што су Јапанци у првих пет година америчке окупације темељно реформисали своју нацију, претворивши је у мирољубиво, демократско и економски просперитетно друштво, и то са једнаким жаром као што су пре тога ишли у рат.⁵⁰ Јапан је у периоду 1889–1931. развио идеологију жртвовања за цара-бога, који је представљао отеловљење *кокутаија*, јапанске националне суштине, којој су појединци били безусловно подређени.⁵¹ Цар није директно владао, „јер богови не опште често с људима“, већ је његова воља постала

⁴⁶ Ibid., p. 229.

⁴⁷ Ibid., pp. 185, 192-193, 195, 225.

⁴⁸ Ibid., p. 233.

⁴⁹ Ibid., p. 234.

⁵⁰ Ibid., p. 238.

⁵¹ Ibid., pp. 237, 239-240.

средство легитимисања одлука војне клике.⁵² Кроз образовни систем у чији центар су стављени обожавање цара, жртва за нацију и ратничке вештине, јапанско становништво усвојило је „морал смрти“ као националну политику, која је напоследку довела Јапан „на ивицу националног самоубиства“.⁵³ Ова смртоносна идеологија, по Луису, могла је да буде савладана само апсолутном победом коју је амерички председник Рузвелт, већ након Перл Харбура 1941, прокламовао као ратни циљ како се слична претња никада не би поновила – идеју безусловне предаје Немачке, Јапана и Италије он је повезао са уништењем филозофије засноване на покоравању других народа.⁵⁴ Нажалост – и то је вероватно најконтроверзнији, али и најважнији моменат у Луисовој књизи – ова филозофија код Јапана била је толико снажна, да су биле неопходне две атомске бомбе да би овај био натеран на капитулацију.⁵⁵ Американци су после рата оставили цара на положају бојећи се да би његово збацивање могло да доведе до комунистичке револуције и грађанског рата, али су га свели на фигуру и, у току окупације, кроз реформу политичког и образовног система у потпуности елиминисали религијско-политичку индоктринацију која га је обоготворавала и терала људе на самоубилачке акције, те трансформисали и шинтоистичку религију од државног култа у приватну ствар појединца.⁵⁶ Безусловна предаја након немилосрдног атомског разарања јапанских градова суочила је јапанско становништво са ужасима рата које је њихова војска годинама приређивала другим народима, те погубношћу по њихово друштво милитаристичког режима и идеологије која га је

⁵² Ibid., pp. 240-241.

⁵³ Ibid., pp. 241, 246. Ово је нашло свој коначни израз у припремама за „банзаи напад“, коначну битку која би се одиграла у одбрани од очекиване америчке копнене инвазије, а која би подразумевала жртвовање милиона јапанских цивила – они би се буквално бацили својим телима пред Американце у нади њиховог руководства да ће остварити исход битке који би омогућио договорно решење. Ibid., p. 252.

⁵⁴ Ibid., pp. 247-248.

⁵⁵ Луис наводи да је на дан напада на Нагасаки, дакле након што је прва атомска бомба пала на Хирошиму, јапански министар одбране Анами и даље одбијао да капитулира, тврдећи да Американци немају више бомби. У тренутку када је стигла вест о Нагасакију, признао је да би их могли имати још много и уништити Јапан без копнене инвазије. На крају је влада тражила од цара да донесе одлуку, а он је одмах прихватио амерички ултиматум, позвавши преко радија Јапанце да се предају и окрививши војску за неуспех. Ibid., pp. 259-261.

⁵⁶ Ibid., pp. 261, 266, 268.

легитимисала. Било је битно да Јапанци насиље доживе „изблиза“, како не би попут Немачке у Првом светском рату предају доживели као „продају“ и наставили да живе за реванш, а америчка окупација се постарала да им понуди одрживу алтернативу.⁵⁷ У наредних неколико деценија јапанско друштво је, без помишљања да икада поново води агресиван рат, постигло успехе које је у пређашњем периоду могло само да сања.

У закључку Луис констатује да примери из књиге показују да су у сваком од њих, напослетку, победу однеле оне силе које су биле у праву, под условом да су знале да су у праву.⁵⁸ Недвосмислене победе, остварене у овим случајевима, нису оставиле „илузију око тога ко је добио рат“, и као такве су ретке, „аномалија у историји“.⁵⁹ Ово не значи да их, мимо тих случајева, нема – Луис већ у уводном делу књиге позива читаоце да сами размотре случајеве које он није обрадио.⁶⁰ За ово је оставио и упутство: у сваком новом случају требало би истражити око чега се водио рат, на којој моралној основи се свака од страна борила, на који начин је схватала тај морални основ и применила га, као и који су разлози зашто је онај ко је изгубио прихватио пораз.⁶¹ Сам Луис се укратко осврнуо на два додатна примера: поразе Британаца од америчких колонија и Сједињених Држава у Вијетнаму. У оба случаја слабија страна поразила је јачу, јер ова последња није била убеђена у исправност циља за који се бори, нити је поставила недвосмислену победу као циљ. Британци ионако нису могли против америчких побуњеника да употребе пуну снагу како не би угрозили положаје у другим деловима света, па су развили идеје о правима човека, према којима би даље присилно задржавање Американаца под колонијалном управом било неморално.⁶² Американци су изгубили у Вијетнаму јер су водили ограничени рат, никад немајући за циљ безусловну капитулацију комунистичких снага, нити уништење државе Северни Вијетнам; према Луису, није требало ни да улазе у рат, уколико нису биле спремне на обарање режима у Ханоју.⁶³

⁵⁷ Ibid., pp. 262, 272-273, 276. Рузвелт је рекао да ће Немци и Јапанци „овога пута знати да су се предали“. Ibid., p. 249.

⁵⁸ Ibid., pp. 288-289.

⁵⁹ Ibid., pp. 7-8.

⁶⁰ Ibid., p. 10.

⁶¹ Ibid., p. 289.

⁶² Ibid., pp. 289-290.

⁶³ Ibid., pp. 291-293.

Да резимирамо. Ако следимо Луисову логику, да би се након било ког рата започетог агресијом постигао стабилан мир међу дојучерашњим противницима, битне су четири ствари. Прво, да једна од страна, а то се односи и на њену елиту и на становништво, буде убеђена у моралну исправност свог циља, односно вредности – сета моралних идеја за које се бори. Друго, да – суочена са противником који угрожава те вредности – схвати да његова агресија и сама произилази из одређеног сета моралних идеја, који се пак ослања на специфични гравитациони центар, а који треба идентификовати. Треће, да као непосредни циљ рата постави недвосмислену победу над противником, која би подразумевала уништење поменутог гравитационог центра, самим тим и воље противника да настави/обнови борбу. Четврто, да употребом надмоћне силе и реализује победу, чија ће кључна последица бити трансформација система вредности противника од оног који инспирише агресију, ка мирољубивом.

Кључни недостатак Луисове теорије јесу противречност и недоследност у постављању и примени критеријума на основу којих се може проценити која се од страна у сукобу бори за морално исправан циљ. Он је у том погледу субјективан и навијачки опредељен у корист либералних друштава Запада, а посебно Сједињених Држава, ни не наговештавајући могућност да би и они у неком сукобу могли да буду посматрани као морално неисправна страна. Он на једном месту каже да су Други светски рат започели лидери влада са неограниченим војним и полицијским моћима, констатујући да „етатизму треба рат, слободној земљи не“.⁶⁴ Али, не руши ли ту тезу у самом зачетку милитантно и агресивно понашање „слободних“ и „неетатистичких“ Сједињених Држава у току Хладног рата, а посебно након њега? Као што смо видели, Луис признаје да САД након Другог светског рата никада нису поставиле недвосмислену победу као циљ, али се ниједног тренутка није запитао није ли то можда због тога што нису биле сасвим убеђене у исправност свог сета моралних идеја – јер он заправо и није исправан? Ако он већ на почетку књиге међу неморалне циљеве убраја тежњу да се „пороби континент, или наметне диктатура суседној земљи“, по чему се онда тачно савремене САД разликују од агресивних сила из примера разматраних у књизи?⁶⁵ Зар необузdana експанзија није сама по себи морално

⁶⁴ Ibid., p. 199.

⁶⁵ Ibid., p. 3.

неисправна, независно од тога спроводе ли је Персија којом влада цар-бог, религијски екстремистичка Картагина, нацистичка Немачка, милитаристички Јапан и Спарта, или либерално демократске, али свеједно хегемонистичке САД?

Пример Вијетнама је довољно илустративан, јер у њему Луис ниједног тренутка не доводи у питање моралну исправност Вашингтона, односно неисправност Северног Вијетнама и Вијетконговаца – те тиме пропушта да објасни прави узрок исхода овог сукоба. Он, додуше, јако лепо примећује да је Америка изгубила подршку за наставак борбе код сопственог становништва, јер није могла у исто време да прихвати легитимитет опредељења Северног Вијетнама за комунизам, а оспори то исто Јужном Вијетнаму,⁶⁶ али у томе види грешку а не нужност која произилази из морално упитне жеље Вашингтона да силом наметне своју доминацију Јужним Вијетнамцима. Борбу Вијетконговаца и Северног Вијетнама за слободу, независност и уједињење свог народа назива комунистичком експанзијом коју је заправо антиратна пропаганда унутар САД приказала као национално ослобођење,⁶⁷ уместо да прихвати да се ради о морално исправном циљу захваљујући коме су они – ако се Луисов концепт доследно примени – идентификовали немогућу мисију изградње државе у Јужном Вијетнаму као гравитациони центар америчких ратних напора, одневши на крају недвосмислену победу. Пристрасност у корист „неетатистичких“ друштава повремено баца сенку и на Луисову анализу ранијих историјских случајева сукоба, као када он готово да игнорише допринос Спарте и Совјетског Савеза победи над Персијанцима и нацистичком Немачком – јер би се нашао у проблему како да објасни огромне ратне напоре које су ови поднели, а да не призна да је то зато што су и таква друштва једнако кадрата да се боре за морално исправну идеју слободе против страних завојевача, попут њихових савезника из Атине, односно западних либералних демократија. Коначно, можда у највећу противречност Луис упада увршћивањем Аурелијанових кампања међу случајеве које разматра. Није случајно да у закључку књиге, када сумира поређење противника из својих примера на основу критеријума моралне исправности, он упадљиво прескаче Аурелијана.⁶⁸ Јер, оценом да се и он борио за морално исправан циљ у односу на своје противнике, те да је

⁶⁶ Ibid., p. 292.

⁶⁷ Ibid., p. 290.

⁶⁸ Ibid., pp. 288-289.

друштво којим је владао било отвореније од њихових, противречио би ставу из поглавља о Аурелијану где каже да до његовог времена Рим већ увелико више није био као некад, те да је у њему сила заменила републиканске идеале законитог наслеђивања и потчињености војске цивилним политичким установама.⁶⁹ Луису је једноставно недостајало храбрости да свој концепт изведе до краја и призна да ни данашње САД нису више оно што су некад биле, не само у погледу тога што више не постављају недвосмислену победу као циљ рата, већ и зато што је њихов хегемонизам у спољној политици поништио моралну предност коју им унутрашњи поредак ограничене власти и отворених политичких институција даје у односу на конкуренте.

Ова критика на рачун Луиса не значи да је његов концепт мање употребљив за наше истраживање – напротив. Сам Луис је критиком необуздане експанзије дао довољно јак објективни критеријум процене која се од страна у неком сукобу бори за морално неисправан циљ. Потребно је отићи само корак даље и прихватити да се каткад за ту идеју могу борити и иначе неетатистичка, слободна и либерална друштва, док се, с друге стране, она мање слободна изнутра могу борити за слободу и праведније међународне односе споља. Управо ово, по нашем мишљењу, долази до изражаја у савременим односима Сједињених Држава и Русије. У нашој анализи ћемо поћи од тога да Русија има основ да верује да се бори за морално исправан циљ – потврду идеје *великосилства*, тј. виђења себе као једне од неколико равноправних великих сила у међународном систему, уместо потчињавања америчкој хегемонији. Сматрамо да је у сваком од четири рата које је Русија водила у периоду 1999–2019, а које обрађујемо у наставку, могуће навести јак аргумент у прилог томе да се сукобила са актерима које је у сукоб одвео морално упитан сет идеја. У првом случају била би то инвазија чеченских исламиста на Дагестан и њихова жеља да своју идеологију прошире по целом Северном Кавказу. У другом, агресија мегаломанске и према мањинама нетрпељиве Грузије на Јужну Осетију. У трећем, покушај западних Украјинаца да након противуставног пуча наметну своју верзију националне идеје источним Украјинцима. У четвртном, пригрљавање исламизма и цихадизма од стране сиријске сунитске опозиције (крунисано стварањем Исламске државе), који има за циљ да својој визији поретка потчини владајуће Алавите, али и друге мањине, те направи од Сирије средиште извоза ове милитантне

⁶⁹ Ibid., p. 113. Пођимо, уосталом, од тога да је Римско царство којим је Аурелијан владао и настојао да одбрани, настало необузданом експанзијом у свим правцима.

идеологије по Блиском истоку, али и шире. Наш је задатак да у сва четири случаја проценимо у којој мери је Русија испунила четири Луисова критеријума *недвосмислене победе* која смо навели: убеђеност у исправност свог сета моралних идеја, идентификацију гравитационог центра противника, постављање недвосмислене победе као ратног циља, те реализацију победе и трансформацију противникове моралне идеје.

Но, да бисмо избегли критику за пристрасност у корист Русије, аналогну оној коју Луис гаји према западним друштвима, у свим наведеним случајевима читалац ће имати слободу да „баци поглед“ на ствари из супротног угла – биће му понуђено довољно „материјала“ за аргументе да противници Русије, укључујући и Сједињене Државе, имају основа да верују да су заправо њихове моралне идеје исправне, а да је Русија са својим *великосилством*, храњеним асиметријом њене војне моћи у односу на економску и „меку“ (што је тема наредног поглавља), на „погрешној страни историје“.⁷⁰ Закључци до којих ћемо доћи тиме ће добити на снази, те ће бити и употребљивији за оно што видимо као главну практичну корист ове књиге – оцену шта је потребно да би између Русије и њених противника (али и теоретски између било којих других актера) завладао стабилан мир.

⁷⁰ Непристрасност ћемо, између осталог, демонстрирати и наизменичним прављењем аналогнија поступака Русије и њених противника и са „добрим“ и са „лошим“ силама из Луисових примера.

ВЕЛИКОСИЛСТВО РУСИЈЕ

Русија је велика сила. Ово није само чињеница већ и начин на који не само руска елита, већ и народ, традиционално виде своју земљу и размишљају о њеном месту у свету. *Великосилство* је морална идеја која обликује спољну политику Русије, и за коју је она спремна и да ратује када затреба. Русија је у својој турбулентној историји, борећи се сама или у коалицији са другима, против слабијих или јачих од себе, и добијала и губила ратове, али ниједном се још није десило да изгуби рат на начин који би је довео до тога да одустане од свог размишљања о себи као о великој сили. Недвосмислена победа (према Луисовим критеријумима) над Русијом, дакле, захтевала би поништење *великосилства* као њене моралне идеје водиле. Никоје у модерној историји, међутим, ово још није пошло за руком, јер нико није успео да у рату уништи гравитациони центар, извор ове руске идеје – њену војну моћ, асиметрично велику у односу на друге видове моћи које држава по правилу треба кумулативно да поседује да би се могла сматрати великом силом. Русија је и у прошлости била, а то је и данас, изузетак од тог правила – упркос хроничном заостајању у економској, а углавном и у „мекој“ моћи, за осталим великим силама, она је успевала да одржи паритет са њима у погледу војне моћи, па чак и да у неким периодима већину њих надмаши. У овом поглављу, дакле, анализирамо руску идеју *великосилства* и асиметрију моћи Русије као њен центар.

Није нам познато да је неко пре нас користио израз *великосилство* на српском језику. Добили смо га дословним преводом енглеског израза *greatpowerness*, који је као научни појам дефинисала и на примеру Русије разрадила истраживачица међународних односа из Хелсинкија, Хана Смит.⁷¹ Овај израз она је и сама добила преводом са руског, од речи *державность*.⁷² Ова реч на српском не значи *државност*, што бисмо прво помислили (то би била *государственность*), већ управо *великосилство*, јер

⁷¹ Видети: Hanna Smith, *Russian Greatpowerness: Foreign Policy, the Two Chechen Wars and International Organisations*, University of Helsinki, Helsinki 2014.

⁷² Ibid., p. 6.

држава на руском значи сила, односно велика сила.⁷³ Према Смитовој, *великосилство* је самоидентификација државе као велике силе.⁷⁴ Оно „је схваћено као самовиђење државе као једне од доминантних сила у свету, што може да има разнолик утицај на понашање те државе. Такво понашање се може пратити кроз широк спектар активности, и укључује мере не само потврђивања статуса велике силе пред грађанима саме државе, већ и стицања сталне реafirмације признања тог статуса од стране међународне заједнице, а посебно других великих сила“.⁷⁵ „Државни идентитет Русије је заснован на виђењу себе као велике силе“⁷⁶ тврди Смитова, и додаје да „много тога указује да су руске политичке елите привржене идеји *великосилства*, али је још значајније да је то широко распрострањен став међу становништвом“.⁷⁷ Ова ауторка, дакле, анализира *великосилство* као државну идеологију и самовиђење од стране свих политичких елита и већине грађана, те цитира и другог аутора (Дејвид Мекдоналд), према коме се Руси из готово свих делова друштва слажу да је Русији „суђено да буде велика сила“.⁷⁸

Иако Смитова не резервише *великосилство* само за Русију – јер ову идеју имају и друге велике силе кроз историју – оно што по њој руски случај чини јединственим јесте то што је Русија распадом биполарног поретка изгубила статус суперсиле, при чему је њен осећај горчине због тога додатно увећало то што је њен противнички пол постао унипол.⁷⁹

⁷³ У једном од водећих руских интернет речника под одредницом *державность* стоји „утврђивање улоге своје земље као велике и јединствене силе“. *Толковий словарь Ожегова*, Интернет, https://dic.academic.ru/dic.nsf/ogegova/47002_11/6/2019

⁷⁴ Hanna Smith, *Russian Greatpowerness: Foreign Policy, the Two Chechen Wars and International Organisations*, op. cit., p. 42.

⁷⁵ Ibid., p. 45.

⁷⁶ Ibid., p. 1.

⁷⁷ Ibid., p. 4. Према резултатима анкете угледне руске независне организације за истраживање јавног мњења, Левада центра, обављене јануара 2019, чак 75% испитаника изјавило је да сматра Русију суперсилом, што чини максимум у последњих двадесет година. “Russians’ Belief in Country’s Superpower Status Reaches 20-Year High – Poll”, *The Moscow Times*, Jan 17, 2019, Интернет, https://www.themoscowtimes.com/2019/01/17/russians-belief-countrys-superpower-status-reaches-20-year-high-poll-a64167_2/10/2019

⁷⁸ Наведено према: Hanna Smith, *Russian Greatpowerness: Foreign Policy, the Two Chechen Wars and International Organisations*, op. cit., p. 5.

⁷⁹ Ibid., pp. 19-20.

Кад су идеолошке баријере након распада Совјетског Савеза нестале, прва реакција Русије била је да је „природно да се врати на место које јој припада у европској политици великих сила“, где је и била пре револуције 1917, а што ће јој бити ускраћено – док Русија од свог настанка у садашњем облику 1991, а посебно од доласка Путина на власт, тврди да би свет требало да буде мултиполаран, принуђена је да води своју спољну политику у контексту униполарног система којим доминирају САД.⁸⁰ Смитова сматра савремену Русију јединственим случајем и услед тога што се њен статус након Хладног рата истовремено може посматрати на веома различите начине, у зависности од тога из угла које од три водеће школе мишљења у науци о међународним односима се гледа. Док се у реалистичком смислу Русија може посматрати као опадајућа сила, јер је изгубила територије и способност пројекције моћи, у либералном се чак може схватити као растућа (јер је у 21. веку економски постала знатно јача у односу на деведесете прошлог века), док је у конструктивистичком она била, јесте и биће велика сила независно од своје реалне економске и војне моћи, јер је таквом у континуитету виде њене елите и народ.⁸¹

За Смитову, укратко, „руска прошлост је била прошлост велике силе, па су и њени (национални) интереси, интереси велике силе“.⁸² И, пре него што кажемо нешто више о разматрању историјске генезе руског *великосилства* код ове ауторке – јер историја јесте битан чинилац развоја моралне идеје сваке државе – указаћемо и на значај другог чиниоца, а то је географија. Једна географска случајност, а то је чињеница да су Руси као најисточнији словенски, тиме и европски народ, населили пространу равницу на европском истоку, између Балтичког и Црног мора, утицала је на развој њиховог *великосилства* на двојак начин. Они су на овом подручју заиста могли да постану велики народ и временом формирају и велику државу, јер им у томе – за разлику од других народа, који су населили остатак Европе – нису сметале природне баријере у виду планинских венаца, полуострва и острва, које би их диференцирале на

⁸⁰ Ibid., pp. 8-9, 17.

⁸¹ Ibid., p. 36. Да би поткрепила снагу конструктивистичког објашњења, Смитова наводи Путинову изјаву из једног интервјуа 2000. године: „...постоји брига на Западу о обновљеним руским захтевима за статусом велике силе... Русија не тражи статус велике силе. Она јесте велика сила, захваљујући свом великом потенцијалу, историји и култури“. Ibid., p. 67.

⁸² Ibid., p. 71.

посебне народе.⁸³ Томе треба додати и касније готово несметано ширење ка истоку, на ретко насељене области Сибира, Далеког истока и Средње Азије. С друге стране, раштрканост по великој територији и одсуство природних заклона учинили су Русе врло рањивим на инвазије других народа и држава, како са истока (и југа), тако и са запада, услед чега се временом морала јавити неопходност поседовања и изнутра и споља снажне државе, кадре да се одупре бројним завојевачима. Тако је по Лионелу Понсару (још једном аутору који се бавио руским идентитетом велике силе), за Русе карактеристичан „сталан осећај заузимања неке врсте критичне средишње земље између битно различитих зона глобалне цивилизације“, тј. Европе и Азије, услед чега је до данас „руски идентитет наставио да се заснива на међународној моћи државе“.⁸⁴ Још је класик геополитике, Британац Халфорд Макиндер, констатовао геополитички значај управо подручја која Русија заузима – Источне Европе (комбинације црноморског и балтичког слива), те „предела срца“ (*Heartland*) Евроазије (комбинације сливова Северног леденог океана и евроазијских језера), чији је Источна Европа предворје – за владавину евроазијским копном и последично читавим светом.⁸⁵ Из Макиндерове геополитичке анализе могу се извући два закључка: да пречица ка овладавању светом води преко покорвања Русије, односно подручја на коме се она налази – што је њу и учинило тако примамљивом метом различитих историјских актера глобалних хегемонистичких амбиција и наметнуло јој потребу да буде велика сила која ће моћи да им се супротстави; да Русију сама чињеница да заузима највећи део ових геополитички кључних подручја аутоматски квалификује као велику силу и чини да она с правом тако размишља о себи.⁸⁶

⁸³ До диференцијације Белоруса и Украјинаца у односу на Русе доћи ће знатно касније, па ипак су Руси остали бројчано највећи народ од ова три, са територијално највећом државом, која је у дугом временском периоду (а делимично је то и данас случај) доминирала над преостала два народа.

⁸⁴ Lionel Ponsard, *Russia, NATO and Cooperative Security: Bridging the Gap*, Routledge, 2007, pp. 8, 19.

⁸⁵ Halford J. Mackinder, *Democratic Ideas and Reality: A Study in the Politics of Reconstruction*, Faber and Faber, London, 2009 (првобитно објављено од Henry Holt and Company, New York, 1919), pp. 73-74, 120-121, 125, 150.

⁸⁶ Овим смо се бавили у: Владимир Трапара, „Савремени значај Макиндеровог концепта Источне Европе: случај украјинске кризе“, *Међународна политика*, год. 65, бр. 1155-1156, јул–децембар 2014, стр. 26-43.

Идентитет велике силе се, према Смитовој, у Русији развио кроз вековне интеракције са другим европским силама, а затим и САД.⁸⁷ Запад је најчешћи „други“ у студијама руске спољне и безбедносне политике.⁸⁸ На руско виђење себе и својих односа са Западом утицали су успони и падови руске империје, као и револуције и друге радикалне промене кроз које је Русија пролазила, али је *великосилство* остало константа.⁸⁹ Ми ћемо додати да ово није нимало необично, ако се узме у обзир да су скоро сви велики изазови безбедности и опстанку руске државе (изузимајући период ропства под Монголима, продор Турака са југа и сукобљавање са Јапаном у првој половини 20. века) упућени са Запада. Русија је временом једноставно морала да научи да се понаша као велика сила, равноправна са западним силама, како не би постала вазал неке од њих, или чак престала да постоји. И не само то – морала је активно да учествује у европској политици равнотеже снага како би предупредила да нека од европских сила оствари хегемонију и угрози је, или да се више западних сила удружи против ње. Активно учешће повремено је подразумевало територијалну експанзију и ширење сфере утицаја ка западу, како би се добила довољно широка „тампон“ зона према западним силама.⁹⁰ Ова експанзија углавном је ишла на штету мањих народа Средње и Источне Европе, мада се каткад и ослањала на неке од њих. Експанзионизам и империјализам су особине које на Западу по аутоматизму приписују Русији, што је, уз инсистирање на руској цивилизацијској и културној заосталости и азијатском деспотском менталитету, део русофобичног дискурса који се већ неколико векова „са колена на колена“ преноси на Западу, мењајући само појавне облике и државу која игра улогу његове перјанице.⁹¹ Треба приметити да је у русофобичном дискурсу присутно

⁸⁷ Hanna Smith, *Russian Greatpowerness: Foreign Policy, the Two Chechen Wars and International Organisations*, op. cit., p. 1.

⁸⁸ Ibid., p. 9.

⁸⁹ Ibid., p. 11.

⁹⁰ Према Хенрију Кисинџеру, територијална експанзија Русије (у свим правцима) кроз историју није била мотивисана само „опсесивним“ осећајем небезбедности, већ и „месијанском“ тежњом за ширењем сопствених вредности. Henry Kissinger, *Diplomacy*, Simon and Shuster Paperbacks, New York, 1994, pp. 24-25. Иако се слажемо да Русија у неким периодима своје историје јесте ширила одређене вредности ван својих граница (хришћански конзервативизам, социјализам), сматрамо да су оне биле само средство у рукама руског *великосилства*, а не његов циљ.

⁹¹ Тако су и код Смитове, која се позива на бројне западне историчаре, експанзионизам и империјализам уз још неколико особина неодвојиви делови

виђење „у огледалу“, јер Запад оптужује Русију за оно што он сам вековима чини према многим народима, а и на штету саме Русије. Чињеница је да је сукоб Русије и Запада први почео Запад, односно тевтонски витезови који су средином 13. века, користећи тежак положај у коме се Русија нашла услед монголске инвазије, кренули на исток са намером да Русе преведу у католичанство.⁹² Зауставио их је Александар Невски, и сличан образац одбијања Русије да се покори „правилима игре“ које би да јој наметне западни завојевач поновиће се до данас још неколико пута – са Пољацима, Швеђанима, Наполеоновом Француском, империјалном и Хитлеровом Немачком, те хегемонизмом САД и покушајем ширења НАТО на постсовјетски простор – увек изнова потврђујући и јачајући императив руске привржености *великосилству* као националној идеји.

Златно доба активне спољне политике Русије и њеног учешћа у међународним односима „на равnoj нози“ са западноевропским силама, било је доба од три деценије након Наполеонових ратова. У то време европским пословима управљао је „концерт великих сила“, у коме је Русија била вероватно и кључни играч. Ово управљање срушено је Кримским ратом (1853–1856), првим примером када је готово читав Запад заратио против Русије услед њене жеље да једно питање из свог суседства (положај хришћана у Османлијском царству) реши једностраним путем. „Концерт“ ће се распасти, али ће у главама Руса до данас опстати као идеални међународни поредак коме треба тежити, паралелно са идејом о томе да Русија као велика сила мора да има и своју територијалну сферу утицаја у којој ће ствари решавати једнострано, без уплитања других.⁹³

великосилства. Hanna Smith, *Russian Greatpowerness: Foreign Policy, the Two Chechen Wars and International Organisations*, op. cit., p. 59. Швајцарски публициста Ги Метан корене западне русофобије налази још у политици Карла Великог према Византији (дакле и пре настанка Русије), а у зависности од тога која је западна држава била предводник русофобичног дискурса у одређеном периоду, издваја четири његове фазе: француску, енглеску, немачку и америчку (савремена фаза) русофобију. Ги Метан, *Русија – Запад: хиљаду година рата – русофобија од Карла Великог до украјинске кризе*, Академска Књига, Нови Сад, Информатика, Београд, 2017, стр. 141-290.

⁹² Ibid., стр. 124-126.

⁹³ У мултиполарном поретку за који се Русија залаже, каже Смитова, велике силе би уједно биле и регионални хегемони. Hanna Smith, *Russian Greatpowerness: Foreign Policy, the Two Chechen Wars and International Organisations*, op. cit., p. 92. Према Џефрију Манкофу, руска спољна политика у континуитету инсистира на одржавању (или стварању) система у коме су велике државе главни чувари

Након Другог светског рата Русија у својој тадашњој инкарнацији (Совјетски Савез) постаје једна од двеју светских суперсила и део новог „концерта“ у виду Савета безбедности Уједињених нација са пет сталних чланова који поседују право вета на све одлуке. Но, услед идеолошке поделе међу суперсилама, заједничко управљање није могло да функционише. Отуда не изненађује што је нова руска владајућа елита на прелазу из осамдесетих у деведесете поверовала да ће уклањање идеолошке поделе удахнути живот „концерту“ великих сила, у оквиру кога ће Русија као некад у 19. веку равноправно са Западом, укључујући и надмоћне САД, учествовати у управљању светом.⁹⁴ Другачији став Запада о овоме довешће до серије неспоразума, која ће условити неуспехе свих постхладноратовских покушаја приближавања, пре свега Москве и Вашингтона, о чему ћемо још писати.

Смитова тврди да све три групе спољнополитичког размишљања у постхладноратовској Русији – западњаци, државници и цивилизационисти – деле став о томе да Русија мора да буде велика сила.⁹⁵ Ову поделу Смитова преузима од Андреја Циганкова, код кога поменуте три групе грубо одговарају либералној, реалистичкој и идеалистичкој (конструктивистичкој) школи у науци о међународним односима. Према Циганкову, *западњаци* стављају нагласак на сличност Русије са Западом, који је за њих најнапреднија светска цивилизација. Ова традиција у Русији датира још од Петра Великог и до данас је прошла кроз врло различите облике (у извесном смислу јој припадају чак и Лењинови большевици). У постсовјетској Русији се јавља у виду залагања за изградњу западних либералних установа – демократије, људских права и слободног тржишта

светског поретка, слободне у остваривању својих националних интереса, поштују зајамно превласт у својим сферама утицаја, одржавају равнотежу снага и одбијају применљивост „универзалних“ норми на штету суверенитета држава. Jeffrey Mankoff, *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*, Rowman and Littlefield Publishers, 2011, p. 15. За Дмитрија Трењина, „руски званични поглед на светски поредак традиционално фаворизује концерт великих сила као најбоље средство управљања међународним системом“. Dmitri Trenin, *Should We Fear Russia?*, Polity Press, Cambridge and Malden, 2016 (electronic issue), p. 46.

⁹⁴ Трењин додаје да је „идеал Москве пентархија СБ УН као глобални концерт, са Русијом као његовим сталним чланом, са правом вета“, и закључује да „Руси могу да прихвате америчко првенство, не и доминацију“. Ibid., p. 47.

⁹⁵ Hanna Smith, *Russian Greatpowerness: Foreign Policy, the Two Chechen Wars and International Organisations*, op. cit., p. 65.

– ради пуне интеграције у заједницу „западних цивилизованих нација“.⁹⁶ *Државници* (рус. *государственники*) стављају нагласак на неопходност постојања јаке државе, која би била гарант друштвеног и политичког поретка. Ово је најутицајнија школа спољнополитичког мишљења у Русији, што можемо објаснити њеном умереношћу, тј. позиционирањем као уравнотеживачког елемента између преостале две школе мишљења, чији екстремизам прети да наруши кохерентност погледа на свет владајуће руске елите. Као главни аргумент за неопходност јаке државе, *државничка* школа мишљења наводи моћне спољне претње којима су њене границе изложене, позивајући се на дугу историју страних инвазија Русије као аргумент. *Државници* нису инхерентно против Запада, већ желе његово признање, чему опет треба да допринесе снага државе. Они су заправо прагматични – могу да се залажу за ове или оне вредности, али оне остају у другом плану и могу се жртвовати зарад статуса Русије као јаке државе изнутра и велике силе споља.⁹⁷ *Цивилизационисти* посматрају Русију као вредносно и цивилизацијски сасвим различиту од Запада. Русија по њима (било да се они позивају на империјалну или комунистичку традицију) треба да шири своје вредности изван Запада, како би била способнија да се такмичи против њега.⁹⁸

Видимо да су *државници* (чији је типичан савремени представник Владимир Путин) по дефиницији приврженици руском *великосилству* (упадљива је и сродност израза *державность* и *государственность*), али снагу и постојаност овој идеји даје чињеница да јој ништа мање нису привржене и преостале две групе – укључујући и западњаке, који су доминирали руском политиком деведесетих и желели да своју земљу максимално приближе Западу, али ниједног тренутка нису помишљали да би она требало да одустане од статуса велике силе и нађе се у инфериорном положају у односу на Запад.⁹⁹ Према Смитовој, тадашњој

⁹⁶ Andrei P. Tsygankov, *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, Rowman and Littlefield Publishers, Inc., Plymouth, 2010, pp. 4-5.

⁹⁷ Ibid., pp. 5-7. Статус државе као велике силе споља и њену јаку улогу у политичком и економском животу изнутра и Џефри Манкоф (који се и сам бави класификацијом идеја руских елита) наводи као кључне елементе идеје *државности*. Jeffrey Mankoff, *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*, op. cit., p. 63.

⁹⁸ Andrei P. Tsygankov, *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity* op. cit., pp. 7-8.

⁹⁹ Према Манкофу, без обзира на прозападну оријентацију, већи део руске владајуће елите из 90-их видео је своју земљу као „историјом и географијом предодређену

Русији значило је да постане део „либералног света“, у коме ће имати слободу деловања, бити укључена у институције и уживати плодове „вечног мира“, иако није желела да примени либерализам на унутрашњем плану.¹⁰⁰ Овде долазимо до унутрашњег аспекта руског *великосилства* који је такође битан. Он садржи два елемента: традиционално инсистирање на јакој, централизованом и стабилној држави изнутра, па макар она била ауторитарна, каткад и тоталитарна,¹⁰¹ империјални, мултиетнички карактер друштва, удаљен од обе западне варијанте националне државе, и оне која се заснива на *етносу*, и оне која почива на грађанском концепту.

Смитова каже да је моћ у Русији кроз историју била удаљена од народа, па је владоцима био потребан неки други оквир државног јединства у време инвазија и офанзива, као и у „времима смутње“ – а то је био управо концепт *великосилства*.¹⁰² На сличном трагу је и Лионел Понсар када каже да су се руски цареви ретко обраћали руском народу да би легитимисали своју владавину, што је код овог народа створило својеврсни империјални идентитет: „...док је империја била неспособна да задовољи руска национална осећања, руска национална свест је остала везана за империју... веза између руског националног развоја и ове свести о империји остаје фундаментална карактеристика руске националне психологије“.¹⁰³ Проблем са империјом је што је по дефиницији ауторитарна. Према Смитовој, кроз историју Русија је тежила друштвеним и политичким реформама тек онда када би схватила да би без њих њен статус велике силе био доведен у питање, али су границе реформи увек

да буде један од главних чувара светског поретка“, предвиђајући да ће руска спољна политика наставити да се креће у том правцу независно од тога ко седи у Кремљу, јер на то утиче природа преференције елита и спољно окружење са којим се оне суочавају. Jeffrey Mankoff, *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*, op. cit., pp. 9-10.

¹⁰⁰ Hanna Smith, *Russian Greatpowerness: Foreign Policy, the Two Chechen Wars and International Organisations*, op. cit., p. 48.

¹⁰¹ Још једна истраживачица руске спољне политике, Анџела Стент, констатује да јака држава за Русе није аномалија, већ напротив – извор реда и поретка. Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S. – Russian Relations in the Twenty-First Century*, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2014, p. 52.

¹⁰² Hanna Smith, *Russian Greatpowerness: Foreign Policy, the Two Chechen Wars and International Organisations*, op. cit., p. 71.

¹⁰³ Lionel Ponsard, *Russia, NATO and Cooperative Security: Bridging the Gap*, op. cit., p. 19.

биле дефинисане оквирима тог статуса, и биле би прекидане увек када би он због њих био доведен у питање.¹⁰⁴ Империја је и мултиетничка. Мултиетнички, анационални карактер руског друштва и државе изражен је и у руском језику – путем разликовања (које се не прави у нпр. енглеском или српском језику) речи *российский* (која се односи на државу Русију – и присутна је и у њеном данашњем називу, *Российская Федерация*) и *русский* (која се тиче Руса као етничке групе).¹⁰⁵ Понсар каже: „Оно чему нас учи руска географија јесте да је огромна руска територија, која се протеже од Европе до Азије, те последична хетерогеност те територије и људи који на њој живе, тло за идентитет који укључује *свест о плуралности и прихватање разлика*. Другим речима, руски идентитет не може бити само идентитет Руса у етничком смислу; мора да обухвати димензију довољно широку да би се сви становници руске територије с њом могли идентификовати“ (курзив В.Т.).¹⁰⁶

Великосилство Русије, дакле: има приоритет над демо-кратизацијом унутрашњег поретка, јер је ауторитарна власт за Русе мање зло него губитак статуса велике силе услед пребрзо изведених демократских реформи; иде руку под руку са мултиетничким карактером државе, јер би свођење Русије на националну државу значило губитак територија насељених неруским етничким групама и такође угрозило статус велике силе. Но, чинилац који кроз историју константно даје „ветар у леђа“ руском *великосилству* јесте њена неспорна војна моћ, која Русију чини великом силом и онда када јој неки други видови моћи упадљиво недостају. Према Смитовој, Русија се за велику силу не квалификује економијом и „меком“ моћи, као ни добром владавином изнутра, али је за тај статус недвосмислено квалификују величина, ресурси, културни утицај, историја, и – војна моћ и способност њене примене.¹⁰⁷ Зато руску елиту и интелектуалце мање брине низак животни стандард, него губитак војне моћи и утицаја, јер су у томе историјски били и могу да буду равни Западу.¹⁰⁸ Исто важи и за народ – 1993–2000. руска војска је, без

¹⁰⁴ Hanna Smith, *Russian Greatpowerness: Foreign Policy, the Two Chechen Wars and International Organisations*, op. cit., pp. 69-70.

¹⁰⁵ Lionel Ponsard, *Russia, NATO and Cooperative Security: Bridging the Gap*, op. cit., p. 20.

¹⁰⁶ Ibid., p. 31.

¹⁰⁷ Hanna Smith, *Russian Greatpowerness: Foreign Policy, the Two Chechen Wars and International Organisations*, op. cit., p. 54.

¹⁰⁸ Ibid., p. 68. Тако је кнез Барјатински још у другој половини 19. века рекао: „Енглеска приказује своју моћ путем злата. Русија је сиромашна златом, па мора да се

обзира на неуспехе, била јавна установа у коју су Руси највише веровали; ово је зато што су је видели као „крунски драгуљ руског великосилства“.¹⁰⁹ Дмитриј Трењин каже да „очигледна асиметрија у моћи и статусу између Русије и Сједињених Држава налаже Москви да изабере поље које јој се чини удобнијим – војну акцију – и да првенство пружи хитрини и смелости сопствених корака“.¹¹⁰ За овог аутора, Русија је уз САД и Кину једна од свега три велике независне светске војне силе.¹¹¹

И заиста, Русија је актер који у погледу економске и „меке“ моћи традиционално каска за европским силама и САД, па ипак успева да им парира на војном плану, доказујући то ратним победама у преломним историјским тренуцима (Наполеонови ратови, Други светски рат, серија ратова које анализирамо у овој књизи), којима ефикасно поништава резултате повремених пораза (Кримски рат, Руско-јапански рат, Авганистан, Први чеченски рат). Русија је данас према сајту *Global Firepower* званично друга војна сила света, и једина која у војно-технолошком смислу може да парира Сједињеним Државама, иако поседује десетак пута мањи војни буџет од њих (од Кине четири пута мањи), док по величини економије заузима тек једанаесто место у свету.¹¹²

такмичи силом оружја“. Наведено према: Andrei P. Tsygankov, *Russia and the West from Alexander to Putin: Honor in International Relations*, Cambridge University Press, New York, 2012, p. 32.

¹⁰⁹ Ibid., p. 105.

¹¹⁰ Dmitri Trenin, *Should We Fear Russia?*, op. cit., p. 16.

¹¹¹ Ibid., p. 46.

¹¹² За *Global Firepower* листу, видети: 2019 Military Strength Ranking, *Global Firepower*, Интернет, <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp> 13/6/2019. Подаци Стокхолмског института за истраживање међународног мира за 2018. годину говоре да су војни трошкови САД у тој години износили 649 милијарди долара, кинески 250 милијарди, а руски свега 61 милијарду (Русија је чак иза Саудијске Арабије, Индије и Француске). Military expenditure by country, in constant (2017) USD m, 1988-2018, SIPRI 2019, Интернет, <https://www.sipri.org/sites/default/files/Data%20for%20all%20countries%20from%201988%E2%80%932018%20in%20constant%20%282017%29%20USD%20%28pdf%29.pdf> 13/6/2019. Према подацима Светске банке, БДП Русије у 2017. години износио је свега 1.578 милијарди долара, у поређењу са кинеских 12.238 милијарди и америчких 19.485 милијарди. GDP (current USD), The World Bank, Интернет, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> 13/6/2019. Трењин тврди да је Русија услед овакве реалности у односима моћи често плаћала велику цену да би остварила циљеве, запињала изнад могућности, квантитетом надомештала недостатак квалитета и ослањала се на централизацију и мобилизацију. Dmitri Trenin, *Should We Fear Russia?*, op. cit., p. 47.

Стога не чуди појачана склоност Москве да у двадесетогодишњем периоду којим се у овој књизи бавимо користи војну силу, јер је то најјача карта којом располаже, те да то понекад чини и у тренуцима економског пада (Чеченија и Сирија), односно уочи очекиваног пада (Грузија) – а можда и баш зато што је у паду. Упоредити то само са спољнополитичким понашањем Кине, која у истом периоду није водила ниједан рат, зато што као друга економска сила света, која незадрживо хита ка првом месту, поседује и друга средства којима може да остварује своје циљеве. Сходно реченом, асиметричну војну моћ Русије с правом утврђујемо као гравитациони центар њеног *великосилства*.¹¹³

Анализа четири рата које је Русија водила у периоду 1999–2019. подразумеваће разматрање сукоба моралних идеја – руског *великосилства*, с једне, и идеја сваког од руских противника понаособ, са друге стране. Но, у овом поглављу остаје још да размотримо и моралну идеју актера с којим је Русија за све то време такође у, мање или више, отвореном сукобу – који додуше није оружани, али лежи у основи руске одлуке да употреби силу у сва четири случаја којима се бавимо, док у три међу њима можемо да говоримо чак и о „прокси“ рату Русије и овог актера. У питању су, наравно, Сједињене Државе. Узрок сукоба Москве и Вашингтона у постхладноратовском периоду лежи у неспоразуму двеју сила о томе хоће ли Русија у новом светском поретку остати независна велика сила, или ће бити у вазалном односу према САД као хегемону.¹¹⁴ Зашто Сједињеним Државама толико смета руско *великосилство*, односно зашто инсистирају на

¹¹³ Асиметрију моћи Русије уочава и српски политиколог Душан Пророковић, с тим што он као посебну врсту моћи у којој је Русија стандардно јака види тзв. *политичку моћ*. Политичка моћ по Пророковићу „подразумева да један актер политичким средствима наметне другоме (или другима) своју вољу“, а актер који је поседује „може надоместити економске, а делимично и војне слабости“. Душан Пророковић, *Ера мултиполарности*, Службени гласник, Београд, 2018, стр. 597-598. Он цитира и руску професорку Татјану Шаклеину, која сматра да „Русија треба да занемари све економске слабости и користи своју политичку моћ да би убрзала процес стварања мултиполарне структуре светског политичког система“, јер „није у могућности да, као Кина – ослањајући се на економску моћ, или као Индија – користећи популациони фактор, врши притисак на остале актере“. Ibid., стр. 599. Пророковић детаљно разматра руско (и кинеско) коришћење политичке моћи за спољнополитичко позиционирање, укључујући и употребу вета у СБ УН, као њен битан елемент. Ibid., стр. 621-684.

¹¹⁴ Што подсећа на сукоб грчке и персијске визије међународног поретка и међусобних односа из Луисове књиге.

хегемонији над Русијом, и свим осталим светским актерима? Зато што у основи њиховог хегемонизма лежи морална идеја о изузетности (*exceptionalism*) америчке нације која је, као и *великосилство* код Русије, једнако снажна, географско-историјски утемељена и војном (али и економском и „меком“) моћи и успесима више пута потврђена.¹¹⁵

Историјским процесом формирања идентитета америчке нације, коме ће у сржи стајати морална идеја изузетности, бавио се Дејвид Кембел. Он је приметио да се америчко друштво још од времена свог оснивања суочило са потребом да пронађе нешто на чему ће утемељити свој национални идентитет, јер као нација у потпуности састављена од имиграната (*melting pot*) није могло да, попут европских националних држава, учини то на етничкој основи: „Америка је ‘имагинарна заједница’ *par excellence*. Јер никада није било државе која се звала ‘Америка’, нити народа знаног као ‘Американци’, од којих би потекао национални идентитет. Постоје Сједињене Америчке Државе и многи који себе декларишу као ‘Американци’... али ‘Америка’ постоји само заслугом људи који су дошли да живе на одређеном месту...“¹¹⁶ То место је амерички континент, Нови свет, који је откривен пре тек нешто више од пет векова, у који су се првобитно уселили енглески пуританци који су са собом довели врло ригидан идеал уређења друштва, нетрпељив према различитостима. У наредних неколико векова САД ће ову нетрпељивост примењивати према различитим унутрашњим и спољним

¹¹⁵ У најновијем периоду, а захваљујући поукама које су САД извукле из вијетнамског пораза, она се између осталог потврђује њиховом војнотехнолошком супериорношћу, која им омогућава да воде и добијају асиметричне ратове са минималним бројем губитака. Ову војнотехнолошку супериорност стога можемо да идентификујемо као тренутно један од гравитационих центара (спољашњи) америчке идеје изузетности, јер је створила „мит о непобедивости“ њихове војске, сличан оном који је имала Спарта (можемо да направимо поређење и са Персијом, имајући у виду да се ова супериорност добрим делом испољава у морнаричким капацитетима за пројекцију моћи, носачима авиона, крстарећим ракетама, и сл.), те (за разлику од вијетнамског случаја) „отцепила“ становништво САД од стварности да њихова земља тамо негде уопште води некакве ратове, који све више подсећају на полицијске акције с циљем „дисциплиновања непослушних“. Америчком употребом најсавременијих технологија, попут робота и дронова, за вођење „дисциплинских“ ратова, бавио се Срђан Кораћ у: Срђан Т. Кораћ, *Дисциплинско ратовање у доба дронова и робота*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2019.

¹¹⁶ David Campbell, *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1992, p. 105.

непријатељима, по правилу тражећи везу међу њима (од истребљења Индијанаца, преко лова на вештице, ропства, расне дискриминације, „антинемачке хистерии“, интернација Јапанаца, макартистичког прогона комуниста, до савремене русофобије и Трамповог односа према мигрантима), градећи јединство свог друштва на ригидном политичком етосу сазданом око индивидуализма као врховне вредности.¹¹⁷

Овај етос од почетка је подразумевао америчко виђење сопственог система вредности и уређења друштва као идеалног, најбољег на свету – зато и говоримо о изузетности.¹¹⁸ У спољној политици се та изузетност у почетку испољавала у виду вођења изолационистичке политике у односу на остатак света, пре свега на европске силе, на чију је политику равнотеже снага и сфера утицаја Вашингтон гледао са презиром.¹¹⁹ Но, када су геополитичке доктрине на прелазу из 19. у 20. век оцениле да савремена технологија више не омогућава Америци да се безбедно изолује,¹²⁰ она је постала активан играч у светској политици, најпре с

¹¹⁷ Ibid., pp. 119-121, 125, 131. Савремену русофобију и Трампов однос према мигрантима смо ми додали.

¹¹⁸ Уверење Американаца у савршеност сопственог друштвеног и политичког система можемо да идентификујемо као унутрашњи гравитациони центар идеје изузетности. Несумњиво је да оно има реално утемељење у чињеници да су САД отворено друштво, које поседује најстарији важећи устав на свету, те снажне институције међу којима постоји јасна подела власти (упоредимо то са квалитетом институција некадашњег републиканског Рима, који је овоме дао предност у сукобу са затвореним, религијско индоктринираним картагинским системом). Ово уверење није пољуљано тиме што су САД константно каскале за Европом у погледу одређених цивилизацијских вредности (од касног укидања ропства и расне дискриминације, до задржавања смртне казне). Ово се, напротив, често наводи као доказ америчке изузетности, јер потврђује америчку способност да мењају и унапређују своје друштво. Нпр. такав аргумент је потеглао председник Барак Обама у предавању које је 2009. одржао у Москви, рекавши да је то што је он постао председник САД доказ америчке способности да кроз историју константно исправља своје несавршености, јер људи његове боје коже раније нису имали ни основна права, а камоли могућност да неко од њих постане председник. "Remarks by the President at the New Economic School Graduation", The White House, July 7, 2009, Интернет, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/remarks-president-new-economic-school-graduation> 21/10/2019

¹¹⁹ Henry Kissinger, *Diplomacy*, op. cit., pp. 30-35.

¹²⁰ Врхунац ових доктрина представља дело Николаса Спајкмена, који је у раној фази Другог светског рата констатово да је услед инфериорности америчког у односу на евроазијско копно одбрана САД на границама сопствене хемисфере неодржива, те да је потребно повести активну спољну политику ради очувања равнотеже

циљем да спречи да нека сила која има „лошији“ систем вредности загосподари остатком света, а затим и да сама успостави вођство, односно хегемонију над светом, у име сопствених „изузетних“ вредности које би наметнула као универзалне.¹²¹ Наступање униполарног поретка на крају Хладног рата од америчке елите протумачено је као дуго чекана прилика да се овај план спроведе у дело.¹²² У последњих тридесетак година САД у континуитету спроводе „велику стратегију“ либералне хегемоније, којој на путу стоје сви актери који би хтели да сачувају независност, уместо да се покоре америчком вођству, и сопствени систем вредности, уместо америчког „универзалног“.¹²³ Русија, као независна велика сила која се залаже за заједничко управљање светом од стране више великих сила – у

снага у Европи и Азији. Nicholas J. Spykman, *America's Strategy in World Politics*, Transaction Publishers, New Brunswick and London, 2007 (првобитно објављено од Brace and Company, Harcourt, 1942), pp. 194-195, 446-457, 460-470.

¹²¹ Одлука САД са прелаза из 19. у 20. век да напусти изолационизам и упусти се у активну, империјалистичку спољну политику није била донета напречац, већ је настала као производ вишегодишње жустре дебате између присталица и противника оваквог приступа. О томе видети: Stephen Kinzer, *The True Flag: Theodore Roosevelt, Mark Twain, and the Birth of American Empire*, Henry Holt and Company, New York, 2017.

¹²² Хегемонију као циљ, у име сопственог вредносног система, САД су дефинисале још у документу NSC-68 из 1950. године, дакле много пре него што ће им однос снага у свету дозволити да је преточе и у конкретну спољну политику. У овом документу између осталог стоји да је сврха САД као државе да „осигура интегритет и виталност нашег слободног друштва, заснованог на достојанству и вредности појединца... Постоји основни сукоб између идеје слободе... и идеје ропства... Незаустављива сврха робовласничке државе да уклони изазов слободе, поставила је две велике силе на супротне половине“. Но, није у питању само совјетска претња: „У свету који се смањује и сада му прети атомски рат, просто настојање да се у равнотежи дизајн Кремља није одговарајући циљ, јер је одсуство поретка све мање и мање прихватљиво... Једна политика је она коју бисмо вероватно спроводили чак и кад не би било совјетске претње. То је политика покушавања да се развије здрава међународна заједница. Друга је политика 'обуздавања' совјетског система. Ове две политике су у блиском односу и међусобној интеракцији“. Наведено према: David Campbell, *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, op. cit., p. 25. (курзив В.Т.)

¹²³ „Велику стратегију“ амерички аутор Бери Позен дефинише као „теорију државе како да произведе безбедност за себе“. Barry R. Posen, *Restraint: A New Foundation for U.S. Grand Strategy*, Cornell University Press, Ithaca and London, 2014, p. 1. За либералну хегемонију каже да је врста „велике стратегије“ коју су спроводили сви председници САД након Хладног рата (до Трампа), а која подразумева

„концерту“ – те негује своју културну самобитност и фаворизује плурализам и конкуренцију вредности на глобалном плану – природни је непријатељ данашњих САД.¹²⁴ Сукоб Русије и Сједињених Држава, у контексту кога се одвијају сва четири руска рата којима се овде бавимо, заправо је сукоб двеју моралних идеја – руског *великосилства* и америчке изузетности – што је чинилац који се не сме игнорисати при разматрању ових ратова.

Да резимирамо – *великосилство* Русије је морална идеја која лежи у основи спољне политике ове земље, којој су привржени и њена политичка елита и народ, и за коју су, ако треба, спремни да се боре и у рату. Штавише, рат и јесте најчешће средство којим је Русија кроз историју била принуђена да потврђује свој статус велике силе, услед асиметрично велике војне моћи у односу на њене друге видове – економску и меку – те се може рећи да ова моћ представља и гравитациони центар руског *великосилства*. Спорадични порази терали су Русију у друштвене и политичке реформе, које су биле прекидане онда када би угрозиле статус велике силе; много чешће победе изнова су храниле идеју *великосилства*. То ће бити случај и са победама у последња четири рата која је Русија водила, а којима се бавимо у наставку, а оно што нас посебно занима је – да ли су ове победе биле недвосмислене, према Луисовим критеријумима, односно да ли су поставиле темеље стабилног мира између Русије и њених противника? Коначно, како у позадини сва четири рата стоји постхладноратовски политички сукоб Русије и САД, размотрићемо и ток, карактер и перспективе тог сукоба.

потчињавање Вашингтону свих „нелибералних“ актера у свету који у овом тренутку одбијају да се потчине, у име либералних вредности. Ibid., pp. 5-7.

¹²⁴ О супротстављеним виђењима светског поретка, као одразу инкомпатибилних националних идентитета Русије и Сједињених Држава, бавили смо се раније у: Vladimir Trapara, “National Security Strategies of Russia (2009) and the United States (2010): A New Stage in the Reproduction of Incompatible National Identities”, *Review of International Affairs*, vol. 64, no. 1149, January–March 2013, pp. 5-34.

РУСИЈА КРАЈЕМ XX ВЕКА

У тренутку када су, седмог августа 1999, Шамил Басајев и Емир Хатаб на челу групе чеченских милитаната упали у суседну руску републику Дагестан, Русија је била посрнула држава. Ово посрнуће огледало се у четири аспекта: територијалном интегритету, стању економије, политичкој стабилности и међународном положају. Иако формално део Руске Федерације, Чеченија је већ три године била фактички независна, након пораза који је Москва претрпела у двогодишњем рату против ње. Ширење сукоба на Дагестан и потенцијално даље по Северном Кавказу претило је да покрене „теорију домина“ и угрози суверенитет Русије и над другим аутономним републикама које су имале неруске, а посебно исламске народе као матичне. Бруто друштвени производ Русије у 1999. достигао је најнижу тачку у односу на претходних пар деценија. Након што је руска економија у другој половини деведесетих кренула како-тако да се опоравља од поразних последица економске транзиције из прве половине деценије, захваљујући светској економској кризи која је избила 1997. дотакла је дно. Читаве деведесете обележило је настојање председника Бориса Јељцина и либералне елите окупљене око њега да, што демократским што недемократским средствима, учврсти власт и осигура тековине транзиције са социјализма на капитализам. У пролеће 1999. замало је избегао опозив у парламенту, а сада му се над главом надвијала нова опасност – Јевгениј Примаков, премијер кога је сменио, формирао је политичку партију која је по анкетама била најпопуларнија снага у земљи. Смена власти у режији коалиције „Отаџбине – све Русије“ и комуниста била је изгледан сценарио. Коначно, 1999. донела је и крај илузије руске, тада још увек прозападне елите, да ће је Запад на челу са САД после Хладног рата прихватити као равноправног партнера у новонастајућем светском поретку. Упркос оштром противљењу Москве, али и уз њену видљиву немоћ да осујети било коју западну акцију, НАТО је започео свој „продор на исток“, примивши као нове чланице Мађарску, Чешку и Пољску. Пола века свог постојања овај испрва одбрамбени војни савез обележио је једном офанзивном акцијом ван подручја своје јурисдикције – ваздушном агресијом на Југославију, без одобрења Савета безбедности УН, тела у коме је Русија још увек имала право вета.

А није било замишљено да испадне тако, ни у једном од ова четири аспекта. Да је Јељцинов претходник из Кремља, последњи совјетски лидер Михаил Горбачов, неких петнаестак година раније могао у „кристалној кугли“ да види своју земљу у августу 1999. и шта се све испоставило као резултат епохалних промена које је намеравао да покрене, вероватно их не би ни покренуо. Средином и крајем осамдесетих Русија ће по други пут у 20. веку извести револуцију – с тим што ће она, за разлику од оне прве Октобарске, бити изведена „одозго“ – од стране нове генерације политичара који су били део естаблишмента.¹²⁵ Погрешно би било рећи да је друга револуција једноставно поништила резултате прве само зато што је почивала на супротним идеолошким позицијама. Делимично то јесте тачно, али неке од резултата Октобра Горбачовљева *перестројка* и *гласност* заправо су реафирмисали. То је најпре, на плану међународног положаја, стратешко повлачење Русије из Средње Европе. Повлачење из Хладног рата и распуштање Варшавског пакта умногоме су аналогни изласку Русије из Првог светског рата и закључењу Брест-Литовског споразума. Затим, на плану територијалног интегритета, долази до реафирмације права на самоопредељење, које је у оно време дозволило Пољској и Финској да се осамостале од Русије, а након Бјеловешког споразума 1991. на тлу некадашње царске Русије и њеног наследника Совјетског Савеза, уз благослов Москве, појавиће се још 14 независних држава. Иза идеје о повратку на капитализам у суштини је стајала иста намера као и иза својевременог преласка на социјализам – да се земља изведе из стања економске заосталости за западним земљама и поправи материјални положај што већег дела становништва. Коначно, обе револуције биле су вођене и идејом демократизације система у односу на његову ауторитарну стварност.

Истини за вољу, у тренутку када је покренуо реформе Горбачов није баш желео потпуно укидање социјализма, нити увођење класичне вишепартијске демократије, а поготово не распад Совјетског Савеза. *Перестројка*, или преображај, у почетку је носила назив „социјалистичка“.¹²⁶ Кина је већ пуну деценију била у реформама које су подразумевале укидање планске привреде у корист слободне тржишне утакмице – што је била суштина и *перестројке* – али је наставила себе да сматра

¹²⁵ Хенри Кисинџер је назива генерацијом „којој Стаљин није сломио дух“. Henry Kissinger, *Diplomacy*, op. cit., p. 785.

¹²⁶ Ханес Хофбауер, *Слика непријатеља – Русија: историја једне демонизације*, Албатрос плус, Београд, 2017, стр. 133.

социјалистичком државом и задржала на власти Комунистичку партију. У совјетском случају ово ће се показати неизводљивим. Идеја о „контролисаној транзицији“ нашла се у сендвичу између отпора конзервативних кругова (нарочито у војсци) и притисака присталица радикалне либерално-капиталистичке реформе. Ови први су врхунац достигли у пучу августа 1991, чији је могући успех претио да доведе у питање све што је Горбачов постигао за протеклих шест година на плану реформисања совјетског друштва. Што пуч није успео, а точак промена од тог тренутка постао незауостављив, Горбачов је имао да захвали човеку који се наметнуо као лидер оне друге групације и чија ће политичка моћ од тог тренутка надмашити Горбачовљеву – Борису Јељцину.¹²⁷ Јељцин је раније био партијски чиновник из Свердловска (данашњи Јекатеринбург, град у коме су 1918. убијени последњи руски цар и његова породица), пре него што ће у лето 1990. напустити КП, да би у јуну наредне године убедљивом већином био изабран за председника Руске СФСР. Сматра се да је на његово залагање за радикални преображај совјетског друштва из социјалистичког у капиталистичко пресудно утицала посета једном супермаркету у Тексасу, САД, 1989. године. Видевши изобиље различитих артикала приступачних обичним купцима, чега у том тренутку није било у Совјетском Савезу – у коме су се и за најосновније животне намирнице формирали редови, а право прече куповине припадало само високим партијским функционерима – готово да је пао у депресију, оцењујући да је совјетска власт починила „злочин“ против „једног народа“, ускративши му стандард какав постоји на Западу.¹²⁸ Од доласка на чело Русије, као највеће федералне јединице у оквиру Совјетског Савеза, Јељцинова једина преокупација биће да спроведе повратак на капитализам по сваку цену – показаће се чак и по цену распада сопствене државе.

Овај распад је ионако увелико претио. Наиме, осим што је омела контролисану *перестројку* омогућивши присталицама радикалног друштвено-економског преображаја да дигну глас, *гласност* је пробудила још једног давно заробљеног непријатеља совјетске федерације, пре тога

¹²⁷ Чија ће улога у заустављању пуча бити упамћена по слици на којој се са тенка једне јединице која је одбила да следи пучисте обраћа окупљеним антипучистичким демонстрантима. Ibid., стр. 137-138.

¹²⁸ Видети: “When Boris Yeltsin went grocery shopping in Clear Lake”, by Craig Hlavaty, *Chron*, January 31, 2018, Интернет, <https://www.chron.com/neighborhood/bayarea/news/article/When-Boris-Yeltsin-went-grocery-shopping-in-Clear-5759129.php> 27/11/2018

и руске империје – национализам. Крајем осамдесетих у низу совјетских република јачају националистичке политичке снаге са сепаратистичким тежњама, а највише у прибалтичким (Естонија, Летонија и Литванија) и Грузији. Негде је ово водило у краткотрајне сукобе сепаратиста са федералним снагама принуде, а негде и до крвавих етничких сукоба међу совјетским народима (сукоб Јерменије и Азербејџана око Нагорно-Карабаха). Но, нису све совјетске федералне јединице испољиле захтев за отцепљењем, а на референдуму у марту 1991. високих 77,8% грађана Савеза гласало је за његов опстанак.¹²⁹ Распад федерације у време августовског пуча још увек није био неминовност – кључ одлуке налазио се у рукама три федералне јединице које су чиниле историјско словенско језгро различитих инкарнација руске државе – Русије, Украјине и Белорусије. Управо ће њихови лидери, Јељцин (Русија), Леонид Кравчук (Украјина) и Станислав Шушкевич (Белорусија), 9. децембра 1991. у селу Вискули у Бјеловешкој шуми (Белорусија) потписати споразум о укидању Совјетског Савеза, који ће и осталих 11 председника (балтичке државе већ су биле „пуштене“ да иступе из федерације) прихватити 21. децембра у Алма Ати, када ће Совјетски Савез и званично престати да постоји.¹³⁰ Да би наследио Горбачова у Кремљу и спровео радикалне реформе које је наумио, Јељцин му је укинуо државу, а инаугурисао своју – Руску Федерацију. Ово је био можда и јединствен случај у историји да се једна империја, или федерација, распадне сепаратизмом сопственог језгра уместо периферних делова.¹³¹

Једну од својих идеја Горбачов јесте успео да оствари како је замислио – повукао је Совјетски Савез из Хладног рата. И то је, како ће касније говорити, учинио као Френк Синатра – „на свој начин“.¹³² Разочаран одлуком америчког председника Регана да напусти скуп у Рејкјавику 1986, Горбачов је повукао низ једностраних потеза који су врло брзо убедили америчку страну да овај озбиљно мисли да их „лиши непријатеља“.¹³³

¹²⁹ Ханес Хофбауер, *Слика непријатеља – Русија: историја једне демонизације*, op. cit., стр. 136.

¹³⁰ Ibid., стр. 138-139.

¹³¹ Односно, како каже Трењин, „чињеница да је територија метрополе империје предводила њено напуштање је редак случај у историји“. Dmitri Trenin, *Should We Fear Russia?*, op. cit., p. 21.

¹³² Henry Kissinger, *Diplomacy*, op. cit., p. 794.

¹³³ Ibid., pp. 790-795.

Проценивши да су трка у наоружању са Западом, одржавање сфере утицаја у Источној Европи и рат у Авганистану превелики терет за посрнулу совјетску привреду, он је у року од свега четири године елиминисао сва три извора проблема. Препустио је ауторитарне социјалистичке источноевропске режиме себи самима, обуставивши важење „Брежњевљеве доктрине“ по којој су Совјети дужни и да војно интервенишу, ако је то потребно, за заштиту ових режима.¹³⁴ Они су након тога попадали једни за другим. Символички израз пада социјализма у Источној Европи и расформирања совјетске сфере утицаја на њеном тлу постало је рушење Берлинског зида у новембру 1989, али се заправо ради о процесу који је трајао у периоду 1987–1990. Варшавски пакт, источни пандан НАТО, званично је расформиран 1990. Повлачење совјетске војске из Авганистана, поражене од стране исламских фундаменталиста које су помагале САД, довршено је 1989, након чега се промосковски режим ни у тој земљи неће дуго одржати. Једнострано заустављање трке у наоружању отвориће пут билатералним споразумима са САД о нуклеарном разоружању (INF 1987, START 1991), као и мултилатералном споразуму о ограничењу конвенционалних војних капацитета на тлу Европе (CFE 1990, који додуше никада неће ступити на снагу).

Све ово Горбачов није радио да би свео Совјетски Савез на ниво другоразредне силе, већ напротив – да би му помогао да остане велика сила која ће задржати своју улогу у управљању међународним поретком, али кроз сарадњу са САД, а не кроз идеолошко сукобљавање. Ускоро му се пружио и прилика за демонстрацију „заједничког“ управљања. Ирачки диктатор Садам Хусеин 1990. извршио је инвазију суседног Кувајта. Почетком наредне године узвратила му је међународна коалиција на челу са САД, чији је мандат за деловање одобрио Савет безбедности УН. Ово је био први случај још од Корејског рата (1950–1953) да УН предузму принудну акцију ради супротстављања агресији, а заслужан за то је управо Горбачов који се сагласио с тим да Совјетски Савез, као стални члан СБ УН, подржи акцију уместо да стави вето на њу, као што је у току Хладног рата била пракса по свим питањима око којих се Вашингтон и Москва нису слагали. „Заједничко“ управљање Руса и Американаца у УН наставиће се

¹³⁴ Одрцањем од источноевропске сфере утицаја, Горбачов је учинио нешто слично Аурелијану, који се одрекао Дакије у корист лакше одбрањивих граница. Међутим, његова идеја о „миру без поражених“ показаће се касније једнаком утопијом као Вилсонова о „миру без победника“.

и после Горбачова и Совјетског Савеза (други добар пример је увођење санкција Србији и Црној Гори, тј. СР Југославији у мају 1992), али неће дуго потрајати, јер ће (већ у току рата на тлу бивше Југославије) постати јасно да оно што је Москва видела као свој допринос заједничком управљању, Вашингтон види као њено покоравање његовом управљању. Од почетка се радило о неспоразуму. Оно што је за Москву било повлачење из Хладног рата, Вашингтон је видео као признање њеног пораза, тј. као своју победу. Док Москва своје повлачење из источноевропске сфере утицаја није посматрала као позив Вашингтону да „зграби“ то подручје, он га је управо тако протумачио – сматрајући да му оно као победнику припада. Док се Москва надала да ће обустављање непријатељства са Западом и идеолошка и друштвено-економска трансформација у западном стилу бити довољни да је Вашингтон прихвати као равноправног партнера, овај је сматрао да њој, као пораженој страни, може да припадне само место другоразредне силе у новом светском поретку, која ће следити његову спољну политику и покоравати се глобалној хегемонији САД – онако како су на то након пораза у Другом светском рату пристали Немачка и Јапан. Но, америчка елита није схватила фундаменталну разлику између ових случајева. Против Немачке и Јапана Америка је остварила (у случају прве уз обилату помоћ Русије) недвосмислену победу према Луисовим критеријумима, те је постојао основ и да захтева њихов подређени положај, и да га они искрено прихвате као део новог моралног основа њихових спољних политика. У случају Русије и Хладног рата САД нису оствариле ту врсту победе. Русија се јесте преоријентисала са социјализма на капитализам, али је њена идеја *великосилства*, ослоњена на асиметрично снажне војне капацитете, опстала и наставила да служи као морални основ њеног захтева да и даље буде независна сила која може на равној ноzi са САД да учествује у управљању светским поретком. Обнављање сукоба између актера међу којима није дошло до недвосмислене победе било је неминовно, баш као што је то био случај и након Првог светског рата када савезници из Антанте нису недвосмислено победили Немачку, а понашали су се према њој као да јесу.

Ствари су почетком деведесетих, додуше, биле нешто сложеније од наведеног. САД су испрва биле врло опрезне у ширењу своје источноевропске сфере утицаја на рачун руског повлачења. У току босанског сукоба до последњег тренутка су одуговлачиле са војном интервенцијом да би наметнуле за себе повољно решење, настојећи да држе Русију све време укљученом у посредовање, путем „Контакт групе“. Ширење НАТО на исток, такође, није одмах дошло на дневни ред. Још је

државни секретар Џејмс Бејкер у време разговора о уједињењу Немачке обећао Горбачову да се НАТО неће ширити, што је Горбачов наивно схватио као дефинитивно одрицање од пријема нових чланица у западну алијансу, иако то тада још није била тема – радило се о једином могућем обећању у том тренутку, а то је да се НАТО војни капацитети након уједињења неће ширити на тло бивше Источне Немачке.¹³⁵ НАТО ће 1994. лансирати програм Партнерство за мир, коме ће се прикључити и Русија, и тиме подгрејати Јељцинове наде да, све и да дође до проширења НАТО, и Русија може да постане његов члан и оствари равноправно савезништво са САД. Одустајање од контроле над територијом бивших чланица Варшавског пакта није значило да Москва жели да одустане од било какве сфере утицаја ван граница новонастале Руске Федерације, јер је управо поседовање сфере утицаја видеала као један од нужних елемената опстанка као велике силе. Ова сфера утицаја, ускоро ће се показати, замишљена је као подручје бившег Совјетског Савеза без прибалтичких држава. Да би осигурала контролу над овим „ближим иностранством“ Русија ће у првој половини деведесетих на разне начине, укључујући и војни, интервенисати у низу постсовјетских држава. У Молдавији ће обезбедити фактичку независност Придњестровља, територије на левој обали реке Дњестар уз украјинску границу, већински насељене руским становништвом. У Грузији ће се умешати у грађански рат, подржавши долазак на власт бившег совјетског министра спољних послова Едуарда Шеварнадзеа, али ће то „наплатити“ крњењем територијалног интегритета Грузије кроз војну подршку фактичком осамостаљењу Абхазије и Јужне Осетије. Властима Таџикистана ће оружаним путем помоћи да савладају исламистичке побуњенике, а Јерменији „иза кулиса“ да стави под контролу азербејџанску провинцију Нагорно-Карабах. Сложиће се да Крим и Севастопољ остану у Украјини, али у замену за украјинско одрицање од нуклеарног оружја и давање права Русији да стационира Црноморску флоту у Севастопољу. Своју постсовјетску сферу утицаја институционализоваће формирањем Заједнице независних Држава и склапањем Уговора о колективној безбедности. На све ове изливе руског *великосилства*, амерички „победник“ у Хладном рату углавном је „зажмурио“. Зашто?

¹³⁵ Ханес Хофбауер, *Слика непријатеља – Русија: историја једне демонизације*, op. cit., стр. 156-157; Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., p. 37.

Два су основна разлога зашто приступ Вашингтона Москви у већем делу деведесетих није био чисто „версајски“, већ је садржао и елементе „бечког“ „великодушног“ мира, какав је својевремено закључен са Француском након Наполеонових ратова. Први је питање нуклеарног оружја. Совјетске нуклеарне капацитете на својим територијама, поред Русије, наследили су и Украјина и Белорусија и Казахстан. САД су желеле да избегну опасност да нестабилност у појединим деловима бившег Совјетског Савеза ескалира до мини нуклеарног рата међу његовим дојучерашњим федералним јединицама, те су прећутно подржале Москву да, као најкомпетентнији актер на целом овом подручју, стабилизује ситуацију док се не доврши процес трансфера свих нуклеарки у Русију. Други разлог је настојање да се спречи повратак комуниста на власт. Администрација Била Клинтона (почев од 1993) биће нарочито посвећена овом задатку, и склопиће „стратешки савез са руском реформом“, а заправо са Борисом Јељцином лично, те ће „жмурити“ на његове „грехове“ и на спољном и на унутрашњем плану.¹³⁶ Заправо, унутрашњи план ће у првој половини деведесетих за Јељцина, самим тим и за његове западне помагаче, бити много већи изазов од спољног. Испоставиће се да је лакше било обезбедити сферу утицаја изван територије Руске Федерације, него сачувати територијални интегритет ње саме. Први чеченски рат (1994–1996), који је вођен управо с циљем одбране територијалног интегритета земље, завршиће се руским поразом и фактичком независношћу ове републике. Јељцина је то суочило са болном истином да није могао тек тако да очекује да, након што је укинуо једну мултиетничку федерацију (Совјетски Савез), друга (Руска Федерација) буде поштеђена етнички мотивисаног сепаратизма.¹³⁷ Но, са највећим изазовима руски председник суочиће се на плану економије и унутрашњополитичке стабилности.

Очекивање да ће радикалне реформе по моделу „шок терапије“ за кратко време преобразити Русију у економски просперитетну земљу либералне демократије, показаће се као тешка утопија. Испоставиће се да је Горбачов ипак био у праву, и да је кинески модел дао много боље резултате. У првих неколико година капиталистичке транзиције у Русији, урушавање економије и друштва уопште попримили су катастрофалне

¹³⁶ Ibid., p. 15.

¹³⁷ Другим речима, није био визионар попут Шермана, који је схватио да би пуштање једног дела федерације да оде, неминовно водило ка нестабилности и у њеном остатку.

размере, толике да их пореде са последицама рата. Бруто друштвени производ у периоду 1991–1994. опадао је по двоцифреним годишњим стопама, док се индустријска производња у истом периоду свела на трећину некадашњег нивоа.¹³⁸ Захваљујући галопирајућој хиперинфлацији у прве две године независне Руске Федерације преко половине становништва склизнуло је у категорију сиромашних, а нешто мање од трећине међу изузетно сиромашне.¹³⁹ На другој страни, издвојио се узан круг људи којих су се „снашли“ у току пљачкашке приватизације и успели енормно да се обогате на рачун сопственог друштва и државе, међу њима и припадници државног врха. Поменута хиперинфлација није „пала с Марса“, већ су је наглим препуштањем формирања цена тржишту вештачки изазвали Јељцинови економски сарадници Јегор Гајдар и Анатолиј Чубајс, како би грађанима „исисали“ вишак новца и тако припремили терен за потпуно овладавање руском привредом од стране иностраних инвеститора и домаћих контроверзних бизнисмена.¹⁴⁰ Од визије тексашког супермаркета, која је Јељцина мотивисала да покрене реформе, руско друштво почетком деведесетих било је удаљено светлосним годинама.

Разуме се да у условима када се шачица људи нагло обогати на рачун екстремно сиромашне већине, о демократском политичком систему не може да буде речи. За време Горбачова – демократска *гласност* стала је на пут социјалистичкој *перестројци*; за време Јељцина – капиталистичка „шок терапија“ онемогућила је развој аутентичне парламентарне демократије. У настојању да увећа своја председничка овлашћења, Јељцин је наишао на отпор парламента, који се тада звао Врховни Совјет Руске Федерације и заседао у Белом дому (данашње седиште Владе). Септембра 1993. парламентарци, предвођени смењеним потпредседником Русије Александром Руцкојем и председником Совјета Русланом Хазбулатовим (Чеченом по етничкој припадности), одбили су да послушају Јељцинов указ о распуштању и забарикадирани се у Белом дому. Након одбијања Јељциновог ултиматума да напусте зграду, четвртог октобра руски председник довлачи тенкове и артиљерију и наређује отпочињање паљбе. Овај инцидент, упамћен као „Јељцинов пуч“, оставио је на стотине мртвих

¹³⁸ Ханес Хофбауер, *Слика непријатеља – Русија: историја једне демонизације*, op. cit., стр. 149.

¹³⁹ Ibid., стр. 149-150.

¹⁴⁰ Ibid., стр. 144-149.

и рањених, а Руцкој и Хазбулатов су ухапшени.¹⁴¹ Пар месеци касније, на референдуму сумњиве регуларности, усваја се нови устав којим се уводи председнички систем, а Врховни Совјет расформиран и уместо њега образује дводомни парламент.¹⁴² Но, и са тим парламентом Јељцин ће у годинама које су следиле имати проблема јер неће контролисати већину. На првим парламентарним изборима после доношења устава, појединачно највише гласова освојиће екстремно десна ЛДПР Владимира Жириновског, а на следећим (1995) комунисти ГенADIЈА ЗЈуганова однеће убедљиву победу, освојивши трипут више мандата од владајуће партије „Наш дом – Русија“. У таквим околностима Јељцину је претио пораз на председничким изборима 1996, али он ништа није желео да препусти случају. Од свог америчког партнера Клинтона (који је својевремено поздравио и Јељциново бомбардовање парламента) успео је да, под паролом његовог „савеза са руском реформом“, измоли велику финансијску подршку за кампању.¹⁴³ Велику подршку иза кулиса обезбедио је и новопечени богаташ Борис Березовски, а сами избори били су праћени великим малверзацијама (говори се о 10% „измишљених“ гласова).¹⁴⁴ На крају ће Јељцин успети да кооптира и свог дојучерашњег противника, генерала Александра Лебеда, који је завршио као трећи у првом кругу, иза Јељцина и ЗЈуганова. Његова подршка Јељцину показаће се пресудном да овај оствари победу у другом кругу.

У наредних неколико месеци, након Јељциновог реизбора за председника, чиниће се да и он и Русија напoкoн могу мало да одахну. Економски пад је привремено заустављен – 1997. биће прва година раста након отпочињања транзиције. Рат у Чеченији јесте изгубљен, али Русија није и формално признала њену независност – коначно решење одложено је за 2001, а дотад је Русија имала механизме да изолује отцепљену републику и утиче на исход преговора о истом. Да би умирио антизападне политичке кругове, доминантне у парламенту, Јељцин смењује западњака Козирјева и на место министра спољних послова (касније и премијера) доводи Јевгенија Примакова, човека који је припадао овим круговима и

¹⁴¹ Ibid., стр. 139-142.

¹⁴² Ibid., стр. 142-144.

¹⁴³ Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.–Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., pp. 21-24.

¹⁴⁴ Ханес Хофбауер, *Слика непријатеља – Русија: историја једне демонизације*, op. cit., стр. 151.

залагао се за мултицентрично уређење међународних односа, и сарадњу са Кином и Индијом ради уравнотеживања америчког хегемонизма.¹⁴⁵ Коначно, Јељцин ће имати разлога да поверује да је и сам Запад почео да уважава Русију као равноправног партнера, јер ће је 1997. примити у Г7, организацију најјачих економија света (која тиме постаје Г8), а формираће се и Стални заједнички савет НАТО и Русије.¹⁴⁶ Серија догађаја почев од средине 1997. почеће да руши Јељцинове снове као кулу од карата.

У јулу месецу избија тзв. Азијска финансијска криза, која убрзо постаје глобална. Показало се да је руска транзициона привреда изузетно рањива на флукуације светског тржишта. У току две године које су следиле, руски БДП још једном ће драстично опасти. Године 1999, када буде дотакао дно у савременој историји (196 милијарди долара, по подацима Светске банке), биће чак 49 пута мањи од америчког (9.661 милијарди).¹⁴⁷ Равноправност са САД показале се као илузија. Почетком 1999. обављена је прва рунда проширења НАТО, пријемом Пољске, Чешке и Мађарске. А онда је тај војни савез, без одобрења СБ УН (које због вета Русије не би ни добила да је дошло до гласања) извршио ваздушну агресију на СР Југославију и отео јој покрајину Косово и Метохију. Ово је био директан шамар Русији, против кога је она била немоћна било шта да уради. Транзиција, која ју је економски упропастила, и повлачење из источноевропске сфере утицаја, које ју је искључило из било каквог одлучивања на том подручју, последица су једног истог веровања руске елите у то да победа либералног капитализма доноси бољи свет, у коме ће и Русија имати заслужено место међу равноправним великим и економски просперитетним нацијама.¹⁴⁸ Човека који је у марту 1999, чувши да је отпочела НАТО агресија на СРЈ, окренуо авион са пута у

¹⁴⁵ Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., p. 26; Andrei P. Tsygankov, *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, op. cit., pp. 11-112.

¹⁴⁶ Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., pp. 15-17.

¹⁴⁷ Интернет, <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=US-RU> 29/11/2018

¹⁴⁸ Веру руске елите 90-их у либералне идеје, као део објашњења за попуштање Западу, можемо да упоредимо са Луисовим примерима доминације идеја о правима човека у Британији, услед које је ова препустила независност америчким колонијама, те – такође британског – „меакулпизма“, који је условио попуштање Немачкој између два светска рата.

Вашингтон назад ка Москви, Јевгенија Примакова, Јељцин ће у жеку агресије (маја месеца) сменити са места премијера. Тиме ће себи само створити новог, никад опаснијег политичког противника. Након што је три дана након Примаковљеве смене једва избегао импичмент у парламенту, који су били подигли комунисти по пет тачака (распад СССР, напад на парламент, рат у Чеченији, распад војске, геноцид над руским народом), на помолу је била нова моћна коалиција комуниста и новоформиране Примаковљеве странке „Отаџбина – сва Русија“. Ова странка ће по анкетама врло брзо надмашити и саме комунисте (30 према 20%), а Примаков ће бити виђен као фаворит за победу на председничким изборима који су били заказани за наредну годину.¹⁴⁹

У таквим околностима, чеченски милитанти упадају у Дагестан и прете да на све поменуте потешкоће надовежу и покретање процеса распада Русије по етничком начелу. Већ остарели и видно болесни Јељцин схватиће да није кадар да одговори на све ове изазове.¹⁵⁰ Тај посао препустиће Владимиру Путину, кога на место вршиоца дужности премијера (уместо Сергеја Степашина који је кратко обављао ту функцију) поставља свега два дана након упада Чечена у Дагестан. Ови дани – од седмог до девог августа 1999. године – остаће упамћени као прекретница у новијој историји Русије. То су били дани када је посрнула Русија почела да стаје на своје ноге. Русија, која се до тада повлачила, кренула је у противофанзиву – баш као у Стаљинграду за време Другог светског рата. Вођена *великосилством*, које је остало у главама њене елите и народа упркос свему кроз шта је прошла деведесетих, Русија ће на челу са Путином од поменутог тренутка почети да напредује на сва четири фронта о којима смо говорили, а то су: територијални интегритет, економска ситуација, политичка стабилност и међународни положај. И чиниће то разним средствима, а за почетак оним које јој је традиционално увек било најјача страна – употребом војне моћи, асиметрично велике у

¹⁴⁹ Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, Альпина Диджитал (електронно издание), 2016, Глава 1.

¹⁵⁰ Његова „лабудова песма“ биће самит ОЕБС-а у Истанбулу новембра месеца, у оквиру кога ће се жестоко вербално сукобити са својим америчким „пријатељем“, Билом Клинтоним. На Клинтонovu критику руског поступања у Чеченији, које по њему угрожава даљу демократизацију Русије уз помоћ Запада, Јељцин је одбрусио да „агресија против Југославије одузима право Клинтону да држи лекције Русији како да се обрачуна с терористима у оквиру својих граница“. Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S. – Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., p. 46.

односу на (у том тренутку) мизерну економску. Русија, за разлику од Авганистана и Првог чеченског рата, више неће губити. Почев од Другог чеченског, па даље кроз још три рата које ће до данас водити, она ће знати само за победу – гледано у строго војном смислу. Да ли ће, међутим, то бити и пут недвосмислених победа према Луисовим критеријумима – суштинско је питање којим се бавимо у наставку.

ЧЕЧЕНИЈА (1999–2009)

О ВУКУ И МЕДВЕДУ

Чеченија је земља вукова. Вук је традиционални симбол чеченског народа. У време краткотрајне независности Чеченске републике – Ичкерије (што је иначе турски назив за Чеченију) у току деведесетих година 20. века, вук се налазио на њеној застави. Ако анализирамо симболику вука биће нам јасно зашто су Руси након поновног успостављања контроле над Чеченијом учинили све да „протерају“ ову животињу и са заставе и са других чеченских обележја. Вук (*борз* на чеченском), у природи се може наћи и као самотњак и као део чопора. Баш као и чеченски народ – традиционално политички подељен на кланове (*тајн*), а ипак културно уједињен јаким колективним идентитетом, језиком и традиционалним правом (*адат*) које обухвата и код части (*нохчалла*).¹⁵¹ Изнад свега, Чечени цене слободу (*маршо*). „Ми смо слободни и једнаки, као вукови“, каже чеченска изрека. Слобода је средишњи концепт у чеченској култури и психи – ова реч у чеченском језику обухвата и значења мира и благостања, а Чечени чак поздрављају једни друге фразама које је садрже. Чеченско схватање слободе нарочито се односи на тежњу ка независности од спољних завојевача, услед чега се овај народ лако уједињује око харизматских личности у тренуцима када се суочи с овим видом претње. У периодима када спољне претње нема, аутономни кланови би се међусобно разрачунавали, нападали и пљачкали једни друге (јер вук је и грабљива животиња), али би по правилу пазили да у том разрачунавању не падне крв, јер она за собом повлачи крвну освету, која је код Чечена императив и најчешће јако дуго траје.¹⁵²

¹⁵¹ Mark Galeotti, *Russia's Wars in Chechnya 1994–2009*, Osprey Publishing, Oxford and New York, 2014, pp. 8, 12-13; John Russell, *Chechnya–Russia's "War on Terror"*, Routledge, London and New York, 2007, p. 18.

¹⁵² Mark Galeotti, *Russia's Wars in Chechnya 1994–2009*, op. cit., pp. 12-13; John Russell, *Chechnya–Russia's "War on Terror"*, op. cit., p. 35; о крвној освети код Чечена видети: Emil Souleimanov and Ondrej Ditrych, "The Internationalisation of the Russian-Chechen Conflict: Myths and Reality", *Europe-Asia Studies*, Vol. 60, No. 7, September 2008, pp. 1217-1220.

Због поменутих обележја, Чечене пореде са шкотским брђанима.¹⁵³ Приметићемо и сличности са Србима из појединих српских земаља (Црна Гора, Херцеговина). Традиционални чеченски јунак који води герилски рат за слободу свог народа – *абрек*¹⁵⁴ – налик је српском хајдуку. Чечени су, међутим, доста старији народ и од Срба и од Шкота – њихови преци, уједно и преци Ингуша и још неких мањих кавкаских народа (познати под збирним именом *нахи*, или нешто уже од тога *вайнахи*, док сами Чечени себе зову *нохчий*), населили су се на северне обоне Кавказа још у периоду од 10.000. до 8.000. године пре нове ере. Историја Чечена је историја жестоке, пре свега герилске борбе против разних спољних непријатеља, али и било какве јаке централне власти, чему су допринеле и географске карактеристике простора који насељавају – у питању је подручје омеђено планинама Кавказом и Андима, те рекама Сунжом и Тереком.¹⁵⁵ Овим простором покушавале су и, уз доста муке повремено, успевале да завладају различите силе од Византије, преко Грузијског краљевства, до Монгола. И пријем ислама у 15. и 16. веку код Чечена је ишао постепено, споро и уз отпор, те је као резултат овај народ задржао доста својих паганских обичаја и дан-данас исповеда специфичну верзију ислама, док се чеченски *адат* показује непомирљивим са шеријатом.¹⁵⁶ У току више векова борбе за превласт на Кавказу Чечене су покушавале, али никада нису до краја успеле, да покоре две моћне империје – персијска и османлијска. Коначно, двадесетих година 18. века и Руси добијају прилику да упознају непокорност чеченског народа (мада су козаци као део руског етноса искусили то и вековима раније), у време кампање Петра Великог против Сафавидске Персије, који 1722. трпи пораз од Чечена у бици код Ендерија.¹⁵⁷

Континуирана историја односа медведа и вука, тј. Русије и Чеченије, почиње пак осамдесетих година 18. века, када Русија под Катарином Великом започиње експанзију усмерену на трајно овладавање Кавказом и Закавказјем, као жељеном тампон зоном према Османлијском и

¹⁵³ John Russell, *Chechnya–Russia’s “War on Terror”*, op. cit., pp. 37-38.

¹⁵⁴ Ibid., p. 13; Mark Galeotti, *Russia’s Wars in Chechnya 1994–2009*, op. cit., p. 8.

¹⁵⁵ Ibid., p. 7

¹⁵⁶ Emil Souleimanov and Ondrej Ditrych, “The Internationalisation of the Russian-Chechen Conflict: Myths and Reality”, op. cit., pp. 1208-1209.

¹⁵⁷ Mark Galeotti, *Russia’s Wars in Chechnya 1994–2009*, op. cit., p. 13; John Russell, *Chechnya–Russia’s “War on Terror”*, op. cit., p. 31.

Персијском царству. На том путу испречили су јој се Чечени под вођством имама Шеика Мансура, који започиње први *газават* (чеченска верзија цихада) против Руса.¹⁵⁸ Године 1784. руске снаге спалиле су до темеља Мансурово село Алди, али су у повратку упале у вешто постављену заседу на реци Сунжи и читава јединица (Астраханска регимента од око 600 људи) је масакрирана.¹⁵⁹ Од тог тренутка, можемо да пратимо циклично одвијање историје односа Чеченије и Русије, у коме се са запањујућом правилношћу смењује неколико фаза. Најпре би Русија покушала да војним путем покори Чеченију, али би услед потцењивања чеченских капацитета, жилавости и воље за пружањем отпора завојевачу доживела неуспех. Уследио би период независности Чечена, који би се у мирнодопским условима међусобно разјединили и ослабили, док би Русија извукла поуке из претходне кампање, прегруписала се и кренула у нови напад. Ово би се каткад поновило и више пута, све док Русија коначно не успе да освоји Чеченију, по правилу уз огромне жртве и утрошак ресурса на обе стране (али нарочито на чеченској). Након тога би наступила фаза пацификације Чечена, који би схватили узалудност даљег отпора вишеструко надмоћнијем освајачу, а један део њих би му изразио и натпросечну лојалност – нпр. учешћем у управљању земљом у име Русије и посебно служењем у руској војсци и њеном официрском кадру. Но, Чечени из глава и срца никада не би избацили жељу за слободом, те би сачекали прву погодну прилику слабости Русије (услед њеног учешћа у неком великом рату или унутрашње револуције), побунили се и обновили независност. Циклус би онда кренуо испочетка. У последња два и по века, експлозивни судар руског *великосилства* и чеченске моралне идеје слободе произвео је најмање три таква циклуса – за време царске Русије, у периоду Совјетског Савеза и коначно од настанка савремене Руске Федерације до данас.¹⁶⁰

¹⁵⁸ Специфичност *газавата* као облика цихада, који више служи као средство мобилизације против спољног непријатеља, него као поход ка успостављању некаквог глобалног исламског поретка, показује особеност чеченске верзије ислама. Emil Souleimanov and Ondrej Ditych, "The Internationalisation of the Russian-Chechen Conflict: Myths and Reality", op. cit., p. 1209.

¹⁵⁹ Mark Galeotti, *Russia's Wars in Chechnya 1994–2009*, op. cit., p. 13; John Russell, *Chechnya–Russia's "War on Terror"*, op. cit., p. 14.

¹⁶⁰ Према Џону Раселу, историјски гледано, „...однос Руса и Чечена одликовао се спремношћу Руса да употребе преовлађујућу моћ да би потисли чеченско јединствено разумевање слободе, и Чечена који спорадично узвраћају ударац, тврдоглаво одбијајући да се потчине руској владавини“. John Russell, *Chechnya–*

Мансурови успеси трајали су док је овај водио герилски начин борбе. Чим је са својим људима прешао на руску територију и сукобио се са Русима на отвореном, у намери да заузме тврђаву Кизљар (у данашњем Дагестану), потучен је.¹⁶¹ Касније је заробљен и умро у заточеништву, али његова смрт није значила престанак чеченског отпора Русима – напротив, он је тек почињао. Завршивши са Наполеоном, Русија се поново посветила циљу пацификавања Северног Кавказа, пре свега да би обезбедила линије комуникације са Грузијом, коју је претходно била заузела. Овај задатак додељен је једном од јунака Бородинске битке, генералу Алексеју Јермолову, који 1818. на Сунжи подиже тврђаву Грознају (ту ће касније нићи данашњи главни град Чеченије, Грозни), како би могао да контролише плодну Теречку низију, а Чечене потисне у планине.¹⁶² Ово потискивање чињено је брутално. Као једна од најкрвавијих епизода из ране фазе сукоба остало је забележено масакрирање целокупног цивилног становништва у насељу Дади-Јурт, под командом генерала Сисојева 1818.¹⁶³ Овакве акције не само да нису сломиле вољу Чечена да се боре, већ се герилски отпор додатно учврстио. „Кавкаски рат“ потрајаће деценијама, а у току њега руска тактика кретаће се од настојања да се бројност непокорног чеченског становништва редукује, до покушаја да се међу Чеченима пронађу они који би били лојални Русији и узели учешће у борби против својих сународника.¹⁶⁴ Временом се код Руса развио амбивалентан став према Чеченима – с једне стране поштовање, па чак и

Russia's "War on Terror", op. cit., pp. 49-50. Овај аутор циклично кретање руско-чеченске историје објашњава грешкама које Руси понављају, попут: потцењивања чеченских борбених капацитета; претераног ослањања на силу у односу на политичка средства; прихватања масовних губитака сопствених трупа; неправљена разлике између *абрека* и обичних криминалаца; непоштовања споразума са чеченским лидерима (први случај 1820); акција које провоцирају *газават*. Ibid., pp. 31-33.

¹⁶¹ Mark Galeotti, *Russia's Wars in Chechnya 1994–2009*, op. cit., p. 13; John Russell, *Chechnya–Russia's "War on Terror"*, op. cit., p. 14.

¹⁶² Ibid., p. 14.

¹⁶³ John Russell, *Chechnya–Russia's "War on Terror"*, op. cit., p. 30.

¹⁶⁴ Још 1780. генерал Павел Потемкин „катонски“ је закључио да се Чечени не могу другачије победити, него да се у потпуности истребе. Ibid., p. 30. Сам Јермолов је пак пре почетка своје кавкаске кампање био мишљења да је „једини добар Чечен мртав Чечен“, да би касније оценио да Чечене треба натерати да се боре међусобно. Mark Galeotti, *Russia's Wars in Chechnya 1994–2009*, op. cit., p. 13; John Russell, *Chechnya–Russia's "War on Terror"*, op. cit., p. 31.

дивљење чеченском коњанику (*джигит*), а са друге страх и мржња према страном и дивљем кавкаском народу, који ће свој израз наћи и у руској књижевности, конкретно у Љермонтовљевој *Козачкој успаванци*, која каже: „Низ камењар Терек тече, шуште вали жути/Зли Чеченац свако вече оштри ханџар љути/Ал’ отац је ратник стари, у биткама каљен/Спавај, чедо, и не мари, буји, паји, даље“.¹⁶⁵

Негде на половини „Кавкаског рата“ Чечени су након Шеика Мансура добили и свог другог националног хероја – Имама Шамила. Овај духовни, политички и војни лидер – који чак није био ни Чечен, већ Авар из Дагестана – дуго се успешно герилски борио против Руса и био на челу Кавкаског имамата од 1840. до 1859. године. Русија је успела да сломи његов отпор тек након што је послала против Чеченије до тада најбројнију експедицију – 250 хиљада војника, расположивих по завршетку Кримског рата, под командом генерала Барјатинског. Сам Шамил је 1859. ухваћен и интерниран у Русију, али је за једног ратног заробљеника необично достојанствено третиран и омогућено му је да посети цара Александра II, борави у раскошним условима, чак и да путује на хаџилук у Меку. На путовању је и умро, у Медини 1871.¹⁶⁶ Године 1859. Русија ће напокон и званично моћи да припоји Чеченију, али ће се на потпуну пацификацију остатака герилског отпора чекати још пуних двадесет година. О контроверзном успеху те пацификације и затварања првог руско-чеченског историјског циклуса сведочи и Шамилов лични, односно породични случај – док су његова два млађа сина пребегла у Турску, чијој су се војсци прикључили да би наставили борбу против Руса, двојица старијих постали су официри у руској војсци.¹⁶⁷

Покорност Чечена трајаће до Октобарске револуције у Русији 1917. којом започиње нови циклус у чеченско-руским односима. Чечени и други севернокавказки народи искористили су метеж грађанског рата у Русији, и од стране болшевика прокламовано право на самоопредељење народа да прогласе независну Планинску Републику Северног Кавказа (један од оснивача био је унук Имама Шамила, Саид). Ова краткотрајна и делимично

¹⁶⁵ Ibid., pp. 38-39; Mark Galeotti, *Russia's Wars in Chechnya 1994–2009*, op. cit., p. 13. Аутор препева на српски је Миодраг Сибиновић, наведено према: М. Ј. Љермонтов, Блог Миомира Чолаковића, Интернет, <http://www.blogger.com/profile/1704280558878634.blogspot.com/2011/10/mihail-jurjevic-ljermontov.html> 23/10/2019

¹⁶⁶ Mark Galeotti, *Russia's Wars in Chechnya 1994–2009*, op. cit., pp. 17-18.

¹⁶⁷ Ibid., pp. 17-18.

међународно призната држава жестоко се сукобила са „белим“ руским трупама под командом генерала Антона Дењикина, кога су почетком 1920. поразиле снаге Црвене армије, те није изненађујуће да су ове последње Чечени и други кавкаски народи дочекали као ослободиоце. Но, то није дуго трајало, јер већ кроз неколико месеци нове револуционарне руске власти не показују намеру да Планинској Републици (као уосталом ни суседним закавказским државама) дају независност, те протерују њено руководство и уместо ње формирају Планинску Аутономну ССР, скршивши побуну Чечена која је уследила.¹⁶⁸ Ова аутономна република ускоро ће бити подељена на своје саставне делове, међу њима и Чеченију, само да би Стаљин средином тридесетих година, бавећи се себи својственим етничким инжењерингом, спојио Чеченију и Ингушетију у јединствену аутономну републику, што је послужило као повод нове чеченске побуне, такође убрзо сломљене.¹⁶⁹ Овај совјетски лидер напослетку је решио да се једном засвагда обрачуна са непокорним Чеченима, и то на вансеријски бруталан начин. Двадесеттрећи фебруар 1944. године остаће записан црним словима у новијој чеченској историји, јер је тада започела операција „Сочиво“¹⁷⁰ – пресељавање готово целокупног чеченског становништва (са њима и још неких кавкаских народа) на подручје Средње Азије и Сибира, као вид колективне казне за то што је један део Чечена (побуњеници под командом Хасана Исраилова) у току Другог светског рата подржао агресију нацистичке Немачке и њених савезника на Совјетски Савез.¹⁷¹ Депортовано је укупно 486 хиљада људи, а готово четвртина њих умрла је у току операције.¹⁷²

¹⁶⁸ Ibid., p. 18.

¹⁶⁹ Ibid., p. 20.

¹⁷⁰ Сочиво се на руском каже *чечевица*, а назив је одабран да би се игром речи Чечени (*чеченцы* на руском) додатно понизили. John Russell, *Chechnya–Russia’s “War on Terror”*, op. cit., p. 55.

¹⁷¹ И то упркос чињеници да су се многи Чечени (најмање 20 хиљада њих) борили против нацистичких агресора у редовима Црвене армије, где се посебно издваја „термопилска“ епизода, када је око 300 Чечена пружило херојски отпор у одбрани тврђаве Брест. Ibid., p. 45.

¹⁷² Mark Galeotti, *Russia’s Wars in Chechnya 1994–2009*, op. cit., p. 20. Ово је био најсвеобухватнији случај депортације становништва као средства руске пацификације Чеченије, иако није био први – шездесетих година 19. века забележено је *мухаџирство*, протеривање дела Чечена у Турску и на Блиски исток. John Russell, *Chechnya–Russia’s “War on Terror”*, op. cit., p. 43. Паралела са Трећим пунским ратом се сама намеће, као и објашњење зашто овај „катонски“ Стаљинов поступак није могао трајно да реши руско-чеченски сукоб.

Иако је Стаљинов наследник на месту совјетског лидера, Никита Хрушчов, 1956. дозволио повратак Чечена у њихову постојбину и обнављање Чеченско-ингушке Аутономне ССР, траума од овог егзодуса (*Аардах*) остаће урезана у чеченску колективну свест. Стицајем историјских околности, управо ће генерација Чечена рођених у изгнанству дочекати нову прилику да још једном распламса по други пут привремено угашени пламен чеченске борбе за слободу и независност, те започне трећи историјски циклус руско-чеченских односа. И то упркос томе што су многи од припадника ове генерације у деценијама након повратка из егзодуса показали нарочиту лојалност совјетској држави, а неки и високо напредовали на друштвеној лествици, нарочито у војним/официрским круговима. Један од таквих био је Џохар Дудајев, који је у изгнанству у Казахстану провео првих 13 година свог живота, да би касније постао пилот у совјетској војсци и први Чечен који је напредовао до чина генерала у совјетској авијацији. Одликован је у Авганистанском рату, да би крајем осамдесетих био прекомандован у Естонију, где је стекао симпатије према тамошњем националистичком покрету. Године 1990. се пензионисао и вратио у Чеченију, да би наредне године дошло и његових политичких пет минута – а уједно и време да се Чеченија поново подигне из пепела.¹⁷³

Године 1991. Совјетски Савез распао се на своје конститутивне делове – дотадашње федералне јединице, совјетске социјалистичке републике, постале су независне државе. Поставило се питање је ли ту крај распадања руске државе, имајући у виду да је и новонастала независна Руска Федерација од своје претходнице Руске РСФСР наследила већи број аутономних република и области које су у новим околностима такође могле да затраже независност. Наиме, критеријуме који ће од конститутивних елемената бивше совјетске федерације бити привилеговани статусом совјетских република, које би могле да се позову на право на самоопредељење до отцепљења, установио је још Стаљин: да имају становништво веће од милиона; да матична нација буде у већини; да се границе са неком страном државом.¹⁷⁴ Распадом Совјетског Савеза

¹⁷³ Mark Galeotti, *Russia's Wars in Chechnya 1994–2009*, op. cit., p. 30.

¹⁷⁴ John Russell, *Chechnya–Russia's "War on Terror"*, op. cit., p. 42. Већ на први поглед је јасно да се са сва три критеријума могло врло лако манипулисати. Да би се једној области, зависно од жеље совјетских планера, доделио или ускратио статус совјетске републике било је довољно променити му границу. Нпр. да би Узбекистан постао совјетска република, његовој територији вештачки је придодат узан појас који се граничи с Авганистаном.

догодило би се да многе аутономне руске републике, које су до тада задовољавале прва два услова али не и трећи, задовоље и њега – нашле би се на границама новонастале Русије. Овим оправдањем водили су се Чечени када је њихов Свенационални конгрес прогласио независност, да би у октобру 1991. били одржани и председнички избори на којима је Дудајев убедљиво победио. Са давањем независности аутономним републикама се, међутим, није сложила Русија, те њен председник Борис Јељцин шаље у Чеченију специјалне полицијске снаге да ухапсе Дудајева. Акција није успела јер су ове снаге (као и много пута пре и после тога у чеченско-руским сукобима) потцениле капацитете Чечена да пруже отпор. Бројнији Дудајевљеви људи опколили су Јељцинове полицајце код авио базе Ханкала. Након преговора и одбијања Горбачовљеве војске да интервенише, овима није преостало ништа друго него да пристану да се аутобусима повуку из Чеченије.¹⁷⁵

Понижење руске полиције у Чеченији није резултирало домино ефектом и проглашавањем независности и других аутономних руских република. Године 1992. све су сем Чеченије потписале нови федерални уговор, а наредне године прихватиле и Устав Руске Федерације – чак и Ингушетија, која се у децембру 1992. одвојила од Чеченије.¹⁷⁶ Чеченима то није имало разлога да смета јер су се за своју фактичку независност већ били изборили и веровали да ће она овога пута, за разлику од дотадашњих историјских инстанци, бити трајна. Сам Дудајев веровао је да су Руси научили лекције из историје, те да неће као у прошлости бити спремни да просипају крв и новац да би покорили малено парче територије које се зове Чеченија.¹⁷⁷ Није био у праву. Медвед није имао намеру да остави вука на миру.

¹⁷⁵ Mark Galeotti, *Russia's Wars in Chechnya 1994–2009*, op. cit., p. 31.

¹⁷⁶ Ibid., p. 31. Једино се још Татарстан у почетку опирао, али је накнадно испословао билатерални споразум са Москвом, којим је добио нешто ширу аутономију од оне које су имале друге аутономне републике. Gail W. Lapidus, "Russia's Second Chechen War: Ten Assumptions in Search of a Policy", in: *Chechnya: The International Community and Strategies for Peace and Stability, Conference Papers*, Vol. 27, 2012. Неуспешан отпор који су чеченски сепаратисти пружили опстанку Ингушетије у саставу Руске Федерације, као и каснији, такође неуспели, покушаји ширења сепаратизма на Дагестан и још неке кавкаске републике сведоче о њиховом потцењивању квалитета новог федералног уставног аранжмана и снаге лојалности ових република Русији – слично као што је Спарта потценила јединство Беотијског савеза, а Ханибал лојалност италијанских градова Риму.

ПРВИ ЧЕЧЕНСКИ РАТ

У првим годинама прве чеченске фактичке независности, Русија је била исувише окупирана другим проблемима да би журила да узврати ударац Дудајеву и Чеченији. Јељцин се у периоду 1992–1994. мучио да одржи унутрашњу политичку стабилност у земљи и ојача сопствени положај, борећи се са „духовима из боце“ које су ослободили економска транзиција и покушаји демократизације. На спољном плану требало је сачувати какав-такав утицај на постсовјетском простору, те су у ту сврху предузете војне интервенције у Молдавији, Грузији, Таџикистану и посредовање у јерменско-азербејџанском сукобу. Временом ће оба ова елемента, која су Русији привремено одвлачила пажњу са Чеченије, утицати да она пожури са подухватом враћања суверенитета над одметнутом провинцијом. Уз то, Јељцину је „мали победоносни рат“ против Чеченије деловао као обећано решење за учвршћивање политичког положаја.¹⁷⁸ Што се тиче спољног плана, као и у претходним историјским приликама када су царска и совјетска Русија тежиле контроли над Закавказјем, како осигурати ту контролу ако се не контролише део сопствене територије у непосредној позадини?

Руси су најпре заиграли на Јермоловљевој карту коришћења политичких подела међу самим Чеченима. Дудајевљев положај у Чеченији није био ништа стабилнији од Јељциновог у Русији, а његови политички противници нису презали од сарадње са Москвом у покушају да га збаце. Да би предупредио ово окружио се способним људима, потраживши помоћ и од оних са којима се није у свему политички слагао. За начелника генералштаба поставио је Аслана Масхадова, човека сродне биографије. Масхадов је такође припадник генерације која је детињство провела у изгнанству у Казахстану (с тим што је он нешто млађи од Дудајева, па је у изгнанству и рођен), да би касније 25 година служио у совјетској војсци као артиљеријски официр.¹⁷⁹ Дудајев се ослонио и на помоћ Шамила

¹⁷⁷ Mark Galeotti, *Russia's Wars in Chechnya 1994–2009*, op. cit., p. 21.

¹⁷⁸ Кованица „мали победоносни рат“ потиче из 1904. Употребљено је тада саветник руског цара Николаја II за рат против Јапана као савршену прилику да цар увећа пољубану популарност. Историја се поновила – ни Руско-јапански, ни Први чеченски рат неће бити ни мали, ни победоносни. Hanna Smith, *Russian Greatpowerness: Foreign Policy, the Two Chechen Wars and International Organisations*, op. cit., p. 104.

¹⁷⁹ Mark Galeotti, *Russia's Wars in Chechnya 1994–2009*, op. cit., p. 45.

Басајева, младог милитанта из Веденог (град у југоисточном, планинском делу Чеченије), који се са својом јединицом вратио из Абхазије, где се борио на страни сепаратиста (али и руске војне обавештајне службе која их је подржавала) против грузијских снага.¹⁸⁰ Дудајев у то време није подржавао Басајевљево акцију сматрајући да Чечени не би требало да се компромитују вођењем „туђих“ ратова, али је у лето 1994, суочивши се са оружаном побуном опозиције у неколико чеченских градова (међу њима и Грозном, где је побуну водио градоначелник Беслан Гантемиров), био принуђен да се обрати за помоћ и Басајевљевој јединици.¹⁸¹

Руси су оклевање Дудајева да побије вође наоружане опозиције погрешно протумачили као неспремност за борбу снага чеченске владе (иако се заправо радило о избегавању крвне освете), закључивши да ће интервенција у унутрашњи сукоб у Чеченији, чији би стварни циљ био повратак суверенитета над њом, бити лак посао.¹⁸² Званични позив Јељцину за интервенцију стигао је у августу 1994. од Умара Авторханова, једног од вођа наоружане опозиције и председника алтернативне чеченске владе – Привременог чеченског савета.¹⁸³ У новембру је уследио напад на Грозни, који су извеле Авторхановљеве трупе потпомогнуте руским тенковима. Акција је завршена катастрофалним поразом од трупа лојалних Дудајева. Од укупно 78 руских војника који су узели учешће у нападу, 52 су погинула или заробљена. Био је то чеченски Залив свиња, али ће се Јељцин овога пута, за разлику од повлачења након неуспелог хапшења Дудајева, одлучити за супротан потез – ескалацију сукоба.¹⁸⁴ Притом, и даље упорно потцењујући капацитете и вољу Чечена да пруже отпор. Након што су га на тајној седници Савета безбедности, 28.

¹⁸⁰ Сам Басајев сведочио је да је да је имао прилику да зароби грузијског председника Едуарда Шеварнадзеа на аеродрому у Сукумију, али су абхаски председник Владислав Ардзинба и руска служба наредиле обустављање напада, јер је Шеварнадзе у међувремену био пристао да Грузија уђе у састав Заједнице независних држава. Ilyas Akhmadov and Miriam Lanskoj, *The Chechen Struggle: Independence Won and Lost*, Palgrave Macmillan, New York, 2010, p. 4. Пре акције у Абхазији, Басајев је постао познат по киднаповању авиона који је летео на релацији Минералне воде–Анкара 1991, да би наредне године неко време провео и у Нагорно-Карабаху, помажући Азербејџан у сукобу са Јерменима.

¹⁸¹ Ibid., pp. 6-7, 10.

¹⁸² Ibid., p. 12. Заблуда аналогна оној коју је имало руководство Уније на почетку Америчког грађанског рата, пре него што је Шерман ступио на сцену.

¹⁸³ Ibid., p. 3.

¹⁸⁴ Ibid., pp. 13-14; Mark Galeotti, *Russia's Wars in Chechnya 1994–2009*, op. cit., pp. 31-32.

новембра, сарадници убедили да ће бити лако упасти у Грозни и ухапсити Дудајева, после чега би Чечени једноставно прихватили руску власт (министар одбране Павел Грачев тврдио је да све може да буде готово за два сата), Јељцин је најпре упутио ултиматум учесницима оружаног сукоба у Чеченији да у року од 48 сати положе оружје, ослободе затворенике и расформирају илегалне формације, да би по истеку овог рока (30. новембра) потписао декрет бр. 2137 „О корацама за поновно успостављање уставног права и поретка на територији Чеченске републике“.¹⁸⁵ Први чеченски рат могао је да почне.

Наравно да од кратке и ефикасне руске интервенције, као и у претходна два случаја, није било ништа. Најпре је чеченска авијација уништена још док се налазила на земљи, да би затим уследио копнени напад са три стране – из Моздока, Владикавказа и Кизљара – са укупно 23.700 војника и 80 тенкова под командом генерала Алексеја Митјухина.¹⁸⁶ Ове три групе ће се, међутим, сакупити пред Грозним тек уочи Нове године. Један од узрока били су лоши временски услови, али свакако и озбиљни недостаци руске војске и у техници и у људству, као и неочекивано јак локални отпор на који је наишла готово свуда, сем у традиционално проруској Надтеречној области (низија северно од реке Терек).¹⁸⁷ Јединице чеченске армије биле су малобројне и слабо наоружане, али јаког духа и доброг познавања непријатеља – многи официри служили су у совјетској војсци и специјалним снагама.¹⁸⁸ С друге стране, главнину руске војске чинили су регрути Севернокавказског војног округа, тренирани по совјетском моделу за вођење механизованих масовних ратова и неспремни за герилски отпор с којим су се суочили. Овај недостатак надокнађиван је већом ватреном моћи, што је повећавало цивилне жртве.¹⁸⁹ Прави отпор пак уследио је тек пред Грозним. Споро и непотпуно окупљање руских трупа при затварању опсаде омогућило је Чеченима бројчану предност уочи почетка борбе за град, која ће се у потпуности расламсати у време новогодишњих празника.¹⁹⁰

¹⁸⁵ Ilyas Akhmadov and Miriam Lanskoj, *The Chechen Struggle: Independence Won and Lost*, op. cit., pp. 14-16; Mark Galeotti, *Russia's Wars in Chechnya 1994-2009*, op. cit., p. 32.

¹⁸⁶ Ibid., pp. 26, 34;

¹⁸⁷ Ibid., p. 34; Ilyas Akhmadov and Miriam Lanskoj, *The Chechen Struggle: Independence Won and Lost*, op. cit., p. 16.

¹⁸⁸ Mark Galeotti, *Russia's Wars in Chechnya 1994-2009*, op. cit., pp. 26-27.

¹⁸⁹ Ibid., pp. 23-24.

¹⁹⁰ Ibid., p. 36.

До трећег јануара напад Руса у Грозном у највећој мери био је одбијен. Временом су Руси научили лекцију и престали да нападају, укопавајући се на заузетим позицијама и користећи већу ватрену моћ – удвостручили су артиљеријске и ваздушне нападе на град.¹⁹¹ Под овим нападима руске трупе су полако напредовале и до 19. јануара углавном заузеле град, уз до 35 хиљада мртвих становника.¹⁹² Један од разлога зашто су чеченски браниоци Грозног тако дуго издржали за време новогодишње офанзиве, поред њихове припремљености и наоружања, била је и чињеница да су напали руске трупе чим су ове ушле у град.¹⁹³ Последњи чеченски герилци повукли су се из града тек у фебруару, након што је он скоро сасвим уништен бомбардовањем.¹⁹⁴ Фебруарски преговори начелника руског генералштаба Анатолија Квашњина с Масхадовим нису уродили плодом, а Руси су добили прилику да се прегрупишу, повећају број трупа на 55 хиљада и крену у заузимање остатка територије Чеченије.¹⁹⁵ До краја зиме и у току пролећа заузели су најпре ниже крајеве, укључујући градове Аргун, Шали и Гудермес, да би затим продрли и у планине и освојили Ножај-Јурт, Ведено и Шатој.¹⁹⁶ До јуна 1995, побуњеници су контролисали само јужни, планински део Чеченије, али се за Русе није могло рећи да заиста контролишу остатак. Динамика сукоба се одвијала на следећи начин – дању би ситуација углавном деловала под контролом, али би се ноћу руска војска повлачила у базе, а герилци прегруписавали и нападали.¹⁹⁷ Оваква пат позиција потрајаће док Шамил Басајев не буде решио да преузме ствари у своје руке и уведе у игру нову тактику како би преокренуо ратну срећу у корист Чечена.

Јуна 1995. Басајев је повео групу од око 150 чеченских бораца у регион Ставропоља, с циљем да заузме аеродром у Минералним водама. Група се претварала да превози тела погинулих руских војника и по потреби

¹⁹¹ Ibid., p. 28; Ilyas Akhmadov and Miriam Lanskoj, *The Chechen Struggle: Independence Won and Lost*, op. cit., pp. 21-22.

¹⁹² Mark Galeotti, *Russia's Wars in Chechnya 1994–2009*, op. cit., p. 38.

¹⁹³ Ilyas Akhmadov and Miriam Lanskoj, *The Chechen Struggle: Independence Won and Lost*, op. cit., pp. 19-21.

¹⁹⁴ Brian Glyn Williams, "The Russo-Chechen War: A Threat to Stability in the Middle East and Eurasia?", *Middle East Policy*, Vol. 8, No. 1, March 2001, p. 130.

¹⁹⁵ Mark Galeotti, *Russia's Wars in Chechnya 1994–2009*, op. cit., pp. 39-40.

¹⁹⁶ Ilyas Akhmadov and Miriam Lanskoj, *The Chechen Struggle: Independence Won and Lost*, op. cit., pp. 41-46.

¹⁹⁷ Mark Galeotti, *Russia's Wars in Chechnya 1994–2009*, op. cit., p. 40.

подмићивала полицију. Пошто им није успело да прођу полицијски пункт код града Буђоновска, непланирано су скренули у њега и накратко заузели зграде локалне управе и полиције, након чега су се повукли у оближњу болницу где су узели око 1.800 талаца. Руске безбедносне снаге опколиле су болницу и неколико пута покушале упад, изазвавши страдање преко стотину талаца. Басајев је блокирао све могуће улазе и излазе из болнице и испоставио захтеве: прекид ватре; повлачење руске војске из Чеченије; преговоре о дугорочном статусу Чеченије, нагласивши да ради на своју руку. Руска страна одазвала се позиву на преговоре, и као преговарача одредила премијера Виктора Черномирдина. Преговори су вођени телефоном и директно телевизијски преношени. На крају је Черномирдин изашао у сусрет Басајевљевим захтевима. Он је ослободио већину талаца, и са својим људима и мањим бројем талаца као осигурањем безбедно се повукао у Чеченију, у замену за отварање преговора о миру.¹⁹⁸

Ови преговори почели су у Грозном 19. јуна, уз учешће представника ОЕБС, Шандора Месароша. Нису завршени успехом због неслагања око статуса Чеченије, али је успостављена пракса преговарања, изградње мера поверења и заједничког решавања практичних питања, која ће касније довести до споразума. Договорена је и размена заробљеника.¹⁹⁹ У јулу је потписан споразум „О регулацији кризе у Чеченској републици“ којим се чеченска страна, између осталог, обавезала да ухапси Басајева (знајући да то неће моћи да испуни), а једна од значајних одредби била је она о одржавању избора.²⁰⁰ Примирје је уз спровођење војног блока одредби, иако политичке нису испуњене, потрајало четири месеца. Пропало је петог октобра 1995, јер је на Минутка тргу у Грозном разнет ауто генерала Романова, мином коју су поставили људи из села Самашкија, у коме су снаге тог генерала раније починиле масакр. Руси су узвратили бомбардовањем куће у селу где се Дудајев налазио, побивши неколико чланова његове фамилије.²⁰¹ У децембру је око 600 побуњеника на челу са Салманом Радујевим напало Гудермес. Нису успели да га сасвим освоје, али ни Руси да их савладају, па је склопљено примирје које им је омогућило да се извуку из града. Онда су почетком јануара 1996. упали у Дагестан и напали авио-

¹⁹⁸ Ibid., pp. 40-41; Ilyas Akhmadov and Miriam Lanskoj, *The Chechen Struggle: Independence Won and Lost*, op. cit., pp. 48-53.

¹⁹⁹ Ibid., pp. 54-55.

²⁰⁰ Ibid., pp. 55-56.

²⁰¹ Ibid., pp. 57-60.

базу код Кизљара. Нанели су минималну штету (два уништена руска хеликоптера), да би их владине снаге принудиле да се повуку у оближњи град, узму таоце, а онда, попут Басајева, испреговарају повлачење у Чеченију водећи са собом 150 талаца као људски штит. Но, Руси су их напали из ваздуха пред границом, па су се ови повукли у село Првомајскоје и тамо узели таоце. Након тешких борби, успели су да се извуку.²⁰²

Нови преокрет у корист Чечена наступио је у априлу 1996, када је убијен Џохар Дудајев. Лоциран је у близини села Геки-Чу, док је разговарао сателитским телефоном са једним руским парламентарцем и погођен авионском ракетом. На месту председника наследио га је Зелимхан Јандарбијев, али су два главна човека у чеченском отпору постали Аслан Масхадов и Шамил Басајев, а они су имали нове идеје како да добију рат против Руса. Масхадов је (попут Сципиона некад) схватао да је то немогуће у рату изнуривања, јер су се Руси почели прилагођавати чеченској герилској тактици и доводити појачања. Чеченима је био потребан један спектакуларан догађај који би убедио Москву да прихвати њихове захтеве, али не терористички чин са таоцима попут оног у Буђоноовску, већ победа у правој ратној бици – у Грозном.²⁰³ Још у марту месецу, Чечени су под командом Руслана Гелајева успели накратко да заузму Грозни и повуку се, али Руси из тог напада нису извукли никакве поуке, те нису променили ништа у начину одбране кључних тачака у граду.²⁰⁴ Масхадов је паралелно преговарао у Ингушетији и сакупљао снаге за изненадни напад. Герилски напади су олабављени, како би Руси помислили да добијају рат и почели да повлаче снаге, што се и десило – са 55 хиљада, смањили су их на 41 хиљаду. У јулу су кренули у офанзиву с циљем да заузму и преостала села на југу Чеченије, те су оставили Грозни слабо брањеним.²⁰⁵

За датум напада одабран је 6. август, дан Јељцинове председничке инаугурације, када је већина виших официра из Грозног отишла у Москву да присуствује свечаности. Око 1.500 чеченских побуњеника тихо се увукло у Грозни, заузевши све стратешке тачке.²⁰⁶ Руси су стихијски

²⁰² Радујев је ухваћен тек 2000, и умро у затвору 2002. Mark Galeotti, *Russia's Wars in Chechnya 1994–2009*, op. cit., pp. 41–43.

²⁰³ Ibid., pp. 43–44; Ilyas Akhmadov and Miriam Lanskoj, *The Chechen Struggle: Independence Won and Lost*, op. cit., pp. 63–64.

²⁰⁴ Ibid., pp. 64–65.

²⁰⁵ Mark Galeotti, *Russia's Wars in Chechnya 1994–2009*, op. cit., p. 44.

²⁰⁶ Ibid., p. 44; Ilyas Akhmadov and Miriam Lanskoj, *The Chechen Struggle: Independence Won and Lost*, op. cit., p. 65.

покушавали да поврате град. Масхадов, коме су стигла појачања из свих делова Чеченије, укључујући и пребеге из проруских чеченских снага, лако је одбио ове нападе. Након две недеље, вршилац дужности команданта руских здружених снага, Константин Пуликовски, упутио је Чеченима ултиматум да предају град, или их очекује општи напад. Међутим, пре истека рока овог ултиматума, секретар Савета безбедности генерал Александар Лебед схватио је да би његово спровођење довело до масовних жртава међу руским снагама које су се још увек налазиле блокиране у Грозном. Лебед је учествовао на председничким изборима 1996. као један од Јељцинових противника и освојио 14,5% гласова, да би затим подржао Јељцина у другом кругу и за то био награђен функцијом. И не само функцијом, већ и поверењем да буде послат у Чеченију и закључи примирје које је већина руске (нарочито московске) јавности жарко желела, сматрајући да је наставак рата бесмислен. Лебед 20. августа долази у Чеченију, наређује трупима примирје, а затим води непосредне преговоре са Масхадовим у Хасавјурту (Дагестан), који 30. августа резултирају склапањем Хасавјуртског споразума о примирју.²⁰⁷

Потписивањем овог споразума, Русија је практично признала свој војни пораз у Првом чеченском рату. Руске трупе су се повукле из Чеченије, која је поново стекла фактичку независност. Но, Москва је успела да избегне и изричито признање чеченске независности – решавање коначног уставног статуса Хасавјуртским споразумом је одложено најмање до 2001. године, након чега би ово питање било решено склапањем споразума о регулисању чеченско-руских односа „у складу са општеприхваћеним нормама међународног права“. У међувремену је успостављена заједничка комисија која би се бавила нестатусним питањима.²⁰⁸ Формални мировни споразум председници Масхадов (у међувремену изабран на ту функцију уместо Јандарбијева) и Јељцин потписали су у Москви 12. маја 1997. У њему су поновљене одредбе Хасавјуртског споразума, и додато је да се две стране „заувек“ одричу претње и употребе силе за решавање међусобних спорова.²⁰⁹ Нису сви

²⁰⁷ Mark Galeotti, *Russia's Wars in Chechnya 1994–2009*, op. cit., pp. 46-47.

²⁰⁸ Ibid., p. 48; Ilyas Akhmadov and Miriam Lanskoj, *The Chechen Struggle: Independence Won and Lost*, op. cit., p. 67.

²⁰⁹ John Russell, *Chechnya – Russia's "War on Terror"*, op. cit., p. 73. Недостатак овог споразума био је у његовом декларативном карактеру, јер није садржао механизме који би осигурали спровођење преузетих обавеза, међу њима и ону о регулисању међусобних односа у складу с међународним правом и уздржавању од употребе

Чечени били задовољни овом „непотпуном“ победом. Шамил Басајев се није сложио са Масхадовљевим прихватањем примирја које је водило преговорима у Хасавјурту, јер су његове снаге биле блокирале неколико кључних руских јединица, те се надао да ће наставком борби моћи да натера Русе да и формално признају независност Чеченије. Иљас Ахмадов, један од политичких лидера чеченске побуне (који ће касније постати и министар спољних послова Чеченије) сведочи да се Масхадов није сложио с оваквим приступом, јер се бојао да би Руси могли да доведу појачања након ултиматума Пуликовског.²¹⁰ Са ове историјске дистанце знамо да би Басајевљева тактика имала добре шансе за успех, те да је губитком Грозног самопоуздање руске војске и руководства (додајмо томе и мизерну подршку јавности за наставак рата) пало на тако низак ниво, да је недвосмислена победа Чечена (аналогна оној коју су Вијетконговци остварили против Американаца) била надхват руке.²¹¹ Одбијањем да ризикује, Масхадов је прихватио половични политички успех, који ће се претворити у још једну у низу привремених победа Чеченије у историјским циклусима сукобљавања са Русијом. Руси ће, као и много пута до тада, извући поуке, прегруписати се и кроз свега три године кренути да поврате свој територијални интегритет, и не само то – већ и да још једном „освеже“ идеју *великосилства*, која би, да су у првом рату доживели недвосмислен пораз, била озбиљно угрожена. Сами Чечени својски ће се потрудити да им својим понашањем олакшају реванш.

„ПРОТИВТЕРОРИСТИЧКА ОПЕРАЦИЈА“

Упад чеченских екстремиста у Дагестан, августа 1999, био је врхунац динамике која се одвијала у претходне три године, а која је (као и више пута у историји) на чеченској страни обухватила стварање и јачање унутрашњих политичких подела, а на руској експлоатисање ових подела, те стрпљиво чекање прилике и повода за реванш. На председничким изборима, у јануару 1997, који су од посматрача ОЕБС оцењени као слободни и поштени (вероватно једини такви избори у историји

силе. Ilyas Akhmadov and Miriam Lanskoj, *The Chechen Struggle: Independence Won and Lost*, op. cit., pp. 89-90.

²¹⁰ Ibid., pp. 65-66.

²¹¹ Масхадов је тврдио и да је Јељцин у току преговора о мировном уговору био спреман да призна независност Чеченије, али су га његови саветници у томе спречили. Ibid., p. 89.

Чеченије), Аслан Масхадов је остварио убедљиву победу, освојивши 60% гласова, испред Шамила Басајева (22%) и тада актуелног председника Зелимхана Јандарбијева (10%), уз излазност од 80%. Непосредно након Масхадовљеве победе, Басајев је са својим људима отишао у његову кућу да би му честитао на победи и донео Куран, на коме су се затим обојица заклели да ће заједнички радити на независности Чеченије.²¹² За тренутак је изгледало да су се двојица ратних команданата најзаслужнијих за победу у Првом чеченском рату измирила, те да ће то допринети и политичкој стабилности Чеченије. Није било тако. Политичку стабилност је за почетак ометала катастрофална економска ситуација и готово несавладиви изазови обнове разорене земље.²¹³ За послератну обнову била је потребна нормализација односа са Москвом, али ова на њу није била спремна без условљавања Чеченије одустајањем од независности.²¹⁴ Русија је декларативно била вољна да помогне Чеченији око решавања одређених практичних проблема, али то је због нерешеног статуса Чеченије тешко функционисало. На пример, када би Чечени постигли договор са неким руским министарством да оно субвенциониса реконструкцију у некој области, склапање писаног споразума постало би немогуће, јер се постављало питање ради ли се о споразуму између Русије и њеног федералног субјекта, или између две одвојене државе?²¹⁵ Чеченија у рату јесте извојевала своју слободу, али је гравитациони центар те слободе – капацитет чеченског друштва да заиста и функционише као слободно и независно – од почетка био упитан, па се Русија и није претерано намучила да га угуши.

У таквим условима, у Чеченији јача исламски екстремизам, нудећи локалном становништву наизглед лака решења за тешке друштвене и економске проблеме.²¹⁶ Није тајна да су исламски екстремисти са Блиског истока у то време већ увелико били присутни у Чеченији, јер су се неки

²¹² Ibid., pp. 74-76.

²¹³ Mark Galeotti, *Russia's Wars in Chechnya 1994–2009*, op. cit., p. 49.

²¹⁴ Ilyas Akhmadov and Miriam Lanskoj, *The Chechen Struggle: Independence Won and Lost*, op. cit., p. 79.

²¹⁵ Ibid., pp. 83-84. У пракси је Чеченија највећу помоћ из Русије за обнову разрушене привреде добила од приватних субјеката, у чему се највише истакао магнат Борис Березовски. Ibid., pp. 85-88.

²¹⁶ Rajan Menon and Graham E. Fuller, "Russia's Ruinous Chechen War", *Foreign Affairs*, Vol. 79, No. 2, March/April 2000, pp. 36-37.

од њих борили на њеној страни у управо завршеном рату. Међу њима се посебно истакао Тамир Салех Абдулах Ал-Сувајлем, познатији као Емир Хатаб, саудијски припадник терористичке Ал-Каиде, ветеран авганистанског и других ратова (у Таџикистану, Азербејџану и Босни), кога су у Чеченију довели Јорданци чеченског порекла (потомци некадашњих мухаџира).²¹⁷ Хатаб је постао познат када је из заседе уништио руску војну колону у клисури у планинама на југу Чеченије у априлу 1996.²¹⁸ После рата је основао камп у Сержен-Јурту, где су млади добровољци пролазили тренинг од 45 дана, у оквиру кога су војно обучавани, али и индоктринирани нормама, вредностима и ритуалима салафистичке верзије ислама.²¹⁹ Хатабов примарни политички циљ није била независност Чеченије, већ вођење џихада широм Северног Кавказа, ради стварања исламског калифата.²²⁰ Око поменутог религијског (салафистичка насупрот чеченској суфистичкој верзији ислама) и политичког циља (севернокавказки исламски калифат насупрот националноослободилачкој борби за независну Чеченију), чеченско друштво се оштро поделило. Масхадов је покушао да припитоми џихадисте увођењем шеријатског права, али је тиме само продубио поделу.²²¹ До дефинитивног раскола у чеченској владајућој политичкој елити долази у лето 1998, када Масхадова напушта његов најмоћнији савезник, Шамил Басајев, да би се прикључио Хатабу.²²²

Басајев је, незадовољан нерешеним статусом Чеченије након рата, временом дошао до закључка да је обједињавање народа Северног Кавказа у исламски калифат једини начин да се они отргну руског јарма. Придружио се Хатабу у Сержен-Јурту, где ће остати све до августа 1999.²²³ Удруживањем Басајевљевих и Хатабових снага настала је Међународна исламска бригада за очување мира, а свему је претходио политички савез

²¹⁷ Mark Galeotti, *Russia's Wars in Chechnya 1994–2009*, op. cit., p. 50.

²¹⁸ Brian Glyn Williams, "The Russo-Chechen War: A Threat to Stability in the Middle East and Eurasia?", op. cit., p. 131.

²¹⁹ Ilyas Akhmadov and Miriam Lanskoj, *The Chechen Struggle: Independence Won and Lost*, op. cit., p. 123.

²²⁰ Mark Galeotti, *Russia's Wars in Chechnya 1994–2009*, op. cit., p. 50.

²²¹ Ibid., p. 51.

²²² Ilyas Akhmadov and Miriam Lanskoj, *The Chechen Struggle: Independence Won and Lost*, op. cit., p. 121.

²²³ Ibid., pp. 138-140.

Басајева и тадашњег чеченског министра спољних послова Мовлади Удугова, који су у априлу 1998. одржали Конгрес нација Ичкерије и Дагестана.²²⁴ У јулу 1998. долази и до великог оружаног окршаја у граду Гудермесу, између џихадиста и њихових противника, браће Јамадајев, који су били блиски муфтији Ахмеду Кадирову. Борбе су трајале шест дана, коришћено је и тешко наоружање, а страдало је преко сто људи.²²⁵ Масхадов се није показао способним да стабилизује политичке прилике у земљи. Био је спутан мрежом различитих преклапајућих институција (совјетских, традиционалних, исламских и демократских).²²⁶ Свака његова конструктивна иницијатива била је нападана са разних страна, што због колаборације с Русима, што због несклада с исламским нормама, а он није желео да прибегне једином реалном решењу у таквим околностима – да постане брутални диктатор и похапси и побије опозицију.²²⁷

Једна од ужаснијих одлика овог кратког периода фактичке независности Чеченије, била је и пракса узимања талаца за откуп (међу њима најчешће страних држављана), од стране различитих наоружаних формација. Број киднапованих између 1996. и 1999. године процењује се на око 1.300.²²⁸ Посебно морбидна епизода догодила се у децембру 1998, када су четворици отетих британских радника телефонске компаније одрубљене главе и бачене поред пута. Ово је учинила банда Арби Барајева, који је убијањем талаца желео да демонстрира моћ у борби против супарничког клана.²²⁹ Уз присуство џихадиста, узимање талаца био је други кључни пропагандни аргумент којим су се Руси служили да би дискредитовали чеченску независност.²³⁰ Но, преломни догађај у руско-чеченској динамици уочи новог рата, уједно и разлог зашто помињемо узимање талаца, одиграо се у марту 1999. Руски представник у Чеченији Генадиј Шпигун, који је претходно управљао злогласним „логорима за филтрацију“ (о њима мало касније), киднапован је петог марта 1999. на аеродромској писти (извучен је из авиона који се припремао да полети) у

²²⁴ Иљас Ахмадов сматра да је још тада рођена идеја о упаду у Дагестан, који ће се десити августа наредне године. *Ibid.*, pp. 136-137.

²²⁵ *Ibid.*, pp. 130-132.

²²⁶ *Ibid.*, p. 77.

²²⁷ *Ibid.*, p. 100.

²²⁸ Опширније о томе: *Ibid.*, pp. 101-120.

²²⁹ *Ibid.*, pp. 116-118.

²³⁰ *Ibid.*, p. 120.

Грозном. Руси су ово доживели као понижење и запретили специјалном операцијом да ослободе Шпигуна. За ово се залагао тадашњи министар унутрашњих послова, Сергеј Степашин, који ће касније тврдити да су већ тада направљени планови инвазије Чеченије у августу/септембру, чему се тада супротставио једино премијер Јевгениј Примаков.²³¹ Примаков ће у мају бити смењен, а на његово место ће доћи управо Степашин који ће, занимљиво, и сам бити смењен у корист Владимира Путина у августу месецу, непосредно након упада Басајева и Хатаба у Дагестан, услед незадовољства Јељцина његовим одговором на кризу.²³² О спремности Русије за инвазију Чеченије сведоче и масовне војне вежбе одржане у још у јулу 1998. против терориста широм Северног Кавказа.²³³ Ипак, иако постојање руских планова инвазије и жеља за осветом за пораз у првом рату нису били спорни, Чечени ће сами бити одговорни што ће Русима у лето 1999. пружити одговарајући повод.

Руска република Дагестан, која се граничи са Чеченијом на истоку и раздваја је од Каспијског језера, спада међу најмултиетничкије области на свету. Стабилност у Дагестану након распада Совјетског Савеза одржавана је захваљујући спретно изведеној подели власти између различитих етничких група, али је присуство исламских екстремиста у суседној Чеченији запретило да ту равнотежу подрије.²³⁴ Стицајем околности, један од Хатабових кампова налазио се у планинској области југоисточне Чеченије, јако близу границе са Дагестаном, што је ову севернокавказку републику природно одредило као следећу „лаку мету“ цихадиста који су желели ширење сукоба ван Чеченије. Под утицајем цихадиста, многа насеља широм Дагестана у периоду 1997–1999. једнострано одбацују ауторитет регионалних власти у Махачкали и увводе шеријатско право, што ће посебно доћи до изражаја у Аварији, области уз границу са Чеченијом.²³⁵ Почетком августа, дагестанска полиција започиње акцију против одметничких насеља у Аварији. У току те акције,

²³¹ Ibid., p. 115. Шпигун неће бити ослобођен и касније ће stradати у бомбардовању аеродрома на почетку рата. Ibid., p. 116.

²³² Brian Glyn Williams, "The Russo-Chechen War: A Threat to Stability in the Middle East and Eurasia?", op. cit., p. 134.

²³³ Mark Galeotti, *Russia's Wars in Chechnya 1994–2009*, op. cit., p. 54.

²³⁴ Brian Glyn Williams, "The Russo-Chechen War: A Threat to Stability in the Middle East and Eurasia?", op. cit., p. 132.

²³⁵ Ibid., p. 133.

под опсадом у једном селу нашао се и Багаудин Кебедов, заменик Шамила Басајева у Конгресу нација Чеченије и Дагестана, након што је загризао мамац – позвао га је лично председник Дагестана, Магомедали Магомедов, под изговором да му је потребна помоћ у унутрашњополитичким борбама.²³⁶ То је био повод да Басајев и Хатаб изведу свој већ припремљен упад у Дагестан. Да би одвукли пажњу дагестанске полиције од области у којој је Кебедов био опкољен, седмог августа су упали са својих 1.500–2.000 милитаната у рејон Ботлиха и тамо прокламовали Исламску државу Дагестан, практично започевши тиме Други чеченски рат.²³⁷

Милитанти су се прерачунали. Дагестан се показао много тврђим орахом за њих него што је то била Чеченија, и то не само због реакције руских федералних снага која је уследила – и била релативно спора – него и због отпора који им је пружио локално становништво. Припадници свих етничких група организовали су се као добровољци да потисну исламисте, имајући свеже сећање на напад Салмана Радујева на Кизљар у првом рату, и таоце које је том приликом узео.²³⁸ Борбе у Ботлиху трајале су од 7. до 23. августа. Претрпевши велике губитке од руске авијације, милитанти су били принуђени да се 23–24. августа повуку у Чеченију. У бомбардовањима је у потпуности уништено неколико села која су милитанти претходно били заузели, а коришћене су и вакуум бомбе.²³⁹ Бомбардовања су настављена и након Хатабовог и Басајевљевог повлачења, али на територији Чеченије, упркос Масхадовљевој осуди упада у Дагестан (између осталог изреченој и на митингу у Грозном 16. августа) и ограђивању чеченског министарства спољних послова од групе која га је извела, те позива Русији на оснивање заједничке комисије за истраживање инцидента.²⁴⁰ Владимир Путин, који је у међувремену

²³⁶ Ilyas Akhmadov and Miriam Lanskoj, *The Chechen Struggle: Independence Won and Lost*, op. cit., pp. 152-153.

²³⁷ Ibid., pp. 152-153; Mark Galeotti, *Russia's Wars in Chechnya 1994–2009*, op. cit., p. 51.

²³⁸ Ibid., pp. 42, 51-52; Brian Glyn Williams, "The Russo-Chechen War: A Threat to Stability in the Middle East and Eurasia?", op. cit., p. 134.

²³⁹ Ibid., pp. 134-135; Mark Galeotti, *Russia's Wars in Chechnya 1994–2009*, op. cit., pp. 51-52; Ilyas Akhmadov and Miriam Lanskoj, *The Chechen Struggle: Independence Won and Lost*, op. cit., p. 154.

²⁴⁰ Ibid., pp. 155-156; Mark Galeotti, *Russia's Wars in Chechnya 1994–2009*, op. cit., pp. 51-52; Brian Glyn Williams, "The Russo-Chechen War: A Threat to Stability in the Middle

преузео одговорност за вођење операције у Дагестану и казнено бомбардовање Чеченије, свесно је ишао на ескалацију, у чему је вероватно био подстакнут од стране начелника генералштаба Анатолија Квашњина, који је у међувремену око себе био окупио генерале жељне освете за пораз у првом рату (Пуликовског, Трошева, Казанцева и Шаманова).²⁴¹ Путин одлази у Дагестан и наздравља војницима за победу, али не испија чашу рекавши да ће је сви заједно попити после победе.²⁴² Након тога, дагестанска полиција и федералне снаге су почетком септембра акцијом против једног села, коме је претходно било дозвољено да живи по исламском праву, испровоцирале Басајева да опет упадне у Дагестан (овог пута у област Хасавјурта) и доживи нови неуспех. Симптоматично је било да је Кремљ опет пустио Басајевљеве људе да се врате у Чеченију, стекавши тиме изговор да интензивира бомбардовање Чеченије.²⁴³ Но, за започињање тоталног рата Путину је био потребан јачи изговор, а он ће ускоро стићи као поручен.

У периоду између 4. и 13. септембра у стамбеним четвртима три руска града – Бујнакск, Влогодонск и Москве – одјекнуло је неколико експлозија, које су укупно убиле 293 цивила. У Рјазању, 22. септембра, демонтирана је бомба склопа сличног поменутих, а занимљиво је да су њу поставили припадници руске службе безбедности (ФСБ) у оквиру наводне вежбе, што ће касније произвести сумње (никада додуше

East and Eurasia?”, op. cit., p. 135. Руси су игнорисали ове позиве. Иљас Ахмадов сведочи да Масхадов неколико дана није могао да добије Јељцина преко „вруће линије“, након чега се она и угасила. Неуспехом су се завршили и његови покушаји да се састане са председницима суседних руских република. Ilyas Akhmadov and Miriam Lanskoj, *The Chechen Struggle: Independence Won and Lost*, op. cit., p. 157.

²⁴¹ Док је рецимо министар одбране Игор Сергејев био сумњичав у погледу војне акције против Чеченије. Испоставило се да је Путин преузео одговорност за операцију о којој нити је донео одлуку (то је учинио Јељцин), нити је имао пуну контролу над њом (у почетку је имала војска). Pavel K. Baev, “Putin’s War in Chechnya: Who Steers the Course?”, *PONARS Policy Memo 345*, November 2004, p. 2. Касније ће Путин, након што буде дошао на положај председника, кадровским променама преузети пуну контролу над ратом. Поменуте генерале унапредио је на мање значајне политичке функције, а Сергејева заменио својим колегом из обавештајних кругова, Сергејем Ивановим. *Ibid.*, p. 3.

²⁴² Ilyas Akhmadov and Miriam Lanskoj, *The Chechen Struggle: Independence Won and Lost*, op. cit., p. 158. Овако експлицитно саопштавање победе као циља неће се поновити у наредним ратовима Русије.

²⁴³ *Ibid.*, pp. 158-160.

доказане) да је серија експлозија заправо била операција „лажне заставе“. Било како било, за ове терористичке нападе моментално су оптужени чеченски милитанти, иако међу ухапшеним осумњиченима није било ниједног Чечена, а Басајев и Хатаб су одлучно демантовали да стоје иза напада.²⁴⁴ Москва је сада имала основ да војну акцију против Чеченије назове „противтерористичком операцијом“. Бомбардовања Чеченије у другој половини септембра су интензивирани, а на удару се нашао и главни град Грозни, из кога већ тада почињу расељавања цивила.²⁴⁵ Готово четвртина чеченског становништва до краја месеца натерана је у избеглиштво, нарочито у суседну Ингушетију, али ту није био крај њиховим мукама. На границама Чеченије били су успостављени „логори за филтрацију“, да би у њима били задржавани цивили за које се сумњало да су побуњеници.²⁴⁶ Оваква пракса мотивисала је многе чеченске мушкарце да се придруже милитантима, јер им је то била повољнија опција од избеглиштва у својству цивила и ризика да заврше у неком од ових логора.²⁴⁷

Коначно, почетком октобра руске снаге крећу и у копнену инвазију Чеченије, за коју је испрва најављено да ће ићи само до реке Терек, ради успостављања санитарног кордона. Томе је претходила Путинова одлука од првог октобра да Масхадовљеви владу прогласи нелегитимном, након чега је постало јасно да руски циљеви ипак надилазе успостављање овог кордона. Масхадовљеви покушаји да испослује примирје обећањем да ће савладати милитанте нису уродили плодом. После свега неколико дана, Руси стављају под контролу Теречку низију, а затим уз изговор да је

²⁴⁴ Mark Galeotti, *Russia's Wars in Chechnya 1994–2009*, op. cit., p. 54; Brian Glyn Williams, "The Russo-Chechen War: A Threat to Stability in the Middle East and Eurasia?", op. cit., pp. 136-137; Ilyas Akhmadov and Miriam Lanskoj, *The Chechen Struggle: Independence Won and Lost*, op. cit., p. 163. Иљас Ахмадов сведочи о следећем. Када је питао Басајева зна ли ко стоји иза напада, овај му је одговорио да не зна, али да зна да то „нису људи“. Ibid., p. 162. Теза о операцији „лажне заставе“ заговара се у филму „Атентат на Русију“, који су 2002. снимили сарадници бизнисмена Бориса Березовског: Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 2.

²⁴⁵ Ibid., pp. 168-171.

²⁴⁶ Mark Galeotti, *Russia's Wars in Chechnya 1994–2009*, op. cit., p. 55.

²⁴⁷ Brian Glyn Williams, "The Russo-Chechen War: A Threat to Stability in the Middle East and Eurasia?", op. cit., p. 138.

успостављени кордон „географски неодржив“, 12. октобра прелазе реку и крећу на Грозни.²⁴⁸ Тотални рат је почео.

Већ на почетку инвазије постало је јасно да Русија намерава да јој приступи много озбиљније него у првом рату, те да исправи грешке које су тада почињене. Већ уочи почетног упада снага до реке Терек није се срљало у напад, већ је најпре Чеченија опкољена обезбеђењем граница, да би се потом сачекало да се окупе све трупе које ће извести инвазију, а које су биле трипут бројније него у првом рату – било их је укупно 90 хиљада. Након преласка Терека, ове трупе полако и опрезно са три стране – западне, северне и источне – напредују ка Грозном. Како би смањили губитке, чим би наишли на већи отпор, Руси би се татички повукли, да би наставили напад тек када темељно очисте подручје артиљеријом и авијацијом – што је, разуме се, остављало за собом и велике цивилне жртве. Након што су заузеле стратешки важан положај на Терском вису северозападно од Грозног, град је већим делом био опкољен, али се није журило са упадом у њега. Град је у континуитету бомбардован (између осталог и „Точка“ балистичким ракетама, од којих је једна 21. октобра убила око 140 људи на пијаци), паралелно са продором у унутрашњост Чеченије.²⁴⁹

Руси су спретно користили чеченске слабости. Иако је Масхадов након отпочињања опсаде Грозног, када је постало јасно да од његове мировне иницијативе нема ништа, прогласио *газават*, чеченски отпор је био знатно нижег морала него у првом рату. Чечени су били међусобно подељени и овога пута нису имали илузије око нивоа насиља с којим ће их Руси суочити.²⁵⁰ Кандидати за „руске људе“ у Чеченији почели су да се јављају врло ускоро. Још уочи копнене инвазије, Ахмадов је приметио да је на састанку чеченског Државног комитета одбране муфтија Ахмед Кадиров, који је иначе пре тога био познат као ватрени дискусант, био ћутљив и замишљен, те да је то због тога што је већ тада имао руску понуду да им пребегне и вагао одлуку.²⁵¹ Руси су 12. новембра заузеле град

²⁴⁸ Mark Galeotti, *Russia's Wars in Chechnya 1994–2009*, op. cit., pp. 55-56.

²⁴⁹ Ibid., pp. 55-56. Далеко од тога да су чеченски борци невини у страдању цивила, јер су их често силом регрутовали и својим акцијама привлачили руску ватру на њих. Brian Glyn Williams, "The Russo-Chechen War: A Threat to Stability in the Middle East and Eurasia?", op. cit., p. 140.

²⁵⁰ Ilyas Akhmadov and Miriam Lanskoj, *The Chechen Struggle: Independence Won and Lost*, op. cit., p. 173.

²⁵¹ Ibid., pp. 164-165.

Гудермес након што су им пребегла браћа Џабраил, Руслан и Сулим Јамадајев. Сличну праксу играња на карту завађених чеченских кланова Руси су спроводили и у другим градовима по унутрашњости. У току новембра и почетком децембра, док је обруч око Грозног стезан, а град бесомучно бомбардован, у руке руске војске падали су један за другим стратешки значајни чеченски градови – Аргун, Урус-Мартан и на крају Шали.²⁵² Коначно, и за напад на Грозни, уз 5.000 руских војника (међу њима и око 500 Спецназоваца) регрутовано је и око 2.000 чеченских пребегла на челу са бившим градоначелником Бесланом Гантемировим.²⁵³

Уочи руске инвазије Грозног, у граду се налазило још свега око 40 хиљада цивила и 2.500 побуњеника на челу са Асламбеком Исмаиловим. Руси 11. децембра најпре из авиона бацају летке у којима позивају становништво да безбедним коридором напусти град, да би наредног дана отпочели напад.²⁵⁴ Заузимање града спровођено је постепено. Најпре би били убацивани извиђачи да измаме побуњенике на отворено, након чега би ове гађали авиони и артиљерија. Авио-база Ханкала заузета је 13. децембра, али већ 15–16. децембра Руси наилазе на озбиљнији отпор и трпе прве веће губитке. Тенковска колона у склопу 506. моторизоване регименте упада у заседу на Минутка тргу, при чему гине око стотину војника.²⁵⁵ У периоду који је предстојао Чечени повремени успевају да успоре руско напредовање, заседама, замкама, минама и инфилтрацијом руских редова, те да борбе за град протегну дубоко у јануар месец, да би на крају ипак били принуђени да донесу одлуку о извлачењу ка селу Аханкала на југозападу. У томе ће успети само део њих – око 600 побуњеника ће страдати у току извлачења, док су се остали углавном расули по сеоском подручју.²⁵⁶ Шамил Басајев са својим људима такође је учествовао у извлачењу. При преласку преко минског поља, нагазио је на мину, након чега му је нога ампутирана у Алхан-Јурту.²⁵⁷

²⁵² Mark Galeotti, *Russia's Wars in Chechnya 1994–2009*, op. cit., pp. 56-57.

²⁵³ Ibid., p. 58.

²⁵⁴ Ibid., pp. 57-58.

²⁵⁵ Ibid., pp. 58-59; Brian Glyn Williams, "The Russo-Chechen War: A Threat to Stability in the Middle East and Eurasia?", op. cit., p. 140.

²⁵⁶ Mark Galeotti, *Russia's Wars in Chechnya 1994–2009*, op. cit., pp. 59-60.

²⁵⁷ Ампутација је снимљена, а на снимку се види како Басајев мирно каже лекару да му одсече ногу, јер ће и без ње наставити да се бори против Руса. Brian Glyn Williams, "The Russo-Chechen War: A Threat to Stability in the Middle East and Eurasia?", op. cit., p. 142; Ilyas Akhmadov and Miriam Lansky, *The Chechen Struggle: Independence Won and Lost*, op. cit., pp. 176-177.

Напокон, 6. фебруара 2000. године руска застава се завијорила у Грозном, а готово са земљом сављени град проглашен је ослобођеним. Ипак, из њега извучени чеченски команданти настављају борбу у сеоским планинским подручјима Чеченије, где је Хатаб био нарочито ефикасан у заседама против руских снага.²⁵⁸ Чак и у самом граду савладавање последњих џепова отпора трајало је до краја фебруара. У том тренутку ће у Грозном, вероватно најразоренијем европском граду после Другог светског рата, од предратних 400 хиљада преостати свега 21 хиљада становника.²⁵⁹ Пацификација планинских подручја јужне Чеченије и чишћење позадине од преосталих побуњеника, који су били увелико у току паралелно са битком за Грозни, интензивираће се након сламања отпора у престоници. У марту је у Комсомолском, родном селу Руслана Гелајева, дошло до последње веће битке. Било је потребно недељу дана да се село пацификује. Страдала су 552 Чечена и 50 Руса. Сам Гелајев је рањен, али је успео да побегне.²⁶⁰ Ахмадов оцењује да су то били највећи губици једне чеченске јединице у току оба рата, те да је Масхадов после битке био љут на Гелајева, будући да је његов пораз драстично ослабио морал преосталих побуњеника.²⁶¹ Може се рећи да је Комсомолско било прекретница након које су Чечени дефинитивно изгубили рат, барем када је реч о његовом регуларном делу. У априлу 2000. године шеф здружених снага, Генадиј Трошев, са задовољством изјављује да је преостало 2–2,5 хиљаде раштрканих побуњеника који више нису представљали снагу способну да оспори контролу руске војске над Чеченијом, мада су још увек могли да изведу опасне акције.²⁶² Регуларни део званично је окончан у мају, када Москва објављује директну контролу над Чеченијом, као прелазну фазу између дотадашње зоне сукоба и успостављања лојалне

²⁵⁸ Brian Glyn Williams, "The Russo-Chechen War: A Threat to Stability in the Middle East and Eurasia?", op. cit., pp. 141-144; Ilyas Akhmadov and Miriam Lanskoj, *The Chechen Struggle: Independence Won and Lost*, op. cit., p. 174.

²⁵⁹ Mark Galeotti, *Russia's Wars in Chechnya 1994–2009*, op. cit., p. 60.

²⁶⁰ Ibid., pp. 60-62.

²⁶¹ Гелајев ће побећи у Грузију, у Панкиси клисуру, одакле наставља са акцијама против Русије, што наводи Русе да почну да бомбардују ту област. Са својим људима вратиће се у Чеченију 2002. заобилазним путем преко Ингушетије и Северне Осетије, али је у међувремену већ био изопштен из редова чеченског отпора. Фебруара 2005. погинуће у покушају да се врати у Панкиси. Ilyas Akhmadov and Miriam Lanskoj, *The Chechen Struggle: Independence Won and Lost*, op. cit., pp. 180-183.

²⁶² Mark Galeotti, *Russia's Wars in Chechnya 1994–2009*, op. cit., p. 60.

владе. До овог другог ће доћи већ у јуну, проглашењем Ахмеда Кадирова за привременог шефа чеченске владе.²⁶³

Владимир Путин, у пролеће 2000, могао је да констатује да је добио свој „велики победоносни рат“ – да парафразирамо Јељцинову неостварену жељу да први рат деведесетих учини „малим победоносним“, неопходним за учвршћивање његовог унутрашњег положаја. Ставови политичких елита у Русији, а нарочито јавног мњења, након септембарских терористичких напада ишли су на руку Путину, или им се он једноставно успешно прилагодио. У јуну су комунисти и већина партија у Думи тражили да Јељцин одступи са положаја због претходног рата у Чеченији. У новембру је скоро цела Дума подржала нови рат.²⁶⁴ У другом рату је у медијима изостала критика у поређењу с првим. Новинарима, за разлику од првог рата, није било дозвољено да бораве међу чеченским побуњеницима. Ако је у октобру 1995. свега 3% руског јавног мњења сматрало да је рат до уништења чеченских бораца најбоље решење за чеченски проблем, у новембру 1999. тај податак је износио 63%.²⁶⁵ На таласу оваквих ставова Путин се у току рата и захваљујући њему уздизао од премијера, преко вршиоца дужности председника, до изабраног председника Руске Федерације. Пред њим се сада налазио нови изазов – савладати преостали герилски отпор и тероризам, те спречити да се у неком тренутку понови 1996. година.

„ЧЕЧЕНИЗАЦИЈА“. ЈЕ ЛИ РУСИЈА НЕДВОСМИСЛЕНО ПОБЕДИЛА У ЧЕЧЕНИЈИ?

Постављењем Кадирова за чеченског лидера, отпочела је „чеченизација“ – постепено преношење одговорности за наставак и довршење сукоба против побуњеника са руских федералних на нове чеченске власти. Циљ је био да се на овај начин сукоб, који је до тада био руско-чеченски, трансформише у међусобни сукоб самих Чечена, где би проруски Чечени били „унапређени“ у независну страну у сукобу, а Русија

²⁶³ Ibid., p. 62.

²⁶⁴ Emil Pain, “The Second Chechen War: The Information Component”, *Military Review*, July–August 2000, p. 59.

²⁶⁵ Ibid., pp. 59–60. Изостао је, дакле, отпор јавности који је спутао Американце у Вијетнаму, као и идејне дилеме код елите, какве су условиле британско повлачење из америчких колонија и попуштање Немачкој.

представила себе као посредника.²⁶⁶ Предлагач термина „чеченизација“ био је Путинов саветник Емил Паин, а главни архитекта шеф кабинета Александар Волошин.²⁶⁷ Нова руска стратегија за борбу против гериле почела је нарочито да даје резултата у тзв. „операцијама чишћења“ – војно-полицијским акцијама идентификације побуњеника међу цивилним становништвом. Ове акције извођене су тако што би се најпре блокирало одређено село, град или област, а затим би безбедносне снаге ишле од куће до куће и тражиле осумњичене за учешће у побуни. Статистика ће касније показати да су овакве чистке биле много ефикасније када су у њима учествовали искључиво Чечени, у односу на ситуације када су их вршиле мешовите или чисто руске јединице – након ових првих, до обнављања напада побуњеника долазило је знатно касније и у око 40% мањем обиму.²⁶⁸

Важну прекретницу у сламању чеченске гериле представљао је 11. септембар 2001, дан када су терористи Ал-Каиде напали Њујорк и Вашингтон. Рекли смо да је Русија своју борбу против чеченских сепаратиста у другом рату од почетка називала „противтерористичком операцијом“, а саме побуњенике терористима. Један циљ је био да се на тај начин противник деградира и дехуманизује, наглашавањем његове „другости“.²⁶⁹ Други циљ је био да се задобије међународна подршка, и то оних актера на Западу који су се и сами борили против тероризма. У новембру 1999. Путин је објавио ауторски чланак у *Њујорк Тајмсу* у коме је упоредио акцију у Чеченији са америчким противтерористичким акцијама.²⁷⁰ Негде у то време ће изјавити и да „Русија истински стоји на чеоном фронту борбе против међународног тероризма. Европа треба да клекне и изрази велику захвалност што се ми, нажалост, боримо сами“.²⁷¹

²⁶⁶ Ilyas Akhmadov and Miriam Lanskoj, *The Chechen Struggle: Independence Won and Lost*, op. cit., p. 194.

²⁶⁷ Pavel K. Baev, "Putin's War in Chechnya: Who Steers the Course?", op. cit., pp. 3-4; John Russell, *Chechnya – Russia's "War on Terror"*, op. cit., p. 83.

²⁶⁸ Jason Lyall, "Are Coethnics More Effective Counterinsurgents? Evidence from the Second Chechen War", *American Political Science Review*, Vol. 104, No. 1, February 2010, pp. 2-3.

²⁶⁹ Emil Souleimanov and Ondrej Ditrych, "The Internationalisation of the Russian-Chechen Conflict: Myths and Reality", op. cit., p. 1200.

²⁷⁰ Gail W. Lapidus, "Russia's Second Chechen War: Ten Assumptions in Search of a Policy", op. cit.

²⁷¹ Emil Souleimanov and Ondrej Ditrych, "The Internationalisation of the Russian-Chechen Conflict: Myths and Reality", op. cit., p. 1199.

Једанаести септембар даће Путину прилику коју је прижељкивао. Он је био први страни државник који је упутио америчком председнику Бушу ноту саучешћа, рекавши у њој између осталог да „руски народ разуме амерички боље од било кога другог, јер је сам искусио тероризам из прве руке“.²⁷² Ово ће, макар привремено, уродити плодом – Запад ће, уз изузетак неких невладиних организација, прихватити руску реторику и почети да посматра чеченске борце као терористе.²⁷³ Главни симбол међународног исламистичког тероризма у Чеченији, сарадник Ал-Каиде Емир Хатаб – који је претходно преживео нагазну мину и метак у стомак – убијен је у пролеће 2002, највероватније отровним писмом које су му проследили агенти ФСБ.²⁷⁴ Но, руски успех да светској јавности чеченску побуну прикаже као тероризам имаће и једну нуспојаву – Чечени ће одиста започети нови талас терористичких аката.

У октобру 2002. године група терориста на челу са Мовсаром Барајевим, нећаком злогласног киднапера Арби Барајева, узела је око 850 талаца у московском позоришту Дубровка, где је извођен мјузикл Норд-Ост. Руси су кризу решили тако што су специјалци у позориште пустили гас који је успавао све присутне у згради, а затим извели јуриш и побили све терористе. Но, од последица тровања гасом умрло је и 179 талаца.²⁷⁵ Одговорност за овај терористички напад касније ће преузети Шамил Басајев, у шта Иљас Ахмадов сумња, тврдећи да је овај намерно прогласио себе налогодавцем мотивисан унутрашњом борбом против Масхадова, а да начин на који је акција изведена нимало није личила на његов начин рада, примењен пре тога у Буђоноовску, односно после тога у Беслану.²⁷⁶ Трагедија у Дубровки мотивисаће Русе да интензивирају „чеченизацију“. Нови корак у том правцу било је усвајање чеченског устава у марту 2003, документа који је између осталог забрањивао регистрацију политичких партија које се залажу за независност Чеченије.²⁷⁷ За овај устав на

²⁷² Ibid., p. 1202.

²⁷³ Ibid., p. 1201; Ilyas Akhmadov and Miriam Lansky, *The Chechen Struggle: Independence Won and Lost*, op. cit., p. 193.

²⁷⁴ Ibid., p. 203; Mark Galeotti, *Russia's Wars in Chechnya 1994–2009*, op. cit., p. 79.

²⁷⁵ Ibid., p. 63.

²⁷⁶ Упадљива разлика између Дубровке, с једне, и друга два поменута случаја с друге стране, била је та да улази у зграду нису били добро обезбеђени, што је и омогућило пуштање гаса и јуриш, али и да отмичари нису изнели јасне захтеве. Ilyas Akhmadov and Miriam Lansky, *The Chechen Struggle: Independence Won and Lost*, op. cit., pp. 205-207.

²⁷⁷ John Russell, *Chechnya – Russia's "War on Terror"*, op. cit., p. 146.

референдуму је гласао немогућ број бирача – наводно је изашло 90% уписаних, а у прилог устава изјаснило се њих 96%. Од релевантних међународних посматрача референдум је био оцењен нити као слободан, нити као поштен.²⁷⁸ То што је устав у суштини представљао тајни документ о коме није било јавне расправе, што није било елементарних безбедносних услова за одржавање референдума, те што је на њему право гласа имало и око 80 хиљада руских војника – само су неке од неправилности које су пратиле његово усвајање.²⁷⁹ Према овом уставу, Ахмед Кадиров ће наредне године званично постати председник Чеченије, али ће ускоро бити и убијен. Догодиће се то 9. маја 2004. на стадиону у Грозном, када ће у току свечаности у част Дана победе терористи активирати експлозивну направу. Кадирова ће на месту председника заменити Алу Алханов, али само привремено, док син Рамзан – који смрћу свога оца фактички постаје најмоћнији човек у Чеченији – не буде напунио 30 година и тако стекао уставно право да преузме ову функцију.²⁸⁰ Под вођством Рамзана Кадирова, „чеченизација“ ће кренути у свој поход на коначну победу, али окидач за ово није било Ахмедово убиство, већ други догађај.

Почетком септембра 2004, тридесет двоје терориста (међу којима је било и жена) узело је око 110 талаца, већином деце, у школи у северноосетијском граду Беслану. И за овај акт одговорност преузима Басајев, али овога пута није било сумње да је он заиста његов налогодавац.²⁸¹ И овај терористички акт Руси су решили јуришем, са још тежим последицама. Окидач за јуриш била је експлозија бомбе која је одјекнула унутар школе, а у току јуриша страдало је укупно 344 талаца.²⁸² Истраживања независне комисије касније ће установити да је експлозија заправо проузрокована споља, а да су руске снаге у јуришу користиле и

²⁷⁸ Ibid., p. 84.

²⁷⁹ Ilyas Akhmadov and Miriam Lanskoj, *The Chechen Struggle: Independence Won and Lost*, op. cit., p. 216.

²⁸⁰ Mark Galeotti, *Russia's Wars in Chechnya 1994–2009*, op. cit., p. 64.

²⁸¹ Ахмадов сматра да су на заузимање школе Басајева наговорили ингушки екстремисти, како би утицали на обнављање ингушко-осетијског сукоба, а тиме и распламсавање пожара побуне широм Кавказа. Нешто раније, у јуну месецу, Басајев је у Назрану у Ингушетији заузео неке војне објекте, држао их два дана, а затим напустио град. Ilyas Akhmadov and Miriam Lanskoj, *The Chechen Struggle: Independence Won and Lost*, op. cit., pp. 221-224.

²⁸² Mark Galeotti, *Russia's Wars in Chechnya 1994–2009*, op. cit., p. 63.

тенк и бацаче пламена.²⁸³ Басајев се прерачунао – за разлику од Јељцина и Черномирдина у Буђоновску, Путин није имао намеру да преговара с терористима, нити је размишљао о повлачењу из Чеченије, и очигледно је био спреман да плати јако високу цену истрајавања у таквом ставу.²⁸⁴ Путину је након Беслана пре свега било стало до унутрашњег права – напуштена је дотадашња пракса непосредних избора локалних гувернера у корист њиховог именована председничким декретом.²⁸⁵ Отклоњена је и последња препрека да коалиција Путин–Кадиров крене у коначан обрачун са чеченским побуњеницима. У току 2005. и 2006. операције чишћења достигле су врхунац, а падали су редом и побуњенички лидери. Најпре је 8. марта 2005. Аслан Масхадов убијен у Толстој-Јурту. Постоји више верзија како је дошло до тога, али се најубедљивијом чини она да су му ФСБ-овци били за петама и да је сам тражио од свог подређеног да га убије, како им не би пао шака. Руси су касније објавили слике његовог мртвог тела да би додатно поткопали морал побуњеника, у чему су и успели, јер је Масхадов био оличење легитимитета и код Чечена и код међународне јавности – његова смрт била је један од основних предуслова за успех „чеченизације“.²⁸⁶ Масхадова замењује Абдул Халим Сајдулајев, али ће и он бити убијен у јануару 2006. Коначно, у јулу 2006. у руској замци у Ингушетији страда и Шамил Басајев. Вођство над чеченским побуњеницима преузима Доку Умаров.

Ахмадов сматра да је крај чеченске побуне суштински наступио у октобру 2007, када је Умаров проглашавањем „Кавкаског емирата“ распустио Чеченску републику Ичкерију.²⁸⁷ Тиме се вековна борба Чечена

²⁸³ Ilyas Akhmadov and Miriam Lanskoj, *The Chechen Struggle: Independence Won and Lost*, op. cit., p. 222. Михаил Викторович Зыгарь, op. cit., Глава 4.

²⁸⁴ Чеченски терориста ће касније и признати да је веровао да Путин неће прећи линију да жртвује децу, тврдећи да су Руси ти који се боре против правила, што тера Чечене да им узврате на исти начин: „Ако светска заједница не жели да следећи пут у Русији заузмемо обданиште, требало би да инсистира да Путин поштује међународно право“. Ibid., p. 225; John Russell, *Chechnya–Russia’s “War on Terror”*, op. cit., p. 117.

²⁸⁵ Pavel K. Baev, “Putin’s War in Chechnya: Who Steers the Course?”, op. cit., pp. 6.

²⁸⁶ Ilyas Akhmadov and Miriam Lanskoj, *The Chechen Struggle: Independence Won and Lost*, op. cit., pp. 228-231. Кадиров је убиство Махадова представио као осмомартовски поклон руским и чеченским женама. John Russell, *Chechnya–Russia’s “War on Terror”*, op. cit., p. 122.

²⁸⁷ Ilyas Akhmadov and Miriam Lanskoj, *The Chechen Struggle: Independence Won and Lost*, op. cit., p. 221.

за независност од Русије коначно утопила у шири џихадистички пројекат, унапред осуђен на неуспех.²⁸⁸ Умаров ће успевати да повремено изведе неку терористичку акцију, што на Кавказу, што по појединим руским градовима (укључујући и Москву), све до своје мистериозне смрти 2013, али без значајнијег утицаја на ситуацију у Чеченији (пар терористичких напада његова група је извела и нешто након тога).²⁸⁹ У том тренутку чеченска побуна је већ увелико била сломљена. Занимљиво је да част да прогласи „противтерористичку операцију“ завршеном неће припасти ономе који је од почетка водио, Владимиру Путину, већ његовом привременом наследнику на месту председника, Дмитрију Медведеву. Он је то учинио 16. априла 2009, након чега је број руских војника на тлу Чеченије сведен на око десет хиљада.²⁹⁰ Тако је окончан и Други чеченски рат, победом Русије, враћањем Чеченије под окриље њеног територијалног интегритета, те пацификацијом остатака герилског отпора. Процене броја страдалих становника ове руске републике у оба рата крећу се између 70 и 200 хиљада, од око 800 хиљада предратног становништва.²⁹¹

Марк Галеоти оцењује да је питање колико је Москва заиста победила у Чеченији, уколико је цена за то инсталирање Кадирова који води Чеченију као своје приватно краљевство, као и велики новац потребан за обнову Чеченије и поткупљивање Кадирова и његове екипе.²⁹² Према овом аутору, иронија је да је Кремљ, да би поразио сепаратистичку побуну, пружио Чеченији степен аутономије какав није имала у претходна два века. Иако наглашено лојалан Путину, Кадиров је искористио ту аутономију да елиминише оне снаге унутар Чеченије које је Кремљ користио да га контролише, као што је батаљон „Восток“ браће Јамадајев. Галеоти закључује да ће Москва штитити Кадирова док јој овај буде одговарао, а и није јасно како би га могла и сменити без нове употребе

²⁸⁸ Одустајање вођства преосталих побуњеника на терену (они у егзилу прогласили су у Лондону „владу“ на челу са Ахмедом Закајевим, али без значајнијег упоришта у становништву Чеченије) од идеје националне независности, зарад утапања у наднационални џихадистички пројекат, укинуло је неопходност његове безусловне предаје као критеријума за недвосмислену победу Русије.

²⁸⁹ Mark Galeotti, *Russia's Wars in Chechnya 1994–2009*, op. cit., p. 82.

²⁹⁰ Ibid., p. 79.

²⁹¹ Ibid., pp. 83–84.

²⁹² Ibid., p. 7.

силе против Чеченије.²⁹³ Ово нас води разматрању питања – је ли Русија у Чеченији заиста остварила недвосмислену победу? Да ли су Путинов „велики победносни рат“ и завршетак „противтерористичке операције“ сломили вољу Чечена за обнављање сукоба са Русијом некад у будућности, или ће – како Галеоти сматра – нека нова генерација пре или касније започети још један циклус руско-чеченског насиља?²⁹⁴

Несумњиво је да је Рамзан Кадилов контроверзна личност и, у најмању руку, проблематичан партнер Русије. Његова лојалност је очигледно мотивисана новцем и привилегијама које добија од Москве, као и личним разлозима – осветом исламистима за убиство оца Ахмеда.²⁹⁵ Кадилов је у Чеченији у последњих деценију и по завео култ личности и страховладу. Ово каткад иде до гротескних размера.²⁹⁶ Највеће контроверзе пак изазивају политичка убиства. Независна новинарка и критичарка Путина, Ана Политковскаја, убијена је на Путинов рођендан, 7. октобра 2006. Осумњичени су били Чечени, али траг до налогодаваца никада није утврђен. Поменута браћа Јамадајев, који су уз Ахмеда и Рамзана Кадилова били кључни чеченски савезници Москве у добијању другог рата, убијени су 2008/2009. Руслан је изрешетан наспрам Беле куће (Путинове радне резиденције док је био премијер), а убио га је извесни Дадајев. Сулим је убијен пола године касније у Дубаију. УАЕ су ухапсили и убицу (човека из Кадиловљевог окружења) и прозвали као налогодавце Кадиловљеву десну руку, иначе депутата у Думи.²⁹⁷ Коначно, руски опозиционар Борис Њемцов убијен је 27. фебруара 2015. на мосту пред самим зидинама

²⁹³ Ibid., p. 85.

²⁹⁴ Ibid., p. 91.

²⁹⁵ Стога је свакако требало узети са резервом његову изјаву дату на пријему код Путина након атентата на оца, где се појавио у тренерци: „Чеченски народ је изабрао, и тај избор је коначан“. Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 4. Што се тиче новца, ваља рећи да Москва Чеченији даје годишње субвенције у износу од 15 до 20 милијарди рубаља, од којих трећину узима Кадилов лично. Ibid., Глава 19.

²⁹⁶ Као у случају када је Кадилов свој 35. рођендан, по угледу на Путина, прославио довођењем у госте неколико великих холивудских филмских звезда. На питање једне новинарке одакле му новац, рекао је „Алах даје“, а затим јој поручио да докаже да није од Алаха. Ibid., Глава 19. Или када је, незадовољан радом свог министра културе, увео овог у ринг и боксовао с њим, називајући то „едукативним разговором“. Mark Galeotti, *Russia's Wars in Chechnya 1994–2009*, op. cit., p. 86.

²⁹⁷ Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 19.

Кремља. ФСБ је као извршиоца ухапсила извесног Заура Дадајева (дакле презимењака убице Руслана Јамадајева), припадника чеченског батаљона Север, за кога се Кадилов заузео на друштвеним мрежама. Атентат на Њемцова запретио је да изазове велики раскол између Кремља и Кадилова, јер је по први пут жртва за чије се убиство сумњиче Кадилов и његово окружење била блиска Кремљу (некадашњи потпредседник владе). Путин се неко време није јављао Кадилову на телефон, а када су руски полицајци из Ставропоља у близини Кадиловљеве резиденције убили извесног Дадајева (још један Дадајев!) при покушају хапшења, Кадилов се разбеснео и својим безбедносним структурама рекао да „пуцају у месо“ уколико се без пристанка на њиховој територији појави неко из Москве или Ставропоља. Руски МУП је одговорио да је таква изјава недопустива, а Путинов портпарол Пјесков му је поручио да су чеченски полицајци подређени не њему, већ федералном МУП-у.²⁹⁸ Ипак, у истрази убиства Њемцова променио се истражитељ у корист Кадилова – постављен је исти онај који није нашао налогодавце убиства Руслана Јамадајева, услед чега се појавило питање – је ли то Путин устукнуо пред Кадиловим, и ко је ту коме заправо лојалан и ко кога контролише? Према руском независном новинару Михаилу Зигару, ово је показатељ да Путин није решио чеченски проблем, те да су руски грађани и елита годинама из страха окретали леђа ономе што се збива у Чеченији, а сам Путин до убиства Њемцова веровао да је довољно правити се да чеченски проблем не постоји и „заливати Чеченију парама“.²⁹⁹

Имајући све ово у виду, да поновимо питање – је ли Русија заиста недвосмислено победила у Чеченији? Одговор који нудимо ипак је потврдан. Чеченска побуна је већ пуну деценију у потпуности пацификована, тако да је чеченско друштво заправо мирније и стабилније и од неких суседних руских република. Ако строго следимо Луисово резонување, немогуће је да је једини узрок томе Путиново гурање проблема под тепих и давање *карт бланш* Кадиловљевој страховлади. Да је воља Чечена да се боре против Русије опстала, они би и даље налазили начине да пружају некакав отпор, тим пре што су и у прошлости доказивали да су врло жилави борци за своју моралну идеју – националну слободу и независност. Поготово што многи аналитичари у време отпочињања „чеченизације“ нису давали оваквој стратегији изгледа на

²⁹⁸ Ibid., Глава 19.

²⁹⁹ Ibid., Глава 19.

успех. Тако су се сретала мишљења да су цивилне жртве и бруталност руске војске продубили јаз између ње и цивилног становништва у Чеченији, те да је тешко очекивати да неко ко управља Чеченијом истовремено може да има поверење Москве и подршку значајног дела становништва, јер ће пре бити виђен као квислинг коме треба стална заштита руске војске.³⁰⁰ Ишло се до прогнозе да стабилна промосковска, тј. квислиншка власт у Чеченији неће моћи да буде успостављена све и да Руси побију већи део чеченског становништва.³⁰¹ Но, стратегија је ипак успела – чеченски отпор Русији је од коначног проглашења „противтерористичке операције“ окончаном готово непостојећи, што значи да мора да постоји још нешто што условљава овакву ситуацију. То нешто јесте чињеница да је вођство чеченских побуњеника у годинама фактичке независности крајем деведесетих, а и касније у току герилског отпора успело до краја да компромитује своју идеју националне слободе утапајући је у шири регионални (а након 11. септембра и глобални) џихадистички пројекат – пројекат необуздане експанзије једне екстремне идеологије, противне елементарним људским правима, али и традицији самих Чечена. На овај очајнички потез их је натерала рањивост гравитационог центра њихове идеје слободе – фактичке способности да заиста функционишу као слободни – коју је Русија лако онемогућила, изолујући Чеченију и међународно је компромитујући (нарочито након 11. септембра). Препустивши диригентску палицу побуне џихадистима Чечени су учинили услугу Русима, којима је остало само да искористе јаз између традиционалне и џихадистичке Чеченије и војном победом над овом другом предоче чеченском становништву и елити јасан избор – повратак традиционалним вредностима за које су се кроз историју борили, али овога пута у саставу Русије, уз најширу аутономију; или рат до истребљења, уколико буду наставили да следе џихадисте.³⁰²

³⁰⁰ Gail W. Lapidus, "Russia's Second Chechen War: Ten Assumptions in Search of a Policy", op. cit. Видели смо на примеру атомских бомби бачених на Јапан да огромне цивилне жртве не морају да буду препрека каснијим стабилним односима између дојучерашњих непријатеља, напротив.

³⁰¹ Rajan Menon and Graham E. Fuller, "Russia's Ruinous Chechen War", op. cit., p. 42.

³⁰² Чак и чеченски побуњеник у егзилу Ахмадов је експлицитан око овога, када каже да је Умаровљево распуштање Ичкерије и пригрљивање исламског екстремизма искористио Кадиров да прикаже себе као заштитника чеченске традиције, што му је дало легитимитет код становништва. Ilyas Akhmadov and Miriam Lanskoj, *The Chechen Struggle: Independence Won and Lost*, op. cit., p. 245. Да парафразирамо

Све и да прихватимо тезу коју неки заговарају да је чеченска елита направила пакт са џихадистима из прагматичних разлога – да би осигурала људски и материјални капитал са Блиског истока,³⁰³ те да је и сам Басајев, као можда најодговорнији за трансформацију националистичке у џихадистичку побуну, истицао како су код њега религијски аспекти секундарни у односу на националноослободилачки циљ,³⁰⁴ остаје неспорна чињеница да су Чечени у једном тренутку направили овај, по себе саме, погубан избор. Ову чињеницу не може да оспори ни друга теза – заправо теорија завере – да је Басајев радио за руску ФСБ³⁰⁵ и својим деловањем заправо плански компромитовао чеченски национални циљ – јер све и да он јесте био „подметнут“, нису биле подметнуте хиљаде бораца које су га одано следиле. Већина ових бораца касније ће бити амнестирана и прећи у редове „кадироваца“,³⁰⁶ постајући од најљућих бораца против руских „неверника“ најоданији следбеници Кадирова и Путина – свакако не само из пуког страха од Кадирова и Руса, већ зато јер су схватили да је идеја за коју су ратовали потрошена. Ипак, ако знамо да ово није први пут у историји да су Чечени пацификовани и постали лојални Русији, да би затим у повољним околностима изнова отпочели борбу за независност, можемо ли да будемо сигурни да џихадизмом компромитована идеја националног ослобођења није и у потпуности уништена, те да ће нека нова генерација Чечена заиста учинити оно што Галеоти предвиђа, а чему се и Ахмадов нада?³⁰⁷

Шермана, Руси су за Чечене обезбедили „аутентично руску будућност“, као алтернативу неуспелој и у џихадистички пројекат утопљеној независности.

³⁰³ Emil Souleimanov and Ondrej Ditrych, “The Internationalisation of the Russian-Chechen Conflict: Myths and Reality”, *op. cit.*, p. 1220. Масхадов се тако у јулу 2002. састао са Басајевим и Ал Валидом (Хатабовим наследником), испод чеченске заставе с арапским речима и укрштеним мачевима, да би обезбедио финансирање од страних џихадистичких кругова. John Russell, *Chechnya–Russia’s “War on Terror”*, *op. cit.*, p. 97.

³⁰⁴ Emil Souleimanov and Ondrej Ditrych, “The Internationalisation of the Russian-Chechen Conflict: Myths and Reality”, *op. cit.*, pp. 1214-1215.

³⁰⁵ Rajan Menon and Graham E. Fuller, “Russia’s Ruinous Chechen War”, *op. cit.*, p. 38.

³⁰⁶ John Russell, *Chechnya–Russia’s “War on Terror”*, *op. cit.*, p. 88.

³⁰⁷ Ахмадов за оно што изгледа као успех „чеченизације“ каже: „Дубоко сам уверен да је ова погодба само привремена. Чим физички опстанак буде мање или више обезбеђен, Чечени ће поново тражити правду, слободу и независност“. Ilyas Akhmadov and Miriam Lanskoj, *The Chechen Struggle: Independence Won and Lost*, *op. cit.*, p. 220. Ахмадова ка оваквом предвиђању вуче антиколонијални аргумент – по

Иако се слажемо да не постоји вечна гаранција руско-чеченског мира и пријатељства, те да напослетку вечног мира није било ни у неким Луисовим примерима недвосмислених победа (Грчко-персијски сукоб, Рим и Картагина, Аурелијанове кампање), постоје елементи који чине садашњу ситуацију повољнијом у односу на претходне циклусе руско-чеченског сукоба. Након пацификације у 19. веку, Чеченија се поново „запалила“ тек када су наступиле екстремне околности револуције и грађанског рата, а касније и светског рата и инвазије стране силе дубоко кроз руску територију – што су прилике за које верујемо да ће се у будућности тешко поновити. Следећа пацификација пак изведена је уз екстремну меру елиминације било каквих елемената чеченске државности, пресељења читавог становништва и страдања његовог доброг дела у том процесу – што много више подсећа на негативни пример Трећег пунског рата, него на било који од Луисових позитивних примера. Логично је да је оваква трагедија морала код генерације Чечена рођених у изгнанству да остави горак укус и жељу за осветом. У најновијој руској победи таквог екстрема нема – већина Чечена ипак је остала у животу и на својим вековним огњиштима, а као што је већ речено, добили су и аутономију какву никада до тада нису имали у саставу Русије. Уосталом, и сам Галеоти оставља могућност оптимистичног сценарија о прекиду зачараног круга руско-чеченског насиља – да се и сами Чечени мењају, те да је могуће да ће након Кадирова искористити аутономију да направе себи државу какву желе, без новог насиља и побуне. Истина, Галеоти ово условљава и променом свести нове генерације Руса, који су по њему мање заинтересовани за очување империје и контроле над Кавказом.³⁰⁸ По нашем мишљењу, нема разлога да се традиционална чеченска идеја о националној самосвојности посматра као непомирљива у односу на руску идеју *великосилства*, тим пре што смо за њу рекли да (за разлику од америчког *melting pot*-а) садржи и свест о плуралности и

њему су Чеченија и друге државе Северног Кавказа „колонијалне територије које се боре за национално ослобођење“. Ibid., р. 241. Историјски детерминизам, по коме је ослобођење ових територија неминовност, као што су то била и ослобођења некадашњих европских колонија широм света, превиђа разлику између Русије као државе са компактном територијом, и некадашњих прекоморских колонијалних империја других европских сила, као и чињеницу да се нису баш све колоније ослободиле (о капацитету великог броја њих да функционишу као независне, без подршке својих некадашњих метропола и да не говоримо).

³⁰⁸ Mark Galeotti, *Russia's Wars in Chechnya 1994–2009*, op. cit., pp. 91–92.

прихватање унутрашњих разлика. Једнако као што је Јапан успео да задржи своју традиционалну самобитност уз покорвање америчкој хегемонији, и Чеченија може да сачува то исто и просперира у оквиру ширих оквира мултиетничке Русије као велике светске силе. Но, уз услов да Русија заиста и добије битку за ову идеју – што је тема која надилази чеченски случај и захтева анализу и осталих ратова којима се бавимо у овој књизи.

ПУТИНОВА РУСИЈА

Постављење Владимира Путина за премијера Руске Федерације, које се одиграло свега два дана након упада Басајева и Хатаба у Дагестан, с пуним правом узимамо као почетак новог доба у савременој историји Русије. Са Другим чеченским ратом почела је победничка ера у војном погледу, али и опоравак руске државе у сва четири аспекта у којима смо пред крај 20. века установили њено посрнуће. Победа над чеченским сепаратистима аутоматски је значила крај процеса распада земље и обезбеђење њеног територијалног интегритета – у габаритима у којима се нашла након распада Совјетског Савеза – на дужи рок. Путиновим доласком на власт консолидују се и политичке прилике – најпре победом над ривалским политичким снагама, а затим и вештим „политичким инжењерингом“ који је новом владаоцу Русије обезбедио да и након 20 година релативно стабилно и без угрожавајуће опозиције управља територијално највећом државом на свету. Након дна које је дотакла 1999, уследиће деветогодишњи период ревитализације руске привреде, пре свега у смислу њеног највећег раста у савременој историји, што је постигнуто заустављањем анархије на привредном плану, фискалном консолидацијом, али и коришћењем вртоглавог раста цена енергената на светском тржишту. Коначно, за време прва два Путинова мандата, Русија се на велика врата вратила на међународну сцену као велика сила – најпре кроз још један неуспели покушај приближавања са САД, а затим – у мери у којој се то показало потребним – кроз конфронтацију са најмоћнијом светском силом.

Нема потребе да мистификујемо ствари и тврдимо како је баш Путин био предодређен да „спасе“ Русију, нити је обавезно морало да се деси да је било ко спасе.³⁰⁹ У историји понекад одлучују случајности – једноставно се догодило да у тренутку када је Русију истовремено снашло неколико зала, онемоћали Јељцин као свог наследника одреди човека који ће се касније показати као прави избор. У време кад ово пишемо Путин је један од најконтроверзнијих светских политичара, а свакако један од, у

³⁰⁹ Као што није било предодређено ни да се појави Аурелијан и спасе Рим, али се то десило.

традиционалном смислу, највећих државника, ако не и највећи. О њему је написано и још увек се пише на тоне страница, снимљено и снима се у непрегледном трајању видео садржаја, различитог жанра и усмерења. Тешко је рећи да је било шта у Путиновој биографији пре његовог доласка на власт пресудно определило да он постане тако важна личност – могуће је да су га таквим учинили изазови од првог дана у којима се, једноставно, снашао. Михаил Зигар, рецимо, сматра да је целокупна Путинова владавина састављена од реакција на спољне надражаје, те да он никада није имао дугорочну стратегију, нити се јављао у истој улози. Према овом руском опозиционом новинару истраживачу Путин је најпре био реформатор, па је „пожелео леп живот“, па хтео да се одмори (када је уступио место Медведеву), и на крају схватио да не може јер је у међувремену постао „део историје“.³¹⁰ С друге стране, Фиона Хил и Клифорд Геди, који спадају међу највеће америчке познаваоце Путиновог лика и дела, сматрају да је сваки детаљ у Путиновој целокупној биографији важан за оно што ће он постати у току своје владавине. По њима, он је у претполитичком периоду развио неколико особина, које ће се трансформисати у неколико улога у којима ће се он истовремено наћи као руски владалац: државник (*The Statist*), историјски човек (*The History Man*), борац за опстанак (*The Survivalist*), аутсајдер (*The Outsider*), присталица слободног тржишта (*The Free Marketeer*) и референт (*The Case Officer*).³¹¹ Нека уместо „ломљења главе“ око тога у којој мери је Путина његово дотадашње искуство опремило за политичке успехе, а у којој је он случајно адекватно одговорио на спољне подстицаје, о актуелном председнику Руске Федерације говори оно што је урадио и како је то урадио у својој државничкој каријери.

Већ „и птице знају“ да је Путин рођен у Лењинграду, да је био дугогодишњи официр КГБ и службовао у Источној Немачкој у време пада Берлинског зида, да се почетком деведесетих није прославио радећи у локалној администрацији градоначелника свог родног града Анатолија Собчака, да је у другој половини деведесетих заузимао разне положаје у

³¹⁰ Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Введение. Називи поглавља у Зигаровој књизи прате различите улоге у којима аутор види Путина у свакој од фаза његове владавине: Путин „Лавље срце“, Путин „Велики“, и – након кратког Медведевљевог интеррегнума – Путин „Грозни“.

³¹¹ Видети: Fiona Hill and Clifford G. Gaddy, *Mr. Putin: Operative in the Kremlin*, The Brookings Institution, Washington D.C., 2013.

државној администрацији у Москви – између осталих и шефа ФСБ (руске службе наследнице КГБ), те да је свега неколико месеци након постављења за премијера по уставу преузео вршење дужности председника државе, после Јељцинове оставке. Први „рат“ који је Путин морао да води, паралелно са оним у Чеченији, био је – борба за опстанак на власти, против никад јаче и организованије опозиције. У тренутку када је постао премијер, добар резултат владајуће партије на парламентарним изборима у децембру, а поготово победа на председничким изборима заказаним за март, изгледали су као немогућа мисија. Један од показатеља да ничим није било предодређено да Путин постане спасилац Русије јесте тај да Јељцинов први и основни мотив да нађе одговарајућег наследника и није био тај да се заустави пропадање државе, већ да се обезбеде тековине либерално-капиталистичке транзиције, као и лични интерес уског круга људи под називом „Породица“.³¹² „Породицу“ су чиниле Јељцинове ћерке Татјана и Валентина, њихови мужеви, као и њима блиски новопечени богаташи Борис Березовски, Роман Абрамович, те главни идеолог и „политички технолог“ Кремља, шеф председничке администрације, Александар Волошин. Највећи проблем састојао се у томе што је ова група људи била изузетно непопуларна код највећег дела транзицијом ојађеног народа, коме су се стандардно јаки комунисти и посебно нова политичка снага – „Отаџбина – сва Русија“ одметнутог од власти Примакова – чинили примамљивијим. Задатак да у кратком року отклони претњу у виду формирања нове победничке коалиције након парламентарних, и тријумфа њеног кандидата на председничким изборима, пао је у руке управо Волошину.

У ту сврху Волошин је креирао нову владајућу партију, под називом „Јединство“, за чијег је лидера изабран Сергеј Шојгу. Тајкун Борис Березовски, чији је новац имао значајног удела у победи Јељцина на председничким изборима 1996, поново ће одиграти улогу финансијског мецене Кремља – управо он ће постићи да већина гувернера федералних области Русије, који су у почетку били под контролом Примакова, пристану уз „Јединство“. То, и Путиново успешно вођење рата у Чеченији, допринели су да се од резултата анкета у октобру, које су „Јединству“ давале свега 7%, а „Отаџбини – свој Русији“ 20% гласова (однос Путин – Примаков био је 20:15 у корист Примакова), дође до децембарских

³¹² Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 1.

изборних резултата од 23% за „Јединство“, а 13 за „Отаџбину“ (Комунисти су освојили 24%) и Путиновог рејтинга од 30%, наспрам Примаковљевих 20.³¹³ Но, пресудни инжењеринг одиграо се између парламентарних и председничких избора. Волошин је успео да разбије коалицију Примакова и комуниста, споразумевши се са потоњима да се придруже „Јединству“, а заузврат добију место председника Думе и кључних парламентарних одбора. Неповољни изборни резултат и испадање из комбинације за парламентарну већину навео је многе од Примаковљевих сарадника да га напусте, након чега се он повукао из политике и место у Думи препустио Вјачеславу Володину. Након тога је Путинова победа на председничким изборима у марту, и то у првом кругу са 52,6% (другопласирани је био лидер комуниста, Геннадј Зјуганов, са 29,3), била само формалност. Комунисти су за своје саучесништво у Волошиновом политичком инжењерингу „награђени“ трајном маргинализацијом у смислу озбиљне политичке снаге, а Володин се временом приближио Путину – кооптацијом „Отаџбине“ у „Јединство“ крајем 2001, настала је нова владајућа партија, „Јединствена Русија“, која и данас суверено контролише већину у Думи, што је у Јељциново доба било незамисливо.³¹⁴

Избори за Думу 1999. биће последњи компетитивни избори у савременој историји Русије. Са првим Путиновим победничким председничким изборима 2000. створиће се услови да Русија из хаотичног „хибридног“ режима, какав је имала деведесетих, полако крене путем чисте, али стабилне аутократије. Да се не би стекао погрешан утисак како стављамо једнакост између аутократије и политичке стабилности, рећи ћемо да је Путин јачањем сопствене власти заиста успео да стабилизује укупне политичке и друштвене прилике у земљи, тако да у току његова прва два мандата повратак на време пучева из прве половине Јељцинове владавине, као и одметничко поступање гувернера на локалу, које је красило читаве деведесете, постану незамисливи. Што се тиче гувернера, Путин се најпре њима позабавио, реформисавши у мају 2000. федералну поделу земље на њихову штету, да би 2004. искористио терористички напад у Беслану као повод да именоване гувернера пренесе у надлежност председника.³¹⁵ Овим је аутократији придодата и централизација земље.

³¹³ Ibid., Глава 1.

³¹⁴ Ibid., Глава 1.

³¹⁵ Ханес Хофбауер, *Слика непријатеља – Русија: историја једне демонизације*, op. cit., стр. 176-177.

Путин ће пред истек свог другог мандата добити лагодну позицију да бира хоће ли се држати устава и препустити функцију председника неком другом, или ће прекршити устав и кандидовати се трећи пут заредом. На крају ће се одлучити да за председника кандидује свог дугогодишњег сарадника Дмитрија Медведева, али и да промени устав у смислу продужења председничког мандата (од избора 2012) на шест година, како би, ако пожели да се врати на функцију, могао у континуитету да влада дванаест, уместо осам година. Ове ауторитарне „вратоломије“ у традиционално немирном руском друштву не би могле да прођу без таласања код народа и елите, да нису биле праћене недвосмисленим економским успесима.

Трећи „рат“, дакле, који је Путин водио, уз чеченски и политички, био је економски. „Рат“ није прејака реч јер је економска консолидација земље захтевала борбу не само са објективним економским чиниоцима, већ и са конкретним људима који су највећим делом одговорни за тешко стање руске привреде на прелазу између два века – кастом олигарха, крупних бизнисмена који су се обогатили захваљујући пљачкашкој транзицији у Јељциново време. Јељцин је довео Путина на власт са идејом да ову касту и тековине транзиције која ју је обогатила заштити; Путин је морао, да би уопште могао да се бави својим послом, да се побрине и за политичку и економску консолидацију земље. Ова два циља на први поглед противречила су један другом, али је Путин убрзо нашао солонско решење да их помири. Најпре је Борис Березовски, који се разишао са Кремљем после мајске уставне реформе, кажњен за пример осталима. Након трагедије подморнице Курск и критике којој су медији под контролом Березовског изложили Путина, Березовски се суочава са притисцима и опасношћу да буде кривично гоњен, те бива принуђен да емигрира у Лондон.³¹⁶ У лето 2001. Путин окупља остале крупне руске бизнисмене у својој резиденцији у Новом Огарјовом, да би им поручио да не понављају грешку Березовског. „Понуда која се не одбија“ гласила је: можете да задржите своје послове и махинацијама стечено богатство, све ће вам бити легализовано и порези смањени, али признајте моју врховну власт и не мешајте се у политику.³¹⁷ Понуду су сви прихватили, али не и

³¹⁶ Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 2.

³¹⁷ Ханес Хофбауер, *Слика непријатеља – Русија: историја једне демонизације*, op. cit., стр. 181-182.

једнако схватили. Михаил Ходорковски изградио је своју популарност и без уласка у политику, лобирао је у Думи за своју нафтну компанију Јукос, финансирао опозиционе странке и почео отворено да се залаже за другачији модел политичког система од оног који је Путин успоставио, али и за другачију спољну политику.³¹⁸ Ухапшен је у јесен 2003. године по основу оптужбе за више различитих економских криминалних активности.

Стекавши парламентарну већину, обуздавши аутономију гувернера и ставивши под контролу олигархе, Путин је могао несметано да спроведе економске реформе. За тај посао окупио се способним економским сарадницима, попут Алексеја Кудрина, Германа Грефа и Михаила Касјанова. Овог последњег поставио је за премијера, уздајући се у његове преговарачке способности, јер су Москви, која је била у великим дуговима, предстојали тешки преговори са међународним финансијским институцијама.³¹⁹ Да би зауздани олигарси надаље могли легално да послују, уведена је ниска и линеарна пореска стопа од 13%, али је то довело и до значајно веће фискалне дисциплине.³²⁰ Кључном се показала Путинова одлука да Русија постепено врати све спољне дугове. Конкретан план разрадио је Кудрин, а сви дугови – укључујући и онај ММФ – заиста су враћени до 2005; штавише, у 2008. години Русија ће имати и девизне резерве у износу од 600 милијарди долара.³²¹ Ово не би било могуће да се прва два Путинова мандата нису поклопила са вртоглавим растом цена енергената, основног извозног производа Русије, на светском тржишту. У 1999. години цена сирове нафте износила је 12 долара, 2001. већ је била на 35, а до 2008. скочиће и на 143 долара за барел. Приходи Русије од енергената у тој години били су двоструко већи од оних пре Путина.³²²

Резултати су били импресивни. Уз стандардну причу о кинеском економском чуду, у току прве деценије 21. века почело је да се говори и о руском. Између 1999. и 2008. БДП Русије растао је у просеку за 7% годишње,

³¹⁸ Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 3.

³¹⁹ Ibid., Глава 2.

³²⁰ Ханес Хофбауер, *Слика непријатеља – Русија: историја једне демонизације*, op. cit., стр. 181.

³²¹ Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., p. 182.

³²² Ханес Хофбауер, *Слика непријатеља – Русија: историја једне демонизације*, op. cit., стр. 180.

скочивши са поменутих мизерних 196, на 1.661 милијарди долара.³²³ Реалне наднице у истом периоду порасле су за 140%, а сиромаштво опало са 30 на 14% становништва.³²⁴ Ношен овим успесима, Путин је на прелазу између два мандата могао и да промени састав владајуће елите, окруживши се *силовикима* – људима из безбедносних структура, који постепено потискују „либерале“, између осталог и оне који су урадили лавовски део посла на политичким и економским реформама које ће Путину омогућити овако лагодну позицију. Тако на пример Волошин, незадовољан поступком против Јукоса, подноси оставку на место шефа председничке администрације и бива замењен Дмитријем Медведевим. Положај „сивих еминенција“ Кремља од Волошина преузимају заправо Медведевљеви заменици – Владислав Сурков, творац чувеног појма „суверена демократија“, и Игор Сечин, аутор стратегије претварања Русије у „енергетску суперсилу“.³²⁵ До 2006. енергетска предузећа, али и друге стратешки значајне компаније, бивају делимично или потпуно национализоване и стављене у службу политике – а нарочито новог, асертивнијег спољнополитичког курса Русије, који ће обележити посебно други Путинов мандат.³²⁶

По преузимању дужности председника 2000. године Путин је одлично схватао да Русија, услед тешке ситуације у којој се у том тренутку налазила, не може себи да приушти даљу ескалацију конфронтације са САД. Русији је био потребан предах док се не консолидује изнутра, а Путин је за стратегију предах могао да нађе упориште у ранијим историјским примерима када се Русија повлачила и окретала себи након неуспеха у војним сукобима са страним силама (Кримски рат, Руско-јапански рат).³²⁷

³²³ Интернет, <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=US-RU> 29/11/2018

³²⁴ Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., p. 182.

³²⁵ О овим кадровским променама, видети: Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 3. и 4.

³²⁶ Међу првима је национализован Јукос, а као о једном од разлога за хапшење Ходорковског говори се и о његовој пређашњој намери да фирму прода америчком Ексон мобилу. Ханес Хофбауер, *Слика непријатеља – Русија: историја једне демонизације*, op. cit., стр. 191-192.

³²⁷ Jeffrey Mankoff, *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*, op. cit., pp. 50-51. Све су то били ограничени ратови, у којима порази нису нашкодили руској идеји *великосилства* – напротив, окретање себи увек је имало функцију опоравка

Крајем године, на председничким изборима у САД побеђује Џорџ Буш млађи, који ускоро по ступању на дужност, имајући уз себе реалисту и великог стручњака за Русију – саветницу за националну безбедност, Кондолизу Рајс – мења приступ Русији од „наивног оптимизма“, који је карактерисао Клинтонову администрацију, ка „скептичном реализму“, који ће у заснивању руско-америчких односа поћи од анализе њихових националних интереса.³²⁸ У Бушу ће Путин наћи доброг саговорника и убрзо с њим изградити топао лични однос, о чему сведочи и Бушова реченица са њиховог првог самита у Словенији 2001: „Погледао сам га у очи и осетио његову душу“.³²⁹ Да дође до новог покушаја приближавања САД и Русије, након неуспеха Јељциновог прозападног курса, одлучујуће је допринео терористички напад на Њујорк и Вашингтон који ће се одиграти врло ускоро – 11. септембра 2001.

Путин је био први страни лидер који је изјавио саучешће Бушу, да би му затим понудио и опсежну сарадњу у борби против међународног тероризма, из чега се изродила краткотрајна руско-америчка „противтерористичка коалиција“.³³⁰ Већ после 2–3 године постаће јасно да су једини опипљиви добици Русије из ове сарадње били склапање новог споразума о стратешком нуклеарном разоружању (SORT) из 2002. и прерастање Сталног заједничког савета у Савет НАТО–Русија, исте године. Све остало били су уступци са руске стране америчкој: дозвола за отварање америчких војних база у Узбекистану и Киргистану; млака реакција на повлачење САД из Споразума о забрани противракетне одбране (АВМ), као и на нови талас проширења НАТО (седам нових чланица примљено је 2003); супротстављање, али без озбиљнијег заоштравања односа, америчкој инвазији Ирака 2003. Да није било 11. септембра вероватно би нешто од овога одвукло Москву на пут нове конфронтације са Вашингтоном. Овако је она одложена до 2004, када су се одиграла два битна догађаја која ће је покренути – терористички напад у Беслану и „Наранцаста револуција“ у Украјини. Путину је било доста америчких двоструких стандарда када је у питању дефиниција ко су терористи, а ко

и припреме за враћање на сцену Русије као велике силе. Том задатку посветиће се и Путин.

³²⁸ Ibid., pp. 99-101; Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., pp. 55-56.

³²⁹ Ibid., pp. 60-62.

³³⁰ Ibid., p. 69.

„борци за слободу“, те ће се након Беслана усудити да имплицитно оптужи САД за подршку чеченским терористима.³³¹ Ако је преко „Револуције ружа“ у Грузији олако прешао, Путину ће се након нове „обојене“ револуције, оне украјинске (2004), активирати двоструки аларм: да постоји опасност од тога да Русија буде лишена и преостале сфере утицаја на постсовјетском простору, коју би у перспективи могао да захвати и нови талас проширења НАТО; да САД по моделу „обојених“ револуција које изводе у руском суседству планирају промену режима и у самој Русији. Економски ојачала и политички стабилизована Русија из 2004. биће знатно другачија од оне из 2000, спремна да поново заостри односе са Сједињеним Државама до хладноратовског усијања, јер се учвршћивање међународног положаја велике силе кроз равноправну сарадњу са Вашингтоном – услед његовог упорног хегемонизма – још једном показало као илузија.

Својеврсни „манифест“ нове асертивне спољне политике Русије Путин ће изнети у поодмаклом добу свог другог мандата. Догодиће се то на Минхенској безбедносној конференцији у фебруару 2007.³³² Путин се у говору на овој конференцији обрушио на покушај стварања униполарног светског поретка, „света у коме постоји само један господар, један суверен“, који је не само неприхватљив, већ и неизводљив, али да само настојање да се он створи оставља тешке последице по међународну безбедност: „Данас смо сведоци готово необуздане употребе силе – војне силе – у међународним односима, силе која гура свет у амбис сталних сукоба. Као резултат, ми немамо снаге да нађемо свеобухватно решење ни за један од ових сукоба... Једна држава... пре свих Сједињене Државе, прекорачила је своје границе у свим сферама – економској, политичкој и хуманитарној – намећући своју политику другим државама... Као резултат, нико се не осећа сигурно. Желео бих да нагласим ово – нико се не осећа сигурно!“³³³

³³¹ Рекао је тада: „Неки желе да откину добро парче наше државе, и други им помажу. Помажу им у уверењу да им Русија, као једна од највећих нуклеарних сила света, и даље представља претњу и да се, дакле, та претња мора уклонити. Тероризам је њихова једина алатка“. Andrei P. Tsygankov, *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, op. cit., pp. 156-157.

³³² Према Стентовој, овај говор наговестио је нову фазу у односима САД и Русије, у којој „Русија богата енергентима скреће пажњу да више не прихвата дневни ред написан у Вашингтону“. Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., pp. 148-149.

³³³ „Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности“, Президент России, 10 февраля 2007 года, Интернет, <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> 26/12/2018.

Наведене реченице представљају не само руски поглед на међународне односе у постхладноратовском периоду, већ и тачну констатацију њиховог објективног стања. Као излаз из ове ситуације Путин је понудио међународни дијалог о новој архитектури глобалне безбедности, уз вођење рачуна о интересима свих учесника – где се подразумева и место Русије као независног актера који игра активну улогу на међународној сцени – као и мултилатералну дипломатију уместо једностране употребе силе.³³⁴ Русији ће након Минхена бити потребна непуна деценија да трипут једнострано употреби силу – јер су се САД и Запад оглушили о њену анализу међународних односа, предлоге и упозорења. Да су их озбиљно узели у обзир, уместо што се амерички сенатор Џон Мекејн смејао док је Путин говорио, а чешки министар спољних послова Карел Шварценберг у дискусији одговорио да „треба да захвалимо председнику Путину“, који је „јасно и убедљиво показао зашто је НАТО морао да се прошири“,³³⁵ историја завршнице прве и читаве друге деценије 21. века изгледала би знатно другачије. У 2007. и 2008. манифестације неодступања САД од либерално-хегемонистичке политике на штету интереса Русије биће најава успостављања противракетног штита и новог таласа проширења НАТО.

У јануару 2007. Вашингтон је упутио званичан захтев владама Чешке и Пољске да на својим територијама прихвате распоређивање Треће позиције Националне противракетне одбране САД (NMD).³³⁶ Наводно је сврха овог противракетног штита требало да буде одбрана од потенцијалних напада балистичким пројектилама од стране „отпадничких“ држава, попут Северне Кореје и Ирана, али је Русија у самом зачетку оценила да је тај штит усмерен против ње и да би могао да представља претњу за њене стратешке нуклеарне капацитете, тиме и равнотежу снага у Европи. Наиме, нуклеарно-оружје ношено балистичким пројектилама одликује се „офанзивно-дефанзивним“ парадоксом. Ово је последица чињенице да офанзивно нуклеарно наоружање поседује искључиво дефанзивну сврху – сврху одвраћања противника од напада – јер се у ситуацији када постоји сигурно узајамно уништење (MAD) између

³³⁴ Ibid.

³³⁵ Наведено према: Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., p. 148.

³³⁶ Видети: Steven A. Hildreth and Carl Ek, "Long-Range Ballistic Missile Defense in Europe", Library of Congress Congressional Research Service, Washington D.C., 2009.

два нуклеарна противника не може користити за напад, а да не изазове уништавајући противников одговор. Ефикасна противракетна одбрана – иако на папиру спада у дефанзивно наоружање – онемогућила би противника да одговори на нуклеарни напад, и на тај начин добила офанзивну сврху – односно, дала би офанзивном нуклеарном наоружању могућност да буде употребљено за напад, без страха од противничке одмазде. Око овог проблема до данас ће се између САД и Русије ломити копља, а сама географска локација најављеног штита давала је Москви неумољив аргумент. Тврдити да штит на тлу Средње и Источне Европе, дакле у близини руских граница, треба да брани Западну Европу и САД од пројектила удаљеног Ирана и још удаљеније Северне Кореје, а затим одбити понуду коју је Путин дао Бушу у Кенеквуду исте године – да се успостави заједнички штит у руској бази Габала у Азербејџану, дакле далеко ближе Ирану – свакоме би деловало сумњиво, не само Русији.³³⁷

На Букурешком самиту НАТО, у априлу 2008, западна алијанса је усвојила недвосмислену одлуку да се определи за даље проширење на исток, односно за пријем у чланство још две бивше совјетске републике – Украјине и Грузије. Самит је протекао у знаку напора америчке државне секретарке, Кондолизе Рајс, да убеди немачку канцеларку, Ангелу Меркел, да овим два државама треба дати Акциони план за чланство (MAP), што би ове практично довело на корак од чланства у НАТО.³³⁸ Знајући како би Русија – са којом је Немачка у том тренутку имала далеко испреплетеније интересе, него што су имале САД – реаговала на овако нешто, а под изговором да Украјина и Грузија из различитих разлога још увек нису спремне за чланство, Меркелова је успела да осујети MAP, али не и завршну декларацију самита, у којој је речено: „Данас смо се сагласили да ће Украјина и Грузија постати чланице НАТО“. Како ће ова судбоносна реченица утицати на грузијски, а како на украјински случај,

³³⁷ О противракетној одбрани као једном од каменова спотицања у руско-америчким односима детаљно смо писали у Владимир Трапара, „Проблем противракетне одбране у односима Русије и Сједињених Држава“, *Међународни проблеми*, год. 66, бр. 1-2, јануар–јун 2014, стр. 101-136. Иначе, Путин је на поменутој Минхенској конференцији рекао да географска локација штита, уколико ће се њиме Европа и Америка бранити од „проблематичних“ држава, противречи законима балистике: „То је као када бисте десном руком хтели да почешете лево уво“. „Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности“, *op. cit.*

³³⁸ Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, *op. cit.*, pp. 163-168.

образложићемо када се будемо бавили њима. Засад је битно да кажемо да за Русију није било никакве разлике да ли Грузија и Украјина, државе чије је територије Москва сматрала деловима своје сфере утицаја, добијају МАР, или само декларативно – али категоричко – обећање да ће једног дана постати НАТО чланице. На погубност овакве одлуке Путин је западним политичарима указао на лицу места, дошавши у Букурешт дан након самита, али га – као ни у Минхену – нико није послушао. „Ко не слуша песму, слушаће олују“, гласи стих једног српског песника.

Рекли смо да сва четири рата која обрађујемо у овој књизи из оправданих разлога сматрамо Путиновим. Но, историја ће хтети да тек трећи међу њима буде његов и формално, у смислу да га започне са функције председника Руске Федерације. У време када је почео Други чеченски рат – невезано за то што ће га превасходно водити Путин – председник је био Јељцин. Рат са Грузијом, који ће уследити као непосредна последица Букурешког самита, те као израз асертивног спољнополитичког курса покренутог од стране Путина, са места председника водиће Дмитриј Медведев. Путин ће свом (показаће се привременом) наследнику у аманет оставити много јачу Русију од оне коју је својевремено преузео од Јељцина. Државу неокрњеног и неупитног територијалног интегритета, политички стабилну аутократију, са релативно снажном и растућом привредом, и са повраћеним међународним положајем велике силе, која све време нуди САД сарадњу на равноправним основама, али показује и спремност да узврати ударац – не презајући и од употребе војне силе – да би се одбранила од њиховог хегемонистичког похода. Да видимо како ће се „Дима“ снаћи у свом „ватреном крштењу“.

ГРУЗИЈА (2008)

ПАРЧЕ „РАЈА НА ЗЕМЉИ“

Један од грузијских националних митова иде овако: када је Бог окупио народе да им подели земљу, Грузини су закаснили на окупљање, јер су претходне вечери имали гозбу. У тренутку када су се појавили скоро сва земља већ је била подељена, осим малог парчета које је Бог наменио самом себи, а које је представљало рај на земљи. „Али то није поштено!“, побунили су се Грузини, „ми смо закаснили јер смо славили Теби у част“. На крају су успели да умилостиве Бога, те им је овај дао део своје земље, односно парче раја. Овај мит верно одсликава грузијску историју и менталитет до данашњих дана. Ласкање вишима и јачима од себе да би се од њих извукла помоћ за остваривање националних циљева одувек је био манир Грузина, али су уз њега константу чиниле и потешкоће у чувању онога што су сматрали својим „рајем на земљи“.³³⁹ Преведимо то на Луисову терминологију: ако Грузине води морална идеја националне величине („рај на земљи“), однос „са Богом“, односно моћнијим савезником који би помогао реализацију те идеје, био би њен гравитациони центар. За нашу тему је, међутим, уз покушај да се утврди какав је менталитет Грузина објективно, једнако важно шта о овим „божијим мезимцима“ мисле Руси. Андреј Циганков тако констатује да Грузија има идентитет „каприциозне и будаласте агресије“, несклоности ка компромису, занемаривања политичке реалности, маштања о историји и обожавања „херојско-естетских гестова“.³⁴⁰ Руски војни стручњаци који су се након рата 2008. потрудили да објективније анализирају војне аспекте сукоба, морали су у уводном делу своје анализе да истакну како су особености грузијског националног менталитета, попут „самозаљубљености, мегаломаније и презира према суседним народима“,

³³⁹ Thomas Goltz, “The Paradox of Living in Paradise: Georgia’s Descent into Chaos”, in: *The Guns of August 2008: Russia’s War in Georgia*, Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (eds.), M. E. Sharpe, New York, London, 2009, p. 10.

³⁴⁰ Andrei P. Tsygankov and Matthew Tarver-Wahlquist, “Dueling Honors: Power, Identity and the Russia-Georgia Divide”, *Foreign Policy Analysis*, 5, 2009, p. 308.

изазвали код Сакашвилија преувеличавање војног потенцијала Грузије уочи рата.³⁴¹

Имајући у виду све ово, не би требало да нас чуди што су у 18. веку Грузини посматрали Русе као „богове“ који треба да се смилију да их ослободе од Персијанаца и Турака Османлија, да би почетком 21. века, када су Руси постали ти од чијег се утицаја треба ослободити, заузели сличан став према новим „боговима“ – Американцима. Не треба да изненади ни што је Грузија априла 1991. године од свих совјетских република (изузев прибалтичких) прва прогласила независност, а затим одбила да уђе у новоформирану Заједницу независних држава, али ни то што је након тога игнорисала чињеницу да на парчету њеног „раја на земљи“ живе још неки народи који можда такође желе националну независност и не допада им се идеја да буду под доминацијом Грузина.³⁴² Не изненађује коначно ни то што, док је Шеварнадзе у току своје владавине учинио све да докаже лојалност Москви, ова прстом није мрднула да Грузији врати њен територијални интегритет – Руси Грузинима једноставно нису довољно веровали.³⁴³

Грузини, с друге стране, имају јак историјски разлог да верују у своју националну величину, као моралну идеју водиљу. У златно средњовековно доба Грузијско краљевство (основао га је чувени Давид Градитељ) је са вазалним територијама обухватало читаво данашње Закавказје, плус делове данашњег Ирана, Турске и Крима. Ова моћ грузијске државе трајала је скоро пет векова (од раног 11. до касног 15. века), ако изузмемо периоде монголских освајања. Након тога се јединствено краљевство распало на неколико мањих краљевстава и кнежевина, које су постале плен ривалства Османлијског и Персијског царства око контроле над Закавказјем. Ово траје све до Георгијевског уговора 1783, којим Грузија постаје протекторат Русије, да би званични део Руског царства постала анексијом 1801. Иако је тај чин представљао кршење Георгијевског уговора, Грузини су у току 19. века били углавном лојални царству, а један

³⁴¹ Михаил Барabanов, Антон Лавров и Вячеслав Целуйко, *Танки августа*, Центар анализа стратегиј и технолозиј, Москва 2009, стр. 7-8.

³⁴² Један од тих народа – Абхази – има готово идентичан национални мит оном грузијском који смо испричали. Thomas Goltz, “The Paradox of Living in Paradise: Georgia’s Descent into Chaos”, *op. cit.*, pp. 20-21. Пре утапања у Грузијско краљевство, Абхази су у периоду од око два века имали сопствено краљевство на тлу западне Грузије. Жестина сукоба два народа око територије је онда саморазумљива.

³⁴³ Као што је Аурелијан научио да не треба да верује Сиријцима.

од њих – генерал Пјотр Багратион, припадник старе грузијске краљевске династије, истакао се у ратовима против Наполеона (погинуо у Бородинској бици 1812). Кључни корени динамике у троуглу Грузија – абхаска/осетијска мањина – Русија развили су се у позно доба Руског царства и посебно у совјетском периоду.

Почетком 20. века социјалистички покрет постао је у Грузији веома јак, те се може рећи да је заправо он започео отпор Руском царству, који ће се временом трансформисати у борбу за обнову националне независности. Грузијски социјалисти су били нарочито ангажовани у револуцији 1905, али се међу њима догодила подела која ће се битно одразити на историју Грузије 20. века. У тој подели победу ће у прво време однети мењшевици на челу са Ное Жорданијом, који су се ослањали на грузијско сељаштво и занатлије, друштвене слојеве инспирисане грузијским национализмом. Грузијске бољшевице је предводио Јосиф Висарионович Џугашвили – Стаљин, који је упориште морао да потражи изван Грузије – међу нафтним радницима у Бакуу.³⁴⁴ Након Октобарске револуције, која је прокламовала право народа на самоопредељење, и Брест-Литовског мира, којим се Русија одрекла делова своје територије у корист Централних сила, Турска је спонзорисала настанак краткотрајне Закавказке Демократске Федеративне Републике, од које је Жорданија уз тајну помоћ немачког Кајзера успео привремено да отцепи Грузију (Демократска Република Грузија, 1918–1921). На крају су Централне силе изгубиле рат, а Жорданију су потукли и у емиграцију га натерали Стаљинови бољшевици, који 1922. успостављају Закавказку Социјалистичку Федеративну Совјетску Републику, у којој је Абхазија добила равноправан статус са Грузијом (као и Јерменијом и Азербејџаном), да би јој Стаљин 1931. свео статус на ниво аутономне републике у оквиру Грузије.³⁴⁵

У току Стаљинове владавине положај Грузије унутар Совјетског Савеза поправио се, а нарочито у периоду док му је десна рука био Лаврентиј Берија, Грузин из Абхазије, који је према Абхазима био осветнички настројен.³⁴⁶ Зато не изненађује привидни парадокс да су Грузини 1956. подигли краткотрајни устанак као одговор на Хрушчовљеве мере дестаљинизације. На тај устанак на Западу нико није обратио пажњу, јер

³⁴⁴ Ibid., pp. 10-11.

³⁴⁵ Ibid., pp. 10-14.

³⁴⁶ Ibid., p. 21.

је за разлику од истовременог мађарског устанка, грузијски посматран као побуна стаљиниста, а не као израз тежње за националном независношћу.³⁴⁷ Ипак, у хладноратовским деценијама које су следиле, положај Грузије у совјетској федерацији изнова се поправља, за шта постаје заслужан још један знаменити Грузин у редовима естаблишмента руске/совјетске државе – Едуард Шеварнадзе. Но, у исто време јављају се и дисиденти, грузијски националисти попут Звијада Гамсахурдије и Мераба Костава.³⁴⁸ Грузини су се поново бунили, најпре 1978. против одлуке Москве да руски буде једини званични језик у земљи, да би 1983, у време обележавања двестогодишњице Георгијевског уговора, група фанатика отела авион Аерофлота.³⁴⁹

Горбачовљева гласност, као и у низу других совјетских и аутономних република, даје легитимитет испољавању захтева за независношћу Грузије, само што у њеном случају пут ка независности – поготово ако се под њим подразумева и територијално јединство земље – неће бити нимало једноставан. Девог априла 1989. група падобранаца упала је на скуп подршке грузијској независности који су водили Гамсахурдија и Костава, и претукла деветнаесторо људи на смрт. Након што је Костава страдао у саобраћајној незгоди, Гамсахурдија остаје једини предводник покрета за независност. Његов Округли сто (Слободна Грузија) убедљиво побеђује на изборима октобра 1990, али су и све остале грузијске партије – укључујући и комунисте – биле за независност. Но, већ Гамсахурдијина парола „Грузија Грузинима“ ствара прве проблеме са мањинама. У том тренутку, око 30% грузијског становништва није могло да се идентификује са овом паролом, на страну то што су и сами Грузини међусобно били јако идентитетски подељени (западно-источна подела Кахети-Имерети, плус мање групације).³⁵⁰ Грузијски национални покрет игнорисао је етничке мањине, верујући да ће га оне просто пратити, уместо настојати да самостално артикулишу своје позиције.³⁵¹ Ниједна од

³⁴⁷ Ibid., p. 14.

³⁴⁸ Грузија је у касним совјетским годинама постала центар дисидентства и десовјетизације и у уметности, о чему сведочи филм Тенгиза Абуладзеа „Покајање“. Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 9.

³⁴⁹ Thomas Goltz, “The Paradox of Living in Paradise: Georgia’s Descent into Chaos”, op. cit., p. 15.

³⁵⁰ Ibid., p. 16.

³⁵¹ Vicken Cheterian, “The August 2008 War in Georgia: From Ethnic Conflicts to Border Wars”, *Central Asian Survey*, Vol. 28, No. 2, June 2009, p. 157.

мањина није желела да изгуби привилегован аутономни статус који је имала у Совјетском Савезу, укључујући и Аџаре, етничке Грузине који у знатном проценту исповедају исламску вероисповест. Они су се побунили први. Њихов локални лидер Аслан Абашидзе ослонио се на заштиту совјетске (касније руске) базе код Батумија. Тбилиси се није усудио да реагује, те ће све до 2004. толерисати фактичку аутономију Аџарије.³⁵²

Друга мањина, Осетијанци, имали су традиционално јаке везе са Русијом, али и са совјетском влашћу која их је својевремено за заслуге у револуцији наградила аутономном облашћу у оквиру Грузије (Јужна Осетија, док се Северна налази у Руској Федерацији). Но, већина Осетијанаца у Грузији живела је изван Јужне Осетије, на чијем тлу се налазио и велики проценат Грузина. Гамсахурдијине мере против Јужне Осетије, попут проглашавања грузијског за једини званични језик, забране националних организација и укидања аутономије, изазвале су грађански рат у коме се Јужна Осетија до примирја 1992. одржала и изборила фактичку независност, уз отворену или прикривену руску војну подршку.³⁵³ Успеху Осетијанаца допринела су и политичка превирања у самој Грузији. Након априлског проглашења независности, Гамсахурдија у мају 1991. убедљиво побеђује на председничким изборима. Но, нису сви Грузини били спремни да га следе, а у опозицију је спадао и део оружаних снага. Побуном Националне гарде и Мхедрионија (невладине добровољачке оружане формације),³⁵⁴ у децембру избија грађански рат. Гамсахурдија шестог јануара 1992. бива приморан да побегне у Чеченију (где га у заштиту узима Џохар Дудајев), док се његови лојалисти повлаче у своје најјаче упориште Зугдиди у Мингрелији (западни део земље), а затим бивају потиснути у Абхазију.³⁵⁵ На чело Грузије долази Едуард Шеварнадзе, кога Војни савет, орган који је након прогона Гамсахурдије преузео власт у земљи, у марту 1992. позива да се врати у Грузију, да би након јесењих избора он постао и председник парламента.³⁵⁶

³⁵² Thomas Goltz, "The Paradox of Living in Paradise: Georgia's Descent into Chaos", op. cit., p. 17.

³⁵³ Ibid., p. 19.

³⁵⁴ О Националној гарди и Мхедрионију: Михаил Барабанов, Антон Лавров и Вячеслав Целуйко, *Танки августа*, op. cit., стр. 11-12.

³⁵⁵ Thomas Goltz, "The Paradox of Living in Paradise: Georgia's Descent into Chaos", op. cit., p. 20.

³⁵⁶ Председник Грузије постаће након доношења новог устава 1995. Thornike Gordadze, "Georgian-Russian Relations in the 1990s", in: *The Guns of August 2008: Russia's*

Побуна Абхаза против Тбилисија била је специфичан случај. Они се, за разлику од Аџара и Осетијанаца, нису побунили против Гамсахурдијине власти, већ су, као што смо видели, чак пружили уточиште његовим присталицама. Њихова побуна започела је тек у фебруару 1992, када је Шеварнадзе укинуо совјетски устав и вратио онај из 1918, што су Абхази протумачили као укидање њихове аутономије.³⁵⁷ Абхази су због географског положаја били још изложенији сукобима великих сила него Грузини. Шездесетих година 19. века су доживели егзодус у Турску, а депопулација Абхазије се наставила у време Стаљина и Берије, за кога смо видели какву политику је водио према Абхазима. Након отпочињања дестаљинизације Абхази су имали разлога да славе, али су пред независност чинили само 17% становништва своје републике, што их није спречило да се супротставе укидању својих привилегија.³⁵⁸ Шеварнадзе је у августу 1992. послао Националну гарду да ослободи министра унутрашњих послова кога су абхаски побуњеници киднаповали. Ова је ушла у Сукуми и тријумфално се вратила са отетом абхаском заставом, након чега су се абхаски лидер Владислав Ардзинба и његове присталице склониле у Гудауту, где су имали заштиту руске авио-базе.³⁵⁹ Након тога се сукоб распламсао на читавој територији Абхазије. Грузијске трупе су се, поред абхаских побуњеника, сукобиле и са руским плаћеницима, али и чеченским и другим муслиманским добровољцима са Кавказа, који спроводе операције етничког чишћења Грузина.³⁶⁰ Абхаска милиција, чеченски добровољци и руски плаћеници 27. септембра заузимају Сукуми, а епизоду са Басајевљевоом приликом да ухапси Шеварнадзеа већ смо описали. Најреалнија верзија је да је Шеварнадзе поштеђен на Јељцинову иницијативу.³⁶¹ Као и Аџари и Осетијанци пре њих, Абхази су из сукоба са Тбилисијем изашли као победници, те ће територијални интегритет Грузије у периоду који је следио бити фактички окрњен. Последица рата у Абхазији било је и протеривање око 250.000 Грузина из ње. Оружани сукоби на тлу Грузије биће окончани крајем 1993, када је Гамсахурдија

War in Georgia, Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (eds.), M. E. Sharpe, New York, London, 2009, p. 31.

³⁵⁷ Thomas Goltz, "The Paradox of Living in Paradise: Georgia's Descent into Chaos", op. cit., p. 22.

³⁵⁸ Ibid., pp. 21-22.

³⁵⁹ Ibid., pp. 23-24.

³⁶⁰ Ibid., p. 24.

³⁶¹ Ibid., pp. 26-27.

страдао негде у планинама изнад Зугдидија.³⁶² Но, последица грађанског рата биће та да Грузија још дуго није могла да успостави пуну контролу над свим оружаним формацијама на свом тлу. Иако је након грађанског рата и рата у Абхазији укинута Мхедриони, а војска реформисана, анархију у овој области („атаманшину“) у потпуности ће искоренити тек Сакашвили 10–15 година касније.³⁶³

Едуард Шеварнадзе је услед помоћи коју је добио од Русије у сукобу са Гамсахурдијом, као и тога што му је на Јељцинов миг дозвољено да се извуче из Абхазије, постао нека врста руског дужника. Први велики уступак који је Русији заузврат учинио било је склапање споразума о примирју у Јужној Осетији у Дагомију код Сочија јуна 1992. У документу под називом „Споразум о начелима решавања грузијско-осетијског сукоба између Русије и Грузије“, било је предвиђено да примирје надгледају мешовите грузијско-осетијско-руске мировне трупе и Заједничка контролна комисија, састављена од представника Русије, Грузије, Северне и Јужне Осетије.³⁶⁴ Абхазија је била друга горка пилула коју је Шеварнадзе морао да прогута, признавши у парламенту априла 1993. да је заправо Русија та с којом Грузија има посла у тој побуњеној републици.³⁶⁵ Сламање звијадиста који су подигли главу у Мингрелији било је приоритет, а за тај задатак је Шеварнадзе добио помоћ руских трупа и црноморске флоте. Заузврат је учинио неколико ствари. Прикључио је Грузију ЗНД и Уговору о колективној безбедности. Дозволио је Русима да држе четири војне базе на тлу Грузије (у Вазијанију, Ахалкалакију, Батумију и Гудаути). Потписао је са Русијом споразум о пријатељству и сарадњи, којим је Грузија фактички постала руски протекторат, јер је Москва стекла велики утицај на именовање министара одбране, унутрашњих послова и безбедности.³⁶⁶

Упркос овој Шеварнадзеовој надлојалности Москви у периоду 1992–1995, ова није показивала намеру да обнови територијални интегритет Грузије.³⁶⁷ „Богови“ се нису дали умилостивити овај пут. Руско *великосилство* није дозвољавало одступање од политике контроле

³⁶² Ibid., p. 27.

³⁶³ Михаил Барабанов, Антон Лавров и Вячеслав Целуйко, *Танки августа*, op. cit., стр. 12.

³⁶⁴ Thornike Gordadze, “Georgian-Russian Relations in the 1990s”, op. cit., p. 31.

³⁶⁵ Ibid., p. 33.

³⁶⁶ Ibid., p. 35.

³⁶⁷ Ibid., p. 36. Читаоци у Србији би лако могли да разумеју ову ситуацију, имајући у виду искуство наше земље са Западом по питању Косова након 5. октобра 2000.

Закавказја и његове средишње државе, Грузије. Пред крај рата у Абхазији, Андреј Козирјев је изјавио да „ниједна међународна организација или група држава не може да замени наше мировне напоре на овом специфичном постсовјетском простору“.³⁶⁸ Питање је само било да ли је Москви за постизање тог циља било довољно да има марионетски режим у Тбилисију, или је Грузију требало и додатно ослабити крњењем територијалног интегритета и фаворизовањем етничких мањина у сукобу с њом. Зашто се Русија одлучила за други приступ, објашњење налазимо у поменутом неповерењу које су Руси гајили према Грузинима уопште, и Шеварнадзеу посебно. Заправо, да се само Јељцин питао, можда и не би било тако. Њему лично, који се борио да сачува власт на „домаћем терену“ и спроведе либералне економске реформе до краја, Грузија у том периоду није била у фокусу. Абхазија је била његов „први значајни уступак конзервативцима“, тј. оним деловима руске елите (посебно војне) који су били заинтересованији од њега за ово питање, те им је препустио његово решавање. Они су били против Грузије, фаворизујући Абхазе и Осетијанце који су у совјетско доба били лојалнији елементи од Грузина, док су у Шеварнадзеу видели једног од главних криваца за распад Совјетског Савеза.³⁶⁹

Напослетку је Шеварнадзе, притиснут од дела сопствене елите која га је због уступака Русима посматрала као издајника, решио да покуша да се умили новим „боговима“. То у време рата у Абхазији још увек није било могуће, јер је Запад тада у име „регионалне стабилности“ прећутно прихватао све што Русија ради на Кавказу, али ће западне земље од 1995. па надаље постепено појачавати интересовање за регион. Актуелним постају пројекти нафтовода и гасовода који би повезали Каспијски басен са Европом, а ишли би преко Закавказја и заобишли Русију. Први значајан потез који је Шеварнадзе повукао у смислу дистанцирања од Русије и приближавања Западу био је укључивање Грузије у један такав пројекат, изградњу нафтовода Баку–Тбилиси–Чејхан. За неуспели атентат на њега од 29. августа 1995. Шеварнадзе оптужује Русе, који су по њему имали за циљ да подрију овај нафтовод, те хапси неколико људи блиских Москви који су га својевремено довели на власт, а уместо њих у редовима владајуће партије форсира младу генерацију политичара образованих на Западу.³⁷⁰

³⁶⁸ Ibid., p. 34.

³⁶⁹ Ibid., p. 33.

³⁷⁰ Ibid., pp. 32, 38-39.

На удаљавање од Русије Шеварнадзеа охрабрује и њен пораз у Првом чеченском рату, те он у сарадњи са Масхадовим поправља односе Грозног и Тбилисија, који су претходно били лоши због учешћа Чечена у рату на страни Абхазије.³⁷¹ У априлу 1999. Грузија напушта Уговор о колективној безбедности и тражи укидање руских војних база,³⁷² а повећава се и америчка војна помоћ Тбилисију, која ће касније прерасти у програм „Тренирај и опреми“ и чинити око две трећине грузијског војног буџета.³⁷³

Долазак Путина на власт и војна победа Русије у Другом чеченском рату означили су крај било какве руске толеранције Шеварнадзеовог приближавања Западу. Чеченија је постала главна јабука раздора између две земље. Шеварнадзе је на одбио прелет руских авиона преко грузијске територије, као и руску контролу грузијске стране границе са Чеченијом.³⁷⁴ Русија заузврат оптужује Грузију за пружање уточишта чеченским борцима у клисури Панкиси (где се, како смо видели, заиста склонио Руслан Гелајев), те почиње да бомбардује овај део њене територије. Након 11. септембра руске оптужбе се проширују на то да се у овој клисури налазе Талибани и Ал-Каида, чиме су Руси сами себи нанели штету, јер су дали изговор Американцима да због помоћи Грузији да се обрачуна са терористима започну програм „Тренирај и опреми“.³⁷⁵ Као одговор на руске оптужбе и бомбардовања, Шеварнадзе се у новембру 2002. на самиту НАТО у Прагу zaloжио за улазак Грузије у овај војни савез.³⁷⁶

Паралелно са ломљењем копаља око Чеченије, Руси су спроводили и антигрузијске мере које су се односиле на отцепљене републике. У септембру 1999. Путинова влада (дакле не председник Јељцин) донела је меру укидања забране уведене на самиту ЗНД 1996. да мушкарци војног узраста прелазе руско-абхаску границу. У новембру 2000. следило је

³⁷¹ Ibid., p. 40.

³⁷² На шта се Русија обавезала на самиту ОЕБС-а у Истанбулу 1999, а онда одуговлачила са спровођењем. Andrei Illarionov, "The Russian Leadership's Preparation for War, 1999–2008", in: *The Guns of August 2008: Russia's War in Georgia*, Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (eds.), M. E. Sharpe, New York, London, 2009, p. 54.

³⁷³ Thornike Gordadze, "Georgian-Russian Relations in the 1990s", op. cit., pp. 41, 44-45; Михаил Барбанов, Антон Лавров и Вячеслав Целуйко, *Танки августа*, op. cit., стр. 12-13.

³⁷⁴ Thornike Gordadze, "Georgian-Russian Relations in the 1990s", op. cit., p. 41.

³⁷⁵ Ibid., pp. 42-43.

³⁷⁶ Andrei Illarionov, "The Russian Leadership's Preparation for War, 1999–2008", op. cit., p. 53.

увођење виза за Грузију, док је за грађане Абхазије, Јужне Осетије и Аџарије била предвиђена олакшана процедура. То је био увод у масовно дељење пасоша житељима отцепљених република и јасан показатељ намера Русије да подрије територијални интегритет Грузије.³⁷⁷ У намери да одржи пуну контролу над деловима грузијске територије које Тбилиси не контролише, Москва није ништа препуштала случају. Тако је, између осталог, на председничким изборима 2001. подржала Едуарда Кокоитија, проценивши га лојалнијим у односу на тада актуелног председника Лудвига Чибирова, који је покушавао да се споразуме са Шеварнадзеом о аутономији. Кокоити убрзо након победе на изборима ургира да осетијски парламент затражи од Москве признање независности.³⁷⁸

Антигрузијске мере које је Русија примењивала у периоду 1999–2003. према неким мишљењима учиниле су рат неизбежним, а свакако су показале да московско руководство неће презати од употребе разноврсног сета мера за спречавање Грузије да постане део сфере утицаја Сједињених Држава и Запада.³⁷⁹ Парадоксално, Руси ће на крају покушати Шеварнадзеу да спасу власт, надајући се да би он након тога поново могао да буде лојалан као до 1995, а сматрајући да је опција која би уместо њега преузела власт у Тбилисију гора по интересе Москве.³⁸⁰ Испоставиће се и много гора него што су помишљали.

„РЕВОЛУЦИЈА РУЖА“ И ЊЕНА ДЕЦА

Када је руски министар спољних послова Игор Иванов у новембру 2003. дошао у Тбилиси да убеди Шеварнадзеа да поднесе оставку, након што је Кремљ схватио да овај више није „коњ на кога се треба кладити“, маса револуционара одушевљено је скандирала његово име.³⁸¹ Непуних пет година касније руски тенкови су газили грузијским путевима. Видели смо да односи Русије и Грузије у последњим годинама Шеварнадзеове

³⁷⁷ Ibid., pp. 51-53; Thornike Gordadze, “Georgian-Russian Relations in the 1990s”, op. cit., pp. 44-45.

³⁷⁸ Andrei Illarionov, “The Russian Leadership’s Preparation for War, 1999–2008”, op. cit., pp. 51-53.

³⁷⁹ Ibid., pp. 49-50.

³⁸⁰ Thornike Gordadze, “Georgian-Russian Relations in the 1990s”, op. cit., pp. 45,47.

³⁸¹ Andrei P. Tsygankov and Matthew Tarver-Wahlquist, “Dueling Honors: Power, Identity and the Russia-Georgia Divide”, op. cit., p. 310.

владавине нису били ружичасти, те да су у себи носили и потенцијал за избијање оружаног сукоба некад у будућности. Али, људи који су наследили Шеварнадзеа битно су убрзали трансформацију руско-грузијских односа ка дефинитивно најгорем стању у њиховој историји. Ко су они?

Рекли смо да је Шеварнадзе у другој половини деведесетих у оквиру своје партије почео да ствара кружок младих политичара образованих на Западу, либерално и реформски оријентисаних. Но, у исто време се ослањао и на старе совјетске кадрове, настојећи да одржи равнотежу између двеју генерација.³⁸² Почетком 21. века неки од припадника млађе гарде неће више бити задовољни овом равнотежом и почеће да траже свеобухватну реформу система, огрезлог у корупцији и са лошим економским резултатима. Троје њих – Зураб Званија, Михаил Сакашвили и Нино Бурџанадзе – у периоду 2001–2003. одмећу се од Шеварнадзеа и формирају своје политичке партије. Овој новонасталој опозицији брзо расте популарност, чему доприносе релативно висок степен слободе медија и развијено цивилно друштво, пре свега невладина организација Хмара (у преводу Доста, направљена по угледу на Отпор у Србији).³⁸³ Пред парламентарне изборе 2003. водећу улогу у опозицији преузима Национални покрет Михаила Сакашвилија, са добрим шансама да угрози изборну победу Шеварнадзеовог Блока за нову Грузију. Но, према званичним резултатима избора, владајућа партија освојила је 21,3%, њен савезник Унија обнове Аслана Абашидзеа 18,8, а Национални покрет свега 18,1%. Ово се драстично разликовало од излазне анкете спроведене од стране једног америчког института, која је показала да је однос заправо 18,9:8,1:26,3%, те да би Национални покрет заједно са другим опозиционим партијама могао да направи убедљиву већину у односу на Шеварнадзеа и његове коалиционе партнере.³⁸⁴ Изборне неправилности, без преседана у дотадашњој историји Грузије, биле су очигледне. Бирачки спискови били су наштимани (Сакашвили је тврдио да ни он није могао да гласа, јер га није било на списку), било је доста случајева вишеструког гласања, а резултати су на крају фалсификовани и од стране изборне комисије.³⁸⁵

³⁸² Niklas Nilsson, "Georgia's Rose Revolution: The Break With the Past", in: *The Guns of August 2008: Russia's War in Georgia*, Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (eds.), M. E. Sharpe, New York, London, 2009, p. 85.

³⁸³ Ibid., p. 86.

³⁸⁴ Ibid., pp. 87-88.

³⁸⁵ Ibid., p. 87.

Сакашвили, харизматични млади политичар школован у Америци, кога је изборни резултат потврдио као лидера опозиције, ставља се на чело масовних народних протеста против изборне крађе. Двадесетдругог новембра опозиционари спречавају да се конституише нови парламент, тако што упадају у њега са ружама у рукама и прекидају Шеварнадзеов говор. Отуда назив „Револуција ружа“. Шеварнадзе бива принуђен да се евакуише, али му безбедносне структуре отказују послушност. Руска помоћ на коју је рачунао изостаје. Уместо тога, Игор Иванов долази у Тбилиси и успева да га убеди да поднесе оставку, након чега вршилац дужности председника постаје Нино Бурџанадзе.³⁸⁶ Ванредни председнички избори бивају одржани у јануару 2004. У знатно другачијој атмосфери Сакашвили, без праве конкуренције, побеђује плебисцитарном већином од 96% гласова (при излазности од 82,8% уписаних бирача). У марту се понављају парламентарни избори у неколико изборних јединица, па већину осваја коалиција партија Сакашвилија, Званије и Бурџанадзе.³⁸⁷ Родила се нова Грузија.

Почетни период након „Револуције ружа“ није наговештавао да ће се односи Грузије и Русије погоршати. Напротив, први сигнали говорили су у прилог могућности да се неке несугласице из Шеварнадзеовог времена чак и изгледе. Прва Сакашвилијева инострана посета, месец дана након ступања на дужност председника, била је одлазак код Путина у Москву. Он је тада Путину рекао да га цени и да жели да буде као он, као и да ће настојати да исправи Шеварнадзеове грешке, признавши да чеченски побуњеници делују из клисуре Панкиси и обећавши помоћ у борби против њих. Путин је са своје стране њему „одржао лекцију“ да се „не ваља дружити са Американцима“.³⁸⁸ Након самита двојице лидера у Кремљу, ојачане су и економске везе двеју држава. Када је у мају 2004. Сакашвили по угледу на „Револуцију ружа“, али уз економски ембарго и велике војне вежбе на граници, оркестрирао кампању против лидера отцепљене провинције Аџарије, Аслана Абашидзеа, Русија му је помогла да кризу разреши мирним путем. Већ „традиционални“ посредник Игор Иванов послат је у Батуми, где је наговорио Абашидзеа да одступи са власти и

³⁸⁶ Ibid., p. 88.

³⁸⁷ Ibid., p. 89.

³⁸⁸ Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 6; Andrei P. Tsygankov and Matthew Tarver-Wahlquist, "Dueling Honors: Power, Identity and the Russia-Georgia Divide", op. cit., p. 310.

прихвати понуђено уточиште у Москви.³⁸⁹ Ацарија је тако мирно реинтегрисана у Грузију.

Повратак територијалног интегритета Грузије и јесте био први приоритет нових власти од самог почетка, једнако важан као и реформе које су подразумевале економску либерализацију, борбу против корупције и изградњу институција. Сакашвили је амбициозно замислио да се све три отцепљене територије врате у Грузију до краја његовог првог мандата, те да то буде урађено мирним путем – привлачношћу грузијског економског развоја који би био остварен захваљујући реформама.³⁹⁰ Но, случај Ацарије је показао да је у резерви чувао и војну опцију ако ова стратегија не уроди плодом. Независно од средстава које је Грузија намеравала да користи да би ставили под контролу преостале отцепљене територије, Русија је била та која се питала хоће ли дозволити Грузији тако нешто. Путин је већ након догађаја у Ацарији Сакашвилију отворено ставио до знања да овај „такав поклон неће добити у случају Јужне Осетије и Абхазије“, пославши тиме поруку да се однос Москве према питању статуса ове две републике неће променити у односу на Шеварнадзеов период.³⁹¹ То се показало већ на лето, када је дошло до размене ватре између Јужне Осетије и Грузије, у којој је страдало 19 грузијских војника и пет Осетијанаца, а Тбилиси под притиском Москве морао да повуче трупе.³⁹²

Ако знамо да Русија није пружила подршку грузијском територијалном интегритету у току деведесетих, када се Шеварнадзе „из петних жила“ упињао да јој докаже своју лојалност, било је за очекивати да то неће учинити ни након доласка нових власти, које су од почетка кренуле да показују још изразитије прозападни курс од Шеварнадзеа. Кап која прелила чашу у том погледу била је Сакашвилијева подршка „Наранцастој револуцији“ у Украјини, коју је Москва видела као антируски потез оркестриран од стране Запада. Према мишљењу Михаила Зигара, Путин је у том тренутку „узео Сакашвилија на зуб“.³⁹³

³⁸⁹ Niklas Nilsson, "Georgia's Rose Revolution: The Break With the Past", op. cit., p. 91.

³⁹⁰ Ibid., pp. 89-91. Сакашвили је себе видео као наследника чувеног Давида Градитеља, који је својевремено ујединио Грузију савладавши сепаратисте. Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.- Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., p. 108.

³⁹¹ Andrei Illarionov, "The Russian Leadership's Preparation for War, 1999-2008", op. cit., p. 55.

³⁹² Ibid., pp. 57; Niklas Nilsson, "Georgia's Rose Revolution: The Break With the Past", op. cit., pp. 91-92.

³⁹³ Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 6.

Руско-грузијски односи од јесени 2004. улазе у фазу хладног рата. Наставак оклевања повлачења руских војних база из Грузије био је први показатељ овога, а у току година које су следиле односи Москве и Тбилисија ће се у континуитету заоштравати. У овоме је однос Русије према Грузији мање-више био константа. Променљива се налазила на грузијској страни – све изразитија спремност Сакашвилија – решеног да Грузији врати митску националну величину – да Москви „гура прст у око“, на шта га је храбрило неколико чинилаца.

Најпре, у периоду 2004–2008. захваљујући успешно спроведеним реформама Грузија је изразито економски ојачала, остварујући раст од око 10% годишње. Ово се веома брзо конвертовало и у војну моћ, па је тако војни буџет Грузије за 2007. годину био већи од збира буџета за претходне три узастопне године.³⁹⁴ Даље, у име лакшег наставка спровођења реформи, начињене су и уставне промене које су ојачале положај председника и измениле изборни систем у корист највеће партије.³⁹⁵ Сакашвилијево учвршћивање власти је од стране неких од његових револуционарних сабораца виђено као ауторитарна тенденција, којој су покушали да се супротставе али без значајнијег успеха. „Поједена деца“ „Револуције ружа“ су у току 2007. године саставила опозициону коалицију која у новембру изводи присталице на протесте, али ови бивају разбијени од стране полиције, уводи се десетодневно ванредно стање, а једна опозициона телевизија затвара под оптужбом да је подстрекивала на неуставну смену власти. Сакашвили је тада добио председничке изборе са 53% гласова, уз уочене бројне неправилности, којих је било још више на парламентарним изборима следећег пролећа.³⁹⁶

На ризик уласка у отворену конфронтацију са Москвом, да би остварио своје мегаломанске циљеве, Сакашвилија је највише храбрила подршка Запада – или је барем он тумачио сигнале са Запада као подршку. Јачању грузијске војске у периоду 2003–2008. битно је допринело обучавање и опремање од стране САД, формално за потребе грузијских контингента у Авганистану и Ираку. Американци су послали у Грузију око стотину војних

³⁹⁴ Михаил Барабанов, Антон Лавров и Вячеслав Целуйко, *Танки августа*, op. cit., стр. 30. Укупно повећање војног буџета од 2003. до 2008. било је од свега 50 милиона до једне милијарде долара. Vicken Cheterian, “The August 2008 War in Georgia: From Ethnic Conflicts to Border Wars”, op. cit., p. 158.

³⁹⁵ Niklas Nilsson, “Georgia’s Rose Revolution: The Break With the Past”, op. cit., pp. 89-90.

³⁹⁶ Ibid., pp. 95-97.

саветника.³⁹⁷ Још значајнија је била подршка на симболичком нивоу. У мају 2005, након што је присуствовао велелепно организованом војној паради у Москви у част педесетогодишњице победе у Другом светском рату, амерички председник Џорџ Буш отпутовао је и у Тбилиси. Тамо се са Сакашвилијем појавио на централном градском тргу пред окупљеном масом од око 150 хиљада људи који су махали америчким заставама. Том приликом је похвалио Сакашвилија за спроведене реформе и Грузију назвао „шампионом слободе у региону и свету“.³⁹⁸

Период 2005–2007. одликовао се низом реципрочних непријатељских мера на релацији Москва–Тбилиси. Иако је маја 2005. напослетку потписан споразум између двојице министара спољних послова, Лаврова и Зурабашвилија, о повлачењу руских војних база до краја 2008, Русија је паралелно са тим отварала нове и јачала постојеће војне базе у Абхазији и Јужној Осетији.³⁹⁹ У јулу 2006. Грузија одговара заузимањем Кодорског кланца од локалног моћника који је њиме претходно управљао и тамо успоставља владу „Горње Абхазије“, а 2007. у деловима Ј. Осетије које је контролисала формира себи лојалну владу Дмитрија Санакојева.⁴⁰⁰ Русија тада уводи забрану увоза грузијског вина и минералне воде, наводно из здравствених разлога.⁴⁰¹ Врхунац захлађења односа у овом периоду наступа у септембру 2006, када Грузија хапси четворо руских обавештајаца и једанаест грузијских грађана под оптужбом за шпијунажу. Иако је представила доказе и признања оптужених, под међународним притиском она их кроз пар дана пушта, али је било касно јер Русија на инцидент одговара ригорозним мерама. Опозвала је амбасадора, привремено обуставила повлачење трупа и ставила базе у приправност, дуплирала цене гаса, увела потпуни ембарго према Грузији, укључујући и суспензију поштанског саобраћаја, лансирала антигрузијску пропаганду, почела са шиканирањем грузијских привредника и престала да издаје

³⁹⁷ Михаил Барабанов, Антон Лавров и Вячеслав Целуйко, *Танки августа*, op. cit., стр. 44; Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., p. 169.

³⁹⁸ Ibid., p. 168; Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 6.

³⁹⁹ Andrei Illarionov, “The Russian Leadership’s Preparation for War, 1999–2008”, op. cit., p. 59.

⁴⁰⁰ Niklas Nilsson, “Georgia’s Rose Revolution: The Break With the Past”, op. cit., pp. 93-94.

⁴⁰¹ Andrei Illarionov, “The Russian Leadership’s Preparation for War, 1999–2008”, op. cit., p. 60.

визе Грузинима, а поједине Грузине чак и депортовала.⁴⁰² Кључни догађаји који ће Грузију и Русију пак гурнути на пут оружане конфронтације, догодиће се у првој половини 2008. године – једнострано проглашење независности Косова и Букурешки самит НАТО. И док је први само теоретски дао повод Москви за даље мере против територијалног интегритета Грузије, а Тбилиси у том погледу учинио опрезнијим како тај повод не би постао и практични, други је био пресудан у стављању војне опције на сто и код једне и код друге стране. За Русе он ће значити коначни доказ да је „Револуција ружа“ део плана Запада да прошири своју сферу утицаја на штету Русије, а за Сакашвилија (лажну) инјекцију самопоуздања да га Запад неће оставити на цедилу ако се буде одлучио да и војним путем изазове Москву.

Могућност да се евентуални „косовски преседан“ искористи за решавање статуса грузијских отцепљених република Путин је најавио још у јануару 2006, када је пред новинарима први пут поставио питање зашто Јужна Осетија и Абхазија не би могле да буду независне, ако то буде било Косово.⁴⁰³ САД и ЕУ у том тренутку очигледно нису размишљале о геополитичким последицама евентуалног признања косовске независности. Оценом да „Косово не може да буде преседан за било коју другу ситуацију у свету данас“, државна секретарка Кондолиза Рајс показала је да поменути Путинову изјаву не схвата озбиљно и да не уочава да постоји реална могућност да Руси независност Косова схвате управо као преседан за решавање замрзнутих сукоба на постсовјетском простору.⁴⁰⁴ Када је Косово у фебруару 2008. и прогласило независност, која је ускоро призната од већине западних земаља, Путин ће ово још једном констатовати: „Ово је штетан и опасан преседан – косовски преседан је ужасан преседан – не можете имати један сет правила за

⁴⁰² Ibid., pp. 61-64; Andrei P. Tsygankov and Matthew Tarver-Wahlquist, “Dueling Honors: Power, Identity and the Russia-Georgia Divide”, op. cit., p. 311.

⁴⁰³ Andrei Illarionov, “The Russian Leadership’s Preparation for War, 1999–2008”, op. cit., p. 61.

⁴⁰⁴ David J. Smith, “The Saakashvili Administration’s Reaction to Russian Policies Before the 2008 War”, in: *The Guns of August 2008: Russia’s War in Georgia*, Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (eds.), M. E. Sharpe, New York, London, 2009, pp. 124-125. Питањем употребе косовског преседана од стране Русије раније смо се бавили овде: Владимир Трапара, „Правила о међународном миру и безбедности у светлу односа између великих сила“, *Међународна политика*, год. 61, бр. 1140, октобар–децембар 2010, стр. 80-93.

Косово, а други за Абхазију и Јужну Осетију“.⁴⁰⁵ За разлику од Запада, Грузија је Путинове поруке схватила знатно озбиљније. Да би смањили негативне последице косовске независности по себе, грузијски званичници су давали различите изјаве, од оних да неће признати Косово, до тога да су Косово и отцепљене грузијске територије различити случајеви, јер је у случају Косова наводно било геноцида и етничког чишћења.⁴⁰⁶ Грузија ће ускоро повући и симболичан потез повлачења својих војника из састава међународних снага на Косову (преместиће их у Авганистан и Ирак).⁴⁰⁷ Неколико дана након проглашења косовске независности, Сакашвили ће отићи у Москву на последњи сусрет са Путином. Том приликом руска страна ће саопштити да не планира да призна отцепљене грузијске републике, али ће Путин у четири ока Сакашвилију рећи и следеће: „Што се тиче спорних територија Абхазије и Јужне Осетије, одговоримо не теби, већ Западу – Америци и НАТО, везано за Косово. То не би требало тебе да брине. Оно што ћемо урадити неће бити уперено против тебе, већ ће бити наш одговор њима“.⁴⁰⁸ Ово је значило да ништа што би Грузија урадила да се дистанцира од косовске независности неће гарантовати њене интересе по питању Абхазије и Ј. Осетије, јер Русија ова питања није разматрала сама по себи, већ их је видела као монету са поткусуривање са Западом, који ће ускоро долити уље на ватру.

Чланство Грузије у НАТО било је „црвена линија“ за Русе већ извесно време, и могло се очекивати да ће они предузети ванредне мере уколико се појави макар и наговештај приступања Тбилисија западној војној алијанси. Ово питање ће се потврдити као кључни чинилац решавања грузијских замрзнутих сукоба. Још на Путинов минхенски говор 2007. Сакашвили је одговорио да ће Грузија до 2009. ући у НАТО, на шта му је тадашњи председник Ј. Осетије, Едуард Кокоити, поручио да то може само без Осетије и Абхазије.⁴⁰⁹ У својству руског амбасадора при НАТО, Дмитриј

⁴⁰⁵ Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., p. 161.

⁴⁰⁶ David J. Smith, “The Saakashvili Administration’s Reaction to Russian Policies Before the 2008 War”, op. cit., p. 128.

⁴⁰⁷ Ibid., p. 129.

⁴⁰⁸ Andrei Illarionov, “The Russian Leadership’s Preparation for War, 1999–2008”, op. cit., p. 67. Можемо само да замислимо како је ово психолошки утицало на темпераментног Сакашвилија, опседнутог идејом о повратку националне величине Грузији.

⁴⁰⁹ Ibid., p. 64.

Рогозин је у марту 2008. упозорио: „Чим Грузија добије од Вашингтона неки вид изгледа за чланство у НАТО, наредног дана почиње процес стварне сецесије ових двеју територија од Грузије“.⁴¹⁰ За разлику од САД, чија се државна секретарка Кондолиза Рајс на Букурешком самиту НАТО у априлу упињала да убеди савезнике у неопходност давања Грузији и Украјини Акционог плана за чланство, немачка канцеларка Ангела Меркел разумела је руску безбедносну дилему. Један од кључних аргумената зашто Грузији не би требало дати МАР – уз онај о недовољно демократском понашању Сакашвилија – био је тај да Грузија има два замрзнута сукоба на својој територији, који је дисквалификују за чланство у Алијанси.⁴¹¹ Како је „компромисно решење“ до кога се дошло на крају подразумевало да се Грузији и Украјини не да МАР, али се најави да ће оне једног дана постати чланице НАТО, и Москва и Тбилиси су то схватили као да се Грузија заиста креће ка чланству, те су предузели одређене кораке у складу с тим сазнањем – Тбилиси је постао спреман да ризикује војну конфронтацију са Русијом, у очекивању да ће га НАТО бранити ако до ње дође, а Москва је постала свесна да ће војна конфронтација са Грузијом можда бити неопходна да би се ова спречила да уђе у западну алијансу.⁴¹² Штавише, аргумент Меркелове о замрзнутим сукобима као препреци за чланство Грузије у НАТО додатно је гурнуо Русе и Грузине на стазу оружаног сукоба. Тбилиси је из њега извукао поуку да треба да пожури са решавањем поменутих замрзнутих сукоба реинтеграцијом отцепљених територија, ако треба и силом, да би отклонио ову препреку, а Москва да јој нерешени статус ових сукоба заправо одговара, јер док су они замрзнута – нема ни НАТО чланства Грузије.⁴¹³ Одатле до рата било је неопходно само да се варнице разгоре.

⁴¹⁰ David J. Smith, “The Saakashvili Administration’s Reaction to Russian Policies Before the 2008 War”, op. cit., p. 125.

⁴¹¹ Немцима су на ово представници источноевропских чланица НАТО одговорили да је и Западна Немачка имала замрзнут сукоб на ономе што је сматрала својом територијом (Источна Немачка) у тренутку када је 1954. ушла у НАТО. Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., p. 167.

⁴¹² David J. Smith, “The Saakashvili Administration’s Reaction to Russian Policies Before the 2008 War”, op. cit., pp. 135-136.

⁴¹³ Ibid., pp. 126, 136.

„АВГУСТОВСКИ ТЕНКОВИ“

Питање „ко је опалио први метак“ у ноћи између седмог и осмог августа 2008. сматрамо ирелевантним за наше истраживање, из најмање два разлога. Прво, они који инсистирају на том питању чине то пре свега зато да би утврдили правну и моралну одговорност за рат, по логици – ко је пуцао први, тај је агресор, тај је кривац.⁴¹⁴ За нас пак ко је први напао није довољан критеријум процењивања моралне исправности страна у сукобу, јер то пре свега зависи од идеја које су их водиле. Што, додуше, не значи да се нећемо бавити наративима зараћених страна о томе ко је први почео, јер је то битан део стратегије информационог рата о коме ћемо говорити. Друго, догађаји у поменутој ноћи представљају само врхунац ескалације оружаног сукоба Јужне Осетије (ослоњене на руску подршку) и Грузије, који се нижим интензитетом водио још од почетка јула месеца, да би се од краја јула нарочито распламсао. Једино ново што се догодило те ноћи је да су се руска и грузијска војска недвосмислено нашле на територији Ј. Осетије, свака започевши сопствену инвазију, чиме је заправо почео и „Петодневни рат“. Ко је први ушао и у колико тачно сати, у суштини не мења много.

Према неким проценама Русија се, да би спречила улазак Грузије у НАТО и потврдила своју доминацију у Закавказју, припремала за војну интервенцију у Грузији најмање две и по године.⁴¹⁵ Из брзине руске реакције на ескалацију сукоба у Ј. Осетији и тока саме интервенције јасно се види да је Русија за њу морала да буде спремна већ извесно време унапред – да ли баш две и по године, мање је важно. Но, за војну акцију већ дуже време спремала се и Грузија. Видели смо да је повратак територијалног интегритета био први приоритет Сакашвилијеве политике, да се од употребе оружја за разрешавање замрзнутих сукоба није презало још 2004, а да су улагања у војску достигла астрономску

⁴¹⁴ Штавише, неки од аутора додатно компликују ово питање тиме што у разматрање уводе право на предухитрујући (пре-емптивни) напад. По њима, све и да је Грузија прва напала, она је то учинила да би предухитрила неизбежни руски напад, тако да у таквом наративу Русија свеједно испада агресор. Видети: Roy Allison, "Russia Resurgent? Moscow's Campaign to 'Coerce Georgia to Peace'", *International Affairs*, Vol. 84, No. 6, 2008, pp. 1148-1149; Johanna Popjanevski, "From Sukhumi to Tskhinvali: The Path to War in Georgia", in: *The Guns of August 2008: Russia's War in Georgia*, Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (eds.), M. E. Sharpe, New York, London, 2009, pp. 157-158.

⁴¹⁵ Ariel Cohen, Robert E. Hamilton, "The Russian Military and the Georgia War: Lessons and Implications", Strategic Studies Institute, June 2011, pp. 1-4.

стопу раста. Заправо, поједини руски војни аналитичари кажу да је Русија почела озбиљно да разматра оружану акцију против Грузије као одговор на новонасталу предност у војним капацитетима Грузије над Ј. Осетијом и Абхазијом, чије су војне снаге тих година стагнирале, што је за последицу имало да се оне без руске интервенције не би могле одбранити од покушаја Тбилисија да их силом заузме.⁴¹⁶ У том смислу се повлачење војне базе из Ахалкалакија пре рока, у јуну 2007. (након вишегодишњег одуговлачења; повлачење свих база биће довршено у новембру 2007) може посматрати као знак да се Русија спремала за рат, не желећи да у том случају њене базе постану таоци.⁴¹⁷

Било како било, након проглашења косовске независности, а посебно Букурешког самита, постало је јасно да се Русија више не узда у дипломатију обуздавања противника, већ се спрема за могућу оружану конфронтацију. Она у априлу ојачава контингент у Абхазији са нових 1.500 војника, да би затим Путин издао декрет о успостављању непосредних односа између Москве и отцепљених грузијских република.⁴¹⁸ У априлу се догодио и први директан оружани инцидент између руских и грузијских војних снага. Руски МИГ-29, полетевши из Гудауте у Абхазији, оборио је ненаоружану грузијску беспилотну летелицу и одлетео ка Русији. Од тог тренутка се могло рећи да се Русија и Грузија налазе у стању рата ниског интензитета. Руско-абхаско обарање дронова и повећање броја руских војника и количине наоружања у Абхазији (укључујући и увођење железничке војске у мају) наставило се и наредних месеци.⁴¹⁹ Отуда се све до лета страховало да би Абхазија могла да буде највероватније поприште руско-грузијског сукоба, пре него Јужна Осетија.⁴²⁰ Огласивши „нулту

⁴¹⁶ Михаил Барабанов, Антон Лавров и Вячеслав Целуйко, *Танки августа*, op. cit., стр. 46. Сам председник Медведев ће касније једном приликом изјавити да је руска војска била припремљена за интервенцију, јер је сумњала да Сакашвили планира војну акцију. Pavel Felgenhauer, "After August 7: The Escalation of Russia-Georgia War", in: *The Guns of August 2008: Russia's War in Georgia*, Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (eds.), M. E. Sharpe, New York, London, 2009, p. 166.

⁴¹⁷ Andrei Illarionov, "The Russian Leadership's Preparation for War, 1999–2008", op. cit., pp. 65–66.

⁴¹⁸ Andrei P. Tsygankov and Matthew Tarver-Wahlquist, "Dueling Honors: Power, Identity and the Russia-Georgia Divide", op. cit., p. 312.

⁴¹⁹ Ariel Cohen, Robert E. Hamilton, "The Russian Military and the Georgia War: Lessons and Implications", op. cit., pp. 68–69.

⁴²⁰ Johanna Popjanevski, "From Sukhumi to Tskhinvali: The Path to War in Georgia", op. cit., p. 147; Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-*

толеранцију“ на наоружавање Абхазије, Сакашвили је тражио промену миротворачког формата и за Ј. Осетију и за Абхазију. Уместо постојеће Заједничке контролне комисије за Ј. Осетију, према грузијском предлогу била би образована нова, шесточлана, у саставу: Грузија, Русија, две владе Ј. Осетије, ОЕБС и ЕУ – предлог је наравно одбачен од Цхинвалија и Москве.⁴²¹ О Абхазији је Сакашвили разговарао са новим руским председником Медведевим на маргинама самита ЗНД у Санкт Петербургу 6. јуна, тражећи да руске трупе буду замењене контролорима из ЕУ и ОЕБС. Медведев је узвратио „лекцијом“ по угледу на Путина – да улазак Грузије у НАТО не може да доведе до решења за абхаски сукоб, већ само до нове спирале конфронтације.⁴²² Грузија једноставно више није могла да прихвати улогу Русије као водеће нације у мировним снагама, сматрајући је учесником сукоба, а не непристрасним актером.⁴²³

Тензије се преносе из Абхазије у Јужну Осетију трећег јула, када у селу Дмениси гине шеф полиције Нодар Бибилов, а возило са Грузији лојалним председником Санакојевим наилази на мину, при чему бивају повређени полицајци у његовој пратњи. У размени ватре наредних дана гину два Осетијанца, да би затим Грузија оптужила Осетију за киднаповање неколико полицајаца, претећи спасилачком акцијом. Полицајци одмах бивају пуштени, а деветог јула Руси шаљу авионе у ваздушни простор изнад Осетије, уз коментар да тај потез служи „хлађењу усијаних глава“.⁴²⁴ Порука са авионима врло вероватно није била упућена само Тбилисију, јер истог дана у тај град долази америчка државна секретарка Кондолиза Рајс. Том приликом она је Сакашвилију рекла следеће: „Господине председниче, шта год да радите, не дозволите да Вас Руси испровоцирају – нико Вам неће доћи у помоћ и изгубићете“.⁴²⁵ Но, на конференцији за

First Century, op. cit., p. 170. Јохана Попјаневски сматра да је то што до сукоба на крају није дошло у Абхазији, већ у Ј. Осетији, последица уздржаног грузијског става, односно неуспеха Москве да испровоцира Сакашвилија у Грузији. Johanna Popjanovski, "From Sukhumi to Tskhinvali: The Path to War in Georgia", op. cit., p. 155.

⁴²¹ David J. Smith, "The Saakashvili Administration's Reaction to Russian Policies Before the 2008 War", op. cit., pp. 129-131.

⁴²² Ibid., p. 140.

⁴²³ Ariel Cohen, Robert E. Hamilton, "The Russian Military and the Georgia War: Lessons and Implications", op. cit., p. 15.

⁴²⁴ Johanna Popjanovski, "From Sukhumi to Tskhinvali: The Path to War in Georgia", op. cit., p. 148.

⁴²⁵ Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., p. 170.

медије, изјавила је и да САД подржавају територијални интегритет Грузије и стоје иза њега.⁴²⁶ У светлу најаве са Букурешког самита да ће Грузија постати чланица НАТО и аргумента Меркелове о замрзнутим сукобима који смо поменули, не чуди да је Сакашвили чуо само другу изјаву Рајсове. Мешовити сигнали које је Вашингтон све време слао Тбилисију, од чега посета Рајсове нимало не одступа, грузијски председник је тумачио као да ће у случају конфронтације са Русијом Грузија имати подршку САД.⁴²⁷ Гравитациони центар предстојећих ратних напора Грузије – однос са моћним, али географски удаљеним савезником – био је климав, али Сакашвили изгледа тога није био свестан.

Пушкарања у Јужној Осетији протегла су се на цео јул. Грузини су заузели стратешки вис над Цхинвалијем, а руски ловци почели да лете над Грузијом.⁴²⁸ Средином месеца одржане су две паралелне војне вежбе, као очигледна „генерална проба“ предстојеће оружане конфронтације. Руска је носила назив „Кавказ 2008“. Њен сценарио подразумевао је операцију „наметања мира“, заправо инвазију суседне државе, а војницима који су учествовали дељене су брошуре са паролем „Војниче! Упознај свог вероватног противника!“ и подацима о бројном стању грузијских трупа.⁴²⁹ Мултинационална војна вежба под вођством САД и називом „Хитан одговор“ (може се претпоставити на шта), одржана је у исто време у бази Вазиани код Тбилисија, уз учешће стотина војника из САД, Грузије, Украјине, Азербејџана и Јерменије.⁴³⁰ След догађаја који ће непосредно

⁴²⁶ Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 9.

⁴²⁷ Vicken Cheterian, “The August 2008 War in Georgia: From Ethnic Conflicts to Border Wars”, op. cit., p. 164. Према мишљењу Стивена Бланка, до тога да Сакашвили прецени подршку Вашингтона можда је довео изостанак америчке критике девијације Грузије од демократије. Stephen Blank, “From Neglect to Duress: The West and the Georgian Crisis Before the 2008 War”, in: *The Guns of August 2008: Russia's War in Georgia*, Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (eds.), M. E. Sharpe, New York, London, 2009, p. 117.

⁴²⁸ Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 9.

⁴²⁹ Ariel Cohen, Robert E. Hamilton, “The Russian Military and the Georgia War: Lessons and Implications”, op. cit., p. 19; Andrei Illarionov, “The Russian Leadership's Preparation for War, 1999–2008”, op. cit., p. 71.

⁴³⁰ Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., p. 169; Johanna Popjanevski, “From Sukhumi to Tskhinvali: The Path to War in Georgia”, op. cit., p. 148; Vicken Cheterian, “The August 2008 War in Georgia: From Ethnic Conflicts to Border Wars”, op. cit., p. 164.

ескалirati у „Петодневни рат“, започео је пак 1. августа, када је експлодирао грузијски полицијски камионет који се кретао ка грузијским селима северно од Цхинвалија, и том приликом бива рањено пет полицајаца. Грузијска полиција одговара снајперским нападима на осетијску, а почиње и постепено се појачава и размена минобацачке ватре.⁴³¹ Другог августа Јужна Осетија почиње евакуацију цивила из Цхинвалија и околних села – укупно ће бити евакуисано око 20 хиљада људи, што је чинило 90% будућег попришта сукоба и 40% укупног становништва Ј. Осетије.⁴³² Паралелно с тим одиграва се и други занимљив процес – нагло се повећава број руских новинара у Цхинвалију. Ово је скренуло Сакашвилијеву пажњу док се налазио у италијанском Мерану на одмору. Гледајући руске медије, видео је да су њихови новинари већ присутни у Ј. Осетији, и да штавише предвиђају како ће Грузија напасти 8. јануара, на дан отварања Олимпијских игара у Пекингу. Грузијски председник прекинуо је одмор и вратио се у Тбилиси, да би, како ће се испоставити, испунио предвиђање руских новинара.⁴³³

До јутра 7. августа, Грузија је разместила 12 хиљада војника на граници са Ј. Осетијом, а 75 тенкова поставила код града Горија.⁴³⁴ Тог дана се ватра, која се до тада донекле стишала, нагло појачала.⁴³⁵ Око пола осам увече, Сакашвили објављује једнострано прекид ватре, очекујући да успостави контакт са властима Ј. Осетије, али наставља са прегруписавањем снага ради офанзиве.⁴³⁶ У осам сати увече абхаски председник Сергеј Багапш даје

⁴³¹ Михаил Барабанов, Антон Лавров и Вячеслав Целуйко, *Танки августа*, op. cit., стр. 51; Andrei Illarionov, “The Russian Leadership’s Preparation for War, 1999–2008”, op. cit., p. 72; Jim Nichol, *Russia-Georgia Conflict in South Ossetia: Context and Implications for U.S. Interests*, CRS Report for Congress, October 24, 2008, p. 5.

⁴³² Andrei Illarionov, “The Russian Leadership’s Preparation for War, 1999–2008”, op. cit., pp. 72-73; Михаил Барабанов, Антон Лавров и Вячеслав Целуйко, *Танки августа*, op. cit., стр. 51.

⁴³³ Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 9. Да се подсетимо мишљења Попјаневске, ако је Русима био циљ да испровоцирају Сакашвилија, а то нису успели у Абхазији, то им је пошло за руком у Грузији.

⁴³⁴ Andrei P. Tsygankov and Matthew Tarver-Wahlquist, “Dueling Honors: Power, Identity and the Russia-Georgia Divide”, op. cit., p. 313.

⁴³⁵ Михаил Барабанов, Антон Лавров и Вячеслав Целуйко, *Танки августа*, op. cit., стр. 53.

⁴³⁶ Johanna Popjanovski, “From Sukhumi to Tskhinvali: The Path to War in Georgia”, op. cit., p. 151; Михаил Барабанов, Антон Лавров и Вячеслав Целуйко, *Танки августа*, op. cit., стр. 54.

изјаву за медије о уласку руског батаљона у Ј. Осетију кроз Роки тунел, а грузијска страна ће касније тврдити да је Сакашвили око 23 часа добио информацију о уласку руских војних возила, што га је (уз наставак гранатирања грузијских села од стране Осетијанаца) мотивисало да у 23:35 нареди покрет трупа према Цхинвалију.⁴³⁷ Као циљеве ове војне операције навео је: спречавање руских војних возила да улазе кроз Роки тунел; потискивање положаја са којих се гађају грузијски мировњаци, полиција и села; заштиту цивилног становништва.⁴³⁸ Артиљерија почиње да дејствује на Цхинвали нешто пре поноћи, а већ нешто након поноћи на удару су се нашли и објекти руских миротвораца.⁴³⁹ Шеф мировних операција у грузијском министарству одбране, генерал Мамука Курашвили, око 0:30 и званично објављује престанак примирја и почетак „операције обнове уставног поретка у зони сукоба“, након чега и копнене трупе крећу у напад на села око Цхинвалија и нешто даљи Лењингорски рејон.⁴⁴⁰ Према руским војним аналитичарима, руске трупе у првом сату после поноћи добијају наређење за покрет ка тунелу Роки, да би прве јединице прошле кроз њега нешто око два сата.⁴⁴¹ Око 6:30 руски мировни контигент трпи прве губитке – њих петоро страда од тенковске ватре у предграђу Цхинвалија.⁴⁴² Осмог августа ујутру Сакашвили изјављује да су неки делови Осетије, укључујући и Цхинвали у коме се воде борбе, „ослобођени“.⁴⁴³ Са руске стране, Медведев сазива ванредну седницу Савета безбедности (Руске Федерације), на којој каже да „жене, деца и стари, већином грађани Руске Федерације, сада умиру у Јужној Осетији“, те да „нећемо дозволити да наше суграђане некажњено убијају. Одговорни за то биће кажњени“.⁴⁴⁴ Искористивши прерогативе

⁴³⁷ Johanna Popjanovski, "From Sukhumi to Tskhinvali: The Path to War in Georgia", op. cit., pp. 151-152; Jim Nichol, *Russia-Georgia Conflict in South Ossetia: Context and Implications for U.S. Interests*, op. cit., p. 5; Vicken Cheterian, "The August 2008 War in Georgia: From Ethnic Conflicts to Border Wars", op. cit., p. 161.

⁴³⁸ Pavel Felgenhauer, "After August 7: The Escalation of Russia-Georgia War", op. cit., p. 169.

⁴³⁹ Михаил Барабанов, Антон Лавров и Вячеслав Целуйко, *Танки августа*, op. cit., стр. 55-56.

⁴⁴⁰ Ibid., стр. 57; Vicken Cheterian, "The August 2008 War in Georgia: From Ethnic Conflicts to Border Wars", op. cit., p. 159.

⁴⁴¹ Михаил Барабанов, Антон Лавров и Вячеслав Целуйко, *Танки августа*, op. cit., стр. 57.

⁴⁴² Ibid., стр. 59.

⁴⁴³ Vicken Cheterian, "The August 2008 War in Georgia: From Ethnic Conflicts to Border Wars", op. cit., p. 159.

⁴⁴⁴ Jim Nichol, *Russia-Georgia Conflict in South Ossetia: Context and Implications for U.S. Interests*, op. cit., pp. 5-6.

руских мировних снага у Осетији, које су се нашле под грузијским нападом, прогласио је „операцију наметања мира“, за коју му није било неопходно одобрење парламента (тачније Савета Федерације као његовог горњег дома).⁴⁴⁵ Руско-грузијски рат и званично је почео.

Описана динамика догађаја у току ноћи седмог на осми август, уз консултовање различитих извора, додатно потврђује опредељење да не трагамо за коначним одговором на питање „ко је опалио први метак“. Врло вероватно је да је тачна грузијска верзија да су неке руске јединице прошле кроз Роки тунел и пре него што су Грузини напали, те да је тај напад делом последица њиховог уласка.⁴⁴⁶ Но, исто тако је тачна и руска верзија да пуна офанзива руске војске почиње тек након грузијског напада, као одговор на њега. Пуну, масовну руску интервенцију Грузини заправо нису ни очекивали, иначе тешко да би се усудили да нападну Осетију, поготово на начин на који су то учинили – давањем приоритета заузимању Цхинвалија у односу на блокирање Роки тунела.⁴⁴⁷ Веровали су да ће бити довољно да Русији дају гаранције како неће напасти њен мировни контингент (што како смо видели свеједно нису испоштовали), да би се ова ограничила само на дипломатске мере и прихватила грузијску окупацију Ј. Осетије као свршен чин.⁴⁴⁸ Коначно, Курашвилијева „јељциновска“ изјава о „обнови уставног поретка“ као циљу војне акције,

⁴⁴⁵ Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 9; Ariel Cohen, Robert E. Hamilton, “The Russian Military and the Georgia War: Lessons and Implications”, op. cit., p. 13.

⁴⁴⁶ Заправо, те јединице, међу којима су били и северноосетијски добровољци, су међу заслужним што грузијска војска није успела на време да блокира Роки тунел. Други узрок је недовољан дOMET грузијске артиљерије. Ibid., p. 25.

⁴⁴⁷ Vicken Cheterian, “The August 2008 War in Georgia: From Ethnic Conflicts to Border Wars”, op. cit., pp. 161-163. Јохана Попјаневски додуше покушава да оправда напад на Цхинвали као део тактике за заустављање руске инвазије, тврдећи да град има погодну географску локацију за тако нешто. Johanna Popjanovski, “From Sukhumi to Tskhinvali: The Path to War in Georgia”, op. cit., pp. 159-160. Сакашвили ће крајем августа признати да је очекивао руску офанзиву мањег обима, и то пре у Абхазији, него у Осетији. Roy Allison, “Russia Resurgent? Moscow’s Campaign to ‘Coerce Georgia to Peace’”, op. cit., p. 1149. Такође, пред парламентарном комисијом која је истраживала рат са Русијом, Заза Гогави, начелник грузијског генералштаба, сведочиће да војска и обавештајне службе нису очекивале пуну руску интервенцију. Pavel Felgenhauer, “After August 7: The Escalation of Russia-Georgia War”, op. cit., pp. 163-164.

⁴⁴⁸ Михаил Барабанов, Антон Лавров и Вячеслав Целуйко, *Танки августа*, op. cit., стр. 49-50.

говори о томе да је мотив Грузије за употребу силе – напали Руси први, или не – била давно испољена Сакашвилијева жеља да поврати територијални интегритет Грузије. Са друге стране, већина аналитичара се слаже да, иако је Русија била спремна за војни обрачун са Грузијом, његов конкретан тајминг ју је изненадио. У том тренутку, премијер Путин налазио се на отварању Олимпијских игара у Пекингу, а начелник генералштаба Николај Макаров био је тек постављен на дужност, док се сам генералштаб премештао у нову зграду.⁴⁴⁹

Питање различитих наратива о томе ко је први почео рат било је значајно и због информационе компоненте сукоба, која се у овом рату показала једнако важном, ако не и важнијом од онога што се дешавало на бојном пољу.⁴⁵⁰ Наиме, велики успех Москве на почетку рата донела је тврдња да је у Грузији деловала дефанзивно, одговарајући на грузијску агресију против Ј. Осетије, укључујући и напад на руске мировњаке. Навела је западне земље да осуде Сакашвилија за срљање, или макар уђу у дубље истраживање узрока сукоба, при чему је Немачка имала највише разумевања за руски став.⁴⁵¹ До светске јавности допрли су и аргументи Русије да у Ј. Осетији штити своје држављане од хуманитарне катастрофе и „геноцида“ којем су изложени (помињана је бројка од 1400–2000 страдалих цивила), те да Запад због својих поступака на Косову нема право да критикује Русију.⁴⁵² Руско-грузијски рат био је заправо први рат у коме је Русија користила информационо и сајбер ратовање као подршку конвенционалним снагама.⁴⁵³ Њени хакери успели су да блокирају

⁴⁴⁹ Ariel Cohen, Robert E. Hamilton, “The Russian Military and the Georgia War: Lessons and Implications”, op. cit., pp. 22-23. Сем Коена и Хамилтона, за оцену да је тајминг изненадио Русију, видети: Roy Allison, “Russia Resurgent? Moscow’s Campaign to ‘Coerce Georgia to Peace’”, op. cit., p. 1150; Athena Bryce-Rogers, “Russian Military Reform in the Aftermath of the 2008 Russia-Georgia War”, *Demokratizatsiya*, Vol. 21, No. 3, 2013, p. 349.

⁴⁵⁰ Paul A. Goble, “Defining Victory and Defeat: The Information War Between Russia and Georgia”, in: *The Guns of August 2008: Russia’s War in Georgia*, Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (eds.), M. E. Sharpe, New York, London, 2009, pp. 181-182.

⁴⁵¹ Paul A. Goble, “Defining Victory and Defeat: The Information War Between Russia and Georgia”, op. cit., pp. 184-185.

⁴⁵² Независни истражитељи касније ће утврдити да је стваран број осетијских цивилних жртава 100-133, од којих су неки заправо били борци обучени као цивили. Ariel Cohen, Robert E. Hamilton, “The Russian Military and the Georgia War: Lessons and Implications”, op. cit., pp. 46-48.

⁴⁵³ *Ibid.*, pp. 44-49.

грузијске владине интернет сајтове, како грузијски аргументи по којима је агресор заправо Русија, док је грузијско увођење трупа на сопствену територију било легитимно, а околности у којима се све то збивало фундаментално другачије од оних у бившој Југославији, у прво време не би допрли до глобалног јавног мњења.⁴⁵⁴ Временом, међутим, руска пропаганда постаје све мање оригинална и све више склона претеривању, да то постаје контрапродуктивно.⁴⁵⁵ Но, до тада је ситуација на бојном пољу у највећој мери била решена у корист Русије.

Брза и ефикасна интервенција руске војске не треба да изненади јер су Руси имали јасну предност у бројкама. Бројчани однос снага био је 35–40 хиљада војника са руске стране и 12–15 хиљада са грузијске, уз руску супериорност на небу и на мору.⁴⁵⁶ У операцији у Јужној Осетији учествовале су 58. армија из Владикавказа, у чијем саставу су биле 19. и 42. моторизована дивизија, затим 76. ваздушна јуришна дивизија из Пскова, те 98. ваздушна дивизија (у њеном саставу 45. обавештајна регимента) из Москве. Касније, са ширењем операција на Абхазију, учешће узимају и 7. ваздушна дивизија из Новоросијска, елементи 76. дивизије из Пскова и (раније пругом распоређени) елементи 20. моторизоване дивизије из Волгограда.⁴⁵⁷ Бројност, дакле, затим и брзина и офанзивно усмерење ових јединица, у комбинацији са поменутиим успесима у информационом рату, који су пре свега пореметили политичку комуникацију Тбилисија са Западом (без чије конкретније подршке се овај није могао надати успеху), дали су јасну предност Москви на стратешком плану, која је надокнадила одређене недостатке присутне на тактичком и оперативном нивоу.⁴⁵⁸ Следи разматрање хронологије рата, кроз које ћемо констатовати и ове недостатке.⁴⁵⁹

⁴⁵⁴ Paul A. Goble, "Defining Victory and Defeat: The Information War Between Russia and Georgia", *op. cit.*, pp. 183-184, 191.

⁴⁵⁵ *Ibid.*, p. 187.

⁴⁵⁶ Ariel Cohen, Robert E. Hamilton, "The Russian Military and the Georgia War: Lessons and Implications", *op. cit.*, pp. 11-13. Рат против Грузије био је први случај против Другог светског рата да се руске копнене, поморске и ваздушне јединице боре заједно у значајном броју. *Ibid.*, p. 35.

⁴⁵⁷ *Ibid.*, pp. 9-10.

⁴⁵⁸ *Ibid.*, pp. 7, 16-17, 29-30.

⁴⁵⁹ Анализом ефикасности руске интервенције против Грузије подробније смо се бавили овде: Владимир Трапара, „Употребљивост’ силе за остваривање спољнополитичких циљева у XXI веку: руске интервенције у Грузији (2008) и на

Грузијске трупе улазе у Цхинвали осмог августа око 11 часова, када и руска авијација, након што је успоставила контролу над небом (сем једног неуспелог ваздушног напада на руске трупе тог јутра, грузијски авиони се више неће усудити да полете), почиње да бомбардује грузијске положаје у Осетији, али и остатку Грузије.⁴⁶⁰ Најдаљу тачку у Цхинвалију у току рата, окупиравши око 30% града, грузијска војска достиже око 14 часова, након чега је због првих значајнијих губитака била принуђена да се повуче, а са њом и грузијски миротворци. У повлачењу их Руси, чија војска већ увелико напредује ка Цхинвалију, гађају артиљеријом, те на крају дана постаје јасно да је почетна грузијска офанзива заустављена.⁴⁶¹ Нова почиње сутрадан, 9. августа, на неколико праваца.⁴⁶² До краја дана поново губе све позиције које су заузели, а затим до средине следећег у потпуности напуштају територију Ј. Осетије, тако да Руси без отпора улазе у Цхинвали.⁴⁶³ Но, у судару двеју војски на другим местима, захваљујући коме се то постигло, дошли су до изражаја и први недостаци руске војске на тактичком плану. Ово је последица очуваног совјетског наслеђа, пре свега у смислу тактике кретања у колони и настављања напредовања након сусрета с непријатељем, што је на тренутке скупо коштало Русе у сусрету са добро опремљеним и по западним стандардима утренираним малим грузијским јединицама. Тако је, на пример, 9. августа у близини Цхинвалија скоро у потпуности уништена командна група 58. армије (25 од 30 возила), при чему је и њен командант Анатолиј Круљев рањен.⁴⁶⁴ Недовољно ефикасном учинку руских трупа на терену доприносило је и то што су имале премало *контрактника* (професионалних војника), а превише регрута (око 30%, упркос званичној забрани да се они користе у рату ван руске територије), као и то што су каскале за грузијском војском у новим технологијама.⁴⁶⁵

Криму (2014)“, у: *Употреба силе у међународним односима*, Жаклина Новичић (ур.), Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2018, стр. 37-43, 52.

⁴⁶⁰ Михаил Барабанов, Антон Лавров и Вячеслав Целуйко, *Танки августа*, op. cit., стр. 60-62.

⁴⁶¹ Ibid., стр. 62-65.

⁴⁶² Ibid., стр. 67-68.

⁴⁶³ Ibid., стр. 72-73.

⁴⁶⁴ Ariel Cohen, Robert E. Hamilton, “The Russian Military and the Georgia War: Lessons and Implications”, op. cit., pp. 6-8, 28-29; Pavel Felgenhauer, “After August 7: The Escalation of Russia-Georgia War”, op. cit., p. 170.

⁴⁶⁵ Ariel Cohen, Robert E. Hamilton, “The Russian Military and the Georgia War: Lessons and Implications”, op. cit., pp. 31-32; Athena Bryce-Rogers, “Russian Military Reform in the Aftermath of the 2008 Russia-Georgia War”, op. cit., pp. 352-355.

Конечно, структуре команде и контроле биле су недовољно координисане – руски официри користили су личне мобилне телефоне за комуникацију са војницима и надређенима.⁴⁶⁶

Учинак авијације био је посебна прича. Иако су од самог почетка сами летели небом Грузије, руски авиони су због застарелих мапа често гађали ирелевантне мете, а занемаривали потпуно нове војне базе (на пример ону у Горију).⁴⁶⁷ Авијација није била упозната ни с тим да су Грузини непосредно пре рата набавили противавионски систем БУК М1 од Украјине, иако се радило о јавној куповини.⁴⁶⁸ То ће је изложити донекле и понижавајућим губицима. Грузини су претеривали са бројком од 15–19 оборених руских авиона (Сакашвили је чак поменуо 21), Руси званично признали четири, али су касније анализе (укључујући и оне руских стручњака) утврдиле да се ради о 6–8 оборених авиона, од којих су неки додуше пали под дејством „пријатељске ватре“ (обориле су их снаге Јужне Осетије, мислећи да су грузијски).⁴⁶⁹ Управо 9. август био је најцрњи за руску авијацију, јер тог дана грузијска ПВО обара три авиона, међу њима и ТУ-22МЗ, који је носио заменика начелника генералштаба, Анатолија Ноговицина.⁴⁷⁰

Углавном, закон великих бројева и предност Руса на стратешком плану односи превагу. Након пропасти и друге грузијске офанзиве 9. августа, Руси до јутра (након Путиновог доласка у Владикавказ) отпочињу инвазију територије Грузије изван отцепљених република, и то на два фронта – јер су у међувремену отворили други, абхаски, уз подршку морнарице, која је блокирала грузијске луке.⁴⁷¹ Десетог августа Грузини се потпуности повлаче из Ј. Осетије, а једанаестог започињу повлачење на свим фронтovima, између осталог оставивши небрањеним и град

⁴⁶⁶ Pavel Felgenhauer, "After August 7: The Escalation of Russia-Georgia War", op. cit., p. 167.

⁴⁶⁷ Athena Bryce-Rogers, "Russian Military Reform in the Aftermath of the 2008 Russia-Georgia War", op. cit., p. 351.

⁴⁶⁸ Ariel Cohen, Robert E. Hamilton, "The Russian Military and the Georgia War: Lessons and Implications", op. cit., pp. 39-40.

⁴⁶⁹ Ibid., p. 39; Pavel Felgenhauer, "After August 7: The Escalation of Russia-Georgia War", op. cit., pp. 167-168; Михаил Барабанов, Антон Лавров и Вячеслав Целуйко, *Танки августа*, op. cit., стр. 109-115.

⁴⁷⁰ Ibid., стр. 68-69.

⁴⁷¹ Ariel Cohen, Robert E. Hamilton, "The Russian Military and the Georgia War: Lessons and Implications", op. cit., p. 41; Pavel Felgenhauer, "After August 7: The Escalation of Russia-Georgia War", op. cit., pp. 171-174.

Гори.⁴⁷² Руси тог 11. августа окупирају Зугдиди и Сенаки на западу, а дан касније на истоку прилазе Горију и излазе на пут Гори-Тбилиси, док абхаске трупе улазе у Кодорски кланац.⁴⁷³ Све је било спремно за покрет ка Тбилисију. Главнина грузијских трупа се повлачи у Мцхету, стару грузијску престоницу, оценивши је као повољну локацију за покушај одбране Тбилисија (пут Мцхета – Тбилиси води кроз стрму клисуру, где се може пружити отпор надмоћнијем противнику). Међутим, испоставиће се да су тамо узалуд чекали Русе, који прекидају борбена дејства, укључујући и бомбардовања, након што 12. августа у 13 часова председник Медведев изненада проглашава операцију „наметања мира“ завршеном.⁴⁷⁴ Тиме је практично завршен и „Петодневни рат“. Шта се десило у међувремену, што је омогућило овако рани и нагли прекид руске (против)офанзиве?

СТРАТЕГИЈА ЗАМРЗНУТОГ СУКОБА

У току разговора руског председника Дмитрија Медведева и његовог француског колеге Николе Саркозија, који је допутовао у Москву са идејом да посредује у Руско-грузијском рату, у просторију је у једном тренутку ушао Путин и изјавио да „Сакашвилија треба обесити за јаја“. Иако је озбиљност ове намере Саркозију демонстрирао тако што га је ухватио за кравату и тресао је, наравно да од њеног остварења није могло да буде ништа, јер је у том тренутку између Русије и Грузије већ било на снази примирје. Медведев је једнострано објавио завршетак операције „наметања мира“ још док се Француз налазио у авиону. Руске трупе у том тренутку биле су спремне за покрет на Тбилиси, а промена грузијског режима, односно свргавање Сакашвилија, јесте било један од циљева руске интервенције, што ће касније и сам Медведев признати.⁴⁷⁵ Зашто се од овога одустало? Две ствари одиграле су се у међувремену и довеле до оваквог исхода. Једна је дипломатија, у коју су се укључиле западне силе.

⁴⁷² Ibid., p. 174; Михаил Барабанов, Антон Лавров и Вячеслав Целуйко, *Танки августа*, op. cit., стр. 78.

⁴⁷³ Ibid., стр. 80-83.

⁴⁷⁴ Ibid., стр. 82-83; Pavel Felgenhauer, "After August 7: The Escalation of Russia-Georgia War", op. cit., pp. 175-176.

⁴⁷⁵ И притом рећи да Сакашвили треба да му буде захвалан. О свему овоме, видети: Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 9.

Друга је – само делимично условљена првом – одлука Медведева да одустане од недвосмислене победе и изнова „замрзне“ сукоб.

Рекли смо да је у раној фази сукоба Русија успела да оствари предност у информационом рату, придобијањем светске јавности за своју верзију приче о избијању рата (по којој њена војска брани међународно заштићену територију Ј. Осетије од Сакашвилијеве агресије), или барем уношењем конфузије у њу. Тиме је успела да привремено поремети и комуникацију између Сакашвилија и западних држава, на чију је подршку овај рачунао. Пошто већ трећег дана рата постаје јасно да циљеви Москве надилазе одбрану Цхинвалија, те да се њена војска неће зауставити на границама Осетије и Абхазије (у којој је најпре отворен други фронт), као и да њена прича о хуманитарној катастрофи и „геноциду“ као једном од повода за интервенцију показује озбиљне шупљине, Запад почиње да води активнију дипломатију према сукобу. Две кључне личности у овоме били су америчка државна секретарка Кондолиза Рајс, која се латила задатка да ограничи штету коју је амерички „заблудели син“ Сакашвили изазвао својом непромишљеном акцијом (на коју га је и она сама непромишљено охрабрила), и француски председник Никола Саркози, који ће постати задужен за „шатл“ дипломатију.

Преломни тренутак у дипломатији у току рата био је телефонски разговор Сергеја Лаврова и Рајсове 10. августа. Руски министар тражио је од своје колегинице три услова за прекид непријатељстава: да Грузија потпише сагласност о неупотреби силе; да се њихова војска повуче у касарне; и, коначно, да Сакашвили оде са власти. Рајсова не само да се није сагласила са трећим условом – који би подразумевао пристанак САД на свргавање легитимне власти у једној сувереној земљи (као да би им било први пут, али сада је Русија та која је захтевала промену режима) – већ је о разговору и руском захтеву обавестила и свог британског и француског колегу, као и представника САД у УН Халилзада, који је овај разговор препричао на седници.⁴⁷⁶ Руси су, дакле, наивним очекивањем да би САД могле да се нагоде с њима о промени грузијског режима компромитовали овај циљ рата док су борбе, које би требало да га учине могућим, још биле у току. Сасвим би другачији исход био да су војно заузели Тбилиси, па тек онда отворили питање Сакашвилијеве судбине. Овако ће испасти да су Американци успели да их дипломатски надиграју, па чак и војно заплаше.

⁴⁷⁶ Ibid., Глава 9; Jim Nichol, *Russia-Georgia Conflict in South Ossetia: Context and Implications for U.S. Interests*, p. 26.

Наиме, иако је могућност да Вашингтон зарати са Русијом остала само на нивоу разматрања у највишим круговима америчких спољнополитичких одлучилаца, поклапање тајминга Бушовог наређења да пошаље Шесту флоту у Црно море са Медведевљевог одлуком да огласи прекид ватре, неупућеном посматрачу управо би тако могло да делује.⁴⁷⁷

Америчке имплицитне војне претње нису могле да делују на Медведева, из простог разлога што је он у тренутку кад су се догодиле већ био напустио идеју о промени режима (заправо, тешко да је и испрва то била лично његова идеја), за коју је требало да спроведе војну акцију до краја упркос јавном компромитовању њеног циља, у корист стратегије замрзнутог сукоба, за коју су већ биле створене претпоставке. Правдајући примирје од 12. августа, он ће рећи да заузимање Тбилисија Русија није ни желела, јер је циљ интервенције – заустављање агресије – испуњен, а да ће о судбини Сакашвилија „одлучити његов народ“.⁴⁷⁸ Постоје различита објашњења зашто се тако лако одустало од свргавања Сакашвилија, од којих свако „пије воду“ – од оног да Руси међу Грузинима у том тренутку нису имали одговарајућу замену за њега, преко оног да су избегавањем промене режима и постконфликтне окупације у америчком стилу желели да покажу како се разликују од Американаца, до те да је процена била да је Сакашвили „политички леш“, који ће пре или касније свакако пасти, те да због њега не вреди затезати односе са Западом.⁴⁷⁹ Оно што се, међутим, занемарује, јесте да ово није ни први ни последњи пут да Русија користи стратегију замрзнутог сукоба за остваривање утицаја на постсовјетском простору, па и шире. Може се чак рећи да је ова стратегија део савременог стила руске спољне политике, пре него да је проста прагматична реакција на збивања.

На оцену учинка ове стратегије вратићемо се још. Засад ћемо констатовати да је Русија постигла циљ да Грузију остави у трајном стању замрзнутог сукоба, и тиме „стратешке рањивости“.⁴⁸⁰ Ово је извела

⁴⁷⁷ „Зар ћемо заиста у рат са Русијом због Грузије“, питао је остале америчке званичнике на једном састанку саветник за националну безбедност, Стивен Хедли. Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 9.

⁴⁷⁸ Ibid., Глава 9

⁴⁷⁹ Roy Allison, “Russia Resurgent? Moscow’s Campaign to ‘Coerce Georgia to Peace’”, op. cit., p. 1164; “The Russo-Georgia War and the Challenge to American Global Dominance”, by Herbert P. Bix, *Japan Focus*, October 13, 2008, p. 4; Pavel Felgenhauer, “After August 7: The Escalation of Russia-Georgia War”, op. cit., p. 180.

⁴⁸⁰ Ову формулацију користи Алисон: Roy Allison, “Russia Resurgent? Moscow’s Campaign to ‘Coerce Georgia to Peace’”, op. cit., p. 1163-1165.

стављањем „шатл“ дипломате Саркозија пред свршен чин, као и настављањем напредовања својих трупа и након прекида ватре, док је овај на релацији Москва – Тбилиси настојао да испослује споразум о примирју. Руска војска ући ће у Гори и зауставити се на око 40 км од Тбилисија, пленећи и уништавајући грузијско наоружање и војну опрему у празним базама које је заузела. Заправо, највећи део губитака грузијској војној техници и инфраструктури руска војска је нанела не у току борби, већ у периоду окупације делова грузијске територије након прекида ватре.⁴⁸¹ Повући ће се тек 22. августа, након што примирје буде већ увелико закључено. До овога је дошло 16. августа, када је Сакашвили у присуству Кондолизе Рајс прихватио услове Москве које му је донео Саркози. Услови је било пет; од шестог, који Сакашвили испрва није хтео да прихвати, а који је подразумевао отварање преговора у Женеви о статусу Абхазије и Ј. Осетије, Медведев је у међувремену одустао.⁴⁸² Руси су проценили да им је, уместо да чекају да им међународна конференција верификује резултате рата, исплативије да једнострано признају Абхазију и Јужну Осетију као независне државе – дакле, сасвим онако како су то учинили Американци и њихови савезници свега пола године раније у случају Косова. Медведев ће потписати указ о овоме 26. августа, оцењујући да је то „једини начин да се спасу људски животи“, те тако и званично по други пут „замрзнути“ сукоб између Грузије и њених отцепљених република, али овога пута у форми руско-грузијског сукоба.⁴⁸³

У строго војном смислу, јасно је да је Русија у рату против Грузије однела победу, и то далеко бржу и ефикаснију од оне у Чеченији, што показује да је успела да економски напредак постигнут у међувремену преточи и у повећање борбених способности. Но, испољени недостаци, о којима смо говорили, натерали су руско руководство да се не задовољи

⁴⁸¹ Како процењују руски војни аналитичари, да су 12. августа руске трупе стале на местима где су се нашле и нису заузеле Гори, Сенаки и Потји, Грузини би сачували скоро сву војну технику и изашли из рата без значајнијих материјалних губитака. Михаил Барабанов, Антон Лавров и Вячеслав Целуйко, *Танки августа*, op. cit., стр. 83-84, 119-126. Осим уништавања материјалних ресурса, у поменутом периоду осетијске милиције етнички су очистиле грузијско становништво са подручја које су контролисале. Pavel Felgenhauer, "After August 7: The Escalation of Russia-Georgia War", op. cit., p. 176.

⁴⁸² Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 9.

⁴⁸³ Михаил Барабанов, Антон Лавров и Вячеслав Целуйко, *Танки августа*, op. cit., стр. 107.

постигнутим резултатом, већ да предузме мере да акције које ће војска будуће изводити буду још ефикасније. Зато међу војним стручњацима влада мишљење да је Руско-грузијски рат „последњи рат 20. века“ који ће Русија водити, као и да је он послужио као „савршена олуја“ која је омогућила реформе, јер је изнео на видело недостатке које реформу чине нужном.⁴⁸⁴ Председник Медведев је из рата извукао закључак да је потребно предузети следеће: постићи сталну борбену готовост свих формација; подићи ефикасност система команде и контроле; унапредити систем усавршавања официра; унапредити опрему са нагласком на пројектиле са прецизним навођењем; унапредити животни стандард официра и војника под уговором.⁴⁸⁵ Из информационог рата, Руси су извукли три основне поуке: оптужбе на рачун противника треба верификовати, или их учинити умеренијим уколико је верификација немогућа (пример тврдњи о „геноциду“ у Цхинвалију); репортери на терену су „мач са две оштрице“, јер њихово одашиљање пре рата може да буде доказ агресивних намера; камере и фото апарати свих типова имају непроцењив значај на бојном пољу.⁴⁸⁶

Задатак реформисања војске поверен је министру одбране Анатолију Сердјукову, човеку без претходног војног искуства, који је својевремено радио у министарству финансија и скренуо Путинову пажњу на себе ефикасношћу коју је показао у вођењу случаја Јукос.⁴⁸⁷ Једна од највећих препрека реформама годинама је била сама војска, односно интереси њеног корумпираног вођства, због чега је Сердјуков најпре спровео чистке у њеним вишим ешалонима.⁴⁸⁸ Затим је 14. октобра 2008. и званично лансирао, како је сам рекао, „најопсежније реформе од Другог светског рата“. Циљеви су били: смањење броја војника на милион до 2012; елиминација 200 хиљада официрских положаја; елиминација трупа које нису борбено готове; замена дивизија бригаама у оквиру четири

⁴⁸⁴ Ariel Cohen, Robert E. Hamilton, "The Russian Military and the Georgia War: Lessons and Implications", *op. cit.*, p. 67; Athena Bryce-Rogers, "Russian Military Reform in the Aftermath of the 2008 Russia-Georgia War", *op. cit.*, p. 347.

⁴⁸⁵ Ariel Cohen, Robert E. Hamilton, "The Russian Military and the Georgia War: Lessons and Implications", *op. cit.*, p. 49.

⁴⁸⁶ *Ibid.*, pp. 55-57.

⁴⁸⁷ Athena Bryce-Rogers, "Russian Military Reform in the Aftermath of the 2008 Russia-Georgia War", *op. cit.*, p. 346.

⁴⁸⁸ *Ibid.*, pp. 343-346.

територијалне команде; унапређење школовања и тренирања кадра; модернизација наоружања.⁴⁸⁹ Упркос настављеном отпору конзервативних кругова у војсци, реформе су у прве две године спровођења дале значајне резултате.⁴⁹⁰ На пример, у децембру 2009. дивизије су замењене бригадама у оквиру четири командне области, док је смањење броја официра изведено делимично.⁴⁹¹ Но, сам Средјуков неће моћи да изведе реформе до краја, јер је опозиција у војним круговима успела да издејствује његову смену у новембру 2012.⁴⁹² То додуше неће бити и крај реформи, које ће се наставити и за време Сердјуковљевог наследника Сергеја Шојгуа и добити и неке нове димензије, о чему ћемо говорити када се будемо бавили украјинском кризом.

Победа у војном смислу, након које су како видимо покренуте и реформе ради још ефикаснијег војног деловања у будућности, не значи међутим и недвосмислену победу према Луисовим критеријумима. У случају рата против Грузије, Русија је одустала од ове врсте победе и одлучила се за замрзнути сукоб. Када су га на Валдајском клубу питали зашто су руске трупе прешле границе Абхазије и Осетије, Путин је одговорио паралелом са Другим светским ратом: „Да ли је требало да се зауставимо на предратним границама Немачке?... Агресор мора да буде кажњен“.⁴⁹³ Путин је апсолутно у праву. Али, до кажњавања агресора није дошло. За разлику од Другог светског рата, где су совјетске трупе, прешавши предратну границу, гониле непријатеља до Берлина, у рату против Грузије изостао је покрет на Тбилиси.⁴⁹⁴ Покрет који је био неопходан да би се остварила недвосмислена победа. Заузимањем Тбилисија, макар привременим, и обарањем са власти самопрокламованог наследника Давида Градитеља, Михаила Сакашвилија, био би нанет ударац моралном средишту ратног напора Грузије. Њено становништво суочило

⁴⁸⁹ Ibid., p. 355.

⁴⁹⁰ Ariel Cohen, Robert E. Hamilton, “The Russian Military and the Georgia War: Lessons and Implications”, op. cit., pp. 57-63.

⁴⁹¹ Athena Bryce-Rogers, “Russian Military Reform in the Aftermath of the 2008 Russia-Georgia War”, op. cit., pp. 357-359.

⁴⁹² Конкретно, ухватили су га у прељуби. Ibid., pp. 364-365.

⁴⁹³ Paul A. Goble, “Defining Victory and Defeat: The Information War Between Russia and Georgia”, op. cit., p. 189.

⁴⁹⁴ Истина, легитимно је поставити питање да ли би до покрета на Тбилиси ипак дошло, да се Путин у том тренутку још увек налазио на месту председника Русије.

би се са погубношћу мегаломаније својих лидера, која их је одвела ка томе да буду једина православна држава постсовјетског простора која ће у континуитету испољавати непријатељство према најјачој држави православне цивилизације, ослањајући се у томе на подршку експанзионистичког Запада и игноришући позиције етничких мањина.⁴⁹⁵ Руси су 2008. пропустили прилику да Грузију претворе у још једну Јерменију или Белорусију, остављајући уместо тога њено становништво и елиту у трајном стању прозападне и русофобичне оријентације.

Видели смо да има неколико могућих узрока одустајања Русије од победе, који су могли да утичу и у комбинацији. По нашем мишљењу, Москви није требало много да се задовољи замрзнутим сукобом, јер је ову стратегију већ успешно примењивала у току деведесетих година прошлог века. Под замрзнутим сукобом подразумевамо ситуацију у којој се један унутрашњи или међудржавни оружани сукоб окончао релативно стабилним прекидом ватре без трајног политичког решења, у смислу да је произвео фактичко стање територијалних промена којима недостаје правно утемељење, услед одсуства сагласности воља релевантних актера о томе.⁴⁹⁶ У питању је, дакле, несагласност између правног и фактичког стања – територијална промена се догодила, али је не признају сви релевантни актери као легалну. Такво стање ограничава капацитет страна између којих се одиграла територијална промена да у пуној мери учествују у међународним односима. То се нарочито односи на ентитете произашле из сукоба којима недостаје опште међународно признање – као што су у овом случају Абхазија и Јужна Осетија које не могу да постану ни чланови УН – али и на међународно признате државе (у нашем случају Грузију), које због уплетености у замрзнути сукоб не могу да приступе појединим међународним организацијама – поменули смо аргумент Меркелове да Грузија не може у НАТО због нерешеног питања територије, што је након 2008. још теже, јер је независност њених отцепљених територија признала нуклеарна сила и стални члан СБ УН, Русија. Москви се, дакле, успостављање и одржавање замрзнутих сукоба на постсовјетском простору двоструко исплати – држи поједине државе ван

⁴⁹⁵ Да су Руси ушли у Тбилиси, Грузине је то могло да доведе до спознаје – као Спартанце некад пред призором тебанских трупа – да ипак нису достојни свог мита о парчету „раја на земљи“ које им је наводно сам Бог даривао.

⁴⁹⁶ Сличну дефиницију објавили смо у: Владимир Трапара и Милош Јончић, „Пут за решавање сукоба – упоредна анализа замрзнутих сукоба на простору ОЕБС“, *Међународни проблеми*, год. 64, бр. 3, јул-септембар 2012, стр. 277.

НАТО и омогућава јој да дуготрајно „арбитра“ између сукобљених страна, чиме јача своју сферу утицаја. Осим у Грузији, и то у два наврата – почетком деведесетих и 2008. – Русија се овом стратегијом претходно послужила и у Молдавији (Придњестровље) и кроз подршку Јерменији у сукобу са Азербејџаном око Нагорно-Карабаха.⁴⁹⁷

Дугорочно гледано, међутим, може се рећи да је Русија од 2008. наовамо учврстила своју сферу утицаја у Закавказју и без недвосмислене победе у рату против Грузије. Препрека за чланство Русије у Светској трговинској организацији, коју је правила Грузија из политичких разлога, отклоњена је 2011. компромисним решењем по коме је контролу над границама Ј. Осетије и Абхазије са Русијом преузела једна швајцарска приватна фирма.⁴⁹⁸ Показало се да је Сакашвили заиста „политички леш“ – његова партија у октобру 2012. изгубиће парламентарне изборе од коалиције Грузијски сан Бидзине Иванишвилија. Након што му наредне године буде истекао председнички мандат, Сакашвили ће политичку каријеру наставити у Украјини, практично побегавши из своје земље, у којој би се суочио са оптужбама за корупцију. Ни у Украјини, где је неко време био гувернер Одесе, неће се прославити, тако да ће 2018. морати и њу да напусти – штавише, биће депортован.⁴⁹⁹ Нове власти Грузије, иако једнако посвећене евроатлантским интеграцијама као њихови претходници, последњих година настоје да пронађу *modus vivendi* са Русијом. Русија је узвратила толеранцијом грузијског прозападног става, схватајући да Грузија „нема где да побегне“ – у јесен 2013. дозволиће да Тбилиси попише Споразум о придруживању са ЕУ, а видећемо да тако неће поступити и када је у питању за њу геополитички значајнија Украјина, што ће и довести до украјинске кризе. Делује и да иза кулиса Москва стабилно управља замрзнутим сукобом између суседних Јерменије и Азербејџана, а што се тиче Абхазије и Јужне Осетије, ситуација је на

⁴⁹⁷ Једино у Таџикистану (говоримо о војним интервенцијама које је од 1991. до 2008. предузела ван своје територије), када је интервенисала да би подржала легалну владу против исламиста, Русија је ишла до краја.

⁴⁹⁸ “Russia Declares Deal to Join Trade Group”, by Ellen Barry, *The New York Times*, November 3, 2011, Интернет, <https://www.nytimes.com/2011/11/03/world/europe/russia-says-it-will-join-wto-in-deal-with-georgia.html> 10/10/2019

⁴⁹⁹ Због ранијег губитка држављанства Грузије, Сакашвили ће једно време бити апатрид, да би му нови председник Украјине, Владимир Зеленски, 2019. ипак вратио украјинско држављанство.

њиховим границама много стабилнија и мирнија, а оружани инциденти су неупоредиво ређи него што су били у периоду 1992/3–2008.

Да резимирамо – за разлику од Чеченије, где је Русија јасно поставила недвосмислену победу као циљ и остварила је, у Грузији је у једном тренутку од тог циља одустала и одлучила се за стратегију замрзнутог сукоба, која ће суштински до времена када ово пишемо дати сличне резултате у погледу руског утицаја у Закавказју као што би дала и победа. Ово значи да рат против Грузије, ако га посматрамо изоловано, можемо да оценимо као нову потврду руске идеје *великосилства*. Но, мало другачија слика добија се ако га схватимо као део ширег тренда одустајања Русије од недвосмислене победе као ратног циља. После Грузије, Русија више ни у једном рату неће чак ни испрва поставити такав циљ, нити ће резултат стратегије замрзнутог сукоба у Украјини и Сирији бити раван ономе што је постигнуто у Грузији, а камоли у Чеченији. И то упркос томе што ће ефикасност руске употребе војне силе наставити да расте.

РУСИЈА У ВРЕМЕ „РОКАДЕ“

Дмитриј Медведев од Путина је наследио решено питање територијалног интегритета Русије. Посао око сламања чеченских сепаратиста увелико је био завршен, остало је само да се формално прогласи крај „противтерористичке операције“. Новом председнику остављена је и политички стабилна и економски снажна држава, која готово да се није могла препознати у односу на своје посрнуће из времена када је Путин долазио на власт. Но, у оба аспекта Медведев ће се у току свог мандата суочити са великим изазовима. Тек што буде ступио на дужност, светска економска криза зауставиће раст руске економије и отежати кретање ка технолошкој модернизацији земље. Пред крај мандата, појавиће се дилема – иде ли Медведев у реизбор, или се Путин враћа у председничку фотељу? Дилема која ће запретити цепањем руске владајуће номенклатуре, али и бити искоришћена од антисистемских опозиционих снага да јој по први пут после више од једне деценије упуте озбиљнији изазов. Коначно, у „рокаду“ у Кремљу Русија ће ући као велика сила која је у потпуности консолидовала свој међународни положај. Њена асертивна спољна политика из другог Путиновог мандата кулминирала је ратом против Грузије, који ће Медведев формално водити, али врата за сарадњу са ривалским силама, пре свега САД, Москва неће закључати. На та врата ускоро ће покуцати нови председник САД, те ће време „рокаде“ Путин – Медведев – Путин остати упамћено и као време „ресетовања“ руско-америчких односа – неуспешног, додуше, као што је био случај и са претходна два постхладноратовска покушаја приближавања Москве и Вашингтона.⁵⁰⁰

Непосредно након Руско-грузијског рата, Путинов наследник на положају председника у једном интервјуу изнео је сопствени „манифест“ нове асертивне спољне политике Русије, који се наслања на оцене и начела изнета у поменутом Путиновом минхенском говору из претходне године. Основни ставови из овог интервјуа, који ће касније бити названи

⁵⁰⁰ О „ресетовању“ руско-америчких односа детаљније смо писали у: Владимир Трапара, *Време „ресетовања“: односи Русије и Сједињених Држава у периоду од 2009. до 2012. године*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2017.

Медведевљевој доктрини, су следећи: „Русија признаје превласт основних начела међународног права“; „свет мора да буде мултиполаран“, јер свет којим доминира једна сила је „нестабилан и под претњом сукоба“; „Русија не жели конфронтацију ни са једном државом“; „заштита живота и достојанства наших држављана где год се они налазили“; „Русија, као и друге државе света, има регионе у којима одржава привилеговане интересе“.⁵⁰¹ Инсистирање на подручјима која би чинила сферу „привилегованих интереса“ – међу које очигледно спада и Закавказје – заједно са залагањем за мултиполарни свет, као и позивање на одбрану сопствених држављана као једно од оправдања ако треба и за војну акцију у овој сфери, израз су потврђивања спремности да се статус велике силе брани свим средствима. Позивање на међународно право и одрицање од жеље за конфронтацијом пак представљају опомену ривалским западним силама да престану да провоцирају Русију у њеној сфери утицаја, како она не би била принуђена да поново војно реагује, те да прихвате Русију као велику силу са којом ће градити мирољубив и равноправан однос заснован на међународном праву. Наивни идеализам Јељциновог доба замењен је реализмом који равнотежу снага види као услов мирољубиве сарадње и колективне безбедности.⁵⁰²

Иницијативу за истинско приближавање Русије с једне, и САД и њених европских савезника са друге стране, Медведев је изнео још пре избијања рата са Грузијом. Догодило се то 5. јуна 2008. у Берлину, где је нови руски председник у обраћању немачким политичким парламентарним и цивилним лидерима позвао на потписивање правно обавезујућег уговора о европској безбедности, чије би стране уговорнице биле све државе и безбедносне институције на простору од Ванкувера до Владивостока. Овим уговором било би у пракси спроведено начело „свеобухватне и недељиве безбедности“, које је прокламовала ОЕБС, уместо актуелног стања у коме постоје „зоне са различитим степеном безбедности“.⁵⁰³ Наравно да је Медведев алудирао на осећај небезбедности и неравноправности Русије, суочене са једностраним проширењем НАТО, војног савеза чији није члан. На темељу овог предлога, у јесен 2009. Русија

⁵⁰¹ Jeffrey Mankoff, *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*, op. cit., p. 39.

⁵⁰² Иначе би претила опасност да се Русија суочи са последицама какве је оставио Вилсонов идеализам након Првог светског рата.

⁵⁰³ Транскрипт Медведевљевог говора може се прочитати овде: “Speech at Meeting with German Political, Parliamentary and Civic Leaders”, *President of Russia*, June 5, 2008, Интернет, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/32024/1/2019>

ће поднети и конкретан предлог Европског безбедносног споразума, чија ће суштина бити формирање лабавог система колективне безбедности на евроатлантско-евроазијском простору.⁵⁰⁴ Иницијатива за закључење оваквог споразума глатко је одбијена од стране Запада, али нису и разговори о успостављању стварне свеобухватне и недељиве безбедности на простору ОЕБС. Под окриљем ове организације почев од јуна 2009. биће отворен тзв. Крфски процес, који ће се на нивоу дипломата бавити овим питањем.⁵⁰⁵ Но, кључни одговор на Медведевљеву иницијативу биће америчка иницијатива за „ресетовањем“ односа Русије и САД, коју ће новоизабрани амерички председник Барак Обама покренути након ступања на дужност у јануару 2009.

За Барака Обаму по много чему можемо да кажемо да је био „нови човек за ново време“.⁵⁰⁶ Био је први афроамериканец на положају председника САД, рођен из међурасног брака на етнички разноликим Хавајима, што је имало утицаја на његово израстање у човека склонијег компромисима и прихватању различитости него што је то уобичајено за америчке председнике.⁵⁰⁷ За Русију је имао извесне симпатије (назвао је ћерку по жени руског песника Пушкина, Наташи), и посетио је неколико година пре него што ће постати председник, када је у својству сенатора Илиноиса надгледао демонтирање нуклеарних ракета у Саратову и Перму, поневши утисак да је процес интеграције Истока и Запада незауостављив.⁵⁰⁸ Са друге стране, Обама је био једнако, ако не и више, привржен америчком „вођству“ (еуфемизам за хегемонију), што се могло закључити из његовог текста

⁵⁰⁴ Текст нацрта Европског безбедносног споразума: “The Draft of the European Security Treaty”, *President of Russia*, November 29, 2009, Интернет, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/615224/1/2009>

⁵⁰⁵ О Крфском процесу ОЕБС, више овде: “Restoring Trust: The Corfu process”, Organization for Security and Co-operation in Europe, 1 December 2010, Интернет, <https://www.osce.org/mc/87193>

⁵⁰⁶ Српска политиколошкиња Светлана Ђурђевић-Лукић каже да „избор Обаме за 44. председника САД умногоме превазилази пренос власти са једне на другу странку, јер представља значајну разлику у погледу порекла, личног стила, и својеврсну смену генерација“. Светлана Ђурђевић-Лукић, *Глобална политика Сједињених Америчких Држава 2001–2012*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2013, стр. 119.

⁵⁰⁷ О утицају свог одгоја Обама пише у аутобиографији Barack Obama, *Dreams from My Father: A Story of Race and Inheritance*, Three Rivers Press, New York, 2004.

⁵⁰⁸ Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., pp. 213-214.

„Обнављање америчког вођства“, објављеног још средином 2007, дакле у време док још није био ни кандидат за председника. У том тексту Обама тврди да је америчко вођство императив, оправдан потребом супротстављања савременим глобалним претњама (попут тероризма, „отпадничких“ и „неуспелих“ држава, глобалног загревања...), али и „растућим силама које би могле да упуте изазов и Америци и међународним темељима либералне демократије“.⁵⁰⁹ Ова амбивалентност у политичким идејама Обама резултираће специфичном тактичко прагматичном либерално-хегемонистичком политиком – циљ глобалног вођства у име либералних вредности остаје, али изазовно време захтева прагматизам и тактичке компромисе у његовом остваривању.⁵¹⁰

Изазова америчком вођству у тренутку Обаминог избора било је на претек: два неуспешна рата у Авганистану и Ираку, светска економска криза и, оно што нас највише занима, суочавање са асертивношћу једне од „растућих сила“ – Русије, које је кулминирало Руско-грузијским ратом и показало Америци да на постсовјетском простору нема контролу коју је мислила да има од деведесетих наовамо. Управо на овај последњи изазов Обама је решио да одговори иницијативом за „ресетовањем“ односа. Америци је у датом кризном тренутку био потребан предах од конфронтације са Русијом, а исти ни Русији не би шкодио јер га је, како смо видели, и сама била иницирала, а нешто касније ће се и сама суочити са тешким последицама светске економске кризе. Но, у речи „ресетовање“, на коме су Американци не без разлога од самог почетка Обаминог мандата врло нападно инсистирали, крије се одговор зашто ће и овај покушај приближавања Москве и Вашингтона у основи имати неспоразум двеју сила о томе како тачно замишљају ток и исход приближавања. За Вашингтон „ресетовање“ је значило оно што та реч буквално значи – поништавање постојећег стања и враћање на почетак. Требало је поништити руско-америчку конфронтацију изазвану асертивним спољнополитичким курсом Русије, и вратити се „на почетак“, у године непосредно по завршетку Хладног рата, када је тадашња руска елита следила прозападни курс и деловала „послушно“.⁵¹¹ Обамина администрација помало наивно ће поверовати да то може да оствари са Медведевим, као „захвалнијим“ за сарадњу од Путина. Са своје стране Москва

⁵⁰⁹ Видети: Barack Obama, “Renewing American Leadership”, *Foreign Affairs*, July/August 2007, pp. 2-16.

⁵¹⁰ И овде стоји паралела са Аурелијаном и његовим одрицањем од Дакије, уочи офанзива на другим фронтovima.

⁵¹¹ Владимир Трапара, *Време „ресетовања“: односи Русије и Сједињених Држава у периоду од 2009. до 2012. године*, op. cit., стр. 382.

ће уз „опрезни оптимизам“ прићи Обаминој иницијативи, али ће је временом оберучке прихватити јер ће у њој – такође наивно – још једном видети искрену жељу САД да се истински приближе са Русијом и почну да је третирају као равноправног партнера. Чувени лапсус нове државне секретарке Хилари Клинтон, која је руском колеги Сергеју Лаврову у Женеви марта 2009. поклонила „ресет“ дугме на коме је на руском уместо *перезагрузка* (што значи „ресетовање“) писало *перезгрузка* (што значи „преоптерећење“), у симболичном смислу ће навестити судбину „ресетовања“ након што овај неспоразум буде изашао на видело.⁵¹²

До тада „ресетовање“ ће постићи и неке неспорне успехе у смислу привременог попуштања затегнутости у односима двеју сила. Русија је у 2009. и 2010. уступила своју територију за транспорт најпре несмртоносне, а затим и смртоносне војне опреме САД ка Авганистану, што је било од круцијалног значаја за наставак вођења америчке операције у овој земљи, јер се територија Пакистана све више показивала непоузданом за овакав транспорт. Русија ће у јесен 2009. одступити од играња улоге иранског „адвоката“ поводом спорног нуклеарног програма ове земље, да би у јуну 2010. пристала и на поштравање санкција УН Ирану (када је чак и савезница САД, Турска, била против).⁵¹³ Заузврат су САД „заборавиле“ руску акцију против Грузије (уместо да уведу Русији санкције, како је Бушова администрација разматрала), ставиле „на лед“ даље проширење НАТО (на Украјину и Грузију, пре свега), да би Обама у септембру 2009. одустао и од Бушових планова противракетног штита у Чешкој и Пољској, у корист сопственог „фазног и прилагодљивог приступа“, који је одлагао распоређивање система способних да пресрећу стратешке пројектиле за последњу фазу (од 2020. године).⁵¹⁴ Иако Обамина модел противракетне одбране, у целини гледано, није био ништа мање претећи по Русију него Бушов, она је поздравила овај његов потез. Повезивање питања противракетне одбране са даљим нуклеарним разоружањем показаће се кључним чиниоцем који је омогућио и највећи успех „ресетовања“: потписивање (Праг, април 2010), а затим и ратификацију (новембар 2010. – фебруар 2011) Новог START-а, најновијег

⁵¹² Снимак овог бизарног инцидента може се погледати овде: <https://www.youtube.com/watch?v=Ee4PfhogtdQ> 24/1/2019

⁵¹³ О иранском нуклеарном питању, видети: Владимир Трапара, *Време „ресетовања“: односи Русије и Сједињених Држава у периоду од 2009. до 2012. године*, оп. cit., стр. 253-262.

⁵¹⁴ О Обаминам противракетним плановима, видети: *Ibid.*, стр. 207-212.

споразума о смањењу броја стратешких нуклеарних бојевих глава и њихових носача.⁵¹⁵ Изнад свега, двогодишњи период од симболичног притискања „ресет“ дугмета у Женеви марта 2009, па закључно са ступањем на снагу Новог START-а у фебруару 2011, одликовао се једним особеним духом сарадње Москве и Вашингтона и обостране отворености да се и најспорнија питања решавају дијалогом, што није виђено вероватно још од раних деведесетих.

Прво значајније спорно питање око кога сагласност није постигнута, а САД се уместо тога одлучиле за једностране потезе, започеле процес рушења „ресетовања“ као куле од карата. У оквиру таласа народних побуна против ауторитарних режима широм Блиског истока, који ће добити назив „Арапско пролеће“, у Либији је избио грађански рат када је лидер те земље, Моамер ел-Гадафи, кренуо да се војно обрачуна са наоружаним побуњеницима, чија су главна упоришта била међу традиционално анти-гадафијевски расположеним племенима на истоку земље. На крају ће Гадафи у августу 2011. изгубити рат, а затим бити ухваћен и линчован, али до тога никако не би дошло да против себе, осим побуњеника, није имао и ваздушну интервенцију неколико западних држава – у првом реду Француске, Италије и САД. Ова интервенција ослонила се на широко тумачење мере „зоне забрањених летова“ над Либијом, уведене Резолуцијом 1973 СБ УН, 17. марта 2011. Русија није блокирала усвајање ове резолуције (била је уздржана, са још неколико чланица), али ће се касније више пута отворено кајати због тога и оптуживати Запад за злоупотребу Резолуције.⁵¹⁶ Москва ће надаље бити решена да не дозволи да се „либијски сценарио“ понови у још једној блискоисточној земљи у којој је избио грађански рат и која се нашла „на нишану“ Запада – Сирији – улажући вето на сваку западну резолуцију чији је текст иоле остављао простора за тумачење које би легализовало било какво кажњавање председника те земље, Башара ел-Асада, као одговорног за сукоб.

Несугласице око приступа „Арапском пролећу“ нарушиће претходно постигнути дух руско-америчке сарадње. Последњим значајним постигнућем „ресетовања“ показаће се отклањање препрека за чланство Русије у СТО, што смо већ поменули. По свим осталим спорним питањима

⁵¹⁵ О Новом START-у и перипетијама које су пратиле његово усвајање, видети: Ibid., стр. 216-222, 228-237, 283-290.

⁵¹⁶ О либијској интервенцији, видети: Ibid, стр. 295-301.

доћи ће до застоја, а највише око противракетне одбране. Наиме, задовољство Русије Обаиним одустајањем од Бушових планова показаће се као привремено. Русија је захтевала да САД испуне једну од две ствари: распореде са Русијом заједнички систем противракетне одбране; правно се обавезу да њихова противракетна одбрана неће бити усмерена против Русије, ако је већ распоређују једнострано и декларативно негирају да је она уперена против Русије. САД су одбијале и једно и друго, па је до јесени 2011. постало јасно да су преговори око противракетне одбране запали у ћорсокак и да Русија може бити принуђена да и сама посегне за једностраним мерама, попут распоређивања пројектила средњег домета Искандер у ексклави у Калињинграду.⁵¹⁷ Последњи трзај у овој области биће Обаина најава „флексибилности“ након што буде реизабран за председника САД, коју је он у четири ока дао Медведеву при њиховом сусрету у Сеулу марта 2012. – не знајући да је микрофон укључен – али је Медведевљев одговор једном једином реченицом изнео суштину пропасти америчке иницијативе за „ресетовањем“ односа са Русијом: „Разумем, пренећу ову поруку Владимиру“.⁵¹⁸ Јер, Медведев је у том тренутку само „технички“ био председник Русије; двадесетак дана раније на ту функцију по трећи пут је изабран Владимир Путин, чија је инаугурација требало да уследи почетком маја. Тиме је дефинитивно потопљена илузија с којом је Обаина администрација две године раније ушла у цео процес – да је Медведев тај с ким је могућ „договор“ о повратку односа Москве и Вашингтона на стање са почетка деведесетих. На сцену се, дакле, на велика врата вратио г. Путин.

Својевремено је на прослави Дана победе 2005. у Москви Кондолиза Рајс имала занимљиво запажање о тадашњем министру одбране и ранијем генералу КГБ Сергеју Иванову, који је у том тренутку словио као фаворит за Путиновог наследника: „Путин му никада неће дозволити да постане председник... Он неће желети јаког наследника и ривала у Кремљу када коначно буде одступио“.⁵¹⁹ Путиновим обелодањивањем избора Медведева за онога с ким ће се „рокирати“ 2008. потврдило се

⁵¹⁷ О пропасти преговора о противракетној одбрани, видети: *Ibid.*, стр. 306-310, 315-318.

⁵¹⁸ Снимак овог инцидента може се погледати овде: <https://www.youtube.com/watch?v=xHmyKksPois> 25/1/2019

⁵¹⁹ Наведено према: Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, *op. cit.*, p. 146.

предвиђање Рајсове да то неће бити Иванов, а када Медведев у септембру 2011. на скупу „Јединствене Русије“ буде стао иза Путинове кандидатуре на предстојећим председничким изборима, потврдиће се и њено објашњење зашто не Иванов. Но, иако је оправдано претпоставити да Иванов не би Путину, од кога је и у КГБ некад имао виши чин, тако лако „вратио фотелју“ као што ће то учинити Медведев, то не значи да је и код Медведева ово ишло сасвим глатко, нити да су наде Обаине администрације да би он могао дефинитивно да пошаље Путина у политичку историју биле без икаквог покрића. Функција председника по руском уставу ипак је најзначајнија – колико год се могло тврдити да је Путин и након 2008. вукао конце „иза кулиса“, председничка функција аутоматски даје свом носиоцу одређену политичку моћ. И није до краја извесно да је Путин баш све време држао све конце у својим рукама, поготово када је реч о спољној политици. Већ смо изнели дилему – да ли би августа 2008. можда ипак дошло до покрета руске војске на Тбилиси да је у том тренутку Путин још увек био председник. У пролеће 2011. дилеме чак није ни било – двојица најмоћнијих политичара у Русији отворено ће изнети опречне ставове о, у датом тренутку, најактуелнијем међународном питању.

Иако ће Русија, како смо видели, касније оспоравати да су западне земље по Резолуцији 1973 имале право да бомбардују Либију, тешко да би се Русија уздржала од употребе вета на њу да је искључиво Путин о томе одлучивао. Он ће ову резолуцију упоредити са „средњовековним позивом на крсташки поход“, а успут ће суптилно упутити критику Медведеву због уздржавања од гласања опаском да га „узнемирава лакоћа с којом се данас доносе одлуке о употреби силе“. Медведев ће одговорити да је „недопустиво користити изразе који у суштини воде сукобу цивилизација, типа крсташки поход“, након чега из Путинове канцеларије „смирују лопту“ саопштењем да је спољна политика у надлежности председника.⁵²⁰ Потенцијални раскол не би био без идеолошког основа. Медведев је од почетка словио за нешто либералније и прозападније оријентисаног политичара од Путина. Другачије је него Путин разумео економске тешкоће у којима се Русија налазила, нарочито од избијања економске кризе, те је инсистирао на неопходности технолошке модернизације земље, за коју би пак била потребна „модернизујућа савезништва“ са

⁵²⁰ Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 12.

технолошки напредним државама Запада.⁵²¹ Другим речима, у Медведевљевој политичкој филозофији било је места за став по коме би Русија каткад требало да попусти Западу на плану одбране националних интереса (као у случају појединих једностраних уступака САД у току „ресетовања“, али и по питању Либије), да би јој овај заузврат помогао да се технолошки модернизује. Управо у ову филозофију уздали су се не само Американци, већ и либералнији кругови унутар руске владајуће елите.

Ови кругови, са средиштем у Медведевљевој администрацији, 2010/11. ће се озбиљно латити пројекта креирања нове либералне партије и Медведевљевог реизбора. На челу пројекта нашли су се Медведевљев прес-секретар Наталија Тимакова, али и шеф администрације и главни идеолог Кремља, некада одани Путинов сарадник, Владислав Сурков.⁵²² Идеју о новој партији, која би упориште нашла у новонасталој средњој класи и подржала Медведевљеве либералне реформе, делиће и ветерани Јељциновог периода, Анатолиј Чубајс и Александар Волошин, али и члан некадашње „Породице“, Јељцинова ћерка Татјана Јумашева.⁵²³ Но, Путин, који је Медведевљево пропуштање да стави вето на либијску резолуцију видео као неопростиву слабост, а приближавање Западу нешто што је и Гадафија коштало главе, неће седети скрштених руку. Док се Сурков бавио креирањем нове либералне партије „Десно дело“ за рачун Медведева, Вјачеслав Володин (који се већ једанпут као члан Примаковљевог тима нашао на супротној страни од Суркова, који је тада подржавао Путина) за Путина је осмислио Народни фронт, алијансу различитих „пропутинских“ друштвених организација. Сумњиве су и околности под којима са Сурковљева партија поцепала тек што је направљена, након што јој се прикључио бизнисмен Михаил Прохоров.⁵²⁴ „Рокада“ је у шаху дозвољена само једном. Како је Путин успео да наговори Медведева да напусти своје и планове људи око њега, те да се њих двојица још једном „рокирају“, непознато је. Углавном, 24. септембра на скупу „Јединствене Русије“ Медведев је објавио своју подршку Путину, што пре него што ће он изговорити те речи нико од

⁵²¹ Jeffrey Mankoff, *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*, op. cit., pp. 2, 6, 24, 80-87.

⁵²² Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 10.

⁵²³ Ibid., Глава 12.

⁵²⁴ Ibid., Глава 12.

присутних није поуздано знао.⁵²⁵ Кремаљски либерали остаће у неверици, али је либерална опозиција већ имала новог хероја.

Алексеј Наваљни је у 2011. постао најпопуларнији опозициони политичар још од Јељциновог периода. „Лансирала“ га је једна ТВ дебата у којој је неочекивано изашао као победник над једним мање познатим званичником „Јединствене Русије“. Том приликом назвао је „Јединствену Русију“ партијом „покварењака и лопова“, што ће постати једна од две главне девизе његових присталица (друга је била „Путине, лопове“). Уочи парламентарних избора, заказаних за децембар, позвао је бираче да гласају за било кога осим за „Јединствену Русију“, што ће донети солидан резултат „Праведној Русији“ Сергеја Миронова (такође Сурковљевом пројекту). Сама „Јединствена Русија“ освојила је на овим изборима свега 49% гласова, што је њен најслабији резултат од оснивања, а и то уз обилне изборне неправилности, укључујући и избацивања посматрача са бирачких места (које је „Праведна Русија“ масовно мобилисала међу присталицама Наваљног).⁵²⁶ Изборне малверзације подстаћи ће талас народних протеста у Москви, чија ће бројност до 24. децембра достићи 100 хиљада људи. Протесте су подржали поједини људи из Медведевљеве администрације, незадовољни његовом одлуком да се не кандидује за председника, али и неки од његових противника из редова естаблишмента, међу њима и министар финансија Алексеј Кудрин, који је поднео оставку на функцију када је чуо да ће му Медведев бити премијер. Подржао их је и Прохоров, који ће се кандидовати и за председника. Сам Медведев је 22. децембра рекао да треба саслушати демонстранте и изменити изборни закон – вратити директан избор гувернера, упростити регистрацију партија и променити начин избора посланика, да би Сурков истог дана у једном интервјуу похвалио демонстранте као мањински, али најпродуктивнији део друштва.⁵²⁷ Двадесетседмог децембра Сурков бива отпуштен из председничке администрације и постаје потпредседник владе за иновације, да би нова „сива еминенција“ Кремља постао Вјачеслав Володин.

⁵²⁵ Маштовити Зигар конструише да је Путин крајем августа позвао Медведева на пецање у астраханску област, те да му је у четири ока саопштио да је ситуација у свету сложена и да је могуће изгубити државу, па би било добро да му преда место председника и повуче се на премијерско, са кога евентуално некад опет може да се врати у Кремљ. *Ibid.*, Глава 12.

⁵²⁶ *Ibid.*, Глава 13.

⁵²⁷ *Ibid.*, Глава 13.

Протести на Болотнаји јесу били највећи до тада у Путиновој Русији, али не и довољни да поремете Путинове планове и озбиљније уздрмају политичку стабилност у земљи. Није помогла ни америчка подршка, изражена пре свега кроз понашање новог амбасадора САД у Москви, Мајкла Мекфола, који се редовно сретао са опозиционим лидерима. Испоставило се да је Путин међу народом много популарнији од своје партије. На председничким изборима у марту, на којима за разлику од парламентарних нису забележене веће неправилности, убедљиво је победио (64% гласова у првом кругу) и са сузама које су му се помаљале из очију обратио на митингу својих присталица, између осталог рекавши да су избори били тест независности Русије, те да сценарио да се растури руска држава и узурпира власт није прошао.⁵²⁸ Након Путинове инаугурације у мају, долази до чврстог затезања дизгина власти од стране новог/старог председника, како се скорашњи изазови власти не би поновили. Између осталог, спроведена је и „демедведизација“, која је подразумевала укидање у Думи низа либералних закона донетих за време Медведева. Када је на ред дошло истраживање злоупотреба у Сколкову – руској „Силиконској долини“ и симболу Медведевљевог неуспеха да технолошки модернизује земљу – Сурков је то критиковао и био смењен из владе. Како смо већ видели, смењен је и министар одбране, Анатолиј Сердјуков, коме су старији генерали, незадовољни његовим исувише радикалним војним реформама наместили секс аферу. Медведев је мирно посматрао чистку својих људи из власти, не заузевши се ни за кога од њих.⁵²⁹

Вративши се на председнички положај, Путин ће обновити асертивни спољнополитички курс земље, привремено зауздан за време „ресетовања“. До јесени 2012. постаће јасно да од „ресетовања 2“ нема ништа, независно од тога да ли на председничким изборима у САД буде победио републиканац Мит Ромни, према коме је Русија словила за америчког „геополитичког непријатеља број један“, или Обама, чији је израз лица на првом састанку са Путином у Лос Кабосу, у јуну месецу, говорио о томе да са новим председником неће имати ни изблиза топао лични однос као са Медведевим.⁵³⁰ Размена узајамно „непријатељских“

⁵²⁸ Ibid., Глава 13.

⁵²⁹ Ibid., Глава 13.

⁵³⁰ Видети: Владимир Трапара, *Време „ресетовања“: односи Русије и Сједињених Држава у периоду од 2009. до 2012. године*, op. cit., стр. 335-338. Питањем зашто није било реално очекивати „ресетовање 2“, бавили смо се и у: Владимир Трапара, „Односи Сједињених Држава и Русије у Обабином другом мандату“, *Међународна политика*, год. 64, бр. 1151, јули-септембар 2013, стр. 51-66.

потеза Русије и САД којима се одликовала друга половина 2012. то је и потврдила, а кулминирала је „ратом законима“ у периоду непосредно након Обамина изборне победе. На „Акт Магницког“, којим је амерички конгрес (претходно укинувши фамозни антисовјетски Џексон-Веник амандман из 1974) увео рестрикције на путовања и имовину руских званичника умешаних у наводно убиство у затвору критичара Кремља, адвоката Сергеја Магницког, руска Дума је узвратила „Законом Диме Јаковљева“, названом по дечаку који је умро од последица занемаривања од стране својих америчких усвојилаца, којим је забрањено усвајање руске деце у САД.⁵³¹ Но, до најозбиљније кризе у руско-америчким односима до тада довшће „афера Сноуден“, која ће се одиграти у јуну 2013. Службеник америчке Агенције за националну безбедност, Едвард Сноуден, побећи ће из САД и обелоданити тајни програм масовног надзора грађана преко интернета. У избегавању америчких гонилаца 23. јуна (случајно?) ће се обрести у транзитној зони аеродрома Шереметјево у Москви.⁵³² Након вишенедељне драме хоће ли отуда успети да продужи ка некој од јужноамеричких држава која би му могла дати азил, уточиште је 1. августа решила да му пружи Русија. Своју љутњу због овог потеза Обама ће изразити одбијањем да се састане са Путином у Москви, након што буде узео учешће на самиту Г20 у Санкт Петербургу. Двојица председника ипак ће разговарати на маргинама тог самита, и по свој прилици договорити решење кризе око сиријског хемијског оружја, о чему ће још бити речи.⁵³³

Након што су разрешавањем сиријске хемијске кризе на дужи рок спречили америчку интервенцију у Сирији и утицали на ток тамошњег грађанског рата, изгледало је да Путину и Русији ништа не може да стане на пут. Путин се у септембру 2013, у јеку америчких претњи Сирији, одважио да објави ауторски чланак у *Њујорк Тајмсу*, у коме ће буквално одржати лекцију међународних односа америчкој публици, и

⁵³¹ О „рату законима“, видети: Ibid., стр. 338-339.

⁵³² Да ништа не мора да буде случајно, показатељ би могла да буде изјава Путиновог прес-секретара, Дмитрија Пјескова, дата 11. јуна – дакле целих 12 дана пре доласка Сноудена на Шереметјево – да би Русија могла да размотри захтев америчког „звиждача“ за азилом, уколико га буде добила. “Russia ready to consider asylum for NSA whistleblower Snowden”, *RT*, June 11, 2013, Интернет, <https://www.rt.com/news/russia-consider-asylum-snowden-517/10/10/2019>

⁵³³ О „афери Сноуден“ и разрешењу сиријске хемијске кризе, видети: Владимир Трапара, *Време „ресетовања“: односи Русије и Сједињених Држава у периоду од 2009. до 2012. године*, op. cit., стр. 341-343, 346-348.

испровоцирати дежурног русофоба Џона Мекејна да му узврати далеко слабијим аргументима у сопственом чланку на руском интернет порталу *Pravda.ru*.⁵³⁴ А и зашто се не би одважио? Успешно се вратио на председнички положај, превазишао кризу политичке стабилности у виду претње расцепом у владајућим структурама, а затим и таласа опозиционих протеста, срушио америчке снове о „ресетовању“ као мамцу за одустајање Русије од националних интереса, и навео Вашингтон да по први пут у постхладноратовској историји устукне након експлицитне претње да ће напасти једну земљу. Задобио је чврсту подршку Руске православне цркве на челу са патријархом Кирилом (овај савез ће у пуној мери доћи до изражаја у разрешењу „Пуси рајот“ афере).⁵³⁵ Могао је себи да приушти да дозволи, како каже Зигар, „прве апсолутно поштене и компетитивне изборе у историји путинске Русије“ – за градоначелника Москве – на којима је Наваљни освојио 27% гласова, али га је Путинов кандидат Сергеј Собјањин ипак глатко победио са 51%.⁵³⁶ И економија је Путину ишла на руку – Русија можда није успела да се технолошки модернизује, али се опоравила од светске економске кризе и из године у годину остваривала мали, али стабилан раст, достигавши 2013. врхунац од 2,3 билиона америчких долара.⁵³⁷ Енергетски пројекти одвијали су се по плану. И баш тада, Русија ће се на својој најосетљивијој граници – западној – суочити са новим огромним изазовом, који ће је принудити да по трећи пут за деценију и по посегне за оружјем.

⁵³⁴ “A Plea for Caution From Russia”, by Vladimir V. Putin, *The New York Times*, September 11, 2013, Интернет, <http://www.nytimes.com/2013/09/12/opinion/putin-plea-forcaution-from-russia-on-syria.html?ref=global-home&r=0> 29/1/2019; “Senator John McCain: Russians deserve better than Putin”, *Pravda.ru*, 19.09.2013, Интернет, http://www.pravdareport.com/opinion/19-09-2013/125705-McCain_for_pravda_ru-0 29/1/2019

⁵³⁵ Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 14.

⁵³⁶ Ibid., Глава 15.

⁵³⁷ Интернет, <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=RU> 29/1/2019

УКРАЈИНА (2014–2015)

ГРАНИЧНА ЗЕМЉА

У Чеченији се Русија, у циљу одбране територијалног интегритета и заустављања даљег распада, суочила са старим ратоборним народом, етнички и верски различитим од Руса, који је своју борбу доживео као ослобађање од руске колонијалне доминације. У Грузији је, да би сачувала закавказку сферу утицаја, имала посла са историјски блиском православном, али ипак одвојеном нацијом, вођеном идејом националне величине и нетрпељивошћу према етничким мањинама. У трећем рату који обрађујемо у овој књизи, Русија ће за противника имати део сопственог историјског етноса – заправо, историјску колевку руске нације, вере и државности. И то на геополитички највиталнијем подручју за њу, где се миленијумима сукобљавала са различитим западним силама, и без чије барем делимичне контроле би њена идеја *великосилства* остала само на нивоу фантазије. Швајцарски публициста Ги Метан је у својој капиталној књизи о западној русофобији, између осталог, рекао и да би историја Европе до данашњих дана изгледала потпуно другачије да је кијевски кнез Владимир 988. у Херсонесу (предграђе данашњег Севастопоља) на Криму примио западно, уместо источног хришћанства, јер нико не би доводио у питање припадност Русије Европи.⁵³⁸ Нема бољег начина да се у једној реченици сажме суштина сукоба око Украјине, тако да у себи обједини његову географску локацију, идентитетску поделу становништва укљученог у њега, и геополитичко супротстављање Русије и Запада које се прелама преко ове територије. Двојаку природу украјинског сукоба изразио је и политиколог Ричард Саква, на начин који је тешко превести на српски језик, тако што је за украјинску кризу употребио два назива: *Ukrainian crisis*, за унутрашњи идентитетски сукоб међу Украјинцима, и *Ukraine crisis*, за шири сукоб Запада и Русије, изазван њиховим противречним погледима на уређење Европе.⁵³⁹

⁵³⁸ Ги Метан, *Русија – Запад: хиљаду година рата – русофобија од Карла Великог до украјинске кризе*, op. cit., стр. 106.

⁵³⁹ Видети: Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, I. B. Taurus, 2014 (electronic issue)

Срж проблема који имају Украјина и Украјинци, садржи се у њиховом називу. И на српском језику је јасно да реч Украјина долази из оног што је „на крају“, односно на граници. Украјина је гранична земља, „на крају“ Русије – али није од почетка било тако. Рекли смо да је она историјска колевка Русије. Средњовековна кијевска Русија је заправо колевка и данашње Русије и Украјине и Белорусије, односно три матична народа ових држава, који су некада били један,⁵⁴⁰ а које спаја и религија – православно хришћанство, које је Владимир примио на Криму. Освајање Кијева од стране монголског освајача Бату Кана 40-их година 13. века, из корена је променило ситуацију. Наредних неколико векова највећи део постсовјетске територије Украјине налазиће се под влашћу странаца, или на самом рубу руских земаља, међу којима се (након Новгорода, који је био доминантан у тренутку доласка Монгола) временом издвојила Московска кнежевина, која ће постати нови центар руске државности и формирања империје.⁵⁴¹ У току тих неколико векова, Украјинци су развили посебан регионални идентитет, али не и јединствен – степен различитости од Руса и инсистирања на раздвајању од њиховог етноса и државе варираће пре свега у зависности од дужине боравка под туђинском влашћу, те историјског тренутка и начина на који су присаједињени Русији.

Галиција, на пример, територија на крајњем западу данашње Украјине (обухвата савремене области Лавова, Тернопоља и Ивано-Франковска), налазила се под влашћу Москве једино у периоду 1939–1991 (са паузом 1941–1944). У највећем делу своје историје, након распада Кијевске Русије, она је била део Пољске (у њеним различитим инкарнацијама, укључујући и међуратну Пољску Републику) и једно време Хабзбуршког царства (које је обухватало и суседне области Закарпатја и Северне Буковине, које ће између два светска рата бити у Чехословачкој, односно Румунији). Област Волиња, такође на крајњем западу Украјине, такође је била предоминантно под влашћу Пољске, мада ју је и царска Русија поседовала нешто више од једног века. Отуда не чуди да се у поменутиим западним украјинским областима становништво највише „одродило“ од Руса, под претежним утицајем Пољске, Беча и католичке цркве. Осим у језичком

⁵⁴⁰ Иако ће неки од украјинских националиста данас покушавати да докажу да воде порекло од Трипилијанаца, цивилизације из периода 5000–3000 пре н. е. Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, Yale University Press, New Haven and London, 2014, p. 47.

⁵⁴¹ Драган Петровић, *Русија и Европа*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2010, стр. 134.

смислу, један део овог становништва разићи ће се са Русима и у верском погледу, прихвативши Унију из Бреста, коју је 1596. прогласио пољски краљ Сигисмунд Трећи.⁵⁴² У модерно и савремено доба, западна Украјина биће средиште онога што Саква назива монистичком визијом украјинске нације – интегралне целине која поседује идентитет потпуно одвојен од руског, штавише непомирљиво супротстављен њему. Украјинска држава према овој визији треба да буде унитарна, једнојезична и политички и културно сасвим одвојена од Русије.⁵⁴³

Ипак, историјско средиште украјинске државности, без кога поменута монистичка визија не би могла да се „прими“ на највећем делу територије савремене Украјине, представља малено подручје у средњем току реке Дњепра (данашња област Кировограда), око кога су се од 13. века надаље спорили Московска кнежевина, Татарски канат и Пољско-литванска краљевина.⁵⁴⁴ Ово подручје присаједињено је Русији Перејаславским уговором из 1654, након чега је следило додавање руској држави средишњих области данашње Украјине, које се простиру између овог подручја с једне, и Галиције, с друге стране. Идентитетску поделу у Украјини најлакше ћемо објаснити ако кажемо да је становништво које је у међувремену населило ова подручја – што ће рећи све што је северозападно од историјског језгра Украјине – временом углавном постало привржено монистичкој, антируској интерпретацији украјинског идентитета, док је народ који се сместио на територији која се од овог језгра налази југоисточно, развио плуралистичку идентитетску визију. Ова визија подразумева да бити Украјинац не искључује осећање блискости са Русима и Русијом, коришћење руског језика у свакодневном општењу, лојалност Московској патријаршији и одбијање да се у геополитичком погледу буде оријентисан против Русије, а у корист неких спољних сила – штавише, могућа је коегзистенција у истој држави ове

⁵⁴² Ханес Хофбауер, *Слика непријатеља – Русија: историја једне демонизације*, op. cit., стр. 226. Овај религијски расцеп послужиће као основ Семјуелу Хантингтону да у свом чувеном *Сукобу цивилизација* сврста Украјину међу цивилизацијски „поцепане“ државе. Семјуел П. Хантингтон, *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, ЦИД, Подгорица, Романов, Бања Лука, 2000, стр. 184-187.

⁵⁴³ Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., pp. 29, 37.

⁵⁴⁴ Nicolai N. Petro, “Understanding the Other Ukraine: Identity and Allegiance in Russophone Ukraine”, in: *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, Agnieszka Pikulicka-Wilczewska and Richard Sakwa (eds.), E-International Relations, Bristol, 2015, p. 20.

верзије идентитета и оне која наглашава посебност у односу на Русију, уз узајамно уважавање обеју.⁵⁴⁵ Подручја за која је карактеристична доминације плуралистичке визије *украјинства* (данашње области Харкова, Доњецка, Луганска, Запорожја, Дњепропетровска, Николајева и Одесе) носила су у модерној историји различите називе, од Слободске Украјине (са средиштем у Харкову),⁵⁴⁶ преко Новорусије (јужне области данашње Украјине),⁵⁴⁷ Донбаса (Доњецк и Луганск), до назива Малорусија као јединственог за највећи део Украјине, те Малоруса као синонима за Украјинце – приврженике плуралистичке визије.⁵⁴⁸

Морална идеја монистички схваћеног *украјинства*, која ће северозападне Украјинце у савремено доба гурнути у сукоб с Русијом, али и сопственим југоисточним сународницима, дакле, има дубоке историјске корене. Главна тема у украјинској историографији је козачка слобода. Украјинска историја, за разлику од руске, није усредсређена око *државништва* (поготово не *великосилства*), јер су њоме углавном владали други, а украјински козаци су били бегунци од државе – за разлику од руских (и источноукрајинских), који су држави служили.⁵⁴⁹ Временом ће западноукрајински националисти подићи своје супротстављање Русији на цивилизацијски ниво, уз аргумент да је Украјина „више Европа од Русије“, настојећи да око тог става уједине верски, језички и етнички разнолико становништво.⁵⁵⁰ У том погледу, ни Руси нису остали дужни Украјинцима, традиционално их посматрајући као „млађу браћу“, „руралне“ културе и језика, „бледу сенку руске цивилизације“.⁵⁵¹ У чињеници да Руси никада нису видели Украјинце као посебан народ, већ као део свог етноса, те нису могли да доживе сопствено заузимање Украјине као окупацију, треба тражити узроке односа

⁵⁴⁵ Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., pp. 48-49.

⁵⁴⁶ Њу су формирали козаци који су се населили источно од Дњепра. Nicolai N. Petro, "Understanding the Other Ukraine: Identity and Allegiance in Russophone Ukraine", op. cit., p. 22.

⁵⁴⁷ Ове области Русија је повратила ратовима против Османлијског царства у 18. веку. Ibid., p. 23.

⁵⁴⁸ Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., pp. 29-30.

⁵⁴⁹ Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., p. 39.

⁵⁵⁰ Ibid., p. 40.

⁵⁵¹ Peter Rutland, "An Unnecessary War: Geopolitical Roots of the Ukraine Crisis", in: *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, Agnieszka Pikulicka-Wilczewska and Richard Sakwa (eds.), E-International Relations, Bristol, 2015, p. 131.

украјинских националиста према Русима као „најомраженијим“ од свих окупатора.⁵⁵² Доживевши Перејаславски уговор као окупацију, пре него као уједињење, украјински националисти временом ће развити страх да сваки уговор са Русима у себи садржи потенцијалну замку.⁵⁵³

Подела међу монистичком и плуралистичком визијом украјинског идентитета, односно на западноукрајинске националисте и русофоно становништво украјинског југоистока, искристалисаће се у 19. веку. Представник прве групе био је песник Тарас Шевченко, који је писао на украјинском језику, а друге Николај Гогољ, који је писао на руском и у својим делима инсистирао да су Украјинци и Руси једно.⁵⁵⁴ У другој половини 19. века украјински национализам добиће и своју екстремну, расистичку верзију, под утицајем пољског историчара Францишека Духинског, који је о Украјинцима говорио као о аутентичним Европљанима и хришћанима, генетски и цивилизацијски супериорнијим у односу на азијатске и номадске Русе – Московите, који имају деспотски менталитет.⁵⁵⁵ Ипак, украјински национални покрет овог времена оклеваће да се заложи за независну националну државу; за ово ће се први изјаснити марксиста Јулијан Бачински у књизи *Украјинска иредента* из 1895.⁵⁵⁶ Украјинци ће своју краткотрајну независност (као и народи које смо обрађивали у претходним поглављима) стећи у периоду након Октобарске револуције, да би њихова територија након 1920. остала подељена између Совјетског Савеза (тачније Украјинске ССР), Пољске, Чехословачке и Румуније. У међуратном периоду украјински национални покрет са средиштем у Галицији добија изразито десни карактер.

⁵⁵² Mikhail A. Molchanov, "Russia as Ukraine's 'Other': Identity and Geopolitics", in: *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, Agnieszka Pikulicka-Wilczewska and Richard Sakwa (eds.), E-International Relations, Bristol, 2015, p. 209.

⁵⁵³ Ово ће доћи до изражаја и у Кравчуковом одбијању Горбачовљевог предлога о реформисаном Совјетском Савезу, али и при Јануковичевом склапању финансијског споразума с Русијом у раној фази украјинске кризе 2013. Ibid., pp. 208-209.

⁵⁵⁴ Ibid., p. 210; Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., pp. 29-30; Denys Kiryukhin, "Roots and Features of Modern Ukrainian National Identity and Nationalism", in: *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, Agnieszka Pikulicka-Wilczewska and Richard Sakwa (eds.), E-International Relations, Bristol, 2015, p. 60.

⁵⁵⁵ Mikhail A. Molchanov, "Russia as Ukraine's 'Other': Identity and Geopolitics", op. cit., p. 211.

⁵⁵⁶ Denys Kiryukhin, "Roots and Features of Modern Ukrainian National Identity and Nationalism", op. cit., pp. 60-61.

Организација украјинских националиста (формирана у Бечу 1929) била је инспирисана идејама Дмитра Донцова, и залагала се за то да Галиција постане Пијемонт независне и антируски (и антисовјетски) оријентисане Украјине, али и за етничко чишћење не само Руса, већ и других неукрајинаца (Пољака и Јевреја).⁵⁵⁷ Свакако најпознатији припадник ове организације био је Степан Бандера. Он је био екстремни националиста кога су Немци 1941. ослободили из пољског затвора, да би га и сами ухапсили након што се заложио за независну Украјину, која се није уклапала у освајачке планове нацистичке Немачке у Источној Европи. Касније, 1944. године, пустиће га да би се борио против Совјета. Његова Украјинска устаничка армија (војно крило ОУН) починила је велике злочине над Русима, Пољацима и Јеврејима. Ова оружана групација водиће герилски рат против совјетских власти (уз подршку пре свега Велике Британије) и неколико година након рата, док је самог Бандеру убио агент КГБ у Минхену 1959.⁵⁵⁸

Совјетски период оставиће у Украјини јак печат, и то на вишеструк начин. С једне стране, као битна епизода у украјинској националној свести остаће упамћен Холодомор – смрт од глади преко два милиона Украјинаца 1932–1933. за време насилне колективизације земљишта и индустријализације спровођене од стране совјетских власти, када су пољопривредни производи чак и у време суше отимани од становништва ради извоза, да би се од остварених прихода купиле машине. Док украјински националисти виде ово као совјетски (односно руски) геноцид над украјинским народом, русофоно становништво Украјине и Русија стоје на становишту да се радило о општесовјетској трагедији, у којој је страдало и много Руса, широм пољопривредних крајева земље.⁵⁵⁹ Присаједињење Совјетском савезу Галиције и суседних области, схваћено од њиховог становништва као окупација, даће, како смо видели, додатни стимуланс антисовјетским и антируским осећањима код украјинских националиста. Са друге стране, ако они за јачање посебног украјинског идентитета и у другим крајевима данашње Украјине треба да захвале некоме, то су пре свега совјетске власти, које су у току двадесетих година прошлог века подстицале „украјинизацију“ у смислу охрабривања

⁵⁵⁷ Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., pp. 40-41; Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., pp. 37-39.

⁵⁵⁸ Ibid., pp. 39-41; Ханес Хофбауер, *Слика непријатеља – Русија: историја једне демонизације*, op. cit., стр. 230-231.

⁵⁵⁹ Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., pp. 42-43.

коришћења украјинског језика на тлу Украјинске ССР – којој су претходно присајединили области данашње источне Украјине.⁵⁶⁰ Била то окупација или не, савремени украјински националисти имају да захвале Стаљину за данашње границе своје државе и то што се њихов Пијемонт Галиција налази у њиховим оквирима. Напокон, неколико совјетских лидера након Стаљина били су у потпуности или делимично Украјинци, и/или били ожењени Украјинкама (Хрушчов, Брежњев, Черњенко, Горбачов), а Украјинска ССР је, иако није била независна држава, била чланица Уједињених нација од њиховог оснивања.

Совјетски период утицао је на продубљивање идентитетске поделе међу Украјинцима и утицајем који је остварио на русофоно становништво југоистока Украјине. Оно је и раније заступало плуралистичку визију Украјине, одбацивало етнички национализам Галиције, и видело украјински идентитет као нераскидиво повезан са руским, пре свега путем коришћења руског језика и привржености православљу као заједничкој вери.⁵⁶¹ Проруска оријентација овог становништва биће ојачана додавањем совјетског менталитета, који је додатно охрабривао његове везе са Русијом, мешане бракове и слично.⁵⁶² У овоме се нарочито истицао Донбас, област у коју масовно досељавање етничких Руса започиње још у 18. веку са откривањем тамошњих налазишта угља, а посебно након оснивања града Доњеца од стране великог индустријалца Џона Хјуза.⁵⁶³ Украјински националисти су и пре оружане побуне 2014. сматрали Донбас најсовјетскијим и најмање украјинским регионом.⁵⁶⁴ Но, совјетски период обухватиће и присаједињење Украјини, области која у проруској оријентацији надмашује читав њен југоисток и која никада раније није била у саставу Украјине, нити имала већински украјинско становништво, што ће додатно закомпликовати идентитетску структуру земље и поставити коначни темељ сукоба којим се бавимо.

⁵⁶⁰ Ibid., p. 35; Denys Kiryukhin, "Roots and Features of Modern Ukrainian National Identity and Nationalism", op. cit., p. 61.

⁵⁶¹ Nicolai N. Petro, "Understanding the Other Ukraine: Identity and Allegiance in Russophone Ukraine", op. cit., pp. 27-28.

⁵⁶² Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., p. 34.

⁵⁶³ Ibid., pp. 33-34; Nicolai N. Petro, "Understanding the Other Ukraine: Identity and Allegiance in Russophone Ukraine", op. cit., p. 26.

⁵⁶⁴ Ibid., p. 27.

Крим с правом издвајамо као посебну причу. Пре 1954, када је на тристагодишњицу Перјаславског уговора из Руске пребачен у Украјинску ССР – најчешће, и вероватно тачно, објашњење за ово је да би се лакше управљало водоснабдевањем полуострва⁵⁶⁵ – он се никада није налазио у Украјини, нити су га Украјинци насељавали у значајнијем проценту. Преко 400 година он је припадао Кримским Татарима, односно њиховом канату – наследнику Монголске Златне Хорде, који се налазио у полувазалном положају у односу на Османлијско царство – дуже него што је био руски, совјетски и украјински заједно.⁵⁶⁶ Русија окупира Крим у време Катарине Велике 1783. и формално га припаја наредне године, чиме постаје црноморска сила у пуном смислу. Од тог тренутка до данас ово полуострво, које је због поменутог пријема хришћанства већ имало симболички значај за Русе, постаје дом руске Црноморске флоте и поприште значајних историјских збивања усађених у руско колективно памћење – битака у Кримском рату (1853–1856, када се Русија по први од три пута у савременој историји нашла сама у сукобу са уједињеним Западом), повлачења последњег великог „белог“ генерала Врангела у грађанском рату након Октобарске револуције, као и пожртвоване одбране Севастопоља од нациста у Другом светском рату, за шта је овај град проглашен једним од „града хероја“. Све ово је учинило да, као што један аутор каже, као „место хришћанских корена и идентитета Русије, земља руске војничке славе и трагедија, стециште културне обнове – Крим има посебно место у руском срцу и енигматичној души“.⁵⁶⁷

Ипак, требало је времена да Крим и по становништву постане већински руски. У тренутку припајања Кримски Татари чинили су чак 83% од укупног броја становника, док је православно становништво обухватало пре свега Грке и Јермене, не Русе.⁵⁶⁸ Видевши у Кримским Татарима нелојалне субјекте, Руси су их више пута у току 19. века расељавали у Сибир и Средњу Азију и протеривали у Турску, пре свега у време Наполеонових ратова и Кримског рата, да би у другој половини

⁵⁶⁵ Sergey Salushev, "Annexation of Crimea: Causes, Analysis and Global Implications", *Global Societies Journal*, Vol. 2, 2014, p. 39; Peter Rutland, "An Unnecessary War: Geopolitical Roots of the Ukraine Crisis", op. cit., p. 131; Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., p. 137.

⁵⁶⁶ Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., p. 100.

⁵⁶⁷ Sergey Salushev, "Annexation of Crimea: Causes, Analysis and Global Implications", op. cit., p. 38.

⁵⁶⁸ Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., p. 101.

века русификација полуострва и његово претварање у „руски Атос“ постали посебно агресивни.⁵⁶⁹ Године 1897. Кримски Татари још увек су имали предност у односу на Русе у размери 35,6:33,1.⁵⁷⁰ Након Октобарске револуције за њих почиње кратки „медени месец“, јер су добили Крим као аутономну совјетску републику, у којој је једно време у склопу политике јачања националних идентитета неруских етничких група спровођена „татаризација“.⁵⁷¹ Њу ће зауставити Стаљин, и за време његове власти одиграће се и највећа трагедија у историји кримскотатарског становништва. Маја 1944, услед оптужбе за колаборацију са немачким окупатором – која је, као и у случају Чечена, била само делимично тачна јер се велики број Кримских Татара борио и у редовима Црвене Армије и партизанима – целокупно кримскотатарско становништво (њих преко 200 хиљада) депортовано је у Сибир и Средњу Азију, а добар део њих је и умро на путу или у прво време након депортације. Овај (још један „катонски“) догађај, на татарском познат као *Сургушлик*, оставио је још већу трауму у колективној свести овог народа, него што је то случај са Чеченима и осталима који су расељавани, јер једино Кримским Татарима није било дозвољено да се врате у постојбину, све до пред сам распад Совјетског Савеза.⁵⁷²

Тиме што је пре 1954. био ван Украјине, Крим је избегао „украјинизацију“ карактеристичну за међуратни период. Процент Украјинаца се након присаједињења јесте повећао, али су они готово у потпуности били рускојезични и чинили су са Русима јединствену целину. Углавном, у тренутку независности Украјине 1991. на Криму је било 58% Руса, 24% претежно русофоних Украјинаца и 13% Татара.⁵⁷³ Отуда не чуди што је најмања подршка независности Украјине на референдуму била управо на Криму – свега 54% (на нивоу целе Украјине проценат је био 92%).⁵⁷⁴ Питање Крима биће, уз нуклеарно оружје, главна тачка спорења између Русије и Украјине у првим годинама након распада заједничке

⁵⁶⁹ Ibid., pp. 101-102; Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., p. 35.

⁵⁷⁰ Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., p. 102.

⁵⁷¹ Ivan Katchanovski, "Crimea: People and Territory Before and After Annexation", in: *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, Agnieszka Pikulicka-Wilczewska and Richard Sakwa (eds.), E-International Relations, Bristol, 2015, p. 81.

⁵⁷² Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., pp. 103-104.

⁵⁷³ Ibid., p. 104.

⁵⁷⁴ Ibid., pp. 104-105.

државе. У периоду 1992–1995, док је Крим функционисао као аутономна република у оквиру Украјине, било је неколико криза у којима је претио независношћу, а које су разрешене мирним путем, уставним компромисима и диловима између Кијева и локалних моћника.⁵⁷⁵ Доминантна партија на Криму у то време био је Руски блок, који се 1995. цепа а затим маргинализује. Исте године председник Украјине Леонид Кучма одлучује да суспендује кримски устав и председништво, чиме је полуострву умањио аутономију.⁵⁷⁶ Јељцинова Русија није прстом мрднула да ово спречи, нити да подржи сепаратистичке тежње на Криму (иако је имала право макар да тражи Севастопољ, који је у совјетско доба био директно статусно везан за Совјетски Савез, не за Украјину), те су оне привремено утихнуле.⁵⁷⁷ Она је већ увелико била у дипломатском процесу за који је веровала да ће јој на неодређено обезбедити утицај у Украјини.

Процес о коме је реч произишао је из питања судбине совјетског нуклеарног оружја које се у тренутку распада државе нашло на тлу Украјине. Као држави којој је признат континуитет са Совјетским Савезом, ово оружје (као и оно из Белорусије и Казахстана) требало је да буде враћено Русији, око чега је постојала и међународна сагласност. Украјински националисти једно време су се носили мишљу да би Украјина требало да задржи нуклеарно наоружање ради одвраћања Русије од потенцијалне агресије, али су та размишљања у зачетку била узалудна, јер Украјинци нису поседовали кодове за лансирање ракета.⁵⁷⁸ Ипак, Кијев је успео да искористи нуклеарно наоружање као адут у преговорима са Москвом око онога до чега му је више било стало – обезбеђења територијалног интегритета земље. Леонид Кравчук, први украјински председник након независности, водио је дуге преговоре са Јељцином уз међународно посредовање, чији је коначан резултат био Будимпештански меморандум из децембра 1994, политички договор потписан од стране Украјине, Русије, Велике Британије и Сједињених Држава, који је гарантовао „независност, суверенитет и постојеће границе Украјине“, те предвиђао уздржавање од претње или употребе силе против „територијалног интегритета или политичке независности Украјине“, док

⁵⁷⁵ Ibid., p. 105.

⁵⁷⁶ Ivan Katchanovski, "Crimea: People and Territory Before and After Annexation", op. cit., pp. 82-83.

⁵⁷⁷ Peter Rutland, "An Unnecessary War: Geopolitical Roots of the Ukraine Crisis", op. cit., p. 131.

⁵⁷⁸ Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., pp. 98-99.

се Кијев заузврат обавезао да преда нуклеарно оружје Москви.⁵⁷⁹ Кравчуков наследник Кучма је отишао корак даље у споразумевању са Москвом, и у мају 1997. потписао с њом Споразум о пријатељству, који је између две земље прописао узајамно поштовање суверене једнакости, територијалног интегритета, неповредивости граница и неупотребе силе, али је и – што је још важније – Русији њиме дато 81% Црноморске флоте, као и право да је држи у Севастопољу следећих 20 година (до 2017), уз могућност продужења.⁵⁸⁰ У том тренутку је изгледало да Русија има механизма да своју историјску колевку чврсто веже уз себе, те да са Украјином неће бити проблема каквих је већ тада било са Грузијом, о Чеченији да не говоримо. Но, испоставиће се на дужи рок да је контрола над Украјином за Русију много тежи задатак него у случају било које од бивших совјетских република, искључујући три прибалтичке.

„УКРАЈИНСКА КЛАЦКАЛИЦА“

Целокупан историјски развој Украјине и појединачних области у њеном саставу довео је до тога да она свој независни политички живот започне као дубоко подељено друштво. Руси (којих је било 17%) и део рускојезичних Украјинаца (укупан проценат становништва који је користио руски као свој први језик износио је од трећине до половине, а значајан је био и број оних који су примарно користили мешавину – *Суржик*), доминантно насељен у југоисточним областима, прихватили су грађанску припадност Украјини као независној држави (а и пре тога као совјетској републици), али не и маргинализацију руског језика у корист украјинског, излазак из руске сфере утицаја уз сврставање на Запад, а поготово не националне митове украјинских националиста, засноване на мржњи према руској и совјетској „колонијалној“ прошлости, обележавању Холодомора као геноцида над Украјинцима, и слављењу Бандере, ОУН и УПА као националних хероја.⁵⁸¹ Сliku је додатно усложњавала религијска подела, где су 7–8% били унијати, а 68% православци, али се и

⁵⁷⁹ Ibid., p. 99; Emmanuel Karagiannis, “The Russian Interventions in South Ossetia and Crimea Compared: Military Performance, Legitimacy and Goals”, *Contemporary Security Policy*, Vol. 35, No. 3, 2014, p. 409.

⁵⁸⁰ Ibid., p. 407; Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., pp. 100-101.

⁵⁸¹ Ibid., p. 33; Mikhail Pogrebinskiy, “Russians in Ukraine: Before and After Euromaidan”, in: *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, Agnieszka Pikulicka-Wilczewska and Richard Sakwa (eds.), E-International Relations, Bristol, 2015, pp. 92-94.

православна црква након независности поцепала на Украјинску аутокефалну цркву – Кијевске патријаршије и Украјинску православну цркву – Московске патријаршије.⁵⁸² Ова идентитетска подела оставила је занимљиве последице на унутрашњополитичку динамику у Украјини.

Као један од аргумената за поменути оцену да је Украјина „поцепана држава“, Хантингтон нуди мапу резултата председничких избора 1994, на којој се јасно види да је победник, Леонид Кучма, освојио већину гласова у русофоним областима југоистока, док је његов противкандидат, у том тренутку актуелни председник Леонид Кравчук, био доминантан на северозападу.⁵⁸³ Но, то је зато што се Кравчук уочи избора окренуо националистичкој реторици да би придобио западноукрајинске бираче, али је исти тај Кравчук само три године раније, на првим украјинским председничким изборима, гласовима претешно источних и централних делова земље убедљиво победио Вјачеслава Чорновила, кандидата националистичке партије Рух, који је остварио доминантан резултат у Галицији. Даље, исти тај Леонид Кучма, који је Кравчука победио гласовима југоистока, на следећим изборима 1999. биће доминантно подржан од стране северозапада и победити кандидата Комунистичке партије (веома јаке у Украјини у току деведесетих), Пјотра Симоњенка, за кога ће гласати југоисток. Регионално гласање до данас ће остати кључна карактеристика свих украјинских избора.⁵⁸⁴ У Украјини се може победити на изборима само уколико се најпре стекне снажно упориште међу становништвом једног идентитетског пола земље, а онда начини превага освајањем гласова у њеним централним деловима. Ово сваке изборе чини неизвесним, и омогућава да се моћ често „сели“ с једне на другу половину земље, односно да се на власти наизменично смењују актери који се ослањају на подршку једне или друге половине. Српски аутор Драган Петровић назива овај феномен „украјинском клацкалицом“.⁵⁸⁵ Ова „клацкалица“ ће уласком у 21. век посебно „подивљати“, чему је допринело више чинилаца, а пре свега

⁵⁸² Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., p. 36. Аутокефалност украјинске цркве 2018. биће призната од стране Васељенске патријаршије, којој ће се придружити још неке православне цркве.

⁵⁸³ Семјуел П. Хантингтон, *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, op. cit., стр. 185.

⁵⁸⁴ David Marples, "Ethnic and Social Composition of Ukraine's Regions and Voting Patterns", in: *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, Agnieszka Pikulicka-Wilczewska and Richard Sakwa (eds.), E-International Relations, Bristol, 2015, p. 10.

⁵⁸⁵ Драган Петровић, *Русија и Европа*, op. cit., стр. 137.

Кучмино наслеђе, измењене међународне околности у смислу продора НАТО и ЕУ на исток, те нови асертивни спољнополитички курс Русије.

За разлику од Кравчука, који је био типичан совјетски апаратчик, Кучма је припадао групацији „црвених директора“, који су у совјетско доба водили велика предузећа, а затим се обогатили у току хаотичних услова транзиције деведесетих. Добио је изборе играјући на карту обећавања економских реформи, док се Кравчук ослањао на национализам и идеју државности.⁵⁸⁶ Дошавши на власт, Кучма се ослањао на равнотежу различитих унутрашњих актера. Националистима је повлађивао у погледу државних симбола и учвршћивања положаја украјинског језика (на ту карту је и добио други мандат против Симоњенка), економској левици у погледу социоекономских права, а регионалним клановима поделио контролу над привредом.⁵⁸⁷ Уз идентитетску поделу, утицај регионалних кланова на челу са олигарсима, који као нова класа на прелазу између два века постепено потискују „црвене директоре“, још једно је од битних обележја политичког живота савремене Украјине. У Украјини је око 100 људи стекло контролу над око 80–85 укупног богатства земље, а најјачи кланови били су дњепропетровски, доњецки, кијевски и лавовски; њихов утицај на политичаре и партије дао је украјинском политичком животу много јачу плуралистичку црту него што је то случај у Русији, поготово Путиновој.⁵⁸⁸ Но, то је значило и слабу државу наспрам регионалних кланова и олигарха, што ће као резултат имати и лоша економска постигнућа и огроман степен корупције. Према аналитичару Ендрјуу Вилсону, Украјина је била економски најрањивија држава Источне Европе, у којој је „подељеним друштвом управљала грабљива елита“.⁵⁸⁹ Политичари би манипулисали идентитетским питањима док не добију изборе, да би их онда гурнули под тепих и до следећих избора наставили са грабљивим понашањем.⁵⁹⁰

Све ово карактерисало је и владавину Кучме, који је након 2000. преиграо у својим политичким махинацијама. „Афера Гонгадзе“ задала му је ударац од кога се до краја свог другог мандата неће опоравити. Гонгадзе је био новинар који се бавио разоткривањем корупције и нестao је, да би

⁵⁸⁶ Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., p. 42.

⁵⁸⁷ Ibid., p. 43.

⁵⁸⁸ Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., pp. 90-93.

⁵⁸⁹ Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., pp. 12-13, 39.

⁵⁹⁰ Ibid., p. 41.

затим на периферији Кијева у октобру 2000. био пронађен његов обезглављени леш. Убрзо након тога, процурео је снимак на коме Кучма говори сарадницима да треба зауставити истраживања корупције којима се бавио Гонгадзе.⁵⁹¹ Обећане економске реформе Кучма није спровео, због чега ће га напустити кључни економски сарадници, Виктор Јушченко и Јулија Тимошенко, и формирати своје политичке партије.⁵⁹² Оне ће се уочи председничких избора 2004. ујединити око Јушченка као заједничког кандидата опозиције. Са друге стране, након неуспеха да прогура уставне реформе које би му омогућиле да се по трећи пут кандидује за председника, Кучма попушта под притиском доњецког клана и уступа место кандидата владајућих снага на поменути изборима припаднику овог клана, штићенику најмоћнијег украјинског олигарха Рината Ахметова и тада актуелном премијеру, Виктору Јануковичу.⁵⁹³ Сва ова политичка динамика није била лишена страних утицаја.

Једна од главних идеја антируског лобија у САД у постхладноратовском периоду јесте одвајање Украјине од Русије и њено безусловно везивање за Запад.⁵⁹⁴ О овоме је најексплицитније писао Збигњев Бжежински.⁵⁹⁵ Идеја није нова, јер су је и у ранијој историји користиле неке западне силе које су имале експанзионистичке намере на штету Русије. Оно што је почетком 21. века било ново, јесте ширење НАТО на исток ка руским границама. Након што се помирила с тим да западна алијанса 2003. обухвати њене бивше сателите из Варшавског пакта, али и прибалтичке републике (делове бившег Совјетског Савеза), Русија је знала да би следећи корак – у виду евентуалног уласка Украјине у НАТО – био геостратешки погубан за њу, јер би се могло десити да се америчке ракете у неком тренутку нађу на мање од 500 км од Москве.⁵⁹⁶ Зато је – посебно од Путиновог доласка на

⁵⁹¹ Ibid., p. 43; Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., p. 79.

⁵⁹² Јушченко је био украјински националиста, некадашњи шеф централне банке, а Тимошенкова гасни олигарх из деведесетих. Andrew Wilson, "Ukrainian Politics since Independence", in: *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, Agnieszka Pikulicka-Wilczewska and Richard Sakwa (eds.), E-International Relations, Bristol, 2015, p. 103.

⁵⁹³ Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., p. 43; Andrew Wilson, "Ukrainian Politics since Independence", op. cit., p. 105.

⁵⁹⁴ Mikhail A. Molchanov, "Russia as Ukraine's 'Other': Identity and Geopolitics", op. cit., p. 214.

⁵⁹⁵ Збигњев Бжежински, *Велика шаховска табла*, ЦИД, Подгорица, Романов, Бања Лука, 2001, стр. 89.

⁵⁹⁶ Владимир Трапара, „Савремени значај Макиндеровог концепта Источне Европе: случај украјинске кризе“, op. cit., стр. 37.

власт – Русија чинила све да спречи прозападну оријентацију кијевских власти. Ово постаје приоритет њене спољне политике након што је изгубила илузију у успех противтерористичке коалиције са САД, а пре свега под утицајем прве „обојене“ револуције – у Грузији. Рекли смо да је Кучма у другом мандату кокетирао са украјинским национализмом. Русима је сметало његово форсирање украјинског језика и украјинских варијанти руских имена, али још више Кучмина геополитичка оријентација ка Атлантику.⁵⁹⁷ Стога су руски полит-технолози, пре свих Глеб Павловски, елаборирали приступ који је подразумевао координисану интеграцију Украјине и Русије у европске безбедносне и политичке структуре, под паролом „повратак у Европу с Русијом“.⁵⁹⁸

Главни „руски човек“ на терену био је шеф Кучмине администрације – Виктор Медведчук. Он ће обезбедити да Кучма прихвати Јануковичеву кандидатуру за председника.⁵⁹⁹ Москва се максимално укључила у Јануковичеву кампању. Уочи избора, Јанукович се често сретао с Путином, Русија је снизила Украјини (ионако ниску) цену гаса, а Путин и Медведев дошли су 28. октобра 2004. и на велику параду поводом ослобођења Кијева (мада је Кијев ослобођен 6. новембра).⁶⁰⁰ Руски полит-технолози (Глеб Павловски, Сергеј Марков и Вјачеслав Никонов) у току изборне кампање служили су се стратегијом приказивања опозиције као непатриотске и у служби Запада, али оно што успева у Русији очигледно није могло да успе у Украјини.⁶⁰¹ Јушченко је по анкетама имао велику популарност, па се изгледа прибегло тежим методама. Аустријски лекари су му једва спасли живот када је отрован, али му је лице трајно

⁵⁹⁷ Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 5; Ханес Хофбауер, *Слика непријатеља – Русија: историја једне демонизације*, op. cit., стр. 228.

⁵⁹⁸ Jeffrey Mankoff, *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*, op. cit., p. 225.

⁵⁹⁹ Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 5. Успон Виктора Јануковича до украјинског председничког кандидата и фаворита Кремља није ометало то што је човек имао криминални досије још из млађих дана, када је као седамнаестогодишњак био осуђен на три године затвора због пљачке. Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., p. 79.

⁶⁰⁰ Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 5.

⁶⁰¹ Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., p. 112.

изобличено.⁶⁰² Први круг избора завршен је тесном предношћу Јушченка у односу на Јануковича од 39,87 према 39,32%. Иако су излазне анкете показале да у другом кругу Јушченко има 52%, насупротив Јануковичевих 43, Централна изборна комисија прогласила је Јануковичеву победу.⁶⁰³ Путин је био у Бразилу када је чуо ову, за њега пријатну вест, те је пожурио да честита Јануковичу, али ће по повратку морати да се суочи са непријатношћу првог већег политичког пораза откако је на власти.⁶⁰⁴

Двадесетдругог новембра организација цивилног друштва „Пора“ (направљена по узору на српски „Отпор“ и грузијску „Хмару“) изводи народ на улице због очигледне изборне крађе. У Кијеву се окупило преко пола милиона људи, што је одзив који је изненадио како Јануковича, тако и опозицију.⁶⁰⁵ Међу демонстрантима је преовлађивала наранџаста боја – обележје опозиционог блока – услед чега ће ови догађаји остати упамћени као „Наранџаста револуција“. Кучма је избегао да преда власт Јануковичу (изговарајући се Путину да му Американци то не дозвољавају), већ је започео преговоре са опозицијом, позвавши пољског председника Александра Квашњевског да посредује. Једном када су били уплетени страни посредници, било је немогуће силом сломити протесте.⁶⁰⁶ Притом, нико није оспоравао резултате првог круга избора већ је тражено да се поништи други, што ће Врховни суд и учинити 3. децембра.⁶⁰⁷ Поновљени избори заказани су за 26. децембар, на којима Јушченко побеђује Јануковича резултатом 52 према 44%.⁶⁰⁸ Наравно, гласање се одликовало препознатљивом географијом, где су рецимо Галиција и Волињ гласали у проценту од преко 90 за Јушченка, а Крим и Севастопол преко 80 за

⁶⁰² Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 5.

⁶⁰³ Jeffrey Mankoff, *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*, op. cit., p. 226.

⁶⁰⁴ Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 5.

⁶⁰⁵ Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., p. 44; Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., p. 79.

⁶⁰⁶ Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 5; Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., pp. 44-45.

⁶⁰⁷ Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 5; Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., p. 114.

⁶⁰⁸ Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., pp. 79-80.

Јануковича.⁶⁰⁹ Процене говоре да је 92% учесника „Наранџасте револуције“ говорило украјински, а осам пута више њих долазило је из западних крајева земље, него из источних.⁶¹⁰

Пораз Јануковича био је шок за Кремљ, који је јако пуно уложио у његову победу и до самог краја веровао у илузију о њој, те ће узрок неуспеха наћи у томе да је Запад уложио више, како би нанео „низак ударац“ Русији.⁶¹¹ Овакво размишљање није било без основа. Тадашњи амерички секретар одбране, Доналд Рамсфелд, поводом ових догађаја написао је следеће: „Такозване обојене револуције довеле су реформске, прозападне лидере на власт у Украјини, Грузији и Киргистану. Ове демократске промене демонстрирале су практичну и моралну вредност напора председника Буша да шири слободу“.⁶¹² Стентова ће закључити да је „Наранџаста револуција нагласила реалност да ће Русија морати све више да се бори са САД за утицај у сопственом суседству“.⁶¹³ И бориће се – „украјинска клацкалица“ се „Наранџастом револуцијом“ јесте померила ка западу, али ће у наредним годинама интензивно наставити да се „клацка“. Цена коју је Јушченко платио за победу на поновљеним изборима било је прихватање уставних амандмана о смањењу председникових овлашћења након парламентарних избора 2006, што ће му оставити релативно кратко време да влада са пуним овлашћењима. Промењен је и изборни закон, што је отежало фалсификовање избора.⁶¹⁴ Резултат ће бити нестабилна позиција прозападних кругова у новим властима (чије је оличење био управо Јушченко, док је Тимошенкова била умеренија), који ће морати да праве компромисе са политичким снагама из друге идентитетске половине земље и Русијом, те да воде рачуна о равнотежи међу регионалним клановима.

⁶⁰⁹ David Marples, “Ethnic and Social Composition of Ukraine’s Regions and Voting Paterns”, op. cit., p. 13.

⁶¹⁰ Nicolai N. Petro, “Understanding the Other Ukraine: Identity and Allegiance in Russophone Ukraine”, op. cit., pp. 28-29.

⁶¹¹ Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 5; Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., pp. 115-116.

⁶¹² Ibid., p. 122.

⁶¹³ Ibid., p. 116.

⁶¹⁴ Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., pp. 44-45; Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 5.

Према сведочењу Јушченковог сарадника, Русија је годишње издвајала 500 милиона долара за подмићивање нових власти у Украјини.⁶¹⁵ Независно од тога је ли та оптужба тачна, Русија је у периоду након „Наранцасте револуције“ располагала довољним ресурсима за притисак на Украјину да не промени спољнополитички курс на њену штету, а ишли су јој на руку и нестабилна политичка ситуација у Украјини, као и њена економска и посебно енергетска зависност од Русије. На првом састанку са Путином у Москви, Јушченко је предложио напуштање бартера и прелазак на чисто новчане трансакције у трговини гасом. Али, која би била цена гаса? Путин је крајем 2005. решио да казни Украјину због инсталирања политичког режима који му није по вољи, тако што ће јој увишестручити дотад багателну цену гаса. Предлог Газпрома украјинским преговарачима био је постепено повећање од 90 на 230 долара за 1.000 метара кубних у периоду од три године, да би Путин ускоро изашао на ТВ и затражио цену од 230 долара одмах, од почетка 2006. Резултат је био прва украјинска гасна криза, која ће се претворити у европску, јер је добар део руског гаса за европске земље ишао преко гасовода у Украјини.⁶¹⁶ Почев од 1. јануара 2006. године Москва је смањила испоруку гаса Европи преко Украјине за количину коју би иначе конзумирала Украјина, што је ову навело да краде гас за себе и изазове несташнице у Средњој Европи. Криза је разрешена компромисним решењем, по коме би се испорука гаса Украјинцима наставила по повлашћеној цени од 90 долара, али искључиво преко фирме РусУкроЕнерго олигарха Дмитра Фирташа, чије би губитке у овој трансакцији покривао Газпром, продајући Европљанима гас по тржишним ценама. Овим маневром Русија је себи обезбедила ефикасан канал утицаја на украјинску економију и политику, али и навела Европљане да се озбиљно забрину због своје зависности од руског гаса и транзита кроз Украјину, те да се упусте у диверзификацију извора и путева снабдевања.

Овај компромис није дуго трајао, јер је већ три године касније, у јануару 2009, избила друга гасна криза, када је Русија у тронедељном периоду најпре смањила, а затим потпуно обуставила испоруке гаса кроз Украјину. Криза је разрешена украјинским прихватањем више цене, након што се

⁶¹⁵ Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., p. 46.

⁶¹⁶ Све о првој гасној кризи у: Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 7; Jeffrey Mankoff, *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*, op. cit., pp. 229-231.

премијерка Тимошенкова састала са Путином у Москви и нетранспарентно се с њим договорила о условима плаћања.⁶¹⁷ У међувремену је Украјина прошла кроз турбулентан политички период. „Наранцасти револуционари“, Јушченко и Тимошенкова, су се убрзо након доласка на власт разишли и постали љути противници. У септембру 2005. Јушченко је распустио владу Тимошенкове, јер је још увек имао овлашћење за то – након ступања на снагу уставних амандмана 1. јануара 2006. он ће моћи у својству председника да поставља само министре спољних послова и одбране, не и премијера.⁶¹⁸ На превременим изборима 2006. долази до неочекиваног обрта. „Блок Јулије Тимошенко“ остварио је бољи резултат од Јушченкове „Наше Украјине“, али су парламентарну већину формирали Јануковичева „Партија региона“, Комунистичка и Социјалистичка партија, а Јанукович постао премијер.⁶¹⁹ Нова парламентарна криза и превремени избори уследили су већ 2007. Тада се Јушченко тајно споразумео о коалицији са Јануковичем, али су резултати испали такви да је морао Тимошенковој да додели мандат за састав нове владе.⁶²⁰ Коначно, средином 2009. Јанукович се договорио са Тимошенковом о уставним променама које би омогућиле превремену смену Јушченка, али је од тога у последњем тренутку одустао, продуживши Јушченку останак на функцији за годину дана.⁶²¹

Сталне политичке кризе и енергетска зависност од Русије омеле су присталице украјинског чланства у НАТО (попут Јушченка) да земљу одлучније поведу тим путем. Но, та опасност за Русију све време је вребала иза хоризонта. Немачка канцеларка Ангела Меркел је на НАТО самиту у Букурешту 2008. као један од аргумената зашто Украјини не треба дати МАР изнела тачан податак да је велики део украјинског становништва против тог чланства. Ко год је познавао идентитетску структуру Украјине, требало је да наслути какве би последице сам наговештај тог чланства могао да произведе – а у Букурешту је напослетку такав наговештај дат.

⁶¹⁷ Све о другој гасној кризи, у: Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 7; Jeffrey Mankoff, *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*, op. cit., pp. 232-233.

⁶¹⁸ Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., pp. 80-81.

⁶¹⁹ Ibid., p. 81.

⁶²⁰ Ibid., pp. 81-82; Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., pp. 48-49.

⁶²¹ Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 7.

Пар месеци касније, као непосредна последица Букурешког самита избиће Руско-грузијски рат, те ће многи заборавити да се Путиново упозорење дато западним партнерима након што је допутовао у Букурешт заправо примарно тицало Украјине: „Украјина – то није чак ни држава! Део њене територије је Источна Европа, а значајан део дат је нама... Ако Украјина уђе у НАТО, ући ће без Крима и Истока – она ће се просто распасти“, прорекао је тада руски председник.⁶²²

Јушченко је уочи председничких избора у фебруару 2010. био потрошен политичар, те ће на њима освојити свега 5% гласова, али ће антикампањом успети да нашкоди и свом некадашњем саборцу Тимошенковој.⁶²³ Други круг избора, које су страни посматрачи оценили као слободне и поштене, а у који су ушли Тимошенкова и Јанукович, завршен је тесним резултатом од 48,95 према 45,47 у корист Јануковича.⁶²⁴ Нешто више од пет година након што му је ускраћена председничка фотеља, он ће је напакон добити – наравно, претежним гласовима украјинског југоистока, док је северозапад већински подржао Тимошенкову. Изгледало је да се „украјинска клацкалица“ за дужи период померила у корист русофоног дела Украјине, као и да је Русија економским и политичким методама које је примењивала у претходних пет година успела да веже Украјину за себе. Талас унутрашњих и спољнополитичких одлука украјинских власти у корист Русије и русофоног становништва поклопиће се са лабављењем америчког геополитичког продора на исток у току „ресетовања“. Споразумом Медведева и Јануковича из априла 2010. Русима је продужен закуп поморске војне базе у Севастопољу до 2042. године. Руси су заузврат Украјинцима смањили царину на гас за 30%, након чега је цена гаса пала са 300 на 230 долара за 1.000 метара кубних.⁶²⁵ Јанукович је поништио одлуку Јушченка да се Бандера прогласи „херојем Украјине“, а опозвана је и одлука скупштине (Раде) о проглашењу Холодомора за геноцид.⁶²⁶ Године 2012. усвојен је и Колешниченко-Киваловљев закон, по коме у сваком региону где најмање 10% становништва говори мањински језик,

⁶²² Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 9.

⁶²³ Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., p. 49

⁶²⁴ Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., p. 84.

⁶²⁵ Jeffrey Mankoff, *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*, op. cit., p. 234.

⁶²⁶ Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., pp. 43-44.

он може да буде проглашен званичним. Тринаест региона након тога прогласило је руски званичним језиком.⁶²⁷

Но, механизми којима се Русија послужила да би контролисала Украјину, вратиће јој се као бумеранг. Њихове ненамераване политичке и економске последице врло брзо ће дати основ новом померању „украјинске клацкалице“ на другу страну. Јанукович јесте дошао на власт слободним и поштеним изборима, али је након тога завео ауторитарни режим. Најпре је подмићивањем посланика успео да обори Тимошенкоу са места премијера, да би је у мају 2011. и ухапсио, због „злоупотребе положаја“ при склапању гасног уговора са Русијом. Осуђена је на седам година затвора.⁶²⁸ У октобру 2010. враћен је председнички систем по уставу из 1996, након чега Јанукович поставља свог партијског друга Миколу Азарова за премијера.⁶²⁹ Већ 2011. „Фридом Хаус“ пребацује Украјину из категорије „слободних“ у „делимично слободне“ државе.⁶³⁰ Парламентарни избори 2012, након којих ће „Партија региона“ направити већину уз подршку комуниста, били су најмање слободни и поштени избори у савременој историји Украјине (пре свега у погледу слободе медија), иако не и сасвим намештени.⁶³¹ Изненађење ових избора била је и екстремно десна партија „Свобода“, са упориштем у Галицији, која је освојила преко 10% гласова.⁶³² Постављени су темељи за радикализацију украјинске политике.

Други аспект који ће створити услове за репризу револуције у Украјини била је катастрофална економска ситуација. Украјинска економија била је лоше вођена и у време „наранџастих“, у години након избијања светске економске кризе (2009) доживела пад од 15%, али је за време Јануковича „закуцана“ за европско дно (само је Молдавија била

⁶²⁷ Ibid., pp. 88-89; Mikhail Pogrebinskiy, "Russians in Ukraine: Before and After Euromaidan", op. cit., pp. 94-95.

⁶²⁸ Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., pp. 50-51; Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., pp. 84-85.

⁶²⁹ Ibid., p. 85.

⁶³⁰ Ibid., p. 106.

⁶³¹ Ibid., pp. 86, 106; Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., pp. 61-63.

⁶³² Ову партију основали су у Лавову 1991. Олех Тјахнибок и Андреј Парубиј, под именом "Социјално-национална партија". Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., p. 46.

иза).⁶³³ Један од кључних узрока био је огроман степен корупције. Највећи део новца од ње Јанукович је трпао у своје и џепове своје „Породице“ (узак круг Јануковичеве родбине и сарадника, сличан некадашњој Јељциновој „Породици“), која убрзо постаје најбогатији клан у земљи. Ово је могло да функционише док је било новца за расподелу и другим клановима, али кад су ресурси пресушили – јер Украјина није била богата природним ресурсима као Русија, Казахстан или Азербејџан па да одатле извучи додатна средства – олигарси ван „Породице“ биће све мање задовољни.⁶³⁴ Јанукович ће почети да губи рејтинг чак и у источним крајевима, те ће у 2013. постати јасно да ће му на председничким изборима 2015. бити потребне озбиљне изборне махинације да би остао на власти.⁶³⁵ У другој половини 2013. године уследиће његов очајнички покушај да, играјући на карту новог заоштравања односа Русије и Запада, изнуди концесије од обеју страна не би ли учврстио свој политички положај. За највећу европску кризу после ратова на простору бивше Југославије, коју ће произвести његов неуспех, поред њега биће одговорни сви – и украјинска опозиција, и западне земље, и Русија.

„ЕВРОМАЈДАН“

Војна интервенција Русије на Криму и у Донбасу само је врх ескалације руско-украјинског сукоба око геополитичке оријентације Кијева, те ће уследити као последица неуспеха Русије да пропагандним, политичким и економским средствима спречи нежељене исходе на овом плану – заправо, начином на који их је применила, она је те исходе у великој мери и изазвала, доведши себе у ситуацију да јој оружана интервенција остане једини преостали избор. Притом, геополитичка оријентација Јануковичеве Украјине у смислу њеног могућег уласка у НАТО није била спорна – он је

⁶³³ Andrew Wilson, “Ukrainian Politics since Independence”, op. cit., p. 106.

⁶³⁴ Процене о корупцији у време само четири године Јануковичеве владавине крећу се и до 100 милијарди долара. Његов велелепни комплекс у Межигорју показује све размере његове „самоуништавајуће“ похлепе. Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., pp. 51-54, 58-60; Andrew Wilson, “Ukrainian Politics since Independence”, op. cit., pp. 103-104; Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., p. 96.

⁶³⁵ Andrew Wilson, “Ukrainian Politics since Independence”, op. cit., p. 106; Taras Kuzio, “The Origins of Peace, Non-Violence, and Conflict in Ukraine”, in: *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, Agnieszka Pikulicka-Wilczewska and Richard Sakwa (eds.), E-International Relations, Bristol, 2015, p. 112.

ово питање (које је пре тога потезао само Јушченко) скинуо са дневног реда и водио доследну политику војне неутралности. Проблем настаје када Русија почиње и политику Европске уније према њеном источном суседству, оличену у иницијативи Источно партнерство, да посматра као спорну. Тиме ће довести „свог човека“ у Украјини, Јануковича, у готово немогућу ситуацију.

Шта је Источно партнерство ЕУ? У питању је иницијатива коју су у оквиру Суседске политике ЕУ 2009. лансирале Шведска и Пољска, с циљем ширења економског и политичког утицаја ЕУ у појединим државама постсовјетског простора, али без обећавања пуноправног чланства.⁶³⁶ Иницијатива је од почетка имала геополитички мотив – стабилизацију источног суседства ЕУ економским и политичким везивањем држава које га чине за Брисел.⁶³⁷ Уместо пуноправног чланства, понуђени су им визна либерализација и зона слободне трговине, што би требало озваничити Споразумом о придруживању, односно Свеобухватним и дубоким споразумом о слободној трговини, као најразвијенијим обликом економске интеграције државе нечланице са ЕУ.⁶³⁸ Испрва је учешће у иницијативи понуђено и Русији, али га је она одбила преферирајући билатералне аранжмане које је већ имала са ЕУ (*великосилство* још једном долази до изражаја).⁶³⁹ Сама чињеница да су иза иницијативе најпре стале русофобичне државе Средње и Источне Европе, као израз њихове реакције на Руско-грузијски рат, навела је Русију да бурно реагује на њу – онако како је раније чинила само кад је ширење НАТО у питању – те да у Источном партнерству види још један антируски геополитички пројекат Запада.⁶⁴⁰

⁶³⁶ Ханес Хофбауер, *Слика непријатеља – Русија: историја једне демонизације*, *op. cit.*, стр. 235.

⁶³⁷ David Cadier, "Eastern Partnership vs Eurasian Union? The EU-Russian Competition in the Shared Neighbourhood and the Ukraine Crisis", *Global Policy*, Vol. 5, Sup. 1, October 2014, p. 77; Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, *op. cit.*, pp. 65-66.

⁶³⁸ Peter Rutland, "An Unnecessary War: Geopolitical Roots of the Ukraine Crisis", *op. cit.*, p. 135; David Cadier, "Eastern Partnership vs Eurasian Union? The EU-Russian Competition in the Shared Neighbourhood and the Ukraine Crisis", *op. cit.*, pp. 76, 78; Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, *op. cit.*, p. 66.

⁶³⁹ *Ibid.*, p. 65; Peter Rutland, "An Unnecessary War: Geopolitical Roots of the Ukraine Crisis", *op. cit.*, p. 135. Сличан билатерални модел односа форсирала је својевремено Спарта према чланицама Беотијског савеза, у очекивању да ће га разбити.

⁶⁴⁰ Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, *op. cit.*, p. 2; David Cadier, "Eastern Partnership vs Eurasian Union? The EU-Russian Competition in the Shared Neighbourhood and the Ukraine Crisis", *op. cit.*, pp. 77-79.

Тако је Сергеј Лавров већ 2009. рекао: „Шта је Источно партнерство, ако не покушај проширења сфере утицаја ЕУ?“⁶⁴¹

Руско негодовање није било без основа. Далеко од тога да се у Источном партнерству радило само о успостављању зоне слободне трговине. Споразуми о придруживању имали су и безбедносну димензију и предвиђали усклађивање спољне и безбедносне политике држава потписница са Бриселом.⁶⁴² Конкретно, споразум понуђен Украјини садржао је захтев за „заједничким појачаним деловањем украјинских мировних јединица и снага чланица ЕУ“.⁶⁴³ У њему је стајало и да стране уговорнице „промовишу постепено усаглашавање о спољнополитичким и безбедносним питањима, с циљем све дубљег укључивања Украјине у европску безбедносну област“ и позивало се на „пуно и увремењено унапређивање свих дипломатских и војних канала између страна“.⁶⁴⁴ Док је трајало „ресетовање“, ситуација је држана под контролом. Са кварењем односа Русије и Запада, повратком Путина на место председника и његовим лансирањем Евроазијске економске уније као алтернативног пројекта економске и политичке интеграције понуђеног постсовјетским државама, почиње озбиљна борба за геоекономску оријентацију Украјине.⁶⁴⁵ Притом, ЕАЕУ није била замишљена као пројекат супротстављен ЕУ, већ као комплементаран с европском интеграцијом.⁶⁴⁶

⁶⁴¹ Peter Rutland, "An Unnecessary War: Geopolitical Roots of the Ukraine Crisis", op. cit., p. 136.

⁶⁴² Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., pp. 68, 107-109.

⁶⁴³ Наведено према: Ханес Хофбауер, *Слика непријатеља – Русија: историја једне демонизације*, op. cit., стр. 238-242.

⁶⁴⁴ Наведено према: "Faulty Powers: Who Started the Ukraine Crisis?", *Foreign Affairs*, November/December 2014, p. 175.

⁶⁴⁵ Dmitri Trenin, *The Ukraine Crisis and the Resumption of Great-Power Rivalry*, Carnegie Moscow Center, July 2014, p. 4; Andrew Wilson, "Ukrainian Politics since Independence", op. cit., p. 106; Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., pp. 67-68; David Cadier, "Eastern Partnership vs Eurasian Union? The EU-Russian Competition in the Shared Neighbourhood and the Ukraine Crisis", op. cit., p. 80.

⁶⁴⁶ Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., p. 55. При чему нису ништа мање у праву и западни критичари Русије, који говоре о томе да је руска идеја „Велике Европе“ само параван за „Велику Русију“, односно да се иза економског повезивања постсовјетског простора крије идеја о стварању политичког блока држава уједињеног против америчке хегемоније. Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., p. 2; David Cadier, "Eastern Partnership vs Eurasian Union? The EU-Russian Competition in the Shared Neighbourhood and the Ukraine Crisis", op. cit., p. 32; Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*,

Проблем је у томе што је Источно партнерство било супротстављено њему и што су Споразуми о придруживању садржали одредбе које искључују чланство у алтернативним економским интеграцијама (попут ЕАЕУ) – практично су терали државе да бирају „између Русије и Европе“.⁶⁴⁷ Како пак нису нудили перспективу чланства у ЕУ, потпуно је природно да Русија у њима није видела покушај да се Украјина и друге источноевропске земље интегришу у Европу, већ да се одвоје од Русије.⁶⁴⁸

У случају Украјине посебно је сумњиво било то што је ЕУ упркос порасту ауторитаризма и корупције код Јануковичевог режима била врло селективна у политици њеног условљавања за потписивање Споразума. Након што се после вишегодишњих преговора 2012. дошло до текста спремног за потписивање, једини преостали услов за то био је пуштање Тимошенкове из затвора, да би у току 2013. чак и он отпао – ЕУ се показала спремном да на новембарском самиту у Вилњусу Јануковичу понуди да потпише Споразум без икаквих услова.⁶⁴⁹ Да је ЕУ била доследна својим правилима и вредностима, ваљда би сачекала да Украјина испуни услове пре него јој понуди Споразум о придруживању? Журба и „гледање кроз прсте“ Јануковичу у том смислу могли су само да изазову аларм у Русији да се ЕУ (док САД делују негде у позадини) води искључиво геополитичким обзирима и жељом да елиминише руски утицај из Украјине, и под плаштом продубљивања економске интеграције припреми је за пуну политичку и безбедносну интеграцију са Западом. Зато ће Русија у лето 2013. започети офанзиву дипломатским и економским средствима, да би спречила

op. cit., p. 55. Настојање да се обезбеди сфера утицаја контролом над суседима и спречи геополитички продор страних сила у ту сферу легитиман је израз руског великосилства.

⁶⁴⁷ Ibid., p. 67; Ана Јовић-Лазић, *Односи између Европске уније и Руске Федерације – крај XX и почетак XXI века*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2015, стр. 213, 227.

⁶⁴⁸ Као и у случају проширења НАТО, у Русији је прорадила „интеграциона дилема“ – видела је као безбедносну претњу чланство суседа у војним и економским групацијама које су за њу затворене. Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., p. 71.

⁶⁴⁹ Ibid., pp. 67-69; Ханес Хофбауер, *Слика непријатеља – Русија: историја једне демонизације*, op. cit., стр. 238; Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 16; Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., p. 63.

Јануковича да потпише Споразум са ЕУ.⁶⁵⁰ У августу месецу она затвара границе за увоз низа украјинских производа.⁶⁵¹

Јанукович је до последњег тренутка избегавао да се определи између Истока и Запада, кокетирајући са обема странама зарад унутрашњо-политичких императива. На крају ће га управо ти императиви, имајући у виду приближавање избора 2015. и тешку економску ситуацију у земљи, натерати да донесе одлуку за коју је мислио да ће најмање нашкодити ликвидности његовог корумпираног државног апарата.⁶⁵² Украјинска економија је била изузетно зависна од руске и рањива на притиске Русије. Око 25% украјинског извоза ишло је у Русију (32 у Евроазијску царинску унију), а 30% увоза долазило из ње.⁶⁵³ Подаци о цифрама које су Јанукович и Азаров тражили од ЕУ да би компензовали губитке у трговини с Русијом, ако буду потписали Споразум, варирају од 12 до 27 милијарди евра, што ЕУ никако није могла да им пружи, док је Русија са своје стране, уз „штап“ санкција, обећала и „шаргарепу“ од 15 милијарди евра кредита и смањења цене гаса.⁶⁵⁴ За Молдавију и Грузију није било спорно да ће у Вилњусу потписати споразум. За Белорусију и Азербејџан није било спорно да неће, јер нису испуњавали услове. Јерменија је одустала, опредељујући се за ЕАЕУ.⁶⁵⁵ Двадесетпрвог новембра, недељу дана пред Вилњус, Азаров саопштава да се потписивање Споразума одлаже, јер је „у интересу Украјине да сачува привредне везе са Руском Федерацијом и да се на унутрашњем тржишту успоставе равноправни односи са ЕУ“.⁶⁵⁶ Јанукович, дакле, није дефинитивно затворио врата ЕУ, али је његова одлука о

⁶⁵⁰ Ibid., pp. 34-35; David Cadier, “Eastern Partnership vs Eurasian Union? The EU-Russian Competition in the Shared Neighbourhood and the Ukraine Crisis”, op. cit., p. 82.

⁶⁵¹ Међу којима и чувених „Рошен“ чоколада, украјинског олигарха Петра Порошенка, кога ћемо ускоро упознати. Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., p. 64; Peter Rutland, “An Unnecessary War: Geopolitical Roots of the Ukraine Crisis”, op. cit., p. 137.

⁶⁵² David Cadier, “Eastern Partnership vs Eurasian Union? The EU-Russian Competition in the Shared Neighbourhood and the Ukraine Crisis”, op. cit., p. 81.

⁶⁵³ Ханес Хофбауер, *Слика непријатеља – Русија: историја једне демонизације*, op. cit., стр. 243; Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., p. 107.

⁶⁵⁴ Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., p. 65; Peter Rutland, “An Unnecessary War: Geopolitical Roots of the Ukraine Crisis”, op. cit., p. 137.

⁶⁵⁵ Ханес Хофбауер, *Слика непријатеља – Русија: историја једне демонизације*, op. cit., стр. 240.

⁶⁵⁶ Ibid., стр. 241.

одлагању потписивања била довољна да изазове репризу збивања из времена „Наранцасте револуције“ и врати демонстранте на Трг независности – *Мајдан незалежности*, по коме ће грађански протести на које је 21. новембра позвао новинар Мустафа Најем ускоро понети назив „Евромајдан“.⁶⁵⁷

У Јануковичевој Украјини било је много разлога да грађани различитих идентитетских групација изађу на улицу – од катастрофалне економске ситуације и галопирајуће корупције, до гушења слободе медија и изборних махинација. Но, симптоматично је да се то догодило тек када је одбијено потписивање Споразума са ЕУ – које нити је нудило чланство у тој организацији, нити је решавало било шта по питању стања украјинске економије а ни политике, јер је, како смо видели, Споразум понуђен практично без икаквих услова. Иако је сигурно да је макар део људи који је изашао на Мајдан тих новембарских дана заиста веровао да би Споразум могао да донесе неку непосредну корист Украјини, њега су покренули и замајац му дали они за које је он имао пре свега симболични значај и представљао „цивилизацијску“ алтернативу Русији у корист „европског избора“ Украјине.⁶⁵⁸ Тог новембра 2013, као и 2004. пре тога, побунио се украјински северозапад против југоистока и Русије, монистичка визија *украјинства* против плуралистичке, идеја о Европи без Русије и насупротив њој против идеје о заједничком европском дому који би обухватио и Русију. Русија је својим притиском на Јануковича да одбије Споразум испровоцирала ову побуну, а да претходно очигледно није добро проценила њене домашаје, као и (не)способност Јануковича да јој се одупре.

Двадесетчетвртог новембра демонстрације су у Кијеву окупиле око сто хиљада, а широм земље триста хиљада људи.⁶⁵⁹ Но, ситуација је могла да буде стављена под контролу, да није било претеране реакције полиције и специјалних снага „Беркут“ у ноћи између 28. и 29. новембра, дакле након дефинитивне пропасти Самита у Вилњусу. Покушај да се Мајдан силом испразни од демонстраната додатно их је испровоцирао, и они почињу да формирају „Снаге самоодбране“, које убрзо прелазе у руке екстремне деснице, међу профашистичку организацију „Десни сектор“.⁶⁶⁰ Осмог

⁶⁵⁷ Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., p. 114.

⁶⁵⁸ Ibid., p. 107.

⁶⁵⁹ Ibid., p. 114; Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., p. 68.

⁶⁶⁰ Ханес Хофбауер, *Слика непријатеља – Русија: историја једне демонизације*, op. cit., стр. 254; Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., pp. 68-73;

децембра ови екстремисти руше Лењинов споменик у Кијеву.⁶⁶¹ Режим је такође реаговао екстремно, убацујући батинаше, тзв. *титишке*, међу демонстранте.⁶⁶² Жестина обрачуна полиције и демонстраната убрзо је привукла пажњу званичника западних земаља, од којих неки у току децембра долазе у Кијев да би јавно подржали демонстранте. Међу њима су били бивши немачки министар спољних послова Гвидо Вестервеле, Високи представник ЕУ Кетрин Ештон, искусни русофобични амерички сенатор Џон Мекејн и помоћник државног секретара за европска и евроазијска питања Викторија Њуланд.⁶⁶³ Ова последња је остала упамћена по дељењу сендвича демонстрантима, а у децембру је и изјавила да су САД од 1991. наовамо инвестирале преко пет милијарди долара у „промовисање демократије“ у Украјини и „европску будућност“ коју Украјина „заслужује“.⁶⁶⁴ Запад је тиме учинио транспарентним своје мешање у унутрашње послове Украјине, с циљем да ову земљу одвоји од руске и припоји је својој сфери утицаја. Зато ни Русија није седела скрштених руку, и 17. децембра потписује са Јануковичем Акциони план који је предвидео преиспитивање трговинских рестрикција, финансирање украјинског дуга са обећаних 15 милијарди долара, као и смањење цене гаса за трећину.⁶⁶⁵ Изгледало је након тога да ће Јанукович и Русија постићи циљ и успети да издрже талас демонстрација, које су се учи Нове године

David Cadier, "Eastern Partnership vs Eurasian Union? The EU-Russian Competition in the Shared Neighbourhood and the Ukraine Crisis", op. cit., p. 82. Десни сектор је иначе био врло хетерогена организација, у којој је преовлађујући језик био руски, али је заступао екстремне идеје украјинског монизма. Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., pp. 119-120.

⁶⁶¹ Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., p. 73; Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., p. 114. Иако су, како смо видели, Лењин и бољшевици најзаслужнији што Украјина данас постоји као независна држава у постојећим границама.

⁶⁶² Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., pp. 78-79; Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., p. 116.

⁶⁶³ Ханес Хофбауер, *Слика непријатеља – Русија: историја једне демонизације*, op. cit., стр. 254-255.

⁶⁶⁴ John J. Mearsheimer, "Why the Ukraine Crisis is the West's Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin", *Foreign Affairs*, September–October 2014, p. 4; Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., pp. 120-121.

⁶⁶⁵ Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., pp. 79-80; Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., pp. 111-112.

осуле на две-три хиљаде демонстраната дневно.⁶⁶⁶ А онда су себи пуцали у ноге.

Шеснаестог јануара 2014. Рада је уз сумњиву процедуру бројања гласова усвојила сет закона против демонстраната, који су стекли популарни назив „диктаторски закони“. Они су, између осталог, прописивали затворску казну од 10–15 година за „организаторе масовних нереда“, али и низ других рестриктивних мера, као што су забрана постављања шатора и коришћења озвучења без дозволе полиције, ношења униформи и пламена, вожње у организованој колони возила, блокирања резиденција итд. Влада је могла да забрани приступ интернету, а посланицима да буде одузет имунитет.⁶⁶⁷ Јанукович је непосредно пре овога путовао у Русију, на састанак са Путином у Валдају. Нема доказа за поједина мишљења⁶⁶⁸ да је Путин био тај који је наговорио Јануковича да се послужи оваквим мерама, али све и да је то била Јануковичева идеја, најмање што је Путин морао да учини је да га од ње одврати, јер су последице биле несагледиве. „Диктаторски закони“ разјарили су демонстранте. Деветнаестог јануара окупља се њих 200 хиљада и креће у шетњу ка парламенту. Долази до четвородневног сукоба с полицијом у Хрушевској улици, а у току њега 22. јануара падају прве жртве – два демонстранта су упуцана.⁶⁶⁹ Следећи корак било је заузимање владиних зграда, посебно на западу земље.⁶⁷⁰ Јанукович је покушао делимично да изађе у сусрет демонстрантима, укидањем неких од одредаба „диктаторских“ закона, оставком Азарова, понудом опозиционару Арсенију Јацењуку премијерског места у влади „националног поверења“, те обећањем амнестије за демонстранте уколико би напустили зграде у року од 15 дана.⁶⁷¹ Било је касно за све то.

⁶⁶⁶ Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., p. 80.

⁶⁶⁷ Ibid., pp. 81-82; Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., pp. 115-116.

⁶⁶⁸ На пример: Taras Kuzio, “The Origins of Peace, Non-Violence, and Conflict in Ukraine”, op. cit., p. 113.

⁶⁶⁹ Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 16; Ханес Хофбауер, *Слика непријатеља – Русија: историја једне демонизације*, op. cit., стр. 256; Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., pp. 82-83; Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., p. 116.

⁶⁷⁰ Ibid., p. 116; Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., p. 83.

⁶⁷¹ Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 16; Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op.

Демонстранти су у међувремену били у тој мери радикализовани, да ни вође опозиције – Јацењук, боксер Виталиј Кличко (партија УДАР) и Тјахнибок („Свобода“) нису могли да их у потпуности контролишу, нити им наметну било шта о чему би се договорили с Јануковичем.⁶⁷² Спирала насиља између мајдановских екстремиста с једне, и безбедносних снага и батинаша са друге стране, у току фебруара док је Русија била заузета организацијом Зимских олимпијских игара у Сочију (сетимо се Пекинга у време избијања рата са Грузијом 2008), брзо се развијала и напослетку измакла контроли. Шеснаестог фебруара у сукобу с наоружаним демонстрантима гине седам полицајаца.⁶⁷³ Осамнаестог увече у новим борбеним дејствима гине 25 људи на обе стране, након марша демонстраната на парламент и покушаја полиције да рашчисти Мајдан.⁶⁷⁴ Коначно, 20. фебруара, махом од снајперске ватре, страда око 90 људи.⁶⁷⁵ У том тренутку Јанукович је већ увећано знао да мора да попусти и преговарао са опозицијом о решењу кризе, уз посредовање западних политичара. Министри спољних послова Пољске, Француске и Немачке – Радослав Сикорски, Лоран Фабијус и Валтер Штајнмајер – долазе у Кијев. Преговори трају целе ноћи и наредног дана. Коначно, 21. фебруара поподне, Јанукович и опозиција, у присуству поменутих политичара и руског изасланика Владимира Лукина потписују споразум.⁶⁷⁶

cit., p. 85. Арсениј Јацењук је иначе унијат из Черниваца (Северна Буковина), који ће се као типичан представник западноукрајинске монистичке визије украјинске националне идеје врло брзо наметнути као фаворит САД, које су финансирале његову фондацију „Отворена Украјина“. Ханес Хофбауер, *Слика непријатеља – Русија: историја једне демонизације*, op. cit., стр. 247-248.

⁶⁷² Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., p. 86.

⁶⁷³ Ханес Хофбауер, *Слика непријатеља – Русија: историја једне демонизације*, op. cit., стр. 258-259.

⁶⁷⁴ Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 16; Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., pp. 86-87; Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., p. 122.

⁶⁷⁵ Касније је утврђено да се и на снаге реда и на демонстранте пуцало из истог оружја и углава. И док једни тврде да се радило о *false flag* операцији специјалних служби (иза којих стоји Русија), други указују на то да је пуцано из зграде Филхармоније, коју су држале „Снаге самоодбране“ на челу са екстремистом Андрејем Парубијем. Ibid., p. 122; Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., pp. 88-90; Ханес Хофбауер, *Слика непријатеља – Русија: историја једне демонизације*, op. cit., стр. 259-260.

⁶⁷⁶ Док је упадљиво био одсутан спољни актер који се иза кулиса највише питао о украјинској кризи. Касније ће процурети снимак телефонског разговора

Садржај споразума био је следећи. Било је предвиђено да се за децембар распишу превремени председнички избори по новом изборном закону и уз нову изборну комисију, и да се устав промени у смислу смањења председничких овлашћења. У међувремену је требало формирати владу националног јединства. Предвиђена је и амнестија за демонстранте ухапшене пре 17. фебруара, истрага насиља које се потом десило, повлачење владиних снага и разоружање уличних милиција.⁶⁷⁷ Међутим, споразум никада није спроведен, јер су га већ исте вечери екстремисти са Мајдана одбацили и извиждали лидере опозиционих партија због договарања са Јануковичем. За време Кличковог обраћања маси, на бину се попео извесни Володимир Парасјук и запретио оружаним јуришем уколико се Јанукович не повуче са власти до ујутру у 10 часова.⁶⁷⁸ У тим тренуцима, Јанукович се припремао да напусти своју резиденцију и отпутује у Харков на конгрес делегата своје партије и њој блиских регионалних организација, о чему је обавестио Путина, на шта му је овај рекао да је „сишао с ума“ и да мора да остане где је јер ситуација у Кијеву измиче контроли.⁶⁷⁹ Ситуација је заиста измакла контроли, јер су се безбедносне снаге према споразуму повукле, оставивши владине зграде небрањеним, које већ наредног дана бивају заузете.⁶⁸⁰ Пребегом одређеног броја посланика „Партије региона“, у Ради је формирана нова парламентарна већина.⁶⁸¹ Затим је на неуставан начин (већином од 328,

Њуландове и америчког амбасадора у Кијеву, Џефрија Пјата, у коме она ауторитативно износи име Јацењука као амерички избор за новог премијера Украјине, сматрајући Кличка неподобним за ту функцију, а о могућности да се ЕУ заложу за друкчије решење каже: „Јебеш ЕУ“. Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., pp. 121-122.

⁶⁷⁷ Ibid., pp. 122-123; Ханес Хофбауер, *Слика непријатеља – Русија: историја једне демонизације*, op. cit., стр. 259; Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., pp. 91-92; Према Зигару, Путин је наговорио Јануковича да све ово прихвати. Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 16.

⁶⁷⁸ Ibid., Глава 16; Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., p. 93; Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., p. 123.

⁶⁷⁹ Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 16; Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., p. 124.

⁶⁸⁰ Ibid., pp. 123-124.

⁶⁸¹ Janis Berzins, “Russia’s New Generation Warfare in Ukraine: Implications for Latvian Defense Policy”, Policy Paper no. 2, National Defence Academy of Latvia – Center for Security and Strategic Research, April 2014, p. 2.

уместо потребних 338 посланика) обављена смена Јануковича.⁶⁸² За вршиоца дужности председника постављен је новоизабрани председник парламента Олександр Турчинов, који затим даје мандат новој влади, на челу са Јацењуком, док Парубиј бива именован за председника Националног савета безбедности и одбране.⁶⁸³ Враћени су уставни амандмани из 2004. о председничким овлашћењима.⁶⁸⁴ У Кијеву је извршен државни удар.

Постоје озбиљне индиције да је Јанукович напустио Кијев с предумишљајем, те да је паковање у његовој резиденцији (укључујући и 32 милијарде долара у кешу, које ће понети са собом) било почело већ неколико дана пре споразума са опозицијом, а да је тог дана довршено.⁶⁸⁵ Но, његово „бежање“ не оправдава опозицију за брутално кршење споразума непун дан након његовог потписивања, а поготово не за покушај наметања монистичке, западноукрајинске визије уређења државе и њене спољнополитичке оријентације целом друштву. Већ 23. фебруара нова већина у Ради доноси злокобну одлуку о укидању Колешниченко-Киваловљевог закона, чиме би руском језику био одузет статус званичног у источним регионима. Иако је Турчинов ставио вето на ову одлуку, он ће то учинити тек пет дана касније, а у међувремену ће бити начињена непоправљива штета имиџу нових власти код становништва појединих русофоних региона.⁶⁸⁶ Не оправдава ни Европску унију због неспремности да стане иза споразума коме је сама посредовала. Напослетку, не оправдава ни Русију за њено поступање према читавом току украјинске кризе, јер је постало јасно да се све време „кладила на погрешног коња“. Путин је још почетком фебруара послао у Украјину нашег старог познаника Суркова, са задатком да спречи Јануковича да оде

⁶⁸² Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., p. 130. Ендрју Вилсон сматра да, иако је већина била мања од прописане, легитимитет јој даје то што је усвојена „консензусом“ посланика свих партија. Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., pp. 93-94. Ако у консензус рачуна и „прелетаче“ у хаотичним условима, можда је у праву.

⁶⁸³ Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., pp. 130-131.

⁶⁸⁴ Ibid., p. 90.

⁶⁸⁵ Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., pp. 88, 92-93. О томе сведочи и снимак камере са улаза у Јануковичеву резиденцију, приказан у документарном филму „Крим. Пут у отаџбину“. Филм се може погледати овде: <https://www.youtube.com/watch?v=N-ttlj-T2Uc> 14/10/2019

⁶⁸⁶ Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., pp. 129, 132.

и да режим падне, у чему овај очигледно није успео.⁶⁸⁷ Није успео ни Јануковичев наводни покушај, о коме поједини аутори говоре, да на конгресу у Харкову добије подршку за оспоравање победе Мајдана и захтев за федерализацијом или чак отцепљењем источних области.⁶⁸⁸ Да ли је то заиста била идеја, нећемо знати, јер конгрес никада није одржан, нити се Јанукович појавио пред делегатима. Спречили су га промајдановски хулигани, а Јанукович је побегао у Доњецк, па на Крим, а затим у Русију, одакле ће се (из Ростова на Дону) 28. фебруара јавити конференцијом за медије.⁶⁸⁹ Шокиран пучем у Кијеву и саучесништвом ЕУ, неспреман да чека источноукрајинске сепаратисте да се организују (сећајући се и неуспеха сличног скупа у Харкову 2004), Путин је у тим тренуцима ишао „на сигурно“ и већ увелико спроводио „план Б“.⁶⁹⁰

ОД „КРИМСКОГ ПРОЛЕЋА“ ДО „МИНСКА 2“. СУКОБ „ПРОМЕНЉИВЕ ТЕМПЕРАТУРЕ“

„План Б“ Путин је изнео својим сарадницима на састанку Савета безбедности Руске Федерације у Новом Огарјовом у ноћи између 22. и 23. фебруара.⁶⁹¹ „Спасавање живота Јануковича“ био је задатак од споредног значаја. Главни задатак је била операција враћања Крима, јер „не можемо да одбацимо ту територију и људе који тамо живе препустимо судбини, на милост и немилост националистима“.⁶⁹² Зимске олимпијске игре у Сочију затворене су 23. фебруара, а Русија је започела најсавршенију војну операцију у савременој историји.⁶⁹³ Пучем у Кијеву било је незадовољно

⁶⁸⁷ Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 16.

⁶⁸⁸ Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., pp. 94-96; Taras Kuzio, "The Origins of Peace, Non-Violence, and Conflict in Ukraine", op. cit., p. 114.

⁶⁸⁹ Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 16.

⁶⁹⁰ Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., p. 98; Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., p. 136. Путинов шок можемо да упоредимо са шоком Аурелијана, који је веровао да након свргавања Зенобије има Палмиру под контролом, а онда га је изненадио тамошњи узурпатор.

⁶⁹¹ Овим дешавањима детаљно се бави поменути филм, наравно из руске перспективе.

⁶⁹² Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 17.

⁶⁹³ О војним аспектима кримске интервенције, коју смо оценили као „узоран пример употребе силе у 21. веку“, говорили смо овде: Владимир Трапара, „Употребљивост“

становништво широм русофоног југоистока Украјине. Москва је могла као и 2004. да не предузме ништа и да се нада да ће унутрашњополитичка динамика, пре или касније, повратити равнотежу у Украјини. Могла је да се упусти у тотални рат против Украјине и, ако не да јуриша на Кијев, макар покуша да заокружи контролу над југоисточном половином земље. Путин је проценио да оба сценарија носе са собом превелике ризике, а да се у исто време као „на тацни“ отвара прилика за трећи. Стратегија „боље врабац у руци, него голуб на грани“ деловала је оправдано тиме што је на више начина Крим био „нешто друго“ у односу на остатак Украјине. Полуострво, одвојено од остатка земље скоро као острво, лако за отцепити и касније контролисати без ризика даље ескалације по дубини територије. Једини регион у коме су етнички Руси били већина, а и готово сви Украјинци били русофони, са никаквом историјом везаности за Украјину пре Хрушчова. Дом руске Црноморске флоте, чији су припадници по уговору о закупу базе у Севастопољу смели да бораве и у залеђу луке, широм Крима. Стратешки важна територија која би Русији омогућила доминацију на Црном мору. Како каже Ричард Саква, Путин је био спреман да наруши своју репутацију, изолује Русију и отуђи Украјину, да би добио Крим и Севастопол.⁶⁹⁴

Далеко од тога да је и заузимање Крима и Севастопоља било операција без ризика. Но, руска војска ју је дочекала много спремнијом него што је то био случај у време Руско-грузијског рата. Рекли смо да су након њега покренуте војне реформе под вођством тадашњег министра одбране Сердјукова. Да оне нису прекинуте ни након ступања на дужност његовог наследника Сергеја Шојгуа, већ су напротив подигнуте на виши ниво, сведочи чланак начелника генералштаба Валерија Герасимова, објављен у фебруару 2013, под насловом „Вредност науке у предвиђању: нови изазови намећу потребу преосмишљавања облика и начина вођења војних дејстава“.⁶⁹⁵ Поједини аутори ставове изнете у овом чланку називају „Герасимовљевом доктрином“, на основу које ће Русија изводити војне акције у будућности.⁶⁹⁶ За облик ратовања о коме Герасимов говори најчешће се

силе за остваривање спољнополитичких циљева у XXI веку: руске интервенције у Грузији (2008) и на Криму (2014)“, *op. cit.*, стр. 46-51.

⁶⁹⁴ Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, *op. cit.*, p. 137.

⁶⁹⁵ Чланак, из кога преузимамо цитате који следе, може се прочитати овде: Валерий Герасимов, „Ценность науки в предвидении: Новые вызовы требуют переосмыслить формы и способы ведения боевых действий“, *Военно-промышленный курьер*, 26 февраля 2013, Internet, <http://www.vpk-news.ru/articles/14632> 12/3/2019

⁶⁹⁶ Видети: Janis Berzins, „Russia’s New Generation Warfare in Ukraine: Implications for Latvian Defense Policy“, *op. cit.*

користи израз „хибридно ратовање“, мада има и оних који се са овим изразом не слажу сматрајући да он значи комбинацију „нових“ и „старих“ начина ратовања, док су заправо сви начини „стари“ и већ примењени од других актера, пре свега САД у Ираку и Авганистану.⁶⁹⁷ Ми се слажемо да се не ради ни о каквим специфично руским смерницама, већ да је Герасимов само констатовао најновије трендове у употреби војне силе, примењене од стране неких других актера – пре свега западних сила у контексту „Арапског пролећа“ – извлачећи одатле поуке за Русију.

Према Герасимову, „у 21. веку јавља се тенденција потирања разлике између стања рата и мира. Ратови се више не објављују, а када почну – не одвијају се по шаблону на који смо навикли“. Он примећује да су се правила ратовања изменила, да је порасла улога невојних средстава – пре свега економских, политичких, информационих и хуманитарних, чији је циљ да сломи потенцијал становништва да пружи отпор. Ту су и војне мере прикривеног карактера (информациони рат, специјалне операције), а до отворене употребе силе долази тек у некој каснијој фази, и то под маском мировне операције или управљања кризом. Војна дејства постала су много динамичнија – фронтално сучељавање великих војних формација постепено постаје прошлост, а на сцену ступа бесконтактно деловање на противника, при чему се циљем дејстава јавља читава дубина његове територије. Пре него што би дошла у ситуацију да се брани од оваквих средстава, која би применио неко други, Русија је ново схватање модерног ратовања и поуке из сукоба са Грузијом успешно тестирала на Криму.

Михаил Зигар тврди да је план повратка Крима у случају да Јанукович падне са власти разрађиван још од децембра 2013. године.⁶⁹⁸ То потврђују спремност и брзина које су руске трупе показале у блокирању зграда администрације и украјинских војних база широм полуострва. Руси су се испрва ослонили на чинилац изненађења и деловали док је украјинска војска била дезорганизована након преврата.⁶⁹⁹ Владислав Сурков је допутовао на Крим непосредно пре него што ће ситуација у Кијеву измаћи контроли, а председавајући кримског Совјета Владимир Константинов

⁶⁹⁷ Видети: “A Closer Look at Russia’s ‘Hybrid War’”, by Michael Kofman and Matthew Rojansky, Kennan Cable, No. 7, April 2015.

⁶⁹⁸ Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 17.

⁶⁹⁹ Roy Allison, “Russian ‘deniable’ Intervention in Ukraine: How and Why Russia Broke the Rules”, *International Affairs*, Vol. 90, No. 6, 2014, p. 1258.

отпутовао је у Москву.⁷⁰⁰ За политички део акције Сурков се неће ослонити на представнике „Партије региона“, већ на Сергеја Аксјонова (у криминалним круговима познатог под надимком „Гоблин“), припадника једне од мање популарних проруских регионалних партија.⁷⁰¹ Њега проруске снаге, које су одмах након пада Јануковича почеле да организују јединице за самоодбрану, 26. фебруара тесном већином у кримском парламенту бирају за премијера уместо дотадашњег представника „Партије региона“, Могиљева, и уједно за мај месец расписују референдум о независности Крима.⁷⁰² Истог дана у Симферопољу долази до великог окршаја припадника двају митинга – на једној страни су били Кримски Татари, који су подржали Мајдан, а на другој проруски активисти, који су се супротставили пучу у Кијеву и заложили се за сецесију Крима.⁷⁰³ Већ наредног дана, на сцену ступа „коњица“.

У ноћи између 27. и 28. фебруара, трупе без званичних ознака, које ће популарно бити назване „малим зеленим људима“, заузимају већину стратешких тачака широм Крима – између осталог, аеродроме у Симферопољу и Севастопољу, зграде администрације и телевизијске станице, блокирају украјинску војску у њеним базама и успостављају контролне пунктове у Армјанску и Чонгару, на граници Крима са остатком Украјине. У питању су већином били припадници руске Црноморске флоте, али и специјалне и друге јединице из унутрашњости Русије, која је негирала да су у питању њене трупе и тиме створила ефекат конфузије око тога шта се заправо дешава.⁷⁰⁴ Ово је био кључни елемент информационог ратовања. Руска морнарица је паралелно блокирала украјинске бродове у

⁷⁰⁰ Постоје мишљења да је управо Константинов „преломио“ Путина да се одлучи за анексију, како Крим не би завршио попут Јужне Осетије и Абхазије – као непризната држава. Видети: Daniel Treisman, “Why Putin Took Crimea: The Gambler in the Kremlin”, *Foreign Affairs*, May/June 2016, pp. 47-54.

⁷⁰¹ Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., pp. 108-109.

⁷⁰² Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., p. 140.

⁷⁰³ Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 17; Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., p. 110.

⁷⁰⁴ Ibid., p. 111; Mark Galeotti, “Hybrid War’ and ‘Little Green Men’: How It Works, and How It Doesn’t”, in: *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, Agnieszka Pikulicka-Wilczewska and Richard Sakwa (eds.), E-International Relations, Bristol, 2015, pp. 159-160; Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., pp. 140-141; Emmanuel Karagiannis, “The Russian Interventions in South Ossetia and Crimea Compared: Military Performance, Legitimacy and Goals”, op. cit., pp. 408-409.

севастопољској луци.⁷⁰⁵ Када се Путин првог марта обратио Савету Федерације са захтевом за дозволу да користи војску на тлу Украјине, кримска операција је углавном била готова.⁷⁰⁶ Путин ће тек након шест недеља, средином априла месеца, признати да су руски војници учествовали у догађајима на Криму и у Севастопољу како би „створили услове за изражавање народне воље“, уједно им се захваливши за „храброст и професионалност“ и оценивши да су руске оружане снаге приказале нове способности у погледу квалитета и морала људства.⁷⁰⁷ Осим у погледу људства, нове униформе, наоружање и опрема ових војника сведоче о успеху технолошке модернизације руске војске у претходном периоду.⁷⁰⁸ За разлику од грузијске интервенције, у којој су масовно коришћени тенкови, артиљерија и авијација, у кримској кампањи није испален ниједан метак и, за три недеље које су уследиле, свих 190 украјинских база на полуострву се предало без отпора, сломљеног морала.⁷⁰⁹ На њих су, у међувремену, примењене мере психолошког ратовања.

„Изражавање народне воље“ на Криму се догодило много раније него што је првобитно планирано. Петог марта кримски парламент помера референдум уназад, заказавши га већ за 16. март, а питање поставља тако да се гласа између две опције: повратка на устав из 1992. по коме је Крим имао широку аутономију у оквиру Украјине, и – присаједињења Русији.⁷¹⁰ Проста независност од Украјине није била међу понуђеним

⁷⁰⁵ Ibid., p. 409.

⁷⁰⁶ Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 17.

⁷⁰⁷ Roy Allison, “Russian ‘deniable’ Intervention in Ukraine: How and Why Russia Broke the Rules”, op. cit., p. 1257; Emmanuel Karagiannis, “The Russian Interventions in South Ossetia and Crimea Compared: Military Performance, Legitimacy and Goals”, op. cit., p. 409.

⁷⁰⁸ Ibid., p. 409.

⁷⁰⁹ Janis Berzins, “Russia’s New Generation Warfare in Ukraine: Implications for Latvian Defense Policy”, op. cit., pp. 4-5; Mark Galeotti, “Hybrid War’ and ‘Little Green Men’: How It Works, and How It Doesn’t”, p. 157. Притом, украјинске трупе на Криму од Кијева нису добиле никакво наређење за акцију. Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., p. 112.

⁷¹⁰ Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 17; Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., p. 142. Убрзавање референдума правдано је „фашистичком“ опасношћу по становнике Крима. Упечатљиви део референдумске кампање био је билборд, који је опције које чекају Кримљане, у зависности од исхода, приказивао у виду две мапе Крима – једне у бојама руске заставе, а друге црвено-црне са кукастим крстом и бодликавом жицом.

опцијама, као ни останак у Украјини по постојећем статусу. Према званичним подацима, од изашлих 83% бирача за присаједињење Русији гласало је 96,7%, да би Путин два дана касније са лидерима Крима и Севастопоља потписао споразум о приступању.⁷¹¹ Референдум на Криму Русија је представила као легитимни израз воље народа, насупрот неуставном пучу у Кијеву.⁷¹² Објективно гледано, наравно да он није могао да буде легитиман, што због брзине и услова његовог одржавања, што због нереалног податка о излазности. Процене стварне излазности, укључујући и процуреле руске обавештајне податке, варирају од трећине до половине уписаних бирача.⁷¹³ Па ипак, сложили бисмо се са Саквом да се може претпоставити – а то произилази из свега што смо већ рекли о Криму – да би и у савршеним условима већина Кримљана и огромна већина Севастопољаца гласала да се припоји Русији.⁷¹⁴ Кримски Татари углавном су бојкотовали референдум, али ће већ наредног месеца Путин повући потезе у њихову корист, какве украјинске власти за четврт века нису повукле – донеће указ о њиховој рехабилитацији за оптужбе из 1944. и прогласиће кримскотатарски за један од званичних језика на Криму.⁷¹⁵

Русија је у року од месец дана након пуча у Кијеву спасила Крим од нових украјинских власти и потенцијалног геополитичког продора Запада. Али шта са осталим русофоним областима? Било је за очекивати да се становништву целокупног југоистока Украјине неће допасти нове кијевске власти и њихова политика, али је убрзо постало јасно да тамо нема критичне масе која би била спремна да се заложи за сепаратизам, дигне на оружје и призове руску интервенцију у помоћ. Барем не на нивоу

⁷¹¹ Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 17; Roy Allison, "Russian 'deniable' Intervention in Ukraine: How and Why Russia Broke the Rules", op. cit., p. 1260; Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., p. 113.

⁷¹² Roy Allison, "Russian 'deniable' Intervention in Ukraine: How and Why Russia Broke the Rules", op. cit., pp. 1259-1260.

⁷¹³ Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., p. 113; Greta Uehling, "Every Day Life After Annexation: The Autonomous Republic of Crimea", in: *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, Agnieszka Pikulicka-Wilczewska and Richard Sakwa (eds.), E-International Relations, Bristol, 2015, p. 70.

⁷¹⁴ Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., p. 142.

⁷¹⁵ Ibid., p. 151; Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., p. 115; Greta Uehling, "Every Day Life After Annexation: The Autonomous Republic of Crimea", op. cit., p. 74.

читаваг југоистока. Рекли смо већ да је конгрес у Харкову пропао, а у марту ће ред у тој области завести нови прокијевски гувернер Игор Балута. У Дњепропетровску је главни човек био олигарх Игор Коломојски, који се такође „слизао“ са новим властима.⁷¹⁶ У Одеси је антимајдановски покрет био доста јак, али ће потрајати само до почетка маја. Након уличног сукоба са десним екстремистима и хулиганима, 42 антимајдановца живо је запаљено у згради Синдикалног дома Одесе, у који су се били склонили од противничке гомиле. Након тога у Одеси проруски покрет више није био активан, а крајем марта гувернер те области постаје странац – нама познати бивши председник Грузије, Михаил Сакашвили.⁷¹⁷ Једине две области у којима је подизање проруског устанка успело биле су Доњецк и Луганск, познатије под збирним именом Донбас.

Ако смо за Крим без двоумљења рекли да је „нешто друго“ у односу на остатак Украјине, то делимично важи и за Донбас. Ова област је најрусифонија од свих русифоних области континенталног дела земље, где етнички Руси чине 38,5% становништва, а рускојезичних становника има чак 72%.⁷¹⁸ Томе треба додати и посебан регионални идентитет, који садржи доста совјетског наслеђа, а ојачан је и чињеницом да је Донбас и у постсовјетској Украјини најбогатији део земље (пре кризе је учествовао у укупном БДП-у са 16%, а у индустријској производњи са 27%).⁷¹⁹ Проруске демонстрације у Доњецку и Луганску крећу већ почетком марта, да би почетком априла дошло и до заузимања владиних зграда широм подручја.⁷²⁰ За почетак оружаног устанка пак узећемо 12. април, јер тада добро наоружана и обучена група под командом Игора Гиркина званог Стрелков, која је претходно учествовала и у операцијама на Криму, заузима полицијску станицу у граду Славјанску, северно од Доњецка. Започевши оружани устанак, који се ускоро распламсао широм Донбаса,

⁷¹⁶ Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., pp. 128-129; Mikhail A. Molchanov, "Russia as Ukraine's 'Other': Identity and Geopolitics", op. cit., pp. 214-215; Ханес Хофбауер, *Слика непријатеља – Русија: историја једне демонизације*, op. cit., стр. 279-280.

⁷¹⁷ Ibid., стр. 270-271; Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., pp. 134-135.

⁷¹⁸ Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., p. 118.

⁷¹⁹ Ibid., pp. 120-123; Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., p. 193.

⁷²⁰ Ханес Хофбауер, *Слика непријатеља – Русија: историја једне демонизације*, op. cit., стр. 281-282; Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., p. 129; Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., pp. 193-194.

побуњеници су се спремали за долазак украјинске војске и прижељкивали руску интервенцију попут оне на Криму.⁷²¹ Прво се догодило већ 13. априла, када Кијев лансира „противтерористичку операцију“.⁷²² Друго је, међутим, изостало, барем у облику и у року који су устаници желели.

Било је јасно да Русија анексијом Крима није решила украјинско питање, јер јој „врабац“ не би значио много ако на дужи рок не улови и „голуба“ – контрола над полуострвом била би безначајна ако антируске власти у Кијеву буду контролисале остатак земље и потенцијално је учиниле домом западних војних база и ракета. Но, опцију војне интервенције којом би по кримском рецепту Русија заузела половину Украјине, Путин је вероватно одбацио истог тренутка када је схватио да у већини русофоних области не може да рачуна на масовни устанак становништва које би руску војску дочекало као ослободиоце.⁷²³ Устанак је ипак избио, али само у Донбасу. Москва се нашла пред сложеним задатком да овај устанак искористи да би остварила геополитичке циљеве у Украјини, а да истовремено избегне да буде директно увучена у шири сукоб са Украјином и потенцијално Западом. Сурков је помогао устаницима, који су у првом налету устанка заузели већи део Донбаса, да се у априлу политички организују проглашењем Доњецке и Луганске Народне Републике, са дугорочним циљем да оне остану у Украјини са широком аутономијом и обнове равнотежу у њој.⁷²⁴ За русофоне области Украјине Путин ће 17. априла (у истом интервјуу у коме је признао учешће руске војске на Криму) по први пут употребити термин „Новорусија“.⁷²⁵

⁷²¹ Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 17; Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., p. 130; Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., pp. 194-196.

⁷²² Steven Woehrel, "Ukraine: Current Issues and U.S. Policy", CRS Report, May 20, 2014, pp. 3-4; Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., p. 136.

⁷²³ Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 17; Roy Allison, "Russian 'deniable' Intervention in Ukraine: How and Why Russia Broke the Rules", op. cit., pp. 1287-1288; Dmitri Trenin, *The Ukraine Crisis and the Resumption of Great-Power Rivalry*, op. cit., pp. 6-7.

⁷²⁴ Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 17. Руководство „народних република“ било је амалгам совјетоносталгичара, присталица Евроазијске уније, православних верника, руских националиста и интернационалиста, уједињених непријатељством према новим кијевским властима. Ханес Хофбауер, *Слика непријатеља – Русија: историја једне демонизације*, op. cit., стр. 285.

⁷²⁵ И то опет не у контексту сепаратизма, већ потребе да се обезбеди да становници украјинског југоистока буду „пуни грађани“ Украјине, што потврђује да је на дужи

али ће се почетком маја, суочен са офанзивом украјинске војске против устаника и притиском Запада, одлучити за опрезнији приступ. Затражио је од ЛНР и ДНР да одложе референдуме заказане за 11. мај и признао председничке изборе у Украјини крајем месеца.⁷²⁶ На тим изборима убедљиво побеђује олигарх (власник фабрике чоколаде „Рошен“) и бивши Јануковичев сарадник (који је, међутим, од самог почетка стао уз Евромајдан), Петро Порошенко,⁷²⁷ са којим се Путин ускоро накратко и састаје, на маргинама прославе 70 година искрцавања у Нормандији.⁷²⁸

Устаници нису послушали Путина и одржали су референдуме о независности, на којима су се поново појавиле нереалне бројке – иако нису контролисали целу територију Донбаса, званични резултати кажу да је изашло 75% бирача, а за отцепљење и присаједињење Русији гласало је 89% у Доњецу и 96% у Луганску.⁷²⁹ У мају и јуну водили су жестоке борбе са украјинском војском и изгубили делове првобитно заузете територије, укључујући и једину украјинску луку на Азовском мору, Мариупољ, а

рок прва руска опција повратак равнотеже у Украјини (без Крима) и њена федерализација и неутрализација, пре него подела. Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., pp. 197-199.

⁷²⁶ Ibid., p. 163; Steven Woehrel, “Ukraine: Current Issues and U.S. Policy”, op. cit., p. 9. Руско признање украјинских председничких избора, иако су они одржани у крајње недемократској атмосфери након пуча и у условима отпочињања грађанског рата на истоку, дало је легитимитет „мајдановским“ властима у Кијеву, аналогно америчком легитимизовању власти Северног Вијетнама.

⁷²⁷ О Порошенку, видети: Ханес Хофбауер, *Слика непријатеља – Русија: историја једне демонизације*, op. cit., стр. 247-249; Taras Kuzio, “The Origins of Peace, Non-Violence, and Conflict in Ukraine”, op. cit., p. 118; Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., pp. 93-95. Председнички избори у мају 2014. били су први избори у постсовјетској Украјини на којима је један кандидат добио већину у свим регионима. Но, у условима у којима су се одвијали то је било нормално, јер је Порошенко од обе идентитетске половине Украјине био препознат као „умерени“ лидер који обећава преко потребну стабилност. Гласови за друге кандидате пак откривају да је регионална подела и даље присутна. Тимошенкова и екстремиста Олех Љашко добили су гласове углавном на северозападу, а бивши припадник „Партије региона“, Михаил Добкин на југоистоку (где је одзив био знатно мањи, док на Криму и у деловима Донбаса избори нису ни могли да се одрже). Више о изборима, видети: Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., pp. 151-153; Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., pp. 162-164.

⁷²⁸ Ibid., p. 207.

⁷²⁹ Турчинов је изашао са бројкама од 30% излазности у Доњецу и 24% у Луганску. Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., pp. 132-133.

најжешће борбе вођене су око доњецког аеродрома.⁷³⁰ Као што смо рекли, Путин није имао намеру да припаја Донбас и потражио је шансу у дипломатији. Но, паралелно са дипломатијом, све време сукоба руска војска је чинила маневре у близини украјинске границе, као да би могла сваког тренутка да интервенише, што је био потез који је требало психолошки да утиче на Кијев да не нападне устанике свом снагом.⁷³¹ У почетку је ово уродило плодом и омогућило отварање мировног процеса у Женеви и Берлину, који ће резултирати Порошенковим примирјем од 20. јуна и планом од 15 тачака, који је предвидео и децентрализацију без федерализације, као и амнестију за побуњенике који нису починили озбиљне злочине, док је руски Савет Федерације укинуо одлуку о овлашћењу председнику за употребу трупа на тлу Украјине.⁷³² Ипак, након кршења примирја од стране побуњеника, Порошенко ће под утицајем „јастребова“ из украјинских власти првог јула покренути општу офанзиву против донбаске побуне.⁷³³ Пад Славјанска, града у коме је устанак почео (након чега се Стрелков са својим људима повлачи у Доњецк), имао је симболички значај прекретнице у сукобу и развејао снове устаника да могу да ставе под контролу цео Донбас, али то је тек био мали део онога што их је чекало.⁷³⁴

Украјинске снаге биле су у лошем стању, што је била последица систематског занемаривања у Јануковичево време, а суочила се и са доста дезертерстава, што објашњава њену никакву реакцију на Криму и релативно спору у Донбасу. Но, једном када су се сабрале и започеле офанзиву, украјинске трупе су се, у складу са ограниченим технолошким могућностима, ослањале на већу ватрену моћ у односу на побуњенике и примењивале тактику гранатирања цивилних подручја како би их остављале без заклона. Овим су изазивали цивилне жртве и разарали индустрију, чиме су додатно отуђивали локално становништво и

⁷³⁰ Ibid., p. 138; Ханес Хофбауер, *Слика непријатеља – Русија: историја једне демонизације*, op. cit., стр. 282; Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., p. 204.

⁷³¹ Ibid., p. 200; Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., p. 129.

⁷³² Ibid., pp. 138-139; Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., pp. 203, 208-210.

⁷³³ Ibid., p. 210.

⁷³⁴ Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 17; Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., p. 139.

покренули талас избеглица. Уз то, Национална гарда и друге јединице састављене од екстремиста, биле су недисциплиноване и чиниле су злочине над цивилима.⁷³⁵ У јулу је готово 90% украјинске војске било на југоистоку, недискриминативно гранатирајући и бомбардујући насељена подручја.⁷³⁶ Украјинци су нападали са свих страна, и већ неколико дана након отпочињања јулске офанзиве постало је јасно да побуњеницима, којих ни у једном тренутку није било више од десет хиљада, прети опасност од потпуног пораза, уколико не буду добили конкретнију подршку Русије.⁷³⁷ Путин је морао нешто да предузме – не само да би потпуни пораз побуњеника отежао реализацију његове идеје о повратку равнотеже унутар Украјине, већ би испао слаб пред светском јавношћу, тим пре што су паралелно са украјинском офанзивом САД и ЕУ појачале притисак на Москву увођењем нових санкција.⁷³⁸

Помоћ из Русије најпре се састојала у повећању броја добровољаца и слању различитог тешког наоружања побуњеницима, где су посебно место заузимали ПВО системи, помоћу којих је у јулу оборено неколико украјинских авиона, чиме се Стрелков хвалио на друштвеним мрежама.⁷³⁹ Међутим, побуњеници нису били најбоље обучени да користе ове системе, нити су поседовали средства за идентификацију мета. Над побуњеничком територијом 17. јула бива оборен малезијски путнички авион МН17, и сви путници – углавном холандског држављанства – гину. Иако истрага никада није недвосмислено утврдила да су за тај инцидент одговорни побуњеници, највероватније је да они, оружјем које су добили од Русије, јесу оборили авион – грешком.⁷⁴⁰ Наравно, западна и украјинска пропаганда ће и њих и Русију одмах након инцидента сатанизовати као да се радило о намерном злочину.⁷⁴¹ Овим ће наставак украјинске

⁷³⁵ Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., p. 206.

⁷³⁶ Ibid., p. 210.

⁷³⁷ Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., p. 135.

⁷³⁸ Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., p. 212. О санкцијама ће више речи бити касније.

⁷³⁹ Ibid., p. 215; Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., pp. 140-141; Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 17.

⁷⁴⁰ Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., p. 217.

⁷⁴¹ И оптуживати их за ометање истраге, што чини и Ендрју Вилсон, који наводи и пресретнуту комуникацију као доказ да су побуњеници руским системом БУК оборили авион. Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., p. 141.

офанзиве бити „легитимизован“ у очима светске јавности, те ће у току августа доћи до њеног интензивирања. До тог месеца, број жртава сукоба се већ био попео на око 2.500.⁷⁴² Украјинци су готово раздвојили побуњеничку територију на два дела, ставили Луганск и Доњецк у полуопсадно стање и запретили да их физички одрежу од Русије.⁷⁴³ Стрелков је 14. августа, незадовољан кооличином помоћи од Русије, поднео оставку на место министра одбране ДНР.⁷⁴⁴ Постало је јасно да „хибридни рат“ у Донбасу не даје Русији ни приближне резултате онима на Криму. Информациони рат је увелико губила, наоружање и добровољци нису били довољни да зауставе украјинску офанзиву, а ни јулско укидање испоруке гаса Украјини није уродило плодом, јер је она имала довољне резерве, а и у току је била летња сезона.⁷⁴⁵ Морало се, дакле, ући у директну интервенцију.

Заједничка особина руске интервенције у Донбасу у другој половини августа и оне из фебруара/марта на Криму јесте – негирање њеног извођења од стране руског државног врха. Русија је у овом периоду преко дела границе који су контролисали побуњеници послала неколико „хуманитарних“ конвоја, који су заправо били састављени од регуларних руских војника и наоружања. Процењује се да је у Донбас пристигло 150 оклопних возила и 1.000–1.200 бораца.⁷⁴⁶ Када су га западни лидери суочили са доказима да је на делу интервенција руске војске, Путин је мирно констатовао да су у питању војници који су „на одмору“, или су се „изгубили“ и случајно прешли границу.⁷⁴⁷ Углавном, они су успешно обавили задатак. Побуњеничка противофанзива пробила је опсаду Доњецка и Луганска, заузела Новоазовск и запретила да преко Мариупоља оствари копнену везу са Кримом. Више стотина украјинских војника је опкољено и убијено у Иловајску, у највећој побуњеничкој победи од почетка сукоба.⁷⁴⁸ Кијеву је напрасно постало јасно да не може

⁷⁴² Ibid., p. 140; Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., p. 219.

⁷⁴³ Ibid., p. 222; Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 17.

⁷⁴⁴ Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., p. 219.

⁷⁴⁵ Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., p. 198.

⁷⁴⁶ Ibid., p. 142; Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., p. 223.

⁷⁴⁷ Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 17.

⁷⁴⁸ Ibid., Глава 17; Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., pp. 142-143; Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., p. 223.

да победи, те је на преговорима у Минску 5. септембра потписан споразум о примирју.⁷⁴⁹ Главни архитекта овог споразума био је, ко би други, него Сурков, са очигледним циљем да он дугорочно осигура утицај Русије на Украјину преко ДНР и ЛНР.⁷⁵⁰ Русија се, дакле, напоследку определила за већ виђену стратегију замрзнутог сукоба, интервенишући у Донбасу таман толико да постигне стабилно примирје, али без коначног политичког решења.

Међутим, војни аспекти Споразума из Минска су били такви да нису омогућавали стабилно примирје, што због својих одредби (није на оптималан начин решио питање повлачења тешког наоружања са линије фронта), што због његовог брзог и наглог закључења усред великих борби, које није било могуће преко ноћи прекинути. Побуњеници су, рецимо, сматрали да им је овим споразумом одузета победа, јер су се налазили у офанзиви на Мариупољ.⁷⁵¹ Чарке ће у току јесени бити обостране и непрестане (нарочито око аеродрома у Доњецку), а у јануару 2015. долази и до пуне ескалације сукоба, у току које побуњеници заузимају додатну територију, укључујући и стратешки важан град Дебаљцево, на путу Доњецк–Луганск, где гине преко 250 украјинских војника.⁷⁵² Сукоб бива заустављен новим споразумом у Минску, који ће бити упамћен као „Минск 2“ (и добити пуно међународно признање Резолуцијом 2202 СБ УН), и који је далеко прецизније регулисао обострано повлачење тешког наоружања са линије раздвајања, тако да ескалација повремених чарки и пуно обнављање сукоба постану знатно тежи. И заиста, сукоб који је до фебруара 2015. однео преко десет хиљада живота, упркос повременим кршењима примирја са обе стране, више никада неће бити обновљен у пуној мери, нити ће доћи до значајнијих територијалних промена.⁷⁵³ Ако и не можемо стопостотно да кажемо да се ради о замрзнутом сукобу, склони смо да се сложимо са мало другачијом Вилсоновом квалификацијом (изнетом већ након Минска 1), по којој се ради о „сукобу променљиве температуре, да би се контролисао ко год је

⁷⁴⁹ Ibid., pp. 226-227.

⁷⁵⁰ Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 17.

⁷⁵¹ Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., p. 230.

⁷⁵² Ibid., p. 229; Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 17.

⁷⁵³ Ханес Хофбауер, *Слика непријатеља – Русија: историја једне демонизације*, op. cit., стр. 283-301.

на власти у Кијеву; некад уз мало више рата, некад уз мало више преговора, али у основи на неодређено“.⁷⁵⁴

Конкретнијом подршком побуњеницима у августу 2014, Русија је у строго војном смислу победила и у украјинском рату, јер је „казнила“ Кијев за промену геополитичке оријентације крњењем његовог територијалног интегритета и на Криму и у континенталној Украјини. Како је одмах јасно да се ту не ради о недвосмисленој победи према Луисовим критеријумима, нити је она и у једном тренутку била руски циљ, поставља се питање: да ли је Русија могла више и боље, не би ли исход у Украјини био дугорочно повољнији за њу – као што је био случај, на пример, у Грузији, где смо видели да је исход испао повољан упркос одустајању од недвосмислене победе? Сложили бисмо се са Џоном Миршајмером да, чак и да је то желела, Русија није имала капацитета да окупира целу источну Украјину.⁷⁵⁵ Но, да ли је Русија већ анексијом Крима – колико год бриљантно изведеном – и давањем побуњеницима у Донбасу „лажне наде“ да могу да остваре нешто слично – колико год им накнадно помогла – деловала контрапродуктивно са становишта свог стварног циља, а то је повратак равнотеже између северозападне и југоисточне Украјине, те њена децентрализација и неутрализација? Имајући у виду да је са одласком Крима и дела Донбаса (као и изазивањем таласа избеглица) поремећена равнотежа у броју становника између две половине Украјине у корист националистичког, монистичког и антируског северозапада,⁷⁵⁶ да је руском интервенцијом против Русије окренут део „неутралног“ украјинског становништва,⁷⁵⁷ те да је борба против сепаратиста послужила као нови извор до тада крхког националног јединства Украјине,⁷⁵⁸ одговор је – да. Али, је ли Русија уопште имала другог избора уочи свог покрета на Крим? Ту је одговор већ – не.

⁷⁵⁴ Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., p. 143.

⁷⁵⁵ John J. Mearsheimer, “Why the Ukraine Crisis is the West’s Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin”, op. cit., p. 9.

⁷⁵⁶ Изгубивши Крим као један од својих „полова“, Украјина је постала мање поларизована. Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., p. 150.

⁷⁵⁷ Између осталог, Путинов рејтинг у Украјини пао је са 47 (октобар 2013) на 16% (април 2014). Ibid., p. 150.

⁷⁵⁸ Ibid., pp. 149-150. Слично као што је борба против „северњачке агресије“ учинила америчке јужњаке жестоким борцима у Грађанском рату, пре него што се појавио Шерман са новом стратегијом.

Неопходност да се заузме Крим, и да се побуњеници у Донбасу не оставе у потпуности на цедилу, била је логична последица преврата у Кијеву, начина на који се он десио и ефеката које је претио да изазове. Русија је поступила на оптималан начин. Њене кључне грешке леже у периоду *пре* преврата, који је Москва имала капацитета да спречи, или – ако у томе ипак не би успела – барем да ублажи његову штету по себе и русофоно становништво Украјине. Споразум о придруживању са ЕУ јесте садржао одредбе неповољне по Русију, али није био „смак света“, нити је Русија била без механизма да утиче на његову примену, поготово са проруским снагама на власти у Кијеву. Притискајући те снаге – колико год да је Јанукович био непоуздан сарадник – Москва је у неку руку пореметила равнотежу у Украјини и пре него што је дошло до кризе. Па и кад је криза почела, још није било касно – требало је обуздати Јануковича од прекомерне употребе силе против демонстраната и сачекати да протести сами утихну, а паралелно тражити поузданијег проруског човека који би га заменио. На крају се оно што је Русија покушала да спречи догодило, али под много неповољнијим околностима – нове украјинске власти у јуну 2014. потписале су Споразум о придруживању.⁷⁵⁹

Серија грешака Москве уочи и у току украјинске кризе, која ће јој сузити маневарски простор и напослетку наметнути рат који не може недвосмислено да добије, може се објаснити њеним неуспехом да идентификује гравитациони центар противника. Монистичка визија *украјинства*, по којој су Украјинци цивилизацијски различит и супериоран народ у односу на Русе, има две слабе тачке. Једна се састоји у упитности аутентичне подршке Запада овој визији. Једна ствар је ако Запад (на челу са САД, наравно) инструментализује Украјинце као једну од „ударних песница“ свог геополитичког продора на исток против Русије, а сасвим друга да ли их доживљава као део себе. Одрицање Источног партнерства већ у старту од нуђења перспективе чланства Украјини у ЕУ, Русија је требало да види као знак да би украјинска идеја о припадности западној цивилизацији могла, пре или касније, да буде изневерена (након чега би се они могли окренути Русији), уместо да параноидном реакцијом убеди Украјинце да је она та која их омета у њиховом „цивилизацијском“ избору. Друга слаба тачка монистичког *украјинства* јесте поменута чињеница да оно има два историјска средишта. Ако Галиција, због унијатства и другог

⁷⁵⁹ John J. Mearsheimer, “Why the Ukraine Crisis is the West’s Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin”, *op. cit.*, p. 10.

историјског боравка у саставу католичких држава, и има основ да сматра себе делом западне цивилизације, националисти из средишње Украјине – који су православци и претежно рускојезични – имају мало тежи посао да оправдају своју одвојеност од Руса. Једно од решења за ово је апсурдна, али легитимна тврдња, како је заправо Украјина аутентична Русија (наследница некадашње Кијевске Русије), док је данашња Русија заправо „Московија“ – која је од Украјинаца „украла“ име државе.⁷⁶⁰ Уместо да је покушала да искористи то што део украјинских националиста на неки начин себе ипак сматра Русима (видели смо да је то случај чак и унутар „Десног сектора“), Русија их је подршком корумпираном Јануковичу, а затим његовим спречавањем да потпише споразум са ЕУ и охрабривањем да крене силом на демонстранте, заправо учврстила у уверењу да је она „варварска Московија“, која ће их опет „покрасти“ (као некад Перејаславским уговором).

Упркос штети коју је себи нанела изношеним ратом 2014–15, услови за повратак равнотеже унутар Украјине у корист Русије су делимично опстали у годинама које су уследиле. Подела међу „екстремнијим“ и „умеренијим“ украјинским националистима је један од адута на који Русија и даље може да игра. У прво време након пуча, очигледна је била противречност између „цивилизацијског“ заокрета Мајдана ка Европи и „неевропског“ понашања пучиста, који су кроз свега пар месеци забранили Комунистичку партију (што додуше није спроведено у пракси), а својом политиком према мањинама отуђили не само Русе, већ и Мађаре у Закарпатју.⁷⁶¹ Ипак, пучисти су у извесној мери успели и да одстране екстремисте из својих редова – „Десни сектор“ је временом маргинализован, а неки од његових лидера убијени.⁷⁶² То је свакако добро за русофоно становништво Украјине, али отежава Русији примену

⁷⁶⁰ Видети: “Ukrainian suggestion that Russia should be called Muscovy infuriates Russians”, by Paul A. Goble, *Euromaidan Press*, June 25, 2018, Интернет, <http://euromaidanpress.com/2018/06/25/muscovy/> 16/10/2019. Јула 2019, Никита Потураев, саветник новог украјинског председника, Владимира Зеленског, дајући ТВ интервју на чистом руском језику, предложио је да се на украјинским мапама Русија преименује у Московију. “Zelensky’s advisor pushes for renaming Russia on Ukrainian maps”, *Belsat TV*, July 11, 2019, Интернет, <https://belsat.eu/en/news/zelensky-s-advisor-pushes-for-renaming-russia-on-ukrainian-maps/> 16/10/2019

⁷⁶¹ *Ibid.*, pp. 177, 180, 190.

⁷⁶² *Ibid.*, p. 134; Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., pp. 146-147.

чеченске стратегије играња на карту доминације екстремиста код противника, како би на своју страну придобила „умерењаке“.⁷⁶³

Још значајнији руски адут је тај што је Украјина остала економски девастирана земља пуна корупције, са још израженијом владавином олигарха него у Јануковичево време,⁷⁶⁴ што је чини плодним тлом за манипулацију политичким процесом.⁷⁶⁵ Овај процес убрзо након преврата почео је да се одликује, као што је био случај и након „Наранџасте револуције“, расколом међу пучистима. Најљући противници постали су Порошенко и Тимошенкова. Порошенкова партија успела је да однесе превагу на парламентарним изборима у јесен 2014,⁷⁶⁶ али се до нових председничких однос снага битно променио. Готово ниоткуда, појављује се трећи кандидат – комичар Владимир Зеленски, који користи поменути раскол и промашаје нових власти, те својом „антиполитичком“ платформом привлачи огроман број незадовољних бирача и у априлу 2019. убедљиво побеђује Порошенка у другом изборном кругу.⁷⁶⁷ Резултат независног кандидата Јурија Бојка (четврто место са 12%) показао је да се полако обнавља бирачка база на русофоном југоистоку. Штавише, Бојкова листа („Опозициона платформа“) ће на парламентарним изборима у јулу освојити друго место и по броју гласова и по броју мандата у Ради (уз претежну подршку у деловима Донбаса који не припадају ДНР и ЛНР), иза партије Зеленског „Слуга народу“, која убедљиво побеђује, са натполовичном већином мандата.

Иако ће се испоставити да нови украјински председник, иначе рускојезични Украјинац јеврејског порекла из Кривога Рога, реторички није ништа мање оштар према Русији него његов претходник, у пракси се ипак показао Москви „захвалнијим“ за сарадњу. Почетком октобра

⁷⁶³ „Умерене“ снаге у Украјини Москва покушава да придобије и повременим благонаклоним потезима према кијевским властима, као онда када је 2015. подржала избор Украјине за несталну чланицу СБ УН – иако ће она на тој позицији стандардно гласати против Русије.

⁷⁶⁴ Вилсон констатује да је Украјина 2014. ефективно имала два председника: Порошенка у Кијеву и Коломојског у Дњепропетровску. Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, op. cit., p. 158.

⁷⁶⁵ Подешавање цене и повремена обустављања испорука енергената су стандардно оруђе из руског арсенала за утицај на украјинску политику.

⁷⁶⁶ Све о парламентарним изборима 2014, у: Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, op. cit., pp. 298-305.

⁷⁶⁷ Освојио је 73% гласова, а за Порошенка је већински гласала само Галиција.

потписао је тзв. „Штајнмајерову формулу“, мировни план по коме би Донбас добио широку аутономију, под условом да се у њему одрже међународно верификовани слободни и поштени избори. Овај потез је одмах дочекан „на нож“ и од опозиције и од украјинских националиста, који ускоро почињу са масовним демонстрацијама, називајући потписани план „капитулацијом“, што чини његову примену крајње неизвесном.⁷⁶⁸ И у 2019. години, дакле, повратак равнотеже у Украјини и последично довршење „геополитичког ушанчивања“ у Источној Европи на линији која би Русији одговарала, и даље су на дугом штапу. Но, још важнија од тога је цена коју је Русија платила за ову делимичну победу. У поглављу које следи бавимо се том ценом, да бисмо припремили терен за разматрање онога за чим је Русија, вођена изнова „уздрманим“ великосилством, посегла да би надокнадила пропуштено у Украјини – уласка у нови рат.

⁷⁶⁸ “Zelensky Flounders in Bid to End Ukraine’s War”, by Justin Lynch, *Foreign Policy*, October 11, 2019, Интернет, <https://foreignpolicy.com/2019/10/11/zelensky-pushes-peace-deal-ukraine-war-russia-donbass-steinmeier-formula/> 16/10/2019; “Ukraine’s President: ‘I Wanted to Be World Famous’, but Not This Way”, by Michael Schwirtz and Andrew E. Kramer, *The New York Times*, October 10, 2019, Интернет, <https://www.nytimes.com/2019/10/10/world/europe/ukraine-trump-zelensky-burisma-blackmail.html> 16/10/2019

РУСИЈА КА 2020-ИМ

Из украјинске кризе Русија је изашла са првим увећањем државне територије још од Другог светског рата. Међународно непризната анексија Крима изнова ће пред Москву поставити изазов очувања територијалног интегритета, за који се чинило да је сламањем чеченске побуне дефинитивно решен. Друга значајна последица поменуте кризе јесте десетковање руске економије у периоду 2014–2016, услед западних санкција и махинација на светском нафтном тржишту. Од овог удара Русија се до тренутка писања ових редова неће сасвим опоравити, за разлику од неких ранијих случајева економског пада. Супротан утицај украјинска криза имала је на плану политичке стабилности, учврстивши рејтинг и власт Путина и његове партије, све до нових излива народног незадовољства у току 2019. Коначно, за одржање свог међународног положаја Русија ће у пет година које су следиле украјинској кризи морати да се бори у условима никад жешће конфронтације са САД и Западом у целини још од Хладног рата. Непотпун учинак у погледу потврде *великосилства* у украјинском сукобу условиће потребу започињања новог рата, у Сирији. Нови, четврти по реду покушај руско-америчког приближавања изостаће, упркос избору за председника САД Доналда Трампа, који је такву могућност у току кампање наговештавао.

Припојивши Крим, Русија је стекла стратешки важно парче земље на југозападу, осигурала статус Црноморске флоте и поново постала доминантна поморска сила у црноморском региону. Ову анексију, међутим, нико у свету није експлицитно признао. Као одраз међународног става према њој послужило је усвајање Резолуције ГС УН 68/262 о потврђивању територијалног интегритета Украјине и неважењу кримског референдума, за коју је 27. марта 2014. гласало 100 чланова светске организације.⁷⁶⁹ Кримско полуострво се на тај начин нашло у

⁷⁶⁹ Свега 11 чланица гласало је против (Јерменија, Белорусија, Боливија, Куба, Никарагва, Северна Кореја, Русија, Судан, Сирија, Венецуела и Зимбабве), што би се могло тумачити као прећутно признање анексије. Није без значаја и чињеница да су се 82 чланице УН или уздржале од гласања, или нису уопште гласале (међу њима и Аргентина, Бразил, Кина, Индија, Пакистан, Јужноафричка Република, Иран, Израел и Србија). Текст Резолуције може се прочитати овде: Resolution adopted by

својеврсној изолацији.⁷⁷⁰ Све ово није сметало Русији да за ових пет година у безбедносном, политичком и економском смислу интегрише Крим. Иако жеља са украјинске стране за враћањем територијалног интегритета свакако постоји, било каква војна акција против Крима – чак и уз подршку са стране – тренутно је незамислива, јер би подразумевала директан сукоб са руским снагама (у томе је суштинска разлика у положају Крима у односу на Донбас). Економско и инфраструктурно инкорпорирање Крима у Руску Федерацију крунисано је изградњом 18 километара дугог друмско-железничког моста преко Керчког мореуза, који је пуштен у саобраћај у мају 2018. Суверену контролу над кримским територијалним водама Русија је демонстрирала заробљавањем украјинских војних бродова у инциденту који се у поменутом мореузу одиграо новембра 2018.⁷⁷¹

Очување економског просперитета показале се након украјинске кризе као знатно тежи изазов за Москву, него што је то контрола над новопроширеном територијом. Руска економија у постсовјетском периоду претходно је двапут озбиљно посртала и успешно се дизала. Последњи опоравак догодио се након светске економске кризе, закључно са висином БДП-а од 2.297 милијарди америчких долара у 2013. Након тога, величина руске економије пашће на 2.060 милијарди у 2014, 1.364 у 2015, и 1.285 у 2016, дакле за три године скоро ће се преполовити, павши на ниво из 2007. године.⁷⁷² На оштрину пада утиче и то што се он изражава у тренутној вредности америчког долара, тако да се на висину бројки рефлектује и драстичан пад вредности руске националне валуте – рубље, који се одиграо крајем 2014. Како је и зашто дошло до овога? Ако посматрамо рањивост технолошки заостале и од продаје енергената зависне руске привреде као константу, два су основна чиниоца – западне санкције уведене због анексије Крима и мешања Русије у украјински грађански рат, те пад цена нафте на светском тржишту.

the General Assembly on 27 March 2017: 68/262. Territorial integrity of Ukraine, United Nations General Assembly, Интернет, https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/262 24/9/2019. Подаци о гласању налазе се овде: Интернет, <https://papersmart.unmeetings.org/media2/2498292/voting-record.pdf> 24/9/2019

⁷⁷⁰ Надлежна међународна тела чак забрањују кримским спортским клубовима да се такмиче у руским спортским лигама и европским такмичењима.

⁷⁷¹ Видети: “The Kerch Strait Incident”, IISS, December 2018, Интернет, <https://www.iiss.org/publications/strategic-comments/2018/the-kerch-strait-incident> 24/9/2019

⁷⁷² Извор за кретање руског БДП-а су подаци Светске банке, Интернет, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=RU> 24/9/2019

Прве санкције САД уводе већ 6. марта, забраном уласка, замрзавањем рачуна и запленом имовине неколико држављана Русије и Украјине који су по њима били умешани у текућа збивања на Криму. Наредних месеци ова листа људи више пута ће бити проширивана, а Америци ће се придружити и Европска унија и још неке земље света.⁷⁷³ Како ове појединачне санкције нису произвеле значајније ефекте, од априла до септембра САД и ЕУ уводе и секторске санкције, забраном активности на свом тлу, као и узимања кредита на западним финансијским тржиштима, против неколико руских предузећа из области енергетике и наоружања, као и банака, да би наредне године ова листа била проширена и на области високе технологије и авио-индустрије. На лето 2014. Русија узвраћа забраном увоза пољопривредних производа из земаља које су јој увеле санкције.⁷⁷⁴ Ударац санкција финансијском сектору био је најзаслужнији за пад рубље, а затим и БДП-а, као и инфлацију и смањење девизних резерви, јер је онемогућио многе руске компаније да рефинансирају дугове новим кредитима које би узимале на Западу, већ их је натерао да дугове враћају пре рока и изгубе резерве.⁷⁷⁵ На ово се надовезало одбијање Саудијске Арабије да одржи стабилност цене нафте смањењем понуде, услед чега она у току друге половине 2014. пада са 115 на 50 долара за барел, што руску економију излаже новом тешком шоку.⁷⁷⁶

⁷⁷³ Peter Rutland, "The Impact of Sanctions on Russia", in: *Russian Analytical Digest*, No. 157, 17 December 2014, pp. 2-3; Wan Wang, "Impact of Western Sanctions on Russia in the Ukraine Crisis", *Journal of Politics and Law*, Vol. 8, No. 2, 2015, pp. 2-3; Ханес Хофбауер, *Слика непријатеља – Русија: историја једне демонизације*, op. cit., стр. 316-318. Од санкционисаних руских званичника најзначајнији су били Владислав Сурков и Сергеј Глазјев, а од украјинских сам Виктор Јанукович. Русија је одговорила својом листом непожељних западних званичника, укључујући америчког сенатора Џона Мекејна.

⁷⁷⁴ Ibid., стр. 321-323, 325, 328; Peter Rutland, "The Impact of Sanctions on Russia", op. cit., pp. 3-4; Wan Wang, "Impact of Western Sanctions on Russia in the Ukraine Crisis", op. cit., pp. 2-3.

⁷⁷⁵ Richard Connolly, "Western Economic Sanctions and Russia's Place in the Global Economy", in: *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, Agnieszka Pikulicka-Wilczewska and Richard Sakwa (eds.), E-International Relations, Bristol, 2015, pp. 225-226.

⁷⁷⁶ Негативан ефекат од пада цена нафте показаће се више него двоструком већим у односу на санкције. Peter Rutland, "The Impact of Sanctions on Russia", op. cit., p. 4; Wan Wang, "Impact of Western Sanctions on Russia in the Ukraine Crisis", op. cit., p. 3; Ханес Хофбауер, *Слика непријатеља – Русија: историја једне демонизације*, op. cit., стр. 356.

Не би ли надоместила привредне губитке у трговини са Западом, Русија ће покушати заокрет ка Истоку. Први велики корак ка томе било је потписивање, у мају 2014, тридесетогодишњег, 400 милијарди долара вредног уговора о снабдевању Кине гасом из Русије.⁷⁷⁷ Од 2017. руска економија ће, пре свега захваљујући новом порасту цена нафте, поново почети да расте, али по нижим стопама него што је то био случај у периоду непосредно након претходне светске економске кризе, а поготово оном 2000–2008. По величини номиналног БДП-а Русија је тренутно тек 11. у свету (у једном тренутку била је и 13.), што још једном потврђује асиметрију између њене економске и војне моћи.

За разлику од привреде, западне санкције нимало нису нарушиле политичку стабилност у Русији, напротив. Оне су подстакле патриотизам и сврставање уз лидера – Путинов рејтинг је са 63% у 2013. скочио на чак 88% у јесен 2014. године.⁷⁷⁸ Већи део руског јавног мњења лако је прихватио дискурс по коме је украјинска криза нова фаза западног плана за разарање Русије, који је почео да се остварује још распадом Совјетског Савеза.⁷⁷⁹ Санкције су додатно везале и руске бизнисмене за Путина, отежавши њихово пословање у иностранству – схватили су да њихова имовина сваког часа може да буде конфискована и да они управљају својим новцем колико им председник дозволи.⁷⁸⁰ У комбинацији са благим опоравком руске економије, ово доноси лагану изборну победу најпре „Јединственој Русији“ (2016–54%), а затим и самом Путину (2018–77%). Најпопуларнијем лидеру антисистемске опозиције, Алексеју Навалном, није било дозвољено да учествује на изборима. Недодирљива стабилност Путинове аутократије трајаће до лета 2018. када – након што се заврши светско првенство у фудбалу – почиње серија грађанских протеста због претходно најављеног подизања старосне границе за пензионисање. Конкретан закон о пензионој реформи ступа на снагу у октобру, а од јануара 2019. почиње и спровођење реформе. Након привременог слабљења, жестоки протести се настављају у пролеће 2019. Због овог потеза, Путинов рејтинг нагло опада, са близу 80% колико је имао на

⁷⁷⁷ Peter Rutland, “The Impact of Sanctions on Russia”, op. cit., p. 7.

⁷⁷⁸ Wan Wang, “Impact of Western Sanctions on Russia in the Ukraine Crisis”, op. cit., p. 3.

⁷⁷⁹ Овакву тезу изнео је секретар руског Савета безбедности, Николај Патрушев, у једном интервјуу октобра 2014. Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Закључак.

⁷⁸⁰ Ibid., Закључак.

изборима, на мање од 50% у другој половини 2018.⁷⁸¹ На изборима за московски локални парламент, у септембру 2019, „Јединствена Русија“ остварила је неочекивано слаб резултат, освојивши мањи укупни број гласова од Комунистичке партије и изгубивши квалификовану већину. Изборима су такође претходили протести, услед забране учешћа независних кандидата. Турбуленције Путинове власти засад не резултирају широм политичком нестабилношћу, али ни суштинска демократизација система још увек није на видику.⁷⁸²

Конечно, украјинска криза имала је амбивалентан утицај на међународни положај Русије. Од 2014. наовамо више нема никакве дилеме да се Русија и САД налазе у новом хладном рату – или се чак ради о новој фази старог хладног рата, који заправо никада није завршен.⁷⁸³ С тим што би ова фаза хладног рата могла да буде још опаснија од претходне, услед непостојања равнотеже снага која је карактерисала биполарни међународни поредак. Један од познатијих америчких „дисидентата“ када је у питању однос према хегемонистичкој политици Вашингтона и његовом сукобљавању са Москвом, професор Стивен Коен, 2014. је оценио да је на сцену ступила најопаснија руско-америчка конфронтација после 1962: „Оно што се чинило незамисливим, постало је замисливо: стварни рат између НАТО предвођеног САД и постсовјетске Русије“.⁷⁸⁴ Овај аутор даље наводи да се западна војна моћ још од инвазије нацистичке Немачке није налазила тако близу Русије, што управо и чини нови хладни рат опаснијим од претходника.⁷⁸⁵ Нови хладни рат одликује се и напорима Запада да, осим економски, Русију изолује и дипломатски, избацивши је из Г8 и Савета Европе.⁷⁸⁶ Као и прошли, и овај хладни рат садржи јак пропагандни елемент, у виду реторичке демонизације противника.

⁷⁸¹ Stephen F. Cohen, *War with Russia? From Putin and Ukraine to Trump and Russiagate*, Hot Books, New York, 2019 (electronic issue), p. 188.

⁷⁸² Остаје да се види у којој мери избор „антиполитичког“ Зеленског у суседној Украјини може да пружи пример руским бирачима.

⁷⁸³ Тезом о „дугом хладном рату“ Русије и САД, који траје последњих стотинак година, служимо се у: Владимир Трапара, *Време „ресетовања“: односи Русије и Сједињених Држава у периоду од 2009. до 2012. године*, op. cit., стр. 97.

⁷⁸⁴ Stephen F. Cohen, *War with Russia? From Putin and Ukraine to Trump and Russiagate*, op. cit., p. 28.

⁷⁸⁵ Ibid., p. 47.

⁷⁸⁶ У Савет Европе Русија ће се 2019. ипак вратити, а амерички председник Трамп исте године заложиио се и за њено враћање у Г8.

Председник Обама је у говору пред Генералном скупштином УН 2014, а затим и у својој Стратегији националне безбедности из 2015, сврстао Русију међу три највеће претње човечанству, уз ебола вирус и Исламску државу.⁷⁸⁷ Жестока западна демонизација усмерена је и ка личности руског лидера Путина, што је још једна новина у односу на Хладни рат – ниједан совјетски лидер није био на тај начин третиран у САД.⁷⁸⁸

На реторичком плану, ни Москва није остајала дужна Вашингтону. Осамнаестог марта 2014, поводом пријема Крима и Севастопоља у Руску Федерацију, Путин је одржао вероватно најзначајнији говор након оног из Минхена 2007, у смислу одбране руског *великосилства* од америчког хегемонизма, изневши читаву историју руског разочарања у Запад: „Са нестанком биполарног система, планета није постала стабилнија... Наши западни партнери на челу са Сједињеним Америчким Државама преферирају да се у својој практичној политици руководе не међународним правом, већ правом јачег. Они су уверени у то да су изабрани и јединствени, у то да су позвани да одлучују о судбини света, да увек само они могу да буду у праву... Нас (Русију) константно покушавају да сатерају у некакав угао зато што имамо независну позицију, зато што је бранимо, зато што називамо ствари правим именом и нисмо лицемери. Али, све има своје границе. И у случају Украјине, наши западни партнери су прешли црту, понашали се грубо, неодговорно и непрофесионално... Данас је неопходно прекинути хистерију, одустати од хладноратовске реторике и признати очигледно: Русија је самосталан, активан учесник међународног живота; као и друге државе, она има националне интересе, који се морају узимати у обзир и поштовати“.⁷⁸⁹

⁷⁸⁷ „Full text of President Obama’s 2014 address to the United Nations General Assembly, *The Washington Post*, September 24, 2014, Интернет, https://www.washingtonpost.com/politics/full-text-of-president-obamas-2014-address-to-the-united-nations-general-assembly/2014/09/24/88889e46-43f4-11e4-b437-1a7368204804_story.html 26/9/2019; *National Security Strategy*, The White House, February 2015, Preface.

⁷⁸⁸ Stephen F. Cohen, *War with Russia? From Putin and Ukraine to Trump and Russiagate*, op. cit., p. 131. Ги Метан направил је обиман попис наслова у западној штампи, који се „утркују“ у проналажењу живописних израза којим би сатанизовали руског председника. Видети: Ги Метан, *Русија – Запад: хиљаду година рата – русофобија од Карла Великог до украјинске кризе*, op. cit., стр. 333.

⁷⁸⁹ „Обращение Президента Российской Федерации“, *Президент России*, 18 марта 2014. года, Интернет, <http://kremlin.ru/news/20603> 26/9/2019

Конфронтација Русије и САД није их спречила да у 2015. остваре заједнички подухват од великог међународног значаја: склапање нуклеарног споразума са Ираном, којим је ова земља прихватила да свој мирољубиви нуклеарни програм ограничи на начин да он не може да се преобрати у војне сврхе, у замену за укидање међународних санкција. Усаглашавање споразума, који ће понети наслов Заједнички свеобухватни акциони план (ЈСРОА), било је мукотрпно и трајало скоро две године, од склапања привременог споразума новембра 2013. до усвајања коначног текста јула 2015. Овим послом бавила се група P5+1, коју су осим САД, Русије и Ирана чиниле још три сталне чланице СБ УН. Резултат је био споразум који ће Обама назвати историјским.⁷⁹⁰ Свакако да је његово усвајање у првој половини 2015. било убрзано смиривањем руско-америчких тензија око Украјине, након Минска 2. Споразум са Ираном неће бити дугог века – 2018. Обамин наследник Доналд Трамп ће се једнострано повући из њега, што ће у тој и наредној години довести до новог заоштравања иранско-америчких односа на ивици оружаног сукоба, а тиме и нових тензија у односима Русије и САД.

Избор Доналда Трампа, у новембру 2016, је битна тачка у руско-америчким односима у току петогодишњег периода након украјинске кризе. Ретко ко је искрено очекивао да Трамп добије изборе, а када се то десило, појавила су се нова очекивања – промена у америчкој спољној политици – која би омогућила нови, четврти по реду покушај руско-америчког приближавања. Ова очекивања делили су и противници и присталице поправљања односа са Русијом. Ови први су још у кампањи називали Трампа „Путиновим агентом“ и указивали на везе појединих његових сарадника са Москвом.⁷⁹¹ Стивену Коену Трамп се учинио решеним на детант са Москвом, а његов „бизнис модел“ преговарања обећавајућим у односу на Обамину неспремност да на суштинске уступке Москве узврати неким својим, због чега је пропало „ресетовање“.⁷⁹² Очекивања су ипак изневерена – до новог покушаја приближавања није

⁷⁹⁰ “Obama: Historic deal reached on Iran nuclear program”, *RT*, April 2, 2015, Интернет, <http://www.rt.com/usa/246357-obama-iran-nuclear-deal/> 26/9/2019. Текст споразума може се прочитати овде: *Joint Comprehensive Plan of Action*, Vienna, 14 July 2015, Интернет, http://eeas.europa.eu/statements-eeas/docs/iran_agreement/iran_joint-comprehensive-plan-of-action_en.pdf 26/9/2019

⁷⁹¹ Stephen F. Cohen, *War with Russia? From Putin and Ukraine to Trump and Russiagate*, op. cit., p. 64.

⁷⁹² *Ibid.*, pp. 74-75.

дошло и, барем до краја (првог) Трамповог мандата, неће ни доћи, из два основна разлога.⁷⁹³ Први лежи у противречностима Трамповог спољнополитичког размишљања, које, поред исказане жеље да се односи са Русијом поправе, садрже и поједине ставове који су у нескладу с том жељом – говоримо о одсуству кохерентне „велике стратегије“ која би поговорила приближавању Вашингтона и Москве. Други разлог везан је за америчку унутрашњу политику и страховит притисак под којим се Трамп нашао већ од првог дана након избора за председника, од стране „дубоке државе“, тј. противника приближавања са Русијом, који доминирају спољнополитичким естаблишментом у Вашингтону.

Предуслов приближавања САД и Русије било би одустајање САД од „велике стратегије“ либералне хегемоније, коју оне спроводе од краја Хладног рата наовамо, те прелазак на уздржавање (*restraint*), као нову „велику стратегију“ коју предлаже Бери Позен, а која би подразумевала повратак америчким виталним националним интересима – одржавању равнотеже снага у Европи и Азији. Како по Позену груба равнотежа у тим регионима већ постоји, САД би морале да у њима смање своје војно присуство.⁷⁹⁴ Конкретно, у односу на Русију ова стратегија би подразумевала њено остављање „на миру“, услед сагледавања чињенице да она није претња укупној равнотежи снага у Европи, а уместо текућег настојања да јој се наметне хегемонија Вашингтона. Иако поједини ставови које је Трамп износио у току кампање, а и након преузимања дужности, сведоче о присуству елемената „велике стратегије“ уздржавања у његовом спољнополитичком размишљању, инкомпатибилност неких других ставова с њима заправо сведочи да он ни не поседује кохерентну „велику стратегију“.⁷⁹⁵ Трампов „јастребовски“ став према појединим

⁷⁹³ Овим питањем смо се бавили у: Владимир Трапара, „Преламање односа Русије и Сједињених Држава након избора Трампа на Србију“, *Међународна политика*, год. 68, бр. 1168, октобар–децембар 2017, стр. 5-19.

⁷⁹⁴ Barry R. Posen, *Restraint: A New Foundation for U.S. Grand Strategy*, op. cit., pp. 69-71.

⁷⁹⁵ Овим питањем бавили смо се овде: Vladimir Trapara, “Does Trump have a Grand Strategy?”, *Review of International Affairs*, Vol. 68, No. 1168, October–December 2017, pp. 56-70. Младен Лишанин пак оцењује да Трамп „ипак није успео – а може се тврдити да није ни покушао – да се недвосмислено позиционира на традиционалном идеолошком спектру америчке политике“. Младен Лишанин, „Повратак неоконзервативаца? Турбуленције у америчкој спољној политици за време администрације Доналда Трампа“, у: *Контроверзе спољне политике САД и међународних односа у Трамповој ери*, Владимир Трапара и Александар Јазиф (урс.), Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2019, стр. 10. Владимир

„отпадничким“ државама (у првом реду Ирану, Куби, Венецуели и Северној Кореји, али и Сирији, након наводног Асадовога хемијског напада априла 2017) коси се са уздржавањем. Исто важи и за његово залагање за увећање америчких војних трошкова, укључујући и притисак на савезнике да учине исто.

Све и када ове противречности не би ометале искорак у правцу приближавања са Москвом, Трампу од избора стоји „омча око врата“ у виду могућег опозива уколико буде исувише инсистирао на таквом искораку. Основ за строгу присмотру под коју је „дубока држава“ ставила сваки Трампов спољнополитички потез, како би се осујетило да он буде иоле пријатељски настројен према Русији, нађен је у оптужбама да је Кремљ у завршници изборне кампање сајбер нападом на Демократски национални комитет и дистрибуцијом његових материјала нашкодио Хилари Клинтон и допринео победи Трампа.⁷⁹⁶ Овај феномен, који карактерише читав Трампов мандат, понео је назив „Русијагејт“ (по угледу на чувени „Вотергејт“), који Коен назива и „русофобичним неомакартизмом“.⁷⁹⁷ За овог аутора, то је још један аспект новог хладног рата који га чини опаснијим од претходног.⁷⁹⁸ Ако и нису увек могли да „доскоче“ самом Трампу, противници приближавања са Русијом проналазили би „слабе карике“ међу његовим сарадницима, који би или подносили оставке, или би Трамп због неких „неслагања“ био принуђен да их смени, а заправо се листом радило о људима чији су спољнополитички ставови у некој мери одступали од актуелне хегемонистичке политике САД – од Мајкла Флина, преко Рекса Тилерсона и Џејмса Матиса, до Џона Болтона.⁷⁹⁹ И, када је изгледало да ће Трамп дефинитивно успети да се одбрани од оптужби да има нешто са наводним мешањем Руса у његов избор, септембра 2019. готово „ниоткуда“ доћи ће нови ударац – и то, нимало изненађујуће, опет

Ајзенхамер Трампову спољнополитичку доктрину дефинише негативно – као антипод „вилсонизму“ његовог претходника Обама: „Трамп је Вилсонов одраз у искривљеном огледалу“. Владимир Ајзенхамер, „Бојно поље *praxis*: реалистичко-конструктивистички дуумвират и 'посртање' либералног интернационализма“, *Међународни проблеми*, год. 69, бр. 2-3/2017, април–септембар 2017, стр. 273-278.

⁷⁹⁶ Stephen F. Cohen, *War with Russia? From Putin and Ukraine to Trump and Russiagate*, op. cit., p. 78.

⁷⁹⁷ Ibid., p. 92.

⁷⁹⁸ Ibid., pp. 128, 180-185, 200.

⁷⁹⁹ Овако често смењивање чланова америчке администрације није забележено у новијој историји.

на посредан начин повезан са Русијом. Против Трампа ће бити покренут први корак у процедури опозива, услед оптужбе да је у јуну месецу вршио притисак на новоизабраног украјинског председника Зеленског, условљавајући наставак америчке војне помоћи Украјини обавезивањем Зеленског да истражи наводне малверзације које је у тој држави чинила фирма у власништву сина могућег Трамповог противкандидата на изборима наредне године – Џоа Бајдена.⁸⁰⁰ Расплет се још увек чека.

У описаним околностима јасно је да Трамп, упркос још неколико пута поновљеној спремности за то, није могао да поведе САД у правцу новог приближавања са Русијом, већ напротив.⁸⁰¹ Русија и САД најмање трипут дошле су у опасност од уласка у непосредни оружани сукоб – након двају априлских напада САД на Сирију 2017. и 2018, и у току венецуеланске кризе 2019. Трамп је у више наврата потписао обнављање и проширивање санкција Русији, чак и по апсурдном поводу, какав је наводна руска умешаност у његов сопствени избор! Наставило се са ширењем војне инфраструктуре НАТО на исток, укључујући ту и елементе противракетне одбране, а Трамп ће се повући и из једног од угаоних каменова својевременог завршетка Хладног рата у Европи – INF споразума из 1987. Трампова Стратегија националне безбедности из 2017. у учесталости, интензитету и карактеру истицања руске претње надмашује чак и своју претходницу, Обамину Стратегију из 2015. (ону у којој је Русија сврстана са еболом и Исламском државом).⁸⁰² Америка се ентузијастично и потпуно

⁸⁰⁰ Транскрипт телефонског разговора Трампа и Зеленског, који је обелоданила Бела кућа, показује да Трамп јесте замолио украјинског председника да истражи случај Бајдена млађег, али се не може доказати да га је уцењивао војном помоћи. Тим пре што је и Зеленски демантовао да је такве уцене било. "Read Trump's phone conversation with Volodymyr Zelensky", *CNN*, September 26, 2019, Интернет, <https://edition.cnn.com/2019/09/25/politics/donald-trump-ukraine-transcript-call/index.html> 17/10/2019; "Ukraine's president says there was no blackmail in Trump call", by Holly Ellyatt, *CNBC*, October 10, 2019, Интернет, <https://www.cnn.com/2019/10/10/ukraine-volodymyr-zelensky-says-there-was-no-blackmail-in-trump-call.html> 17/10/2019

⁸⁰¹ Примери реторичког залагања за ово јесу Трампова изјава са вијетнамског састанка са Путином да Русију не сматра непријатељем, већ виталним партнером у националној безбедности, тврдња новог америчког амбасадора у Москви, Џона Хантсмана, да његов председник жели детант, те признање Трампа са билатералног самита са Путином у Хелсинкију, да су обе државе одговорне за лоше односе, а да су се САД понашале „глупо“. *Ibid.*, pp. 130, 173, 191.

⁸⁰² Видети: *National Security Strategy of the United States of America*, The White House, December 2017, Интернет, <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/>

некритички придружила британским оптужбама да Русија стоји иза покушаја убиства агента Сергеја Скрипаља, које по Коену нити су засноване на чињеницама, нити имају везе са здравим разумом.⁸⁰³ Иако је дуго очекивани билатерални самит Трампа и Путина у Хелсинкију, 16. јула 2018, одисао позитивном атмосфером и свакако представљао корак напред у односу на Обаму (који се за четири године другог мандата са Путином сретао само на маргинама мултилатералних састанака, као и Трамп у осталим случајевима), његови резултати су анулирани „дочекивањем на нож“ у Сједињеним Државама.⁸⁰⁴

Изостанак новог покушаја приближавања са САД, међутим, нимало не утиче на приврженост Русије *великосилству* и њену решеност да на томе истраје, било у условима детанта са Западом, било усред жестоке конфронтације с њим. Путиново руководство у последњих неколико година показује да је изгубило и последње илузије у погледу тога да је довољно да, као у неким ранијим периодима, седи скрштених руку и реагује на изазове Запада тек након што се они десе, у очекивању да ће Запад пре или касније сам од себе доћи до спознаје о неопходности равноправне сарадње са Русијом.⁸⁰⁵ Наравно, спремност на приближавање

12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf 12/4/2019. Овим питањем бавили смо се у: Владимир Трапара, „Виђење претњи у стратешким документима Трампове администрације“, у: *Контроверзе спољне политике САД и међународних односа у Трамповој ери*, Владимир Трапара и Александар Јазић (урс.), Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2019, стр. 54-67.

⁸⁰³ Stephen F. Cohen, *War with Russia? From Putin and Ukraine to Trump and Russiagate*, op. cit., p. 165.

⁸⁰⁴ Осуде хелсиншког самита од стране антитрамповских и русофобичних кругова кулминирале су оценом Џона Бренана, бившег шефа CIA, да је Трампова конференција за медије са Путином након тог самита била „издајничка“. Ibid., p. 195.

⁸⁰⁵ Тако је Владислав Сурков у свом контроверзном чланку из априла 2018. констатовао да је 2014. завршено четворовековно „епско путовање Русије на Запад“, те да Русији предстоји 100 или више година „геополитичке самоће“. Владислав Сурков, „Одиночество полукровки (14+)“, *Россия в глобальной политике*, 9 априла 2018, Интернет, <https://globalaffairs.ru/global-processes/Odinchestvo-polukrovki-14-19477> 17/10/2019. У другом чланку из фебруара 2019, Сурков ће констатовати да је Путинова Русија посебан историјски модел руске државе који тек треба да достигне своју пуну моћ, објашњавајући њену снагу између осталог тиме што у Русији не постоји „дубока држава“, већ „дубок народ“. Пред Русијом је, по Суркову, „дуга и славна историја“ у „највишој лиги геополитичке борбе“, са чиме ће „пре или касније морати да се помире они који захтевају да Русија ‘измени понашање““. Владислав Сурков, „Долгое государство Путина“, *Независимая газета*,

са руске стране и даље је присутна у сваком тренутку, те је за очекивати да Москва срдечно прихвати руку друге стране, уколико је ова ипак буде пружи́ла – рецимо, уколико Трамп освоји други мандат и ослободи се дела притиска „дубоке државе“ – али без некадашњег наивног оптимизма, какав је у одређеној мери још увек био присутан у току неславно завршеног „ресетовања“. Да Русија, упркос унутрашњим потешкоћама и спољним притисцима, не намерава више да се понаша просто реактивно (као што је поступила у Украјини), сведочи и војна помоћ Венецуели 2019. којом је највероватније предухитрила, за тренутак се чинило неизбежну, америчку оружану интервенцију у тој земљи – што је пример изазивања америчке хегемоније на западној хемисфери какав није виђен још од Кубанске кризе. Но, одлучност да почне да намеће међународни „дневни ред“ и натера своје ривале на реактивно понашање, Москва је делом демонстрирала и пре тога – уласком у нови рат свега пола године након постигнутог, за Русију тек делимично задовољавајућег, примирја у претходном. Интервенција у Сирији је четврти рат који ће Русија повести у првих 20 година Путинове власти, уједно и последњи случај којим се бавимо у овој књизи.

СИРИЈА (2015-)

„ОВО ЈЕ БЛИСКИ ИСТОК“

Стара басна⁸⁰⁶ каже да је шкорпија, желећи да пређе дубоку реку, замолила камилу да је превезе на леђима. Камила је испрва одбила: „Ако те превезем, убошћеш ме“. Шкорпија је на то одговорила: „Нећу те убости. Ако то учиним, обоје ћемо потонути“. Овај аргумент камили се учинио рационалним, те ју је убедио да прими шкорпију на леђа и заплива с њом преко реке. Негде на половини реке, шкорпија убада камилу, убризгавајући у њу свој смртоносни отров. У самртном ропцу, камила пита: „Зашто? Сада ћемо се обоје удавити, и сама си то рекла“. Шкорпија ће на то: „Рекла сам, али ја сам шкорпија. Морала сам те убости, јер је то у мојој природи“. Порука басне би требало да буде да људи, колико год настојали да буду рационални, тешко могу да побегну од своје природе, те да их она често тера да поступају ирационално и на своју штету. Но, проучаваоцима Блиског истока се много више свиђа алтернативни завршетак басне. На констатацију камиле да то што је шкорпија урадила нема смисла, шкорпија одговара: „Ово је Блиски исток. Ништа нема смисла“. Тешко да може да буде боље најаве да ће анализа четвртог и последњег рата који је Русија водила у првих 20 година Путинове владавине бити знатно тежи задатак од претходних, јер је овај избио на подручју које се традиционално опире рационалним објашњењима својственим западној науци о међународним односима. Отпочињањем интервенције у Сирији 2015, Русија је по први пут прескочила нови, постхладноратовски „санитарни кордон“, начинивши врло ризичан потез уплитањем у сложен и тешко разумљив локални сукоб, у срцу блискоисточног „плодног полумесеца“. Ми ћемо ипак, користећи еkleктичност и флексибилност нашег теоријског оквира, покушати да утврдимо смисао и сиријског грађанског рата и руског учешћа у њему. Овај подухват нас за почетак води дубоко у историју.

⁸⁰⁶ Порекло басне коју препричавамо није сасвим познато. Учесће камиле у њој сведочи о прилагођавању блискоисточном миљеу, али се у тој улози у персијској, индијској и руској варијанти налазе корњача и жаба.

Израз „плодни полумесец“ први је 1916. употребио амерички археолог Џејмс Брестед, за област на северном ободу Арабијске пустиње, почев од Левантске обале, преко северног дела данашње Сирије, закључно са долином Тигра и Еуфрата.⁸⁰⁷ Уз стари Египат, на овом подручју почиње историја света коју учимо у школама. Константна одредница историје самог подручја јесу покушаји различитих блискоисточних и спољних империја да га ставе под контролу. То ће по први пут у целости поћи за руком Асирији у 8. и 7. веку пре н. е. Занимљиво је да име данашње Сирије потиче од погрешног грчког назива за Асирију.⁸⁰⁸ Касније ће ова територија бити у рукама Персије, па Александра Македонског и империје Селеукида, да би кроз њу пролазио источни лимес Римског царства (видели смо већ о догодовштинама Аурелијана са Палмиром и „превртљивим Сиријцима“). Живот под овим империјама није резултирао заједничким идентитетом становништва данашње Сирије, напротив; империјална политика „завади, па владај“ имала је за последицу етничку и верску хетерогеност и узајамну суревњивост различитих групација. То ће доћи до изражаја и након појаве ислама, чија ће шизма на суните и шиите добити свој израз и у Сирији, у подели на већинске суните и мањинске Алавите – секту насталу у 9. веку, која дели неке особине са шиитима, али им не припада.⁸⁰⁹ Друга битна подела међу сиријским муслиманским (сунитским) становништвом је етничка – на Арапе и мањинске Курде, којима је припадао Саладин, војни лидер који је повратио Јерусалим од крсташа.⁸¹⁰ Источно римско царство (Византија)

⁸⁰⁷ William Harris, *Quicksilver War: Syria, Iraq, and the Spiral of Conflict*, Oxford University Press, New York, 2018, p. 3.

⁸⁰⁸ Назив Сирија од средњег века надаље једно хиљаду година неће бити коришћен, док Турци Османлије 1864. тако не буду назвали један од својих вилајета. Уместо њега, дуго је био у употреби (а и данас се користи у називима различитих исламистичких и цихадистичких група које се боре у сиријском грађанском рату) израз ал-Шам, односно Билад ал-Шам за Велику Сирију (обједињене области данашње Палестине, Јордана, Либана и Сирије западно од Еуфрата, док источна Сирија већ спада у Месопотамију – Билад ал-Рафадаин). Велика Сирија плус Месопотамија, дакле, чине област „плодног полумесеца“. Nikolaos Van Dam, *Destroying a Nation: The Civil War in Syria*, I. B. Taurus, London, New York, 2017 (e-book), pp. 14-17.

⁸⁰⁹ Ibid., p. 28.

⁸¹⁰ Крсташа су заслужни и за данашњу географску распрострањеност Алавита – обалско планинско подручје Леванта – јер су их натерали да се затворе у себе и племенски организују. Ibid., pp. 28-29.

обилато је користило ове поделе да би зарад безбедности своје јужне границе управљало ситуацијом на северу данашње Сирије.⁸¹¹ То ће трајати док бришући продор Турака Османлија од 14. до 16. века не створи нову мултиконтиненталну исламску империју, која ће владати Сиријом равно 400 година (1516–1918).

Османлијска управа над Сиријом одликовала се пружањем извесног степена аутономије арапским племенским феудалним лидерима и хушкањем различитих групација једних на друге, при чему су већински сунити били фаворизовани.⁸¹² Слично су радиле и европске колонијалне силе заинтересоване за ово подручје, с тим што су Французи подржавали хришћане, а Британци Друзе (још једна специфична верска групација, насељена претежно на југу Сирије). Са отпочињањем Првог светског рата, ове две силе користе арапски национализам за борбу против Турака, имајући у виду сопствене колонијалне интересе, о чему говори филм *Лоренс од Арабије*. Британци заправо никада нису имали намеру да испоштују договор који су на почетку рата направили са породицом Хашемита, по коме би им се он са својим арапским устаницима придружио у рату, а заузврат добио послератну независну арапску државу, која би обухватила добар део Блиског истока.⁸¹³ Уместо такве државе, Арапско полуострво после рата је подељено на неколико „мандатних територија“ новооснованог Друштва народа, које су се фактички нашле под колонијалном управом Британије и Француске. Границе међу овим територијама, касније и независним државама, укључујући и Сирију, одређене су још у мају 1916. на основу тајног плана двојице државних службеника – Британца Мајкла Сајкса и Француза Франсоа Жорж-Пикоа (Сајкс-Пикоов план). По том плану, Француска је добила на управљање Либан, Сирију и део северног Ирака (данашња Сирија источно од Еуфрата), а Британија остатак Ирака, Јордан и Палестину.⁸¹⁴ Независна

⁸¹¹ William Harris, *Quicksilver War: Syria, Iraq, and the Spiral of Conflict*, op. cit., p. 135.

⁸¹² Caitlin A. Buckley, "Learning from Libya, Acting in Syria", *Journal of Strategic Security*, Vol. 5, No. 2, Summer 2012, p. 90.

⁸¹³ Reese Erlich, *Inside Syria: The Backstory of Their Civil War and What the World Can Expect*, Prometheus Books, Amherst, New York, 2014, p. 16.

⁸¹⁴ Овај споразум обелоданили су руски большевици после Револуције 1917. Ibid., pp. 19-20. Додавање северног дела Ирака (Месопотамије) Сирији свакако је било вештачко решење, мада постоје мишљења да је свака граница између Ирака и Сирије морала да буде вештачка, јер је представљала компромис између великог арапског краљевства и расцепкавања целог подручја на много малих држава.

Сирија под краљем Фејсалом (Хашемитом) и британском заштитом кратко је постојала (1918–1920), док је Британци према поменутом плану нису препустили Французима, а ови силом угушили вишемесечни отпор локалног арапског становништва.⁸¹⁵

Уместо изградње нације, Французи су се у Сирији одлучили за наставак тактике ранијих управљача – завади, па владај. Поделили су Сирију на четири државице: Дамаск, Алеп, Алавитску и државу Друза, а област Александрете (провинцију Хатај) на северозападу након њене краће независности препустили Турској (1939), са чиме се Сирија никада неће сасвим помирити.⁸¹⁶ Сиријски Арапи, заправо, свакако неће мировати. Године 1925. они под вођством ветерана из турске војске који се у току рата прикључио арапским устаницима, Султана Паше ал-Атраша (иначе Друза по конфесији), дижу устанак против француске владавине. Устанак почиње у руралним друским областима, да би се проширио на целу земљу и обухватио устанике из свих сиријских етничких и верских група, али су Французи – опет се ослањајући на поделе међу овим групама – успели да га савладају до 1927. Устаници су једно време под својом контролом држали и Дамаск, који је жестоко бомбардован из ваздуха, а занимљиво је да су нека од њихових најјачих упоришта били градови који

William Harris, *Quicksilver War: Syria, Iraq, and the Spiral of Conflict*, op. cit., p. 17. У Ираку и Јордану, Британци су на власт поставили Хашемите, а у Меки и Медини подржали породицу Ибн Сауд, чиме настаје Саудијска Арабија. Усвојили су (1917) и Балфурову декларацију, којом је подржано стварање националне државе Јевреја на тлу Палестине, посејавши тиме семе још једног блискоисточног сукоба. Reese Erlich, *Inside Syria: The Backstory of Their Civil War and What the World Can Expect*, op. cit., pp. 17, 21-22.

⁸¹⁵ Француска је била заинтересована за контролу над Сиријом и Либаном позивајући се на историјске везе, пре свега улогу заштитника хришћана у Светој земљи коју је француски краљ у 16. веку добио од турског султана, а сами Французи успоставили близак однос са сиријским хришћанима маронитима. Уз то, неки су се позивали и на средњовековне крсташке замкове у Сирији, које су градили Французи. Када је генерал Анри Гуро на челу својих трупа ушао у Дамаск јула 1920, одмах је посетио Саладинов гроб и рекао „Вратили смо се“. Осим због војне инфериорности, Арапи су поражени и због међусобних подела. Поменуте поделе, заосталост и неспособност Арапа за управљање тема су и филма *Лоренс од Арабије*, иако стварност двогодишњег постојања и функционисања Фејсалоуе Сирије донекле демантује ово. Ibid., pp. 18, 22-23, 28-29.

⁸¹⁶ Ibid., p. 29; William Harris, *Quicksilver War: Syria, Iraq, and the Spiral of Conflict*, op. cit., pp. 16-17.

ће то поново бити 2011, нпр. Хама и поједина предграђа Дамаска.⁸¹⁷ Друга значајна личност за каснију сиријску историју из међуратног периода био је Египћанин Хасан ал-Бана, који у Каиру 1928. оснива Муслиманско братство. Ова организација комбиновала је антиимперијализам са исламским конзервативизмом и, за разлику од Атрашовог наглашавања економских и политичких аспеката колонијализма, усредредио се на његов културни и верски утицај. „Ислам је решење“ био је слоган Братства, али не било који, већ сунитски – Братство се залагало за исламску државу која би била толерантна према Јеврејима и хришћанима, али не и „неверницима“ попут шиита, Алавита и суфија.⁸¹⁸ На ширење утицаја Братства на Сирију и последице овог учења по њено друштво, вратићемо се касније.

На почетку Другог светског рата, 1939–1941. Сиријом је управљала Вишијевска Француска, против које су се Сиријци такође побунили. Потпомогнута Британцима, замењује их Слободна француска армија, која наставља са репресијом локалног становништва, јер се њен вођа Де Гол супротстављао сиријској независности. Ипак, присталице независности побеђују на изборима 1943, да би 1945. у Дамаску избиле масовне демонстрације. Французи су поново бомбардовали град, али су на интервенцију Британаца престали, повукавши и своје трупе до наредне године.⁸¹⁹ Тако је рођена независна Сирија у својим данашњим границама, чланица УН од оснивања и један од оснивача Арапске лиге. Нова држава била је изнутра политички врло нестабилна, чему је допринео и њен пораз (заједно са још неколико арапских држава) у рату против новоствореног Израела 1948, што доводи до пуча против тадашњег сиријског председника.⁸²⁰ У тим условима, у Сирији нагло јача крајем 40-их од стране интелектуалаца средње класе (на челу са хришћанином Мишелом Афлаком) формирана секуларна, националистичка (панарабистичка) и социјалистичка Баас партија (*Ba'ath*, што на арапском значи „поновно

⁸¹⁷ Сам Атраш је након слома устанка побегао у Јордан, да би се у Сирију вратио 1937. након француског опроштаја. Поново се борио за независност 1946, а умро је од срчаног удара 1982. године. Reese Erlich, *Inside Syria: The Backstory of Their Civil War and What the World Can Expect*, op. cit., pp. 30-31.

⁸¹⁸ Ibid., p. 32.

⁸¹⁹ Ibid., pp. 32-33. Очигледно је да је однос са британским савезником био француски гравитациони центар у сукобу са блискоисточним колонијама. Касније ће у сукобу са Насеровим Египтом и једни и други да зависе од подршке америчког савезника.

⁸²⁰ Ibid., p. 35.

рођење“). Залажући се за јединствену арапску социјалистичку државу, а против бивших колонијалних сила, она у току 50-их постаје друга по снази партија у земљи.⁸²¹ У складу са својом панарабистичком идејом, 1958. подржала је уједињење са Египтом у Уједињену Арапску Републику (УАР), надајући се да ће владати сиријским делом земље. Када се то изјаловило, јер је Насеров Египат настојао да приграби сву власт за себе, баасисти су узели учешће у пучу 1961. након кога Сирија напушта УАР, да би 1963. извели још један пуч против нових власти и до данас остали владајућа партија у Сирији.⁸²²

Баасистичка власт у Сирији произашла је из тајног војног комитета формираног у време пуча против УАР, који је имао занимљив састав. Чинило га је пет официра, од којих су тројица били Алавити – Мухамед Умран, Салах Џадид и Хафез ал-Асад, а остала двојица – Абд ал-Карим ал-Џунди и Ахмед ал-Мар Исмаилије, да би касније био проширен на 15 чланова, од тога пет Алавита, по двојица Исмаилија и Друза и шест сунита, већином људи са села и из сиромашних породица.⁸²³ У самом зачетку баасистичког режима, дакле, упадљива је била доминација припадника сиријских мањина у односу на већинске суните, што није било случајно. Док су друге партије фаворизовале суните, сама идеологија Баас партије – секуларна, националистичка и социјалистичка – била је привлачна мањинама, које су углавном живе у руралним крајевима и вековима биле угњетаване од стране сунитске урбане већине.⁸²⁴ Уз то, у ранијем периоду (нарочито под Французима), за људе из руралних крајева и мањине, војна каријера била је ретка прилика да се попну на друштвеној лествици – отуда критична маса припадника мањина међу официрима који ће основати поменути комитет.⁸²⁵ Једном дошавши на власт (оборивши официре „сепаратисте“ из 1961, углавном суните из Дамаска), баасисти су се нашли у противречној ситуацији. С једне стране, у њиховој идеологији није било места за секташење,⁸²⁶ а са друге су морали да раде на учвршћивању своје власти, за шта су из практичних разлога користили постојеће канале унутар својих заједница, ослањајући се на људе са којима су били родбински, регионално и племенски повезани. Услед овога, број мањинских официра у првим

⁸²¹ Ibid., pp. 35-36.

⁸²² Ibid., p. 36; Nikolaos Van Dam, *Destroying a Nation: The Civil War in Syria*, op. cit., pp. 20-22.

⁸²³ Ibid., pp. 22-23.

⁸²⁴ Ibid., p. 23.

⁸²⁵ Ibid., p. 25.

годинама баасистичке владавине нагло расте, због чега их сунити оптужују за секташење, иако оно није било баасистички мотив регрутовања мањина, већ искључиво потрага за лојалним људима.⁸²⁷ Штавише, очистивши војску од ривала, баасисти почињу међусобно да се боре за моћ, опет се ослањајући на базу у својим крајевима.⁸²⁸

До краја 60-их уследила је серија пучева међу самим баасистима, који најпре елиминишу марксистичко крило.⁸²⁹ Мухамед Умран је избачен из партије 1966. јер је јавно истицао секташење као тактику, што је у борби за превласт међу дојучерашњим саборцима оставило двојицу – Салаха Џадида и Хафеза ал-Асада.⁸³⁰ Док је Џадид идеолошки био социјалиста, Асад – иначе генерал авијације пореклом из сиромашне алавитске породице, који је након избацивања Умрана постао министар одбране – давао је предност арапским националним интересима и борби против Израела. Он је убедио етничке и верске мањине да је њихов заштитник, а мудро је играо и на хладноратовску карту (на шта ћемо се вратити).⁸³¹ Џадидове идеје су још 1968. имале већину у партији, али је Асад ојачао позиције у војсци, које му је Џадид неспретно препустио, усредсредивши се на цивилно управљање.⁸³² Асад и његове присталице одлуком партије лишени су војних дужности, али су брзо реаговали хапшењем Џадида.⁸³³

⁸²⁶ Званично је под баасистима секташење деценијама било табу тема у Сирији. Незванично, оно никад није искорењено – у Сирији чак постоји језички пример да се на колоквијалном арапском питање о саставу неког јела интонира као „које је вере“. Сами баасисти су могли више да ураде на промовисању сиријског националног идентитета, да их у томе није спречио панарабизам и форсирање јединственог арапског идентитета. Ibid., pp. 18-19.

⁸²⁷ Ibid., pp. 24-26, 30-32. Николаос Ван Дам, аутор истакнуте књиге о сиријском сукобу, каже: „Без својих добро организованих секташких, племенских и родбинских мрежа у оквиру сиријских оружаних снага, безбедносних служби и других институција моћи, баасисти који су владали Сиријом од 1963. не би били способни да дуго опстану; коришћење секташких, регионалних и племенских веза једноставно је била ствар чисте и елементарне политике моћи“ Ibid., p. 54.

⁸²⁸ Ibid., p. 34.

⁸²⁹ Reese Erlich, *Inside Syria: The Backstory of Their Civil War and What the World Can Expect*, op. cit., p. 36.

⁸³⁰ Nikolaos Van Dam, *Destroying a Nation: The Civil War in Syria*, op. cit., pp. 35-36.

⁸³¹ Ibid., p. 41; Reese Erlich, *Inside Syria: The Backstory of Their Civil War and What the World Can Expect*, op. cit., pp. 37-38.

⁸³² Nikolaos Van Dam, *Destroying a Nation: The Civil War in Syria*, op. cit., p. 41.

⁸³³ Који умире у затвору 23 године касније. Ibid., p. 42.

Новембра 1970. стављена је тачка на серију пучева у Сирији – политичка моћ је у потпуности монополизована од стране Хафеза ал-Асада и његове фракције официра.⁸³⁴ Наредне, 1971. године, Асад постаје први алавитски председник Сирије и то ће остати до своје смрти 2000. године.⁸³⁵ Наследиће га млађи син Башар, актуелни председник Сирије у време збивања која су кључни предмет овог поглавља, након што је старији – Базил – 1994. изгубио живот у саобраћајној незгоди.⁸³⁶

Стабилизацијом власти Хафеза ал-Асада ојачана је доминација Алавита у војсци и држави. Религиозно конзервативни сунити су секуларну баасистичку диктатуру видели као покриће за доминацију алавитских „неверника“, што утире пут јачању Муслиманског братства у Сирији.⁸³⁷ Ова организација постала је популарна тако што је прикупљала хуманитарну помоћ за сиромашне, а Алавите је мрзела и из верских и из социјалних разлога.⁸³⁸ Крајем 70-их Братство се постепено радикализује – старију, мирољубиву струју, замењују млади милитанти, посебно јаки у Алепу и Хами, који се опредељују за оружани приступ. Они оснивају „Борбену авангарду“ која 1979. напада артиљеријску школу у Алепу и убија неколико десетина несунитских (претежно алавитских) кадета, а 1980. врши и неуспели атентат на Асада.⁸³⁹ У знак одмазде, Хафезов брат Рифат убија на стотине политичких затвореника, углавном чланова Братства, у злогласном затвору у Палмири.⁸⁴⁰ Након тога, сукоб сиријских власти и Братства ескалира до општег оружаног устанка у граду Хами почетком 1982. Муџахедини Братства том приликом убијају преко 70 партијских званичника. Асад је одговорио слањем војске од 12 хиљада људи, укључујући и елитне алавитске јединице, које опкољавају Хаму и

⁸³⁴ Ibid., pp. 35, 43.

⁸³⁵ Ibid., p. 44.

⁸³⁶ Ibid., p. 52; Reese Erlich, *Inside Syria: The Backstory of Their Civil War and What the World Can Expect*, op. cit., p. 13.

⁸³⁷ Nikolaos Van Dam, *Destroying a Nation: The Civil War in Syria*, op. cit., pp. 45-47.

⁸³⁸ Како каже Ван Дам, „комбинација руралне и мањинске доминације само је ојачала озлојеђеност урбаних сунита“. Ibid., p. 55. Према Вилијему Херису, „...лицемерје сузбијања секташког идентитета док су чланови алавитске мањине уживали стварну моћ унутар режима, такође се није могло одржавати до у бесконачност“. William Harris, *Quicksilver War: Syria, Iraq, and the Spiral of Conflict*, op. cit., p. 19.

⁸³⁹ Nikolaos Van Dam, *Destroying a Nation: The Civil War in Syria*, op. cit., p. 47; Reese Erlich, *Inside Syria: The Backstory of Their Civil War and What the World Can Expect*, op. cit., p. 40.

⁸⁴⁰ Nikolaos Van Dam, *Destroying a Nation: The Civil War in Syria*, op. cit., p. 48.

дају становништву кратак рок да се евакуише, да би затим артиљеријом ударили по цивилним градским областима за које се сумњало да подржавају Братство. За непуних месец дана, убијено је преко десет хиљада људи, а преостали лидери Братства су ухапшени или протерани, те ће им бити потребне деценије да се опораве.⁸⁴¹ Братство је поражено јер други градови нису били спремни да следе Хаму, пошто је већина Сиријаца била непријемчива за његов верски конзервативизам.⁸⁴² Но, масакр у овом граду оставиће трајне последице по међусекташке односе у Сирији. Семе сукоба који ће почети 2011. посејано је 1982. године.

Ниједна европска држава, осим можда Француске, нема тако дуге и разгранате односе са Сиријом као Русија. Према арапским изворима, они датирају још из 10. и 11. века, када су Руси служили у византијској војсци у Сирији.⁸⁴³ Од 16. века, патријарси Антиохије имали су развијене односе са Русијом, која је подржала Арапина за патријарха и тиме прекинула дотадашњу доминацију Грка.⁸⁴⁴ Након доласка на власт у Русији, бољшевици су изгубили интерес за сиријске хришћане и основали су комунистичку партију, која се никад није примила на сиријском тлу.⁸⁴⁵ Процват совјетско-арапских односа почиње 50-их година, када Совјетски Савез подршком Египту у рату са Израелом по први пут прескаче хладноратовски „санитарни кордон“, да би са Сиријом успоставио сарадњу након успона баасиста на власт, без обзира што су ови прогонили комунистичку партију.⁸⁴⁶ И за Сиријце и за Совјете прагматизам је надјачао идеолошке обзире. За прве је императив сарадње са Москвом произилазио из тога што су на време схватили да ће САД у сукобу с Арапима подржавати Израел, који у новом рату 1967. окупира и део Сирије – Голанску висораван.⁸⁴⁷ За друге је блискост са Сиријом била најбољи гарант

⁸⁴¹ Ibid., pp. 48-50; Reese Erlich, *Inside Syria: The Backstory of Their Civil War and What the World Can Expect*, op. cit., pp. 40-41.

⁸⁴² Ibid., p. 41.

⁸⁴³ Andrej Kreutz, "Russia in Syria. The Previous History and Present Concerns", *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis, Studia Politologica XVII*, 2016, p. 96.

⁸⁴⁴ Ibid., pp. 96-97.

⁸⁴⁵ Ibid., p. 97.

⁸⁴⁶ Ibid., pp. 97-98. Иначе, фраза „прескакање санитарног кордона“ је мало слободнији превод Кисинџеровог израза *leapfrogging containment*, који је овај у својој *Дипломатији* употребио за наслов поглавља које управо говори о Суецкој кризи и рату 1956. Видети: Henry Kissinger, *Diplomacy*, op. cit., pp. 522-549.

⁸⁴⁷ Reese Erlich, *Inside Syria: The Backstory of Their Civil War and What the World Can Expect*, op. cit., pp. 36-37.

стратешког присуства на Блиском истоку и у Средоземљу, нарочито откако се египатски председник Садат 70-их година окренуо САД, склопивши мировни уговор са Израелом.⁸⁴⁸

Сарадња Москве и Асада није била без противречности, и то не само у смислу сиријског забрањивања комунистичке партије. Војна сарадња је цветала – Асад је куповао оружје искључиво од Совјета, који у Тартусу 1971. отварају и прву морнаричку војну базу у Средоземљу.⁸⁴⁹ Но, након интервенције Сирије у грађанском рату у Либану 1976, Дамаск протерује део совјетских војних саветника и тражи да совјетска морнарица напусти Тартус, јер се испоставило да Москва преко КГБ подржава противнике сиријских клијената у либанском сукобу. Спор је изглађен до 1980, када Дамаск и Москва потписују споразум о пријатељству и сарадњи, али уз разнолико виђење обавеза из њега.⁸⁵⁰ Сирија се у току 80-их приближава и Ирану, с којим је Москва такође имала проблематичан однос.⁸⁵¹ За време Горбачова долази до пада у совјетско-сиријским односима, најпре услед совјетско-израелског приближавања, а затим и оцене Дамаска да је Москва кренула у неком другом политичком правцу и да неће више бити вољна и способна да у истој мери игра улогу заштитника Сирије.⁸⁵² Резултат ће бити Асадов краткотрајни покушај заокрета ка Западу. У жељи да се додвори САД, он шаље војнике у операцију „Пустинска олуја“ против Ирака. Подржава процес из Осла, наговештавајући могућност прихватања решења палестинског сукоба у виду две државе, те почиње разговоре с

⁸⁴⁸ Andrej Kreutz, “Syria: Russia’s Best Asset in the Middle East”, Russia/NIS Center, November 2010, pp. 4, 7. Док је на другој страни Хафез ал-Асад себе учинио лидером „фронта одбијања“ споразума са Израелом. Reese Erlich, *Inside Syria: The Backstory of Their Civil War and What the World Can Expect*, op. cit., p. 36.

⁸⁴⁹ Roy Allison, “Russia and Syria: Explaining Alignment with a Regime in Crisis”, *International Affairs*, Vol. 89, No. 4, 2013, p. 801.

⁸⁵⁰ Ibid., pp. 801-802.

⁸⁵¹ Иран и Сирија сарађивали су у либанском сукобу, помогавши настанак шиитске побуњеничке групе Хезболах, која ће одиграти значајну улогу у актуелном сукобу у Сирији. Сирија је подржала Иран у рату с Ираком упркос томе што су се баасисти налазили и на челу Ирака. Reese Erlich, *Inside Syria: The Backstory of Their Civil War and What the World Can Expect*, op. cit., pp. 39-40, 81-82. Иако постоје мишљења да је основ иранско-сиријског приближавања верски, тј. блискост Алавита са шиитима, он је пре свега стратешки – реаговање на заједничке непријатеље. Nikolaos Van Dam, *Destroying a Nation: The Civil War in Syria*, op. cit., p. 75.

⁸⁵² Andrej Kreutz, “Syria: Russia’s Best Asset in the Middle East”, op. cit., p. 7; Andrej Kreutz, “Russia in Syria. The Previous History and Present Concerns”, op. cit., p. 98.

Израелом о повратку Голана.⁸⁵³ Схвативши да од решења палестинског питања и повратка Голана неће бити ништа, Асад завршава „романсу“ са Западом и изнова почиње да јача везе са Ираном и Русијом.⁸⁵⁴

Русија се деведесетих, међутим, мучила да сачува сопствени територијални интегритет и какво-такво присуство на постсовјетском простору, те се није могла значајније бавити удаљеном Сиријом. Ипак, било је неизбежно да Русију, једном када буде превазишла своје почетно постхладноратовско посрнуће, њено великосилство врати на Блиски исток. Да би била у позицији да одлучује о дневном реду светске политике, уместо да се покорава диктату јачих од себе, Русија је пре или касније морала да почне да пројектује моћ и изван свог непосредног окружења, а нарочито на стратешки важном (пре свега због поморских путева и енергетике) подручју какво је Блиски исток.⁸⁵⁵ За њу је Блиски исток у географском смислу заправо увек био „блиски југ“ и једно од попришта надгорњавања са другим великим силама, тако да је било само питање времена када ће се продужити „велика игра“ коју је Русија у 19. веку започела са Великом Британијом, а касније наставила са САД.⁸⁵⁶ Овога је Путин сигурно био свестан када је по доласку на власт затворио совјетске поморске базе у Вијетнаму и на Куби, али – не и у Сирији. Постројење у Тартусу није имало карактер сталне базе, већ је служило за привремени боравак пловила, ради ремонта и допуне залиха; штавише, није било опремљено да угости веће бродове.⁸⁵⁷ Па ипак, задржавање Тартуса као једине руске војне базе ван постсовјетског простора имало је симболички значај. Њиме је нови лидер у Кремљу обележио територију коју Русија намерава да брани у 21. веку. Но, и Сирија је од 2000. године имала новог лидера, чија је личност незаобилазна у анализи онога што ће касније уследити.

⁸⁵³ Reese Erlich, *Inside Syria: The Backstory of Their Civil War and What the World Can Expect*, op. cit., p. 41.

⁸⁵⁴ Ibid., p. 125.

⁸⁵⁵ Nikolas K. Gvosdev, "Russia's Strategic Goals in the Middle East", in: *Russia's Policy in Syria and the Middle East: Determination, Delight, and Dissapointment*, Central Asia Program paper no. 212, January 2019, pp. 4-5.

⁸⁵⁶ William Harris, *Quicksilver War: Syria, Iraq, and the Spiral of Conflict*, op. cit., p. 7.

⁸⁵⁷ Roy Allison, "Russia and Syria: Explaining Alignment with a Regime in Crisis", op. cit., p. 807; Michael Kofman and Matthew Rojansky, "What Kind of Victory for Russia in Syria", *Military Review*, March-April 2018, pp. 7-8.

„НА ТЕБЕ ЈЕ РЕД, ДОКТОРЕ“

Шеснаестог марта 2011. у граду Дара на југу Сирије, рођак сиријског председника Башара ал-Асада, Атеф Нађиб, ухапсио је групу тинејџера због исписивања антирежимских графита на зиду школе. Графити су били инспирисани туниском револуцијом, која је пар месеци раније свргла тамошњег диктатора и покренула „Арапско пролеће“ широм Блиског истока. Деца су у затвору мучена, што је извело њихове родитеље и друге грађане на улице, да би им се затим у ненасилним протестима придружило на хиљаде људи широм Сирије. Безбедносне снаге одговориће брутално и пашће прве жртве, те ће мирне демонстрације наредних месеци постепено ескалирати до оружане побуне.⁸⁵⁸ Тако је почео Сиријски грађански рат, после Другог конгоанског рата најкрвавији сукоб 21. века.

У продужетку парола из туниске револуције, дечаци су написали: „На тебе је ред, докторе“. Ово се, наравно, односило на Башара ал-Асада, иначе офталмолога по струци. Он се 1994. управо налазио на стручном усавшавању у Лондону у тренутку када ће му стићи вест о погибији брата Базила, након чега се враћа у Сирију да би га полако припремали да наследи свог оца на месту сиријског лидера. Чињеница да је студирао на Западу навела је неке од западних лидера да помисле како би он могао да буде либералније и реформскије оријентисан од свог покојног оца.⁸⁵⁹ Но, сам чин Башаровог доласка на власт био је противан било каквом либерализму и демократији – да би био изабран за председника, по хитном поступку је измењен устав, спуштањем старосне границе за председника са 40 на 34 године (Башар је у том тренутку имао 35).⁸⁶⁰ Башар је у почетку своје владавине ипак спровео неке реформе. Либерализовао је економију, пустио неке политичке затворенике, дозволио оснивање нових медија и невладиних организација и обећао политичке промене у смислу дозвољавања вишепартијског система. На

⁸⁵⁸ William Harris, *Quicksilver War: Syria, Iraq, and the Spiral of Conflict*, op. cit., p. 27; Reese Erlich, *Inside Syria: The Backstory of Their Civil War and What the World Can Expect*, op. cit., p. 48; Caitlin A. Buckley, "Learning from Libya, Acting in Syria", op. cit., p. 87.

⁸⁵⁹ William Harris, *Quicksilver War: Syria, Iraq, and the Spiral of Conflict*, op. cit., p. 21. Иако је он у Лондону боравио свега 18 месеци, што је од другоразредног значаја у односу на његов целокупни одгој у Сирији. Nikolaos Van Dam, *Destroying a Nation: The Civil War in Syria*, op. cit., p. 72.

⁸⁶⁰ Reese Erlich, *Inside Syria: The Backstory of Their Civil War and What the World Can Expect*, op. cit., p. 42.

крају је све ово морао да прекине под притиском чврсторукаша из владајућих редова, а даље инсистирање на вишепартизму видео као заверу САД.⁸⁶¹

Штавише, економска либерализација имала је негативне последице по сиријско друштво. Кад је Башар дошао на власт, Сирија је била друга најсиромашнија држава Блиског истока (после Јемена). Било је за очекивати да приватизација омогући економски раст, али је довела и до галопирајуће корупције и раслојавања становништва.⁸⁶² Рурална и провинцијална Сирија осиромашиле су у односу на буржоазију Дамаска и Алепа.⁸⁶³ Важније од тога је што су се друштвено-економске промене још једном преклопиле са секташком структуром сиријског становништва. Највећи терет поднеле су сунитске руралне области, посебно након велике суше која је почела 2007. и десетковала пољопривреду.⁸⁶⁴ На другој страни налазила се обогашена и другим привилегијама награђена алавитска елита, која ће склопити коалицију са богатом урбаном сунитском и хришћанском буржоазијом и постати главни противник суштинских реформи.⁸⁶⁵ Уз то, удео сунита у официрском кору за време Башара додатно је опао у корист удела Алавита и других мањина, те ће уочи побуне овај однос износити 14 према 86%.⁸⁶⁶ Од укупно 200 хиљада професионалних припадника војске, око 140 хиљада били су Алавити (док су Друзи и хришћани чинили добар део осталих).⁸⁶⁷ Унутрашња ситуација у Сирији била је зрела за револуцију. Шта је са спољном?

Фебруара 2005, бивши либански премијер Рафик Харири убијен је експлозивном направом у Бејруту, за шта су многи кривили Асада јер се Харири супротстављао избору просиријског председника Либана. Асад је

⁸⁶¹ Ibid., p. 43.

⁸⁶² Ibid., p. 72.

⁸⁶³ William Harris, *Quicksilver War: Syria, Iraq, and the Spiral of Conflict*, op. cit., p. 22.

⁸⁶⁴ Ibid., p. 23; Reese Erlich, *Inside Syria: The Backstory of Their Civil War and What the World Can Expect*, op. cit., pp. 72-73.

⁸⁶⁵ Nikolaos Van Dam, *Destroying a Nation: The Civil War in Syria*, op. cit., p. 55.

⁸⁶⁶ Ibid., pp. 53, 87.

⁸⁶⁷ Ted Galen Carpenter, "Tangled Web: The Syrian Civil War and Its Implications", *Mediterranean Quarterly*, Vol. 24, No. 1, Winter 2013, p. 2. Упоредити то са религијском сликом укупног становништва у том тренутку, у којој је било 60% сунита, 10-12% Алавита, отприлике исто толико хришћана и 6% Друза, па ће постати јасно да је побуна 2011. представљала настојање сунита да оборе „коалицију мањина“ са власти. Ibid., pp. 1-2.

био принуђен да после четири деценије повуче трупе из Либана, а за убиство Харирија на крају су окривљени припадници Хезболаха.⁸⁶⁸ Везе Дамаска са Хезболахом и Ираном биле су највећа препрека потенцијалном приближавању Сирије и САД. Сирија није подржала ни амерички рат против Ирака 2003, иако није волела Садама Хусеина, да би касније настојала да утиче на политичке прилике у тој земљи – повремено и негативно, пуштањем цихадиста из затвора, који би онда прелазили у Ирак и дестабилизовали га.⁸⁶⁹ Последњи покушај споразумевања са Асадом Вашингтон је начинио за време Обамина администрације која 2010. враћа амбасадора у Дамаск. Све је врло брзо минирано израелском оптужбом да Дамаск снабдева Хезболах наоружањем, након чега Обама обнавља санкције Сирији.⁸⁷⁰ Француска је била нешто благонаклонијег става, имајући срдачније односе са Асадом почев од Саркозијевог мандата.⁸⁷¹ Укупан резултат Асадових напора да разбије западну изолацију био је неуспешан, тако да ће Дамаск, као и у време Хладног рата, остати зависан од руске дипломатске подршке.⁸⁷²

До краја прве деценије 21. века укупан број сиријских официра који су тренирани најпре у совјетским, а касније руским војним академијама, нарастао је на преко десет хиљада, док се у Сирији налазило око две хиљаде војних саветника из Русије, укључујући и оне који су одржавали сиријске ПВО системе.⁸⁷³ У петогодишњем периоду пред револуцију 72% сиријског наоружања било је увезено из Русије.⁸⁷⁴ Асад је константно називао чеченске побуњенике терористима и 2010. пријатељски угостио Кадирова у Дамаску, а Сирија је била и прва држава након Белорусије која је 2008. подржала Русију у сукобу са Грузијом.⁸⁷⁵ Ипак, при подршци Сирији

⁸⁶⁸ Reese Erlich, *Inside Syria: The Backstory of Their Civil War and What the World Can Expect*, op. cit., pp. 43-44.

⁸⁶⁹ Ibid., p. 45; William Harris, *Quicksilver War: Syria, Iraq, and the Spiral of Conflict*, op. cit., p. 26.

⁸⁷⁰ Andrej Kreutz, "Syria: Russia's Best Asset in the Middle East", op. cit., pp. 16-17.

⁸⁷¹ William Harris, *Quicksilver War: Syria, Iraq, and the Spiral of Conflict*, op. cit., p. 25; Nikolaos Van Dam, *Destroying a Nation: The Civil War in Syria*, op. cit., p. 74.

⁸⁷² Andrej Kreutz, "Syria: Russia's Best Asset in the Middle East", op. cit., p. 6. Означимо одмах ову подршку као гравитациони центар Асадових снага у сукобу који ће уследити.

⁸⁷³ Roy Allison, "Russia and Syria: Explaining Alignment with a Regime in Crisis", op. cit., p. 802.

⁸⁷⁴ Иако је Сирија редовно каснила са плаћањем испорука. Ibid., p. 805.

⁸⁷⁵ Ibid., pp. 803, 807; Andrej Kreutz, "Syria: Russia's Best Asset in the Middle East", op. cit., p. 12.

(нарочито испорукама оружја) Москва се увек трудила да не поремети регионалну равнотежу снага и да избегне негативне последице по односе са САД и Израелом.⁸⁷⁶ Тек у другој половини прошле деценије економска размена Русије и Сирије креће да расте (и то са паузом у време кризе 2009), а пре тога је била знатно мања него са неким другим блискоисточним државама.⁸⁷⁷ Но, у тренутку избијања сукоба, Русија је већ имала 20 милијарди долара трговине и инвестиција у Сирији, од чега 8 милијарди у наоружању (10% укупног руског извоза наоружања).⁸⁷⁸ Почев од 2008, проширено је и постројење у Тартусу, уз планове о његовом прерастању у сталну поморску базу.⁸⁷⁹

Имајући све речено у виду, до пролећа 2011. биле су јасне три ствари. Прво – да су друштвени услови у Сирији достигли критичну тачку на којој је могуће избијање грађанског сукоба. Друго – да западне силе неће бранити Асадов режим (нису браниле ни своје пулене, попут Мубарака у Египту), већ му, напротив, прети судбина Гадафија ако дође до сукоба и оне интервенишу у њему. Треће – да је Русија, за разлику од свог поступања у случају Либије, решена да не дозволи последњи наведени сценарио. Била је потребна само варница, и она се појавила у виду поменутог случаја са графитима у Дари. Ипак, Асад до самог краја није веровао да талас народног незадовољства широм Блиског истока и њега може да угрози, те да се Сиријци могу побунити против анти-империјалистичког, панарабистичког и антиизраелског лидера као што је он.⁸⁸⁰ Као и многи други постхладноратовски диктатори, био је у заблуди, која ће за собом повући серију нових и допринети да Сирија у року од неколико месеци потоне у амбис.

Асад је поверовао да може силом да сузбије мирне протесте, онако како су и он и његов отац више пута раније чинили.⁸⁸¹ Тридесетог марта, у говору пред скупштином, назвао је побуну завером из иностранства и рекао: „Ако хоће битку, добиће је“.⁸⁸² Схвативши да је долио уље на ватру,

⁸⁷⁶ Ibid., pp. 14, 19-21.

⁸⁷⁷ Ibid., p. 9.

⁸⁷⁸ Reese Erlich, *Inside Syria: The Backstory of Their Civil War and What the World Can Expect*, op. cit., p. 125.

⁸⁷⁹ Andrej Kreutz, “Syria: Russia’s Best Asset in the Middle East”, op. cit., p. 21.

⁸⁸⁰ Reese Erlich, *Inside Syria: The Backstory of Their Civil War and What the World Can Expect*, op. cit., p. 47.

⁸⁸¹ Nikolaos Van Dam, *Destroying a Nation: The Civil War in Syria*, op. cit., p. 11.

⁸⁸² William Harris, *Quicksilver War: Syria, Iraq, and the Spiral of Conflict*, op. cit., p. 28.

покушао је са извесним реформским потезима. Седмог априла доделио је држављанство више од 220 хиљада Курда, којима је оно било ускраћено скоро пола века уназад.⁸⁸³ Две недеље касније, укинуо је ванредно стање које је било на снази још од 1963.⁸⁸⁴ Испоставило се да је касно, јер су на прву репресију власти демонстранти увећали захтеве, тражећи смену власти. Радикализацији побуне и њеном постепеном кретању ка оружаном, режим је допринео и пуштањем једног броја џихадиста из затвора Саиднеја, још крајем марта.⁸⁸⁵ То је била нова Асадова заблуда – да ће пуштањем да се исламски екстремисти инфилтрирају међу демонстранте успети да их компромитује и тако дати себи легитиман основ да их силом сломи.⁸⁸⁶ Ради се о томе да се против Асада окренула већина сиријског становништва, пре свега сунитског, испровоцирана оним што је видела као вишедеценијску репресију од стране Алавита. Асадове противнике у сукобу који је уследио, дакле, водиће морална идеја освете подвлашћене већине над повлашћеном мањином.⁸⁸⁷

Исламистима и џихадистима је било лако да међу сунитима, суоченим са бруталним насиљем од стране безбедносних снага и паравојних формација (попут Шабихе) под алавитском доминацијом, нађу плодно тло за своје идеје.⁸⁸⁸ Није изненађујуће да је талас демонстрација доживео

⁸⁸³ Шездесетих година прошлог века, једном делу сиријских Курда ускраћено је држављанство, јер се тврдило да су рођени у Ираку или Турској. Reese Erlich, *Inside Syria: The Backstory of Their Civil War and What the World Can Expect*, op. cit., p. 97.

⁸⁸⁴ Nikolaos Van Dam, *Destroying a Nation: The Civil War in Syria*, op. cit., p. 70.

⁸⁸⁵ Ibid., p. 68; William Harris, *Quicksilver War: Syria, Iraq, and the Spiral of Conflict*, op. cit., p. 28; Reese Erlich, *Inside Syria: The Backstory of Their Civil War and What the World Can Expect*, op. cit., pp. 10, 13. Ван Дам оцењује да је заправо чудо да су протести у првих пар месеци углавном остали мирни, узимајући у обзир жестоку репресију власти. Nikolaos Van Dam, *Destroying a Nation: The Civil War in Syria*, op. cit., p. 72.

⁸⁸⁶ Етикетирање побуне као џихадистичке и салафистичке од стране режима почиње већ у априлу. Ibid., pp. 69-70.

⁸⁸⁷ Већ виђено у неколико Луисових примера.

⁸⁸⁸ Ibid., p. 63. По Ван Даму, било је неминовно да сукоб добије секташку димензију, те су радикалне исламске групе врло брзо „киднаповале мирну револуцију“. Ibid., p. 11. С друге стране, Алавитима је било јасно да би подела међу њима у држави или војсци довела до губитка њихове моћи, можда и сунитске освете над њима након што би ови преузели власт, те су се већински морали сврстати уз Асада, све и да су били критични према његовој диктатури (слично је било и са хришћанима, док су Друзи и исмаилије углавном били уздржани у односу на обе сукобљене стране). Ibid., pp. 75-79; Caitlin A. Buckley, “Learning from Libya, Acting in Syria”, op. cit., p. 90; Reese Erlich, *Inside Syria: The Backstory of Their Civil War and What the World Can Expect*,

врхунац почетком јула баш у граду попришту некадашњег масакра над сунитима који смо поменули – Хами, са око 400 хиљада људи на улицама, против којих ће режим употребити војску.⁸⁸⁹ До прве отворене употребе оружја од стране побуњеника долази већ крајем маја северно од Хомса, града који ће ускоро постати један од главних центара побуне и наћи се под опсадом од стране сиријске војске.⁸⁹⁰ У мају почињу и дезертерства, махом сунита, из војске и безбедносних снага. Ови дезертери у јулу објављују формирање Слободне сиријске армије (FSA) – која ће у наставку рата носити епитет „умерене“ побуњеничке војне организације (за разлику од исламистичких и дихадистичких група).⁸⁹¹ Почев од септембра сукоб ескалира, најпре на подручјима Хомса и Хаме, као и у провинцијама Идлиб и Дара.⁸⁹²

Режим би, међутим, пре или касније успео да угуши револуцију, да побуњеници нису добили подршку са стране.⁸⁹³ Уз западне силе – САД и Француску – од пресудног значаја била је подршка која је опозиционим снагама стигла од суседне Турске, као и од још неких регионалних играча – Саудијске Арабије и Катарa. У августу је у Турској од пребеглих сиријских политичара формиран Сиријски национални савет (SNC), чији ће FSA постати оружани огранак. У формирању овог савета битну улогу одиграће и привремено заборављено Муслиманско братство, које је нагло ојачало у превирањима у суседном Египту.⁸⁹⁴ Владајућа Турска АКП у Муслиманском братству видела је пригодну мрежу за ширење турског утицаја широм

op. cit., pp. 74-75; William Harris, *Quicksilver War: Syria, Iraq, and the Spiral of Conflict*, op. cit., pp. 33-34.

⁸⁸⁹ Reese Erlich, *Inside Syria: The Backstory of Their Civil War and What the World Can Expect*, op. cit., pp. 48-49. p

⁸⁹⁰ William Harris, *Quicksilver War: Syria, Iraq, and the Spiral of Conflict*, op. cit., 29; Maya Bhardwaj, "Development of Conflict in Arab Spring Libya and Syria: From Revolution to Civil War", *The Washington University International Review*, Vol. 1, Spring 2012, pp. 85-86.

⁸⁹¹ Ted Galen Carpenter, "Tangled Web: The Syrian Civil War and Its Implications", op. cit., p. 2; Nikolaos Van Dam, *Destroying a Nation: The Civil War in Syria*, op. cit., p. 80.

⁸⁹² William Harris, *Quicksilver War: Syria, Iraq, and the Spiral of Conflict*, op. cit., p. 30.

⁸⁹³ И ово је Ван Дамова оцена. Nikolaos Van Dam, *Destroying a Nation: The Civil War in Syria*, op. cit., p. 57.

⁸⁹⁴ Reese Erlich, *Inside Syria: The Backstory of Their Civil War and What the World Can Expect*, op. cit., pp. 53-54. Побуну у Сирији подржао је и дотадашњи савезник Дамаска у Палестини, Хамас, и то баш онај њен део повезан са Муслиманским братством. Ова организација преноси седиште из Дамаска у Доху. Ibid., p. 114.

Блиског истока, а главни чинилац у њеном опредељењу да подржи сиријску побуну била је религија – Ердоганова конзервативна сунитска партија није могла да допусти убијање сунитских побуњеника и цивила од стране већински алавитске и хришћанске сиријске војске.⁸⁹⁵ Саудијска Арабија била је, пре свега, мотивисана виђењем Асада као главног савезника њеног великог регионалног такмаца – Ирана.⁸⁹⁶ Но, и у њеном деловању религија је била итекако присутна, пре свега кроз формирање и подршку исламистичким оружаним групама, идеолошки сличним саудијском режиму. Штавише, наоружани побуњеници убрзо су почели да наглашавају своју религиозност, да би привукли подршку Ријада и земаља Залива.⁸⁹⁷

Главне исламистичке групације, које ће настати у наставку сукоба и постепено преузети примат од FSA, биће Ахрар ал-Шам (Исламски покрет слободних људи ал-Шама) и Џаиш ал-Ислам (Армија ислама). Прва бива основана већ у току 2011. од исламиста пуштених из сиријских затвора, заузимајући најаче упориште у Идлибу. Друга се формира 2013. уједињавањем више мањих милиција, пре свега из околине Дамаска (на челу јој је такође био исламиста пуштен из затвора). „Конкуренција“ која се, међутим, развила међу побуњеницима у екстремизму, дала је ветар у леђа и појави нешто радикалнијих – цихадистичких – организација, међу којима ће од почетка 2012. главна бити Џабхат ал-Нусра (Фронт подршке народа ал-Шама). Због строге интерпретације шеријата и веза са Ал-Каидом, САД је стављају на листу терористичких организација, а средином 2013. са њом се разилази и Ахрар ал-Шам.⁸⁹⁸ Кад смо већ код набрајања побуњеничких оружаних група, наведимо и да етнички Курди независно од осталих узимају оружје у руке у јесен 2011, након што су владине снаге (вероватно) убиле њиховог политичког првака. Доминантна у курдској оружаног побуни постаје Партија демократског јединства (PYD), односно њено војно крило, Јединице народне заштите (YPG).⁸⁹⁹

⁸⁹⁵ William Harris, *Quicksilver War: Syria, Iraq, and the Spiral of Conflict*, op. cit., p. 139; Ted Galen Carpenter, “Tangled Web: The Syrian Civil War and Its Implications”, op. cit., p. 5. Подршка сунитима одговара османлијској матрици понашања, а настојање да се контролишу збивања на јужном ободу Анатолије – византијској. Ibid., p. 135.

⁸⁹⁶ Ted Galen Carpenter, “Tangled Web: The Syrian Civil War and Its Implications”, op. cit., p. 4.

⁸⁹⁷ Reese Erlich, *Inside Syria: The Backstory of Their Civil War and What the World Can Expect*, op. cit., p. 11.

⁸⁹⁸ О формирању исламистичких и цихадистичких група, видети: Ibid., pp. 54-56.

⁸⁹⁹ Асаду претходно није успело да искористи поделу између Арапа и Курда тако што није једнако брутално напао Курде, као арапске побуњенике. Ibid., pp. 99-100.

Подршци побуњеницима са стране пак недостајао је кључни елемент неопходан да поразе снаге режима – директна страна интервенција, каква се догодила у случају Либије. Што је она изостала, Асад је могао да захвали спољним силама које су њега подржавале – Ирану, али пре свега Русији. Иран је у почетку покушао да посредује између Асада и опозиције, како не би у очима Арапа широм Блиског истока био дискредитован као неко ко подржава диктатуру мањине, али ће се након неуспеха отворено сврстати уз режим, као свог традиционално најближег арапског савезника.⁹⁰⁰ Борба сунита и шиита, као и Ирана, Турске и Саудијске Арабије за превласт, даће сиријском сукобу регионални значај.⁹⁰¹ Глобални ће му подарити улога Русије. Након што се суочила са западном злоупотребом Резолуције 1973 за извођење интервенције против Либије, она неће дозволити да у Савету безбедности УН буде усвојена било каква формулација о Сирији која би се иоле могла тумачити као оправдање за увођење санкција, а камоли оружану интервенцију. Тврдила је да у Сирији опозиција од почетка користи насиље, те да ситуација у овој земљи „не представља претњу међународном миру и безбедности“, већ би такву претњу могло да створи мешање у унутрашње послове ове земље.⁹⁰² Октобра 2011. Русија (заједно са Кином) ставља вето на предлог резолуције западних држава, у коме се осуђивало „тешко и систематско кршење људских права“ у Сирији, а у фебруару 2012. исто ће учинити и са другим предлогом, још тежег речника.⁹⁰³ Москва је константно инсистирала на томе да у сукобу на страни опозиције учествују све екстремније сунитске исламистичке групе, које се ослањају на шире међународне терористичке мреже.⁹⁰⁴ Но, руско дипломатско противљење

⁹⁰⁰ Ibid., p. 83. Уз то, многи Иранци су секташку природу сиријског сукоба и улогу других регионалних играча видели као део напада сунита на шиите широм региона. Ibid., p. 84.

⁹⁰¹ Ted Galen Carpenter, "Tangled Web: The Syrian Civil War and Its Implications", op. cit., p. 3. Већ увид у секташки и регионални карактер сукоба руши почетну слику која је владала у западним медијима – да је он борба између бруталног Асадовог режима и бораца за слободу који теже демократској Сирији. Ibid., p. 1.

⁹⁰² Roy Allison, "Russia and Syria: Explaining Alignment with a Regime in Crisis", op. cit., p. 798.

⁹⁰³ Ibid., p. 799. Приликом другог вета, амбасадорка САД, Сузан Рајс, даће чувену изјаву да је „згрожена“ и да је руско-кинески потез „срамотан“ и „неопростив“. Ted Galen Carpenter, "Tangled Web: The Syrian Civil War and Its Implications", op. cit., p. 8.

⁹⁰⁴ Roy Allison, "Russia and Syria: Explaining Alignment with a Regime in Crisis", op. cit., p. 810. Сергеј Лавров 2012. изјављује да с друге стране, „Асад представља гаранта

интервенцији могло је да остане јалово, да није било поменутог симболичког војног присуства у Сирији у виду тартуског постројења, али и конкретнијих потеза, попут учесталог слања војних бродова на Левант ради вршења вежби и маневара, и претње руског генералштаба да ће адекватно реаговати на угрожавање Тартуса.⁹⁰⁵

Руска војна помоћ Дамаску у периоду 2011–2013. очигледно је била довољна да одврати ионако конфузне западне и регионалне противнике сиријског режима од уласка у ризик отворене конфронтације са Москвом, уколико би оружаном интервенисали.⁹⁰⁶ Зато ће у прво време сиријски грађански рат остати без директног учешћа трупa страних држава, али ће тада бити и најкрвавији.⁹⁰⁷ Биће вођен са променљивом срећом и територијалном ситуацијом. До пролећа 2012. године FSA је остварила почетне успехе, заузимајући области уз турску границу и око Хомса и Алепа, али ће се суочити и са недостатком наоружања, услед чега заостаје за екстремнијим групацијама, нарочито ал-Нусром.⁹⁰⁸ На северу земље је курдска YPG основала три „кантона“: у Африну, Кобанеу и Џазири.⁹⁰⁹ У целини гледано, побуњеници су у току 2012. били у предности, јер су уз северна подручја између осталог били заузели и преграђа Дамаска (Думу и Источну Гуту), области уз Голанску висораван, као и територијалну везу између Дамаска и већински алавитске обале, те се режим по први пут

безбедности мањина, укључујући хришћане који вековима живе у Сирији“. Ibid., р. 804.

⁹⁰⁵ Слободна сиријска армија у једном тренутку је са своје стране запретила да ће гађати руске бродове, јер превозе наоружање и војне стручњаке ка Асаду, иако сам Тартус неће напасти. Ibid., р. 807.

⁹⁰⁶ У Вашингтону су се, рецимо, сви слагали да Асада треба сменити, али не и којим средствима. Војни планери нису саветовали интервенцију, без поузданих савезника на терену. Reese Erlich, *Inside Syria: The Backstory of Their Civil War and What the World Can Expect*, op. cit., р. 121. Зато ће се САД за почетак задовољити вођењем прокси рата – од 2012. наоружаваће FSA, а кључни мотив биће им жеља да умање регионални утицај Ирана. Ibid., pp. 118, 120.

⁹⁰⁷ Негде до половине 2014, укупан број жртава (од тога око трећине цивилних) премашиће 200 хиљада, што би било више од половине страдалих у сукобу до данас. William Harris, *Quicksilver War: Syria, Iraq, and the Spiral of Conflict*, op. cit., р. 58.

⁹⁰⁸ У наставку 2012. за FSA се ситуација донекле поправља, након што им у јулу буде пребегао бригадни генерал Салим Идрис. Reese Erlich, *Inside Syria: The Backstory of Their Civil War and What the World Can Expect*, op. cit., р. 54.

⁹⁰⁹ William Harris, *Quicksilver War: Syria, Iraq, and the Spiral of Conflict*, op. cit., р. 38.

нашао у озбиљнијој опасности.⁹¹⁰ Да Асад ипак опстане, утицало је неколико чинилаца. Дезертирање из војске се свело претежно на суните, док су елитне алавитске јединице остале неокрњене (као и подршка алавитског становништва режиму). Режим је смањио подручје деловања, повукавши се са источне стране Еуфрата (где вакуум испуњавају Курди и цихадисти) и усредсредивши на велике центре на западу земље. Иран помаже стварање Снага националне одбране, повећава финансирање режима и обезбеђује му подршку у људству Хезболаха и шиитских милиција. Режим је имао већу ватрену моћ, посебно ваздушну, као и централизовану команду од побуњеника.⁹¹¹ Велики део посла на терену, услед потешкоћа сиријске војске да се симултано бори на више фронтова, обављале су специјалне снаге, Тигрови и Пустињски соколови.⁹¹²

У фебруару 2012. режим тешком артиљеријом бомбардује Баба Амр, предграђе Хомса (које су претходно били заузели побуњеници), уз велике цивилне жртве, што ће се касније понављати и у другим побуњеничким предграђима великих градова.⁹¹³ Свуда је спровођена тактика блокирања и изгладњивања оваквих предграђа, укључујући и Источни Алеп.⁹¹⁴ Први случај да су побуњеници у потпуности заузели главни град једне провинције, догодио се у Раки (дакле, источно од Еуфрата) у марту 2013.⁹¹⁵ Почетком те године, број побуњеника под оружјем нарастао је на око сто хиљада, и та бројка ће се у периоду који је следио углавном одржавати.⁹¹⁶ Но, прва половина 2013. донела је преокрет на терену у корист режима. У априлу месецу почиње велика офанзива сиријске војске западно од Хомса, с циљем спајања Дамаска са обалом. Офанзива је била успешна – јуна месеца пада кључни град на овом потезу, ал-Кусајр, у чему је велику улогу одиграо Хезболах, након чега се режим окреће притиску на сам Хомс.⁹¹⁷ Након тога, а с обзиром на то да у међувремену покренут мировни процес

⁹¹⁰ Ibid., pp. 33-35.

⁹¹¹ Ibid., pp. 35-36.

⁹¹² Nikolaos Van Dam, *Destroying a Nation: The Civil War in Syria*, op. cit., p. 90.

⁹¹³ William Harris, *Quicksilver War: Syria, Iraq, and the Spiral of Conflict*, op. cit., p. 31.

⁹¹⁴ Ibid., p. 39.

⁹¹⁵ Ibid., p. 36.

⁹¹⁶ Ibid., p. 37.

⁹¹⁷ Ibid., p. 40; Reese Erlich, *Inside Syria: The Backstory of Their Civil War and What the World Can Expect*, op. cit., p. 85. У офанзиви је Кусајр у потпуности уништен и остао без становника. Ibid., p. 66.

у Женеви није давао резултата, догодиће се нове турбуленције, због којих ће Русија морати непосредније да се ангажује у сиријском сукобу.

РУСИ ДОЛАЗЕ

Прелаз од дипломатске и логистичке војне подршке Дамаску, ка непосредној оружаном интервенцији Русије, трајао је око две године, а започеће инцидентом који се одиграо убрзо након заузимања Кусајра. Двадесетпрвог августа 2013. у Источној Гути догодио се хемијски напад – гас сарин усмртио је на стотине људи, углавном цивила. Сједињене Државе нису сачекале истрагу одакле су ракете са сарином могле да долете, већ су одмах упрле прстом у Асада, успут значајно преувеличавши и број жртава, те запретиле војном интервенцијом.⁹¹⁸ Асад је свакако имао капацитете да изведе овакав напад, а и мотив – да смањи број жртава своје војске у офанзиви на предграђа Дамаска – али докази у прилог његове кривице нису били недвосмислени. Тим пре што се у марту исте године у околини Алепа већ био догодио један напад сарином, када је инспекторски тим УН утврдио да је могуће да су га починили побуњеници.⁹¹⁹ Ко је крив, очигледно је било ирелевантно за Вашингтон, коме је на уму била интервенција и тражио је оправдање за њу, и то у три корака: најпре преувеличавањем броја жртава напада; затим, позивањем на обавештајне податке који „доказују“ да иза напада стоји Асад, али одбијањем да се ти подаци и објаве; коначно, најавом ограничене интервенције – да би се режим казнио за употребу хемијског наоружања – али уз потајну наду да ће она допринети његовој смени.⁹²⁰ У једном тренутку америчка интервенција чинила се неизбежном.⁹²¹ Но, тада Руси ступају на сцену.

Шестог септембра, на већ поменутом самиту Г20 у Санкт Петербургу, Путин је био врло оштар спрема могућности америчке интервенције, оптуживши побуњенике за провокацију са хемијским оружјем, како би је привукли. На питање новинара хоће ли Русија помоћи Сирији у случају

⁹¹⁸ Ibid., pp. 58-60.

⁹¹⁹ Шефица тима, Карла Дел Понте, чак је отворено рекла да то јесу били побуњеници. Ibid., pp. 60-61.

⁹²⁰ Ibid., pp. 64-65.

⁹²¹ Вероватно би јој се придружиле Француска, Турска и још неке државе, али не и Велика Британија, чији парламент је одбио да подржи интервенцију. Ibid., p. 64.

интервенције, експлицитно је одговорио да хоће, те да то већ чини, између осталог слањем наоружања.⁹²² Три дана касније, државни секретар САД, Џон Кери, у Лондону је изјавио да би Асад могао да избегне интервенцију ако би предао целокупно хемијско наоружање под међународни надзор, додавши да „он то неће учинити” и да се „то не може учинити”; учинити се ипак могло, јер су Руси моментално „притисли” Асада да заиста преда хемијско оружје у замену за одустајање од бомбардовања, што је овај и прихватио.⁹²³ У први мах се чинило да је Кери направио гаф, нехотице дајући Путину и Асаду излазну стратегију, али да се није радило ни о каквом гафу, већ озбиљној понуди, било је јасно након сутрашњег Обаминог обраћања нацији, у коме је овај обелоданио да се у Петербургу договорио са Путином да овај „притисне” Асада да преда оружје.⁹²⁴ Американци су овим решењем излазну стратегију заправо обезбедили себи самима, јер у светлу Путинове претње да ће војно подржати Сирију и последичног ризика од сукоба са руским трупама, нису смели озбиљно да планирају интервенцију. Од тога је, наравно, највише користи имао Асад јер су претњом, а затим одустајањем од интервенције, САД изгубиле кредибилитет и убедили сиријски режим да му се може шта год пожели.⁹²⁵ Он ће то у месецима који су следили – у комбинацији са скретањем пажње међународне јавности са Сирије, услед предстојеће украјинске кризе – обилато користити за поправљање својих позиција на терену, пре свега у западним деловима земље. Но, у исто време ће се на истоку, такође користећи одсуство пажње међународне јавности, „кувати” нова опасност.

Исламска држава Ирака и ал-Шама (ISIS), била је најекстремнија џихадистичка оружана групација у сиријском грађанском рату, али ће стицајем низа околности у периоду 2013–2014. постати и најјача. Њене зачетке треба тражити у Ираку 2006/7. када окупља радикализоване суните у борби против америчке окупације, да би посебно ојачала након повлачења Американаца из те земље 2011. Тада пружа отпор репресији

⁹²² “Putin: Syria chemical attack Is ‘rebels’ provocation in hope of intervention”, RT, September 6, 2013, Интернет, <https://www.rt.com/news/putin-g20-syria-meeting-511/20/8/2019>

⁹²³ Reese Erlich, *Inside Syria: The Backstory of Their Civil War and What the World Can Expect*, op. cit., pp. 65-66.

⁹²⁴ “Remarks by the President in Address to the Nation on Syria”, The White House, September 10, 2013, Интернет, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2013/09/10/remarks-president-address-nation-syria-20/8/2019>

⁹²⁵ Nikolaos Van Dam, *Destroying a Nation: The Civil War in Syria*, op. cit., p. 131.

ирачког премијера Маликија против сунита, да би 2012/13. основала упоришта и на тлу Сирије и додала „ал-Шам“ у своје име. Финансирани су је богати заливски донори, а и сама се финансирала од опорезивања на територијама које би контролисала, при чему је становништво привлачила различитим хуманитарним мерама и залагањем против криминала и корупције.⁹²⁶ ISIS је била једна од неколико побуњеничких група које су у марту 2013. заједнички заузеле Раку. Убрзо ће настојати да осталима наметне своја строга идеолошка правила, те ће их напасти и до почетка 2014. избацити из Раке, која постаје главно средиште њеног деловања у Сирији.⁹²⁷ У овом процесу је био кључан разлаз ISIS са њеном џихадистичком „сестром“ ал-Нусром, која одбија да јој се покори, након чега две организације започињу жесток сукоб, а велики број бораца ал-Нусре прелази у ISIS.⁹²⁸ Она у првој половини 2014. заузима велику територију на северозападу Ирака, укључујући и Мосул, у Сирији се учвршћује дуж Еуфрата и ставља под контролу Деир ез-Зор, да би у јуну скратила име у Исламска држава, прогласила се калифатом, а њен лидер Абу Бакр ал-Багдади калифом.⁹²⁹ Успесима Исламске државе, поред непопуларности Маликија у Ираку, допринела је и некохерентна Ердоганова политика према Сирији након његовог разочарања Обаминим одустајањем од интервенције, услед чега је дозволио да исламисти и џихадисти експлоатишу територију Турске за регрутовање и снабдевање.⁹³⁰ Но, и Асадов режим сносио је извесну одговорност – у прво време постојао је прећутни „пакт о ненападању“ између њега и ISIS, док је свако спроводио офанзиве на својој страни Еуфрата против осталих побуњеничких групација.⁹³¹

⁹²⁶ Reese Erlich, *Inside Syria: The Backstory of Their Civil War and What the World Can Expect*, op. cit., p. 56. Због истовременог деловања ISIS у Ираку и Сирији, али и ирачких шиитских милиција на страни Асада, Вилијем Херис од 2013. рат у Сирији сматра делом јединствене ирачко-сиријске ратне зоне, називајући га још и „ратом живе“, јер га територијалне промене у току сукоба у обе државе подсећају на кретање овог течног метала. William Harris, *Quicksilver War: Syria, Iraq, and the Spiral of Conflict*, op. cit., p. 3.

⁹²⁷ Reese Erlich, *Inside Syria: The Backstory of Their Civil War and What the World Can Expect*, op. cit., pp. 66-67.

⁹²⁸ William Harris, *Quicksilver War: Syria, Iraq, and the Spiral of Conflict*, op. cit., pp. 40-41.

⁹²⁹ Ibid., pp. 50-52, 59-60; Reese Erlich, *Inside Syria: The Backstory of Their Civil War and What the World Can Expect*, op. cit., pp. 56-57.

⁹³⁰ William Harris, *Quicksilver War: Syria, Iraq, and the Spiral of Conflict*, op. cit., p. 141.

⁹³¹ Ibid., p. 52.

Екстремизам Исламске државе састојао се у њеној тоталитарној визији светског поретка, заснованој на строгом тумачењу закона сунитског ислама, а коју је настојала да силом наметне на територији коју би заузела. Одликовала се геноцидним намерама према несунитским муслиманима (шиитима, Алавитима, Друзима и Јазидима), док је за хришћане као „људе књиге“ предвиђала подаништво или преобраћење као алтернативе уништењу. Шок код светског јавног мњења изазваће одсецањем глава отетим странцима пред камерама, као и скрнављењем културно-историјских споменика. Терорисала је и своје присталице, а сваки савез с неком другом групацијом схватала као привремен. Схватањем себе као „калифатске тврђаве“ у сукобу са остатком света настојала је да се разликује од других цихадистичких и исламистичких организација, не прихватајући деловање само у једној земљи (као ал-Нусра), или невезивање за конкретну територију (као глобална ал-Каида). Њени противници прозваће је ДАЕШ, што би био њен арапски акроним, али и увредљив израз, који подсећа на арапску реч за „згазити“. Због сталне потребе за необузданом територијалном експанзијом ради мобилизације људи и ресурса, као и идеолошке ригидности која ће је лишити почетне популарности, било је само питање времена када ће Исламска држава бити поражена у сукобу са бројним непријатељима, упркос њиховој међусобној раједињености.⁹³²

Успон Исламске државе темељно је променио карактер сиријског грађанског рата. Више то није био просто сукоб Асада и наоружаних опозиционих група, у коме су сваку од страна подржавале и стране силе, већ ће се за Запад и његове клијенте међу побуњеницима појавити императив борбе на два фронта, где борба против Исламске државе постепено добија примат. Решења примарног сиријског сукоба није било на видiku – ни преговори названи „Женевом 2“ нису успели, Лақдар Брахими је поднео оставку на место специјалног изасланика УН за Сирију (замениће га Стефан Де Мистура), а FSA је ослабљена емиграцијом свог лидера Идриса у Турску, након што се овај сукобио са исламистима.⁹³³ Американцима је понестајало „умерених“ савезника у Сирији. Развој догађаја убрзо ће допринети да нађу нове.

⁹³² Ibid., pp. 60-61; Nikolaos Van Dam, *Destroying a Nation: The Civil War in Syria*, op. cit., pp. 82-85. Екстремизам Исламске државе од Луисових примера можемо једино упоредити са „моралом смрти“ у милитаристичком Јапану.

⁹³³ Ibid., pp. 111-112; Reese Erlich, *Inside Syria: The Backstory of Their Civil War and What the World Can Expect*, op. cit., p. 67.

Средином септембра 2014. Исламска држава објавила је снимак одрубљивања глава двојице америчких талаца. Ово се испоставило као повод да авијација САД, годину дана након неиспуњене Обамине претње интервенцијом у Сирији, заиста почне да интервенише – али не против режима, већ против Исламске државе.⁹³⁴ Калифат се у тим тренуцима налазио у необузданој територијалној експанзији на североистоку Сирије. Контрола над што дужим делом границе са Турском источно од Алепа, Исламској држави значила је да би што боље могла да експлоатише турску инфраструктуру за регрутовање бораца из саме Турске и Европе.⁹³⁵ На главном правцу офанзиве нашао се омалени курдски кантон Кобане. У њему ће у току неколико месеци који су уследили, око хиљаду бораца курдске YPG пружити крајњи отпор Исламској држави и, уз помоћ америчке авијације, од јануара 2015. кренути у противофанзиву, да би до средине те године успоставили контролу над две трећине границе са Турском. САД су добиле новог миљеника у сиријском сукобу, с којим ће ускоро успоставити стабилну војну сарадњу.⁹³⁶ Уз то, YPG су у току битке за Кобане кооптирала и део FSA, формиравши мултиетничке Сиријске демократске снаге (SDF).⁹³⁷ Битка за Кобане представљала је „Стаљинград“ Исламске државе, њен највећи подбачај од почетка сукоба, који је зауставио талас њеног територијалног ширења. Но, у пролеће 2015. она је са око сто хиљада бораца и даље представљала респектабилну снагу, способну да изненади противнике. Једно такво изненађење било је заузимање Палмире од сиријске војске у мају месецу, која је тим чином била спречена у евентуалној офанзиви за одблокирање своје енклаве у Деир ез-Зору, док је Исламска држава добила одскочну даску за офанзиву ка Дамаску и Хомсу, која би уследила у случају да режим буде уздрман у сукобу са осталим побуњеницима.⁹³⁸ Рачуница Исламске државе није била

⁹³⁴ William Harris, *Quicksilver War: Syria, Iraq, and the Spiral of Conflict*, op. cit., p. 63.

⁹³⁵ Ibid., pp. 118-119.

⁹³⁶ Ibid., pp. 64-65, 108, 119. Јуна 2015. кантони Кобане и Џазира били су спојени непрекинутом територијалном везом, а једино је Африн на северозападу био одвојен. Додуше, део контроле над Џазиром Курди ће све време рата морати да деле са режимом, који је имао базе у ал-Камишлију и ал-Хасакеху. Ibid., pp. 117-118, 120.

⁹³⁷ Којима ће и даље у значајном проценту доминирати Курди, али ће негде до маја 2016. број етничких Арапа нарасти на шест хиљада. Ibid., p. 120.

⁹³⁸ Ibid., pp. 66-68. Палмира је иначе постала поприште највећег скрнављења културно-историјских споменика од стране Исламске државе, од којих су неки уништени, а неки продати на црном тржишту. Америчка авијација могла је да спречи пад Палмире нападом на јединице Исламске државе, које су морале да

без основа, јер се до лета 2015. Асадов режим заиста нашао у највећем проблему од почетка рата.

Исход битке за Кобане и последично јачање YPG, а нарочито њихов савез са САД, један регионални актер видеће као катастрофу. У питању је била америчка НАТО савезница, Турска.⁹³⁹ Она је по сваку цену желела да спречи повезивање курдских области уз своју границу.⁹⁴⁰ „Бабарога“ Исламске државе даће јој савршен изговор за јачање подршке својим клијентима, деловима FSA који су деловали на подручју северозападне Сирије, а којима је примарна мета био Асадов режим. Турци ће врло брзо наћи и савезника у овом подухвату – након смрти саудијског краља Абдулаха, Ердоган одлази у Ријад на састанак са новим краљем Салманом, па се њих двојица почетком марта 2015. договарају о „потреби повећања подршке сиријској опозицији“.⁹⁴¹ У периоду који је уследио, Турска и Саудијска Арабија биле су посвећеније него икад финансирању и наоружавању што „умерених“, што исламистичких побуњеничких група у Сирији, које се на иницијативу ових двеју сила уједињују. Саудијци су били мотивисани пре свега супротстављањем продору Ирана, против кога су и у Јемену водили прокси рат.⁹⁴² Резултат турско-саудијског деловања била је серија пораза сиријске војске широм западног дела земље. У марту она губи Идлиб и још неколико градова у околини, а у корист ал-Нусре и њених савезника. Побуњеници у току пролећа напредују више него икад и у предграђима Дамаска, као и у областима Даре и Кунетре уз јорданску границу. Алеп се нашао у опасности да буде одсечен, а напредовањем кроз брда изнад Латакије (где су живели етнички Туркмени) побуњеници су запретили да угрозе алавитска подручја и – руску базу.⁹⁴³ Турска је

пређу велики брисани простор у пустињи да би дошле до овог града, али САД очигледно нису желеле да изгледа као да помажу режиму. Nikolaos Van Dam, *Destroying a Nation: The Civil War in Syria*, op. cit., p. 94.

⁹³⁹ William Harris, *Quicksilver War: Syria, Iraq, and the Spiral of Conflict*, op. cit., p. 109. Она у току битке јесте дозволила курдским Пешмергама да пређу преко њене територије да би ступиле у борбе у Кобанеу, али сама није хтела да интервенише, не желећи да помогне PYD, коју је сматрала огранком забрањене Курдске радничке партије (ПКК), а њено војно крило YPG терористима. Због тога је у Турској избио талас курдских демонстрација. Ibid., p. 144.

⁹⁴⁰ Nikolaos Van Dam, *Destroying a Nation: The Civil War in Syria*, op. cit., pp. 95-96.

⁹⁴¹ William Harris, *Quicksilver War: Syria, Iraq, and the Spiral of Conflict*, op. cit., p. 145.

⁹⁴² Главни саудијски клијенти у Сирији били су Ахрар ал-Шам и Џаиш ал-Ислам. Ibid., p. 71.

⁹⁴³ Ibid., pp. 75-76.

интервенисала са својом војском и против Исламске државе источно од Алепа. Моментум побуњеника јесте стао у току лета, али је крајем јула Асад ипак морао да призна да му „недостатак људске енергије“ не дозвољава да брани одређене „критичне области“.⁹⁴⁴

У лето 2015. ситуација по сиријску војску заиста није изгледала ружичасто. Поред губитка територија од Исламске државе и других побуњеника, те директне интервенције различитих страних сила, суочила се и са недостатком новца, услед чега су команданти на терену често бивали принуђени да сами обезбеђују финансирање од локалног становништва на подручјима где су деловали. Резултат је био њихово претварање у локалне моћнике и делимична декомпозиција војске на више лабаво повезаних оружаних групација.⁹⁴⁵ Са друге стране деловало је око 150 хиљада побуњеника у великом броју групација.⁹⁴⁶ Иранци су већ помагали до крајњих граница – помоћ је морала да стигне још однекуд. У августу је командант иранског Кудса (огранак Револуционарне гарде за операције у иностранству), Касем Сулејмани, путовао у Москву, када су се појавиле и прве назнаке да би Русија могла директно да интервенише у сиријском сукобу, а када су у септембру почели да пристижу авиони у њену новоосновану базу Хмејим код Латакије, то је постало извесно.⁹⁴⁷ Последња кап у одлуци Москве да по први пут поведе рат ван постсовјетског простора још од Авганистана, била је турска најава успостављања сигурне зоне на северу Сирије, која би укључивала зону забране летова.⁹⁴⁸ За Русе је било неприхватљиво да Турци на мала врата остваре либијски сценарио, тим пре што су се њихови клијенти били озбиљно приближили левантској обали, што значи и Хмејиму и Тартусу. Искористивши Ердоганову преокупацију изборима и РКК-ом, Путин је прикупио авијацију и логистику, па 30. септембра Русија отпочиње интервенцију у Сирији – као и у случају других страних сила, под формалним изговором борбе против Исламске државе, а заправо против стварних непријатеља Асадовог режима и руског утицаја у Сирији.

⁹⁴⁴ Ibid., p. 146.

⁹⁴⁵ Ibid., p. 70; Nikolaos Van Dam, *Destroying a Nation: The Civil War in Syria*, op. cit., pp. 90-91.

⁹⁴⁶ Ibid., p. 85.

⁹⁴⁷ Michael Kofman and Matthew Rojansky, "What Kind of Victory for Russia in Syria", op. cit., p. 9.

⁹⁴⁸ William Harris, *Quicksilver War: Syria, Iraq, and the Spiral of Conflict*, op. cit., p. 148.

Непосредно уочи почетка интервенције, Путин се појавио на заседању Генералне скупштине УН, и у свом говору предложио стварање коалиције антихитлеровског типа у борби против Исламске државе, али и других цихадиста – што је било на линији већ извесно време присутног руског наратива да умерених побуњеника у Сирији нема, те да је припаднике Слободне сиријске армије „тешко наћи“.⁹⁴⁹ Русија ће, дакле, покушати да предстојећу интервенцију у Сирији, као некад у Чеченији, оправда „противтерористичким“ наративом, који се у пракси може врло растељиво применити на шири круг противника, очекујући да и други међународни актери тај наратив подрже и придруже му се.⁹⁵⁰ Ово је био нови Путинов покушај да се, макар у контексту Сирије, формира „противтерористичка коалиција“ у којој би се Русија и САД нашле у равноправном односу.⁹⁵¹ И то у осетљивом тренутку, када је требало скренути пажњу са украјинског проблема и, макар делимично, извући Русију из изолације коју јој је Запад због њега наметнуо.⁹⁵² Наравно, као и након 11. септембра, ни овај покушај неће успети услед радикално противречних циљева Запада и Русије у Сирији, те виђења ко би били терористи. Већ сам почетак руске ваздушне кампање показао је да ће се Руси усредсредити на „умерену“ опозицију и њене исламистичке савезнике, и то пре свега на западу Сирије – далеко од области које контролише Исламска држава. Првог дана интервенције ниједна руска бомба није пала на положаје Исламске државе, а у првих пар месеци 70–90% напада било је усмерено на не-ИД мете, с јасним циљем да се помогне режиму да се опорави на подручјима где је у претходном периоду губио положаје (Дамаск, Алеп, Хомс, јужни крајеви).⁹⁵³

⁹⁴⁹ Hanna Notte, “Russia in Chechnya and Syria: Pursuit of Strategic Goals”, *Middle East Policy*, Vol. 23, No. 1, Spring 2016, p. 62.

⁹⁵⁰ *Ibid.*, p. 59.

⁹⁵¹ Michael Kofman and Matthew Rojansky, “What Kind of Victory for Russia in Syria”, *op. cit.*, p. 14.

⁹⁵² О Украјини као могућем мотиву Русије за интервенцију о Сирији, видети: *Ibid.*, pp. 8-9; Hanna Notte, “Russia in Chechnya and Syria: Pursuit of Strategic Goals”, *op. cit.*, p. 66; Emil Aslan Souleimanov and Valery Dzutsati, “Russia’s Syria War: A Strategic Trap”, *Middle East Policy*, Vol. 25, No. 2, Summer 2018, p. 43.

⁹⁵³ *Ibid.*, pp. 44-45; Michael Kofman and Matthew Rojansky, “What Kind of Victory for Russia in Syria”, *op. cit.*, p. 13; William Harris, *Quicksilver War: Syria, Iraq, and the Spiral of Conflict*, *op. cit.*, pp. 57, 77. До извесног интензивирања руских напада на подручја под контролом Исламске државе дошло је тек што је њена филијала у Египту оборила руски путнички авион 31. октобра 2015. Hanna Notte, “Russia in Chechnya and Syria: Pursuit of Strategic Goals”, *op. cit.*, p. 65.

Ако интензитет руских ваздушних напада на различитим географским подручјима у Сирији посматрамо као мерило геополитичке заинтересованости Москве за њих, онда је она дефинитивно била најмања источно од Еуфрата, где су се најжешће сукобљавали Исламска држава и SDF, а САД помагале ове друге.⁹⁵⁴ Највећа је пак била на северозападу земље – што је логично, јер је први приоритет Москве био да отклони опасност од своје базе у Латакији, коју су угрожавали туркменски побуњеници. Њих је подржавала Турска, коју ће Русија на самом почетку интервенције очигледно посматрати као најопаснијег актера по њене интересе у Сирији. Турску је требало хитно натерати да промени политику према Сирији, а Руси ће то чинити интензивним ваздушним нападима на туркменске милиције уз границу, при чему су више пута повредили и турски ваздушни простор. Турци ће се убрзо „упецати“ на ове провокације и 24. новембра својим F-16 оборити руски авион Su-24M2, при чему су туркменски побуњеници убили пилота који се катапултирао. Ово је био најопаснији тренутак у току читаве интервенције, који ће Русе довести на ивицу непосредног сукоба с једном НАТО чланицом, али њих ескалација није занимала – довољан им је био повод да инсталирају своје софистициране противавионске системе у Хмејмиму, затварајући сиријско небо за Турке, као и да уведу економске санкције Турској.⁹⁵⁵ Процена Москве да ће испасти јачи актер у овом надгорњавању, била је исправна. Осим што је турска економија била рањивија на санкције од руске, а Ердоганов унутрашњополитички положај нестабилан (јула 2016. он ће једва избећи пуч), шира ситуација у сиријском сукобу неће ићи на руку Анкари. „Колатералну добит“ затварања сиријског неба за турску авијацију извукле су SDF које напредују дуж границе, у марту 2016. проглашавају Федерацију Северне Сирије (Рожава), а затим (од маја до августа) уз америчку помоћ заузимају и град Манбиџ са западне стране Еуфрата.⁹⁵⁶ Ердоган је схватио да не може себи да приушти истовремени сукоб и са Русима и њиховим савезницима (Асадом и Ираном) с једне стране, и са Курдима које помажу САД са друге, те да ће морати да се

⁹⁵⁴ Русија и САД су *de facto* поделиле зоне одговорности на овај начин, а склопиће и технички споразум о подели неба Сирије, како њихове авијације не би дошле у ризик да се сукобе. Michael Kofman and Matthew Rojansky, “What Kind of Victory for Russia in Syria”, *op. cit.*, p. 14.

⁹⁵⁵ *Ibid.*, p. 17; William Harris, *Quicksilver War: Syria, Iraq, and the Spiral of Conflict*, *op. cit.*, p. 148.

⁹⁵⁶ *Ibid.*, p. 122; Nikolaos Van Dam, *Destroying a Nation: The Civil War in Syria*, *op. cit.*, p. 95.

споразуме са Путином. Приближавање је започео већ у априлу, користећи војне, пословне и политичке везе у Москви, да би 27. јуна у јавност процурело његово писмо извињења Путину. Измирење велике и регионалне силе довршено је Путиновом честитком Ердогану на опстанку у пучу 15. јула.⁹⁵⁷

У тих девет месеци, колико им је било потребно да реше „турско питање“, Руси су помогли режиму и његовим савезницима на терену (Ирану и Хезболаху) да значајно унапреде своје позиције. До јануара 2016. они су уз руску ваздушну подршку напредовали у брдима изнад Латакије према Идлибу, преотевши од побуњеника неколико важних упоришта. У фебруару је заузето неколико села северно од Алепа, паралелно са напредовањем Курда из Африна, чиме су побуњеници у Источном Алепу одсечени од Турске.⁹⁵⁸ Напредовање сиријске војске утицало је да локални лидери на заузетим подручјима масовно крену да прелазе на страну режима.⁹⁵⁹ Задовољна почетним успесима, те да би обезбедила себи предах и пробој на дипломатском плану, Русија је крајем фебруара објавила први „прекид непријатељстава“, а средином марта чак најавила делимично повлачење из Сирије.⁹⁶⁰ Но, примирје се није односило на „терористичке“ организације, па у марту руска авијација помаже сиријској војсци да од Исламске државе ослободи Палмиру.⁹⁶¹ Примирје није потрајало ни према другим „терористима“. У априлу и мају, сиријска војска и Хезболах заузимају трећину Источне Гуте у Дамаску.⁹⁶² Крајем јула, Источни Алеп нашао се у потпуном окружењу, уз повремене неуспеле покушаје пробоја побуњеника.⁹⁶³ Највећи отпор у овим борбама, режиму је пружила ал-Нусра, која заједно са другим исламистима и цихадистима на тлу западне Сирије дефинитивно остварује превласт у односу на побуњенике наклоњеније Западу.⁹⁶⁴ Да би се и сама учинила

⁹⁵⁷ William Harris, *Quicksilver War: Syria, Iraq, and the Spiral of Conflict*, op. cit., p. 149.

⁹⁵⁸ Ibid., pp. 77-78.

⁹⁵⁹ Michael Kofman and Matthew Rojansky, "What Kind of Victory for Russia in Syria", op. cit., p. 16.

⁹⁶⁰ William Harris, *Quicksilver War: Syria, Iraq, and the Spiral of Conflict*, op. cit., pp. 78-79, 81.

⁹⁶¹ Ibid., p. 85.

⁹⁶² Ibid., p. 86.

⁹⁶³ Ibid., p. 87.

⁹⁶⁴ Ibid., p. 72.

прихватљивијом за Запад, она јула 2016. кида формалне везе са ал-Каидом и преименује се у Џабхат Фатх ал-Шам (Сиријски фронт освајања).⁹⁶⁵

Ваља напоменути да су Руси за све то време, чак и након што су проширили капацитете и унапредили инфраструктуру, настојали да држе своје војно присуство на неопходном минимуму – идеја је била да се Сиријци, Иранци и Хезболах боре, а да Руси помажу, а не обрнуто.⁹⁶⁶ Операције су започели са свега 33 авиона и 17 хеликоптера.⁹⁶⁷ Уз то су послали и око 3.000 копнених трупа за подршку ваздушним операцијама, од тога 1.500 у Хмејмим. Ангажовали су и око 2.000 плаћеника, пре свега из Вагнер групе, који ће поднети највећи део губитака.⁹⁶⁸ Условне интервенције издиктирали су сиријском режиму још крајем августа: Хмејмим је ефективно постао руска територија, Сирија је преузела одговорност за сву штету насталу руским акцијама, а руско особље изузето из јурисдикције сиријских органа.⁹⁶⁹ Овим, а и чињеницом да су одуговлачили са почетком операције, Руси су јасно ставили до знања и Асаду и Иранцима да су они главни, те да желе да се наметну као одлучујући субјект у решавању исхода рата.⁹⁷⁰ Ради економичности, Русија је (за разлику од других актера) применила „шермановску“ флексибилну стратегију – чим би се неки приступ показао погрешним, брзо би направила заокрет и прилагодила се.⁹⁷¹ Настојала је да „исцепка“

⁹⁶⁵ Ibid., p. 89. Свој напад на Артиљеријску академију у Алепу у августу 2016. ова организација назваће по човеку који је командовао масакром алавитских кадетана на истом месту 1979, што сведочи о томе да намере сунитских цихадиста према Алавитима нису измењене, упркос промени имена. До још једне промене доћи ће јануара 2017, када бивша ал-Нусра себе назива Хајат Тахрир ал-Шам (Савет за ослобођење ал-Шама), с циљем да обједини што више исламистичких и цихадистичких група, али Ахрар ал-Шам одбија да јој се придружи. Nikolaos Van Dam, *Destroying a Nation: The Civil War in Syria*, op. cit., pp. 92-93.

⁹⁶⁶ Michael Kofman and Matthew Rojansky, "What Kind of Victory for Russia in Syria", op. cit., p. 13; Emil Aslan Souleimanov and Valery Dzutsati, "Russia's Syria War: A Strategic Trap", op. cit., p. 43.

⁹⁶⁷ Michael Kofman and Matthew Rojansky, "What Kind of Victory for Russia in Syria", op. cit., p. 15.

⁹⁶⁸ Ibid., pp. 16-17.

⁹⁶⁹ William Harris, *Quicksilver War: Syria, Iraq, and the Spiral of Conflict*, op. cit., p. 77.

⁹⁷⁰ Ibid., pp. 72, 77.

⁹⁷¹ Michael Kofman and Matthew Rojansky, "What Kind of Victory for Russia in Syria", op. cit., p. 12.

операцију на мање сегменте, проглашавајући победу и наводно повлачење након сваког.⁹⁷²

Руска авијација приказала је унапређења у односу на рат са Грузијом. Највише ваздушних напада извели су модернизовани совјетски авиони Su-24M2 и Su-25SM (много мање су учествовали савременији, попут Su-34 и Su-30SM).⁹⁷³ Само један авион пао је због техничке неисправности, а губици су били највећи међу хеликоптерском посадом. Масовно су коришћени и дрoнови.⁹⁷⁴ Русија је користила Сирију и као полигон за испробавање новог наоружања, укључујући и крстареће ракете испаливане са бродова у Каспијском језеру и источном Средоземном мору.⁹⁷⁵ Интервенција је била добра прилика и за тренирање војске у борби – Русија је у Сирији изротирала велики део својих официра, као и преко 70% посада тактичке авијације.⁹⁷⁶ Уз дефицит обавештајне и посматрачке инфраструктуре, те слабу координацију међу службама, основна слабост руске интервенције у Сирији била је (као и у Чеченији и Грузији) превелико ослањање на ватрену моћ, да би се компензовао недостатак паметних пројектила, што је остављало за собом велику колатералну штету.⁹⁷⁷ На плану информационог рата, осим поменутог

⁹⁷² Први је био завршен након поменутог ослобађања Палмире у марту 2016, други ће се окончати јануара 2017. након заузећа Источног Алепа, а трећи са поразом Исламске државе у Деир ез-Зору крајем 2017. Ibid., p. 20. Повремене најаве повлачења имале су за циљ и да изврше притисак на Асада да би био под контролом, али и да умире руску јавност, у смислу да неће бити продуженог ратног ангажовања руске војске. Emil Aslan Souleimanov and Valery Dzutsati, "Russia's Syria War: A Strategic Trap", op. cit., p. 45. Флексибилна стратегија учиниће руску војску отпорном на спорадичне шокове, као што је било турско обарање авиона, или израелски напад на Латакију у септембру 2018. Ekaterina Stepanova, "Regionalization as the Key Trend of Russia's Policy on Syria and in the Middle East", in: *Russia's Policy in Syria and the Middle East: Determination, Delight, and Dissapointment*, Central Asia Program paper no. 212, January 2019, p. 9.

⁹⁷³ Michael Kofman, "Russian Combat Operations in Syria and Their Impact on the Force", in: *Russia's Policy in Syria and the Middle East: Determination, Delight, and Dissapointment*, Central Asia Program paper no. 212, January 2019, p. 24.

⁹⁷⁴ Michael Kofman and Matthew Rojansky, "What Kind of Victory for Russia in Syria", op. cit., p. 19.

⁹⁷⁵ Ibid., p. 19.

⁹⁷⁶ Michael Kofman, "Russian Combat Operations in Syria and Their Impact on the Force", op. cit., p. 26.

⁹⁷⁷ Ibid., p. 23; Michael Kofman and Matthew Rojansky, "What Kind of Victory for Russia in Syria", op. cit., p. 19. Већ до јануара 2016, број цивилних жртава руских ваздушних

наратива који је широк спектар побуњеника трпао у исти кош са Исламском државом и џихадистима, који су пак поређени са некадашњим нацистима, Москва је константно истицала како је – за разлику од неких других – у Сирији присутна на позив легалне власти.⁹⁷⁸ Након серије терористичких напада у Паризу новембра 2015, САД и западне земље ће добити подстицај да ипак како-тако сарађују с Русијом у борби против Исламске државе и потисну сукоб са Асадовим режимом у други план.⁹⁷⁹

У току опсаде Источног Алепа, од јула до децембра 2016, у њему се налазило најмање 111 хиљада људи (толико ће их се у јануару 2017. регистровати приликом евакуације), а процена је да је у борбама страдало око 3.500 цивила.⁹⁸⁰ Русима се журило да сиријски режим и његови савезници на терену заузму ову стратешки изузетно значајну побуњеничку енклаву пре инаугурације новог председника САД, како би он био стављен пред свршен чин руске војне победе у Сирији и немогућности да се без одлучујућег учешћа Русије постигне било какво политичко решење сукоба. Избор Трампа за америчког председника у новембру био је један од два кључна чиниоца да акција против Источног Алепа успе у предвиђеном року. Други је било држање Турске по страни, као плод Ердогановог и Путиновог јулског измирења. У августу постаје јасно шта је у оквиру овог измирења Русија дала Турској заузврат да би пустила Асада и Иранце да смрве њене дојучерашње савезнике у источном Алепу. Паралелно са сиријском опсадом енклаве, Турска ће започети операцију „Штит Еуфрата“, формално против Исламске државе, а заправо како би заузела пограничне области северно од Алепа и тиме дефинитивно спречила SDF да повежу своје кантоне на северозападу и

напада прешао је хиљаду. William Harris, *Quicksilver War: Syria, Iraq, and the Spiral of Conflict*, op. cit., pp. 80-81.

⁹⁷⁸ На почетку турске интервенције у подручјима источно од Еуфрата почетком октобра 2019. Путин ће по ко зна који пут поновити руски став да све стране трупе које у Сирији бораве илегално (дакле, без позива) морају да напусте ту земљу. “Syria must be freed from foreign military presence: Putin”, *Reuters*, October 12, 2019, Интернет, <https://www.reuters.com/article/us-syria-security-putin/syria-must-be-freed-from-foreign-military-presence-putin-idUSKBN1WR09X17/10/2019>

⁹⁷⁹ Angela Stent, “Putin’s Power Play in Syria: How to Respond to Russia’s Intervention”, *Foreign Affairs*, January-February 2016, pp. 111-112. Након ових напада, Путин је иронично питао Французе је ли им инсистирање да Асад оде сачувало Париз од тероризма. William Harris, *Quicksilver War: Syria, Iraq, and the Spiral of Conflict*, op. cit., p. 79.

⁹⁸⁰ *Ibid.*, p. 87.

североистоку Сирије.⁹⁸¹ Турска операција трајала је до новембра 2016, елиминисавши Исламску државу на потезу од Јарабулуса до ал-Раија.⁹⁸² Операција сиријске војске у Алепу окончана је одлучујућом офанзивом у коју елитне Тигар јединице крећу крајем новембра, закључно са предајом побуњеника 13. децембра и договореном евакуацијом у провинцију Идлиб 111 хиљада становника из потпуно разрушеног града.⁹⁸³ Тако се у корист сиријског режима одиграла преломна епизода у грађанском рату, након које он више неће моћи да буде поражен.⁹⁸⁴ За нашу тему је значајнији следећи закључак: иако се то можда тада није могло са сигурношћу тврдити, из данашње перспективе делује јасним да је заузимањем Источног Алепа Русија осигурала војну победу у сиријском сукобу, остваривши свој основни циљ – ускраћивање изгледа свим противницима (локалним, регионалним или глобалним) да војним путем угрозе Асадов режим. У наставку рата више се неће постављати питање квалитета (ко је доминантан актер у њему), већ само квантитета (ко ће контролисати колики проценат Сирије), а и на том плану ће Дамаск и Москва бити у константном напретку.

„ЈЕДНООКИ КРАЉ У ДОЛИНИ СЛЕПИХ“: ШТА ПРЕДСТАВЉА ПОБЕДА У РАТУ БЕЗ КРАЈА?

Бацимо за тренутак поглед на слику Сирије у јесен 2019. Већи део земље контролише сиријска војска, односно Асадов режим и његови савезници. Источно од Еуфрата доминирају SDF, а на северозападу земље Турска и њени савезници на локалу, FSA и исламисти. У области Идлиба доминантни су цихадисти Хајат Тахрир ал-Шама. Офанзива сиријске

⁹⁸¹ Ibid., pp. 89, 150. Непосредан повод за турску акцију било је заузимање Манбица, града западно од Еуфрата, од стране SDF.

⁹⁸² Након пада Источног Алепа, сиријска војска је напредовала ка истоку и спојила се са територијом SDF око Манбица, чиме је ефективно онемогућен даљи продор Турака ка другој страни Еуфрата, у правцу Раке. Турци ће морати да се задовоље градом ал-Бабом, који освајају фебруара 2017. и проглашавају операцију, која им је дала непосредну контролу над узаним појасом сиријске територије између границе и Алепа, успешном. Занимљиво је да је сиријска авијација у ал-Бабу 24. новембра, дакле на годишњицу обарања руског авиона, наводно грешком убила четири турска војника. Ibid., pp. 151-152.

⁹⁸³ Ibid., pp. 89-90.

⁹⁸⁴ Nikolaos Van Dam, *Destroying a Nation: The Civil War in Syria*, op. cit., p. 91.

војске на Идлиб је по ко зна који пут кренула, па стала; Руси су је помогли, иако су претходно дозволили својим турским партнерима да тамо успоставе војно присуство у виду „посматрачких пунктова“. Кренула је, па стала, и турска офанзива против Курда источно од Еуфрата, с циљем успостављања „зоне безбедности“ уз границу. Американци су најпре својим „повлачењем“ дали Турцима „зелено светло“ за офанзиву, да би их онда наговорили да је прекину. У међувремену су Курди (SDF) позвали у помоћ сиријску војску и Русе, који најпре улазе у Манбиџ, а затим и у нека подручја источно од Еуфрата. Руси, дакле, помажу америчким савезницима Курдима да се одбране од њихових партнера и – такође америчких (NATO) савезника – Турака, којима су скоро продали и противавионски систем S-400. Коначно, Турци склапају споразум са Русима и дају „благослов“ њима и режиму да уђу у делове „зоне безбедности“ коју су првобитно сами хтели да успоставе. Рат у Сирији и даље траје, још мало па улази у десету годину, а чак и нешто упућенијим посматрачима није сасвим јасно ко се ту више против кога, с ким у савезу и зашто бори. Шкорпијина реплика о Блиском истоку је још једном оправдала своје значење.

Ако ништа друго, описана мапа сиријског сукоба из тренутка када ово пишемо, делује знатно једноставније него две и по године раније, након пада Источног Алепа и турске операције „Штит Еуфрата“. Побуњеници (џихадисти, исламисти и FSA) су, поред Идлиба и подручја северно од Алепа, имали јака упоришта и на југу земље, у предграђима Дамаска, околини Хомса, Хаме и у још неким енклавама. Курди су поред североистока контролисали и крајњи северозапад Сирије (Африн). Што је најважније, Исламска држава је још увек контролисала огромну територију са обе стране Еуфрата, која се наслањала на такође велику територију на западу Ирака. Талас заокруживања компактних територија од стране учесника у сукобу започеће управо са офанзивом против Исламске државе у току 2017. Дотад се никоме (а видели смо ни Русима) није журило да се с њом обрачунају, јер им се више исплатило да је имају као пропагандно покриће својих акција, које су биле усмерене против неких других актера. Откако је режим заузео Алеп и ослободио део трупа за борбу на другим местима, а SDF због Турске инвазије изгубиле наду да могу да споје територије под својом контролом, и једни и други се усредсређују на Исламску државу, свако на својој страни Еуфрата. Почев од маја, САД директно наоружавају SDF за ову офанзиву, што оне користе да учврсте своје позиције у Манбиџу и тиме блокирају даљи турски продор, али за тренутак пресеку и путању офанзиве сиријске војске

источно од Алепа.⁹⁸⁵ Сиријска војска ће заобићи ову блокаду и усредсредити се на постепено напредовање низ Еуфрат и кроз пустињу у средишњој Сирији ка Деир ез-Зору. Након пада Мосула у Ираку, јула 2017. године, постало је јасно да Исламска држава у року од пар месеци губи рат и у Сирији.⁹⁸⁶ Рака пада у руке SDF 17. октобра, а тачно месец дана касније сиријска војска заузима делове Деир ез-Зора које дотад није контролисала.⁹⁸⁷ Крајем 2017. „калифат“ више није представљао респектабилну војну силу у сукобу, мада ће његово последње територијално упориште уз Еуфрат на крајњем југоистоку земље SDF заузети тек марта 2019.⁹⁸⁸

Пређутна сарадња Русије и Турске из периода акције у источном Алепу и „Штита Еуфрата“ развила се у трилатерални дипломатски формат, кроз серију сусрета Ирана, Турске и Русије у Астани, почев од јануара 2017.⁹⁸⁹ Један од резултата тих сусрета било је и формирање у мају месецу четири „зоне деескалације“, заправо области које су држали побуњеници, с којима је требало закључити примирје: Идлиб, северни Хомс, источна Гута и југозапад.⁹⁹⁰ О каквим се примирјима и деескалацији ради довољно говори чињеница да у 2019, од поменуте четири области, побуњеници још увек контролишу само Идлиб, и то уз значајно смањену територију у односу на 2017. Географска измешаност џихадиста, исламиста и FSA у овим енклавама сваки пут би дала добар изговор Русима и Асаду да примирје прекрше.⁹⁹¹ Прво „сужавање“ побуњеничке контроле над Идлибом, у његовом источном делу, догодило се јануара 2018, паралелно са турском офанзивом „Маслинова гранчица“ против Курда у Африну, која ће одузети SDF контролу над северозападом Сирије. У пролеће и лето 2018. једна за другом падају побуњеничке области у Дамаску, око Хомса и Хаме, као и Даре и Кунетре на југу земље, али у септембру Русија чини уступак Турској и одлаже офанзиву против Идлиба, уз договор о демилитаризацији области.⁹⁹² Ипак, офанзива Руса и сиријске војске против Хајат Тахрир ал-

⁹⁸⁵ William Harris, *Quicksilver War: Syria, Iraq, and the Spiral of Conflict*, op. cit., p. 96.

⁹⁸⁶ Ibid., p. 93.

⁹⁸⁷ Ibid., p. 100.

⁹⁸⁸ Крајем октобра 2019. страдаће и „калиф“ Багдади – извршиће самоубиство детонацијом, гоњен од америчких специјалаца у околини Идлиба.

⁹⁸⁹ Nikolaos Van Dam, *Destroying a Nation: The Civil War in Syria*, op. cit., p. 95.

⁹⁹⁰ William Harris, *Quicksilver War: Syria, Iraq, and the Spiral of Conflict*, op. cit., p. 98.

⁹⁹¹ Nikolaos Van Dam, *Destroying a Nation: The Civil War in Syria*, op. cit., p. 93.

⁹⁹² Ekaterina Stepanova, “Regionalization as the Key Trend of Russia’s Policy on Syria and in the Middle East”, op. cit., pp. 9-10.

Шама у Идлибу се наставља у пролеће 2019, и до јесени јужни део провинције пада у њихове руке, уз заобилажење у међувремену успостављених турских посматрачких пунктова.⁹⁹³

Рекли смо да је избор Трампа за председника САД имао утицаја на разрешење битке за Источни Алеп у корист Москве и Дамаска. Но, како ће очекивани покушај приближавања Русије и САД од његовог усељења у Белу кућу изостати, он ће се у прво време показати још незгоднијим противником за Русе, у односу на Обаму. Оно што је Обама запретио да ће да уради, па устукнуо, Трамп је урадио двапут – бомбардовао Сирију због наводне употребе хемијског наоружања. Први пут се такав напад догодио у Хан Шејкуну, јужно од Идлиба, априла 2017. Трамп је, наравно не чекајући истрагу ко стоји иза тога (Руси и Дамаск су тврдили да се није радило о нападу, већ да су погодили побуњеничко складиште сарина), крстарећим ракетама ударио по сиријској авио-бази ал-Шуајрат.⁹⁹⁴ Ова „козметичка“ одмазда није спречила режим да у месецима који су следили изведе успешну офанзиву против Исламске државе, а Хан Шејкун ће сиријска војска освојити у августу 2019. Још једно Трампово козметичко бомбардовање – овај пут против више сиријских војних мета, заједно са Француском и Британијом и уз нешто већу драматизацију – догодило се годину дана касније (април 2018), недељу дана након што се још један наводни хемијски напад одиграо у Думи, предграђу Дамаска.⁹⁹⁵ Ни ово неће имати утицаја на офанзиву сиријске војске против побуњеника у енклавама, па ће кроз свега пар месеци пасти и Дума. Занимљиво да је Трампово интересовање за Сирију нагло опало након ових успеха сиријске војске, јер је изгледа преостало мало области и борби у којима се може инсценирати хемијски напад који би могао да послужи за ново бомбардовање. Тако он децембра 2018. најављује повлачење америчких трупа из Сирије, да би након тога уследило појашњење да је оно условно – док се Исламска држава потпуно не уништи, а SDF буду безбедне од Турске. У сваком случају, најавна повлачења била је знак постепеног губитка интересовања САД за Сирију.⁹⁹⁶

⁹⁹³ Ibid., p. 10.

⁹⁹⁴ Nikolaos Van Dam, *Destroying a Nation: The Civil War in Syria*, op. cit., p. 131.

⁹⁹⁵ Нешто пре тога, америчка авијација успела је да убије пар десетина Руса – плаћеника из Вагнер групе – у околини Деир ез-Зора, када су наводно покушали да заузму територију источно од Еуфрата на штету SDF. Emil Aslan Souleimanov and Valery Dzutsati, "Russia's Syria War: A Strategic Trap", op. cit., p. 47.

⁹⁹⁶ Ekaterina Stepanova, "Regionalization as the Key Trend of Russia's Policy on Syria and in the Middle East", op. cit., p. 10.

У октобру 2019. Трамп, под изговором да је Исламска држава поражена, заиста и повлачи део трупа, остављајући за тренутак SDF „на милост и немилост“ Турцима, чију офанзиву (названу „Извор мира“) ипак привремено зауставља недуго по њеном отпочињању.⁹⁹⁷ Да Руси, с друге стране, немају жељу да скоро напусте Сирију, демонстрирали су још децембра 2017, када је Путин – након још једне најаве „повлачења“ – потписао прерастање Хмејмима и Тартуса у сталне базе.⁹⁹⁸

⁹⁹⁷ Примирје ради давања рока SDF да се повуку из предложене турске „зоне безбедности“ (која би се протегла 32 км у дубину Сирије, тако да – сигурно не случајно – обухвати аутопут који спаја северне делове земље – испословао је амерички потпредседник Мајк Пенс. “Turkey to suspend Syria offensive ‘to allow Kurdish withdrawal’”, *BBC*, October 18, 2019, Интернет, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-50091305> 18/10/2019. Пре тога су сиријске и руске снаге, на позив SDF, појачале присуство у Манбицу и ушле у још неке курдске области, укључујући и стратешки важан Кобане. “Russian troops patrol between Turkish and Syrian forces on border”, by Bethan McKernan, *The Guardian*, October 15, 2019, Интернет, <https://www.theguardian.com/world/2019/oct/15/russian-troops-patrol-between-turkish-and-syrian-forces-on-border> 18/10/2019. Коначно, 22. октобра Путин и Ердоган у Сочију су постигли споразум о разрешењу кризе. Према њему, Турска би задржала контролу над подручјима у оквиру „зоне безбедности“ које је до тог тренутка заузела, док би руска војна полиција и сиријске граничне страже ушле у преостале области уз турску границу, како би верификовале повлачење курдских јединица и њиховог наоружања (који се имају повући и из Манбица). Након тога, у поменутих областима, а у ширини од 10 км уз границу (изузев Камишлија), биле би успостављене заједничке руско-турске патроле. “Full text of Turkey, Russia agreement on northeast Syria”, *Al Jazeera*, October 22, 2019, Интернет, <https://www.aljazeera.com/news/2019/10/full-text-turkey-russia-agreement-northeast-syria-191022180033274.html> 26/10/2019. Иако у тренутку када ово пишемо примена споразума на терену делује обећавајуће, расплет сукоба не чини се блиским. И даље остаје нерешено питање Идлиба, да не говоримо о коначном политичком решењу за Сирију, које би требало да укључи и сада упитно решавање проблема курдске аутономије. Сложености ситуације до даљњег доприноси и ново „предомишљање“ америчког председника у вези с повлачењем трупа, након што је наговестио одашиљање нових, да би ове наводно штитиле изворе нафте на североистоку Сирије од потенцијалног обнављања контроле бораца Исламске државе (одбеглих из курдских затвора у току турске операције) над њима. “Mission unchanged? US to send troops and machines to guard Syrian oil interests, after having vowed to ‘withdraw’”, *RT*, October 25, 2018, Интернет, <https://www.aljazeera.com/news/2019/10/full-text-turkey-russia-agreement-northeast-syria-191022180033274.html> 26/10/2019

⁹⁹⁸ Anna Borshchevskaya, “Russia in the Middle East: Is There an Endgame?”, in: *Russia's Policy in Syria and the Middle East: Determination, Delight, and Disappointment*, op. cit., p. 19. Уз то је испоруком противавионског система S-300 ојачала и свог савезника на терену, сиријску војску. Ову одлуку Москва је донела након што су Сиријци у

Иако сиријски рат, укључујући и руску интервенцију, у другој половини 2019. још увек траје, војна победа Русије се не доводи у питање. Штавише, одуговлачење са офанзивом на Идлиб може се схватити као одсуство журбе Москве да оконча сукоб. У Грузији смо имали замрзнути сукоб, у Украјини он има „променљиву темературу“, док је у Сирији то тренутно и даље „врућ“ сукоб нижег интензитета (упоредити стање пред крај 2019. са кланицом из 2012. или 2013), али је суштина у сва три случаја иста – покушај Русије да оствари своје политичке циљеве успешном употребом силе, али без остварења недвосмислене победе по Луисовим критеријумима. Недвосмислена победа над противницима у сиријском сукобу никада није ни била циљ Москве – јер се она, препознајући хаотични блискоисточни контекст и имајући иза себе лоше искуство из авганистанског рата, задовољила тиме да се путем ограничене војне акције нађе корак или два испред осталих актера у сукобу, тј. да буде – како каже једна аналитичарка сиријског рата – „једнооки краљ у долини слепих“⁹⁹⁹ У смислу тако формулисаног циља, Русија јесте остварила победу, и то врло ефикасно, уз флексибилност и координацију војне и политичке акције.¹⁰⁰⁰ Од суштинског значаја за ово је чињеница да је (за разлику од украјинског случаја) препознала гравитационе центре противника, и то у сва три контекста – локалном, регионалном и глобалном.

На локалном плану, Русија је учинила нешто слично као пре тога у Чеченији (а у неку руку поступила и као Аурелијан против Палмире и француски колонизатори у међуратном периоду) – уочила неслогу међу побуњеницима и интервенисала у тренутку кад се продубио јаз између цихадиста и „умерених“, а ови први превладали. Но, на време је увидела да Асад нема ресурсе да се обрачуна са опозицијом на начин на који је она то учинила у Чеченији.¹⁰⁰¹ Уз то, безрезервна подршка мањинском

септембру 2018. случајно оборили руски авион, у току једног од бројних израелских ваздушних напада на положаје Иранаца и Хезболаха, а на које Руси дотад нису реаговали. “S-300 missile system: Russia to upgrade Syrian air defences”, *BBC*, September 24, 2018, Интернет, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-45626251> 18/10/2019

⁹⁹⁹ Anna Borshchevskaya, “Russia in the Middle East: Is There an Endgame?”, in: *Russia’s Policy in Syria and the Middle East: Determination, Delight, and Disappointment*, Central Asia Program paper no. 212, January 2019, p. 21.

¹⁰⁰⁰ Michael Kofman and Matthew Rojansky, “What Kind of Victory for Russia in Syria”, *op. cit.*, pp. 7, 23.

¹⁰⁰¹ Fiona Hill, “The Real Reason Putin Supports Assad: Mistaking Syria for Chechnya”, *Foreign Affairs*, March 25, 2013 (Snapshot).

алавитском режиму да до краја сломи побуну већинског сунитског становништва, довела би у питање убеђење руске елите и народа у праведност циља за који се бори, тим пре што би могла да изазове проблем са домаћим муслиманским становништвом у Русији, које је претежно сунитско.¹⁰⁰² Није, међутим, могла да дозволи ни да Асад тек тако падне са власти, тим пре што на видуку није било личности из редова алавитске мањине која би га заменила на положају лидера у транзиционом периоду.¹⁰⁰³ Његов режим требало је сачувати док Русија не обезбеди стратешке циљеве у Сирији – другим речима, осигура сферу утицаја – те док се не створе услови за компромисно решење и стабилизацију легитимне власти.¹⁰⁰⁴ У таквом решењу Москва свакако предвиђа место за Курде, које је у старту искључила из редова противника. У јануару 2017. изашла је са нацртом новог сиријског устава, који би за Курде установио аутономију, а из имена државе – тренутно Сиријска Арапска Република – избацио „Арапска“.¹⁰⁰⁵ Да визија компромисног решења о уређењу Сирије, у којој би било неспорно то да Русија задржава у својој сфери утицаја већи део земље,¹⁰⁰⁶ постане подједнако прихватљива и за Арапе, укључујући и већинске суните, Москви иде на руку и развој демографске ситуације. То више није стање са почетка сукоба, у коме су јасно били искристалисани мањински режим и већинска опозиција. Сунитска већина прилично је окрњена, ако се узме у обзир да их је најмање трећина напустила Сирију.¹⁰⁰⁷ То, у комбинацији са чињеницом да је један део сунита на страни Асада, као и да се добар део остатка компромитовао подршком различитим

¹⁰⁰² Angela Stent, "Putin's Power Play in Syria: How to Respond to Russia's Intervention", op. cit., pp. 110-111.

¹⁰⁰³ Roy Allison, "Russia and Syria: Explaining Alignment with a Regime in Crisis", op. cit., p. 821. Још мање је на видуку нека сунитска личност која би могла одиграти улогу „сиријског Кадирова“, иако сматрамо да би такво решење за Русију било најидеалније.

¹⁰⁰⁴ Emil Aslan Souleimanov and Valery Dzutsati, "Russia's Syria War: A Strategic Trap", op. cit., p. 44.

¹⁰⁰⁵ William Harris, *Quicksilver War: Syria, Iraq, and the Spiral of Conflict*, op. cit., p. 157.

¹⁰⁰⁶ Заправо највећи део области западно од Еуфрата, што и јесте изворна Сирија, односно део некадашњег Билад ал-Шама. У перспективи је и проширивање контроле на део области источно од Еуфрата, након што су Курди позвали сиријске и руске снаге да им помогну у одбрани од Турака, а затим се Руси и Турци директно споразумели.

¹⁰⁰⁷ Ibid., p. 57.

цихадистичким групацијама (укључујући Исламску државу), ставља суните у положај сличан пораженим странама у Луисовим примерима – да имају јасан избор између прихватања компромиса који им се нуди, и даље десетковања своје популације.¹⁰⁰⁸

На регионалном плану, Русија је као велика сила искористила релативну предност у односу на регионалне блискоисточне силе, као и чињеницу да може да нађе заједнички језик са некима од њих, лакше него што они могу међусобно. Кључни успех интервенције представља убеђивање Саудијске Арабије и Турске да њихови проксији немају шансу за победу.¹⁰⁰⁹ Притом је Турску на сарадњу лако мотивисала понудом дела „колача“, односно сфере утицаја на северу земље (остаје још да се види како ће бити подељене руска и турска сфера у области Идлиба, те каква ће бити територијална слика источно од Еуфрата). Путин је правилно проценио да може да оствари већи утицај на Ердогана, него овај на њега, имајући у виду његову крхку унутрашњополитичку стабилност и већу зависност турске економије од руске, него обрнуто.¹⁰¹⁰ Сарадња Турске и Русије ипак остаје пре тактичка него стратешка, и противречног карактера, ако се има у виду подршка супротним странама у сукобу и неслагање око Курда.¹⁰¹¹ Према Стентовој, сиријски гамбит део је ширег руског подухвата обнављања утицаја на Блиском истоку – интервенцијом је послала поруку и осталим ауторитарним играчима да хипотетички могу да рачунају на руску подршку ако опозиционе групе буду кренуле да их руше.¹⁰¹² Москва се показала способном да на Блиском истоку сарађује са свима, осим са цихадистима, што јој даје предност у односу на Вашингтон у смислу могућег посредовања у разрешавању њихових међусобних спорова, а њима подстицај да се оријентишу ка Русији, како ова не би помогла њихове противнике.¹⁰¹³

¹⁰⁰⁸ Наравно, ово ни изблиза неће значити пораз цихадизма као моралне идеје, која далеко превазилази територијалне оквире Сирије.

¹⁰⁰⁹ Michael Kofman and Matthew Rojansky, “What Kind of Victory for Russia in Syria”, op. cit., p. 11.

¹⁰¹⁰ Anna Borshchevskaya, “Russia in the Middle East: Is There an Endgame?”, op. cit., p. 20.

¹⁰¹¹ Emil Aslan Souleimanov and Valery Dzutsati, “Russia’s Syria War: A Strategic Trap”, op. cit., pp. 45-46.

¹⁰¹² За разлику од САД, које су оставиле свог клијента Мубарака на цедилу. Angela Stent, “Putin’s Power Play in Syria: How to Respond to Russia’s Intervention”, op. cit., p. 109.

¹⁰¹³ Mark N. Katz, “Not Getting Any Easier: Putin’s Middle East Balancing Act”, in: *Russia’s Policy in Syria and the Middle East: Determination, Delight, and Dissapointment*, Central Asia Program paper no. 212, January 2019, pp. 13-15.

Највећи значај руске интервенције у Сирији, али и најупитнији резултати, леже на глобалном плану. Русија јесте успела да Вашингтон „олабави“ свој првобитни циљ безусловне промене режима у Дамаску и прихвати је као кључног брокера будућег сиријског политичког решења.¹⁰¹⁴ Но, суштински циљ интервенције, којим је прескочен постхладноратовски „санитарни кордон“ и обезбеђен део руске сфере утицаја и ван постсовјетског простора, јесте афирмација статуса велике силе и супротстављање светском поретку под вођством САД.¹⁰¹⁵ У том погледу, војна победа у Сирији је само један мали успех у иначе захтевној „герилској“ борби коју Русија води против САД на глобалном плану. Москва се нада политичком решењу за Сирију које би – иако је она у стању да га и сама наметне на терену – било глобално легитимизовано као део „велике погодбе“ са САД, али то решење још увек није на видику, а погодба је тек мало вероватна (као што се није одиграла ни у претходним случајевима кад јој се Русија надала).¹⁰¹⁶ Тим пре што Трамп показује очигледан губитак интересовања за Сирију.¹⁰¹⁷ Уз то, Русија није успела да преко Сирије изнуди било какве уступке Запада везане за Украјину – штавише, САД су јој поштриле санкције након њеног наводног мешања у њихове председничке изборе.¹⁰¹⁸

Закључићемо поглавље питањем: да ли је Русија могла/може више у Сирији? По нашем мишљењу, релативно мало. Размотрени чиниоци од

¹⁰¹⁴ Michael Kofman and Matthew Rojansky, “What Kind of Victory for Russia in Syria”, op. cit., p. 21.

¹⁰¹⁵ Mark N. Katz, “Not Getting Any Easier: Putin’s Middle East Balancing Act”, op. cit., p. 16.

¹⁰¹⁶ Roy Allison, “Russia and Syria: Explaining Alignment with a Regime in Crisis”, op. cit., p. 822; Hanna Notte, “Russia in Chechnya and Syria: Pursuit of Strategic Goals”, op. cit., p. 70. Да му је овако нешто било на уму као крајњи исход, потврдио је Путин када је непосредно након почетка интервенције рекао: „Сирија може да постане модел партнерства у име заједничких интереса, решавања проблема који погађају све, те развитка ефикасног система управљања ризицима“. Angela Stent, “Putin’s Power Play in Syria: How to Respond to Russia’s Intervention”, op. cit., p. 111.

¹⁰¹⁷ Објављујући у октобру повлачење америчких трупа из Сирије, Трамп је рекао да „Турска, Европа, Сирија, Иран, Ирак, Русија и Курди сада морају да разреше ситуацију“. “The four biggest foes of America that gain from Trump’s Syria pullout”, by Rick Noack, *The Washington Post*, October 14, 2019, Интернет, <https://www.washingtonpost.com/world/2019/10/14/four-biggest-foes-america-that-gain-trumps-syria-pullout/18/10/2019>

¹⁰¹⁸ Michael Kofman and Matthew Rojansky, “What Kind of Victory for Russia in Syria”, op. cit., pp. 22-23.

локалног до глобалног, указују на то да постављање недвосмислене победе као циља не би било реалистично. Но, остаје простора да се на руску интервенцију стави пар примедби. Прво – можда није било неопходно да се толико чека на њу – услови за интервенцију су се по нашем мишљењу створили у току 2014, ако не и 2013, што је могло да спречи тотално усложњавање ситуације на терену и, пре свега, број жртава и количину материјалних разарања. Заузетост украјинском кризом може да буде оправдање, али би Русија убудуће могла да поради на томе да се оспособи и да ратује на два фронта истовремено. Друго – можда није било неопходно да се испровоцира инцидент са обарањем авиона (у коме је погинуо и пилот) да би се Турска довела „на своје место“ – било је за почетак довољно (без неопходности конкретног повода) обезбедити сиријски ваздушни простор и сачекати унутрашњополитичку кризу у Турској. И треће – прећутна дозвола Трампу да бомбардује сиријску војску због наводне употребе хемијског оружја, поготово други пут, невезано за то што су бомбардовања била „козметичка“, оставила је неугодан утисак на светско јавно мњење да он то може да учини кад пожели, а да Руси немају капацитета да му се супротставе. Уместо тога, показивање јасне решености да се угрозе амерички морнарички капацитети у Источном Средоземљу (укључујући и носач авиона са кога се изводе напади) могло би да буде добар корак у правцу заустављања глобалне експанзије САД, чији је један од главних симбола управо њена надмоћна морнарица (упоредимо то са персијским напуштањем идеје о експанзији на Грчку, када је Ксерксу потопљена флота).¹⁰¹⁹ Поуке из сиријске интервенције свакако ће значити Русији у неким евентуалним случајевима употребе силе у будућности.

¹⁰¹⁹ Заправо, такву претњу је у жеку кризе из априла 2018. изнео руски амбасадор у Либану, Александар Засипкин, рекавши да ће америчке ракете које би полетеле ка Сирији бити оборене, а да ће бити узвраћено и по изворима одакле су полетеле. Наравно, изјава се односила на ситуацију у којој би руска војска у Сирији била нападнута америчким ракетама, у складу са раније датим упозорењем начелника генералштаба, Герасимова. "Russia threatens to shoot down any US missiles fired at Syria", *Al Jazeera*, April 11, 2018, Интернет, <https://www.aljazeera.com/news/2018/04/russia-threatens-shoot-missiles-fired-syria-180411075522744.html> 26/10/2019

ЗАКЉУЧАК

У првих 20 година владавине Владимира Путина Русија је водила четири рата, и – сва четири добила, у строго војном смислу. У овој књизи смо покушали да утврдимо испуњава ли свака од ових руских војних победа Луисове критеријуме недвосмислене победе, која обезбеђује стабилан мир међу дојучерашњим противницима, трансформацијом система идеја морално „неисправније стране“. Занимало нас је: са којом моралном идејом је Русија ушла у ове ратове, у којој мери су њена елита и становништво били уверени у ту идеју, а које идеје су водиле њене противнике?; где су се налазили гравитациони центри ових идеја, односно ратних напора страна у сукобу?; је ли Русија уопште поставила недвосмислену победу као циљ, а затим успела да је реализује?; како је исход сваког од ратова утицао на четири аспекта у којима се огледало посрнуће Русије као државе на почетку периода који истражујемо, а то су територијални интегритет, стање економије, политичка стабилност и међународни статус?; у каквој су вези ови ратови са постхладноратовским политичким сукобом Русије и Сједињених Држава, и како њихов исход утиче на перспективу тог сукоба?

У Чеченији Русија јесте остварила недвосмислену победу. У рат августа 1999. ушла је са јасним уверењем елите и већине становништва у исправност своје моралне идеје *великосилства*, која је за почетак захтевала обнову територијалног интегритета. Одлучности Русије да ово питање реши новим ратом допринела су три чиниоца. Први је жеља за реваншом, након непотпуног пораза у Првом чеченском рату – аналогна оној каква је постојала код Персијанаца након Маратона, Картагине након Првог пунског, те Немачке након Првог светског рата. Пропуштајући да послушају Басајева и 1996. нанесу Русима недвосмислен пораз (попут оних које су Вијетконговци нанели Американцима и амерички колонисти Британији), након чега би уследило признање независности Чеченије од стране Москве, чеченски сепаратисти су у значајној мери своју фактичку независност већ били осудили на неуспех. Други чинилац одлуке Русије да поведе нови рат јесте понижење које су јој Сједињене Државе нанеле једностраном агресијом против Југославије, игноришући њен најављени вето у СБ УН, иначе један од кључних елемената статуса Русије као велике

силе. Трећи чинилац је дно који је Русија 1999. дотакла у економском погледу, што је само додатно истакло асиметрију између њене војне и економске моћи – ову прву требало је хитно употребити за потврду *великосилства*, пре него и она буде угрожена. Недвосмислена војна победа је у Другом чеченском рату постављена као циљ и експлицитно саопштена као таква приликом Путинове посете Дагестану. У међувремену је правилно идентификован гравитациони центар чеченске идеје борбе за слободу и антиколонијалног дискурса – фактички капацитет Чеченије да опстане као слободно и независно друштво. Успешно изолујући Чеченију у периоду 1996–1999. Москва је онемогућила њено елементарно функционисање као независне, захваљујући чему је део чеченске елите (у првом реду разочарани Басајев) као очајничко решење пригрлио исламски екстремизам (пример идеологије наднационалне необуздане експанзије), умногоме инкомпатибилан са традиционалним чеченским вредностима. Након тога је остало само да Руси искористе поделу која се у Чеченији развила између цихадиста и противника ове идеје (међу којима је испрва био и Масхадов, али је себе демантовао увођењем шеријата). Покушајем ширења сукоба на Дагестан и друге кавкаске републике, као и каснијим терористичким нападима, цихадисти су дали додатну легитимацију Русима (нарочито након 11. септембра) да против њих употребе сва средства.

Одлучном употребом надмоћне силе, која је нажалост (као у случају Јапана 1945) морала да однесе и велике цивилне жртве, што у првој фази рата, што у току каснијег сламања гериле, чеченским сепаратистима предочен је јасан избор (сличан оном који су својим противницима пружили Аурелијан, Шерман и Рузвелт) – да прихвате будућност као аутономни део руског друштва, или да се суоче са уништењем. Безусловна предаја од стране сепаратистичког вођства, додуше, јесте изостала, али је већина његових припадника побијена, а маргинални међу њима основали „владу у изгнанству“, за коју се не може рећи да представља већину чеченског друштва. Коначним утапањем у наднационални „Кавкаски емират“, преостали сепаратисти на терену су напустили идеју националне слободе, омогућивши проруским Чеченима на челу са Кадировим да доврше „чеченизацију“ и себе у потпуности прикажу као браниоце традиционалних чеченских вредности и аутономије, те да освоје широку подршку свог друштва за пројекат обнове Чеченије као федералне јединице унутар мултиетничке (дакле не хомогене, попут САД) Русије. Том пројекту – суштинској трансформацији чеченског друштва од сталне и бескомпромисне оружане (готово спартанске) борбе за независност (чији

је симбол био, сада „протерани“, вук), ка испољавању националне самобитности кроз учешће у широј политичкој заједници – Москва до данас помаже великим субвенцијама које даје Чеченији (аналогно помоћи коју су САД пружале послератној Западној Немачкој и Јапану), стабилизујући вољу Чечена да остану привржени својој „руској будућности“, а тиме и руско-чеченски мир. На питање да ли је могуће да се у будућности изнова покрене циклус руско-чеченског сукоба, као што је то у прошлости био случај у најмање два наврата, никад не треба одговорити са никад – али такву могућност остављамо само за случај радикалних турбуленција у самом руском друштву, какве у догледно време не очекујемо.

До рата са Грузијом, Русија је под вођством председника Путина прошла кроз период економске и политичке стабилизације, те успостављања асертивног спољнополитичког курса у име сада већ неупитне идеје *великосилства*. У Грузији ће се суочити са противником вођеним моралном идејом обнове националне величине, мегаломанског карактера, прожетом нетрпељивошћу према националним мањинама, и ослоњеном на до тада већ узнапредовалу експанзију западног (заправо америчког) хегемонизма ка постсовјетском простору. Први корак ка реализацији ове идеје било је настојање Тбилисија да војним путем (пошто се показало да не може економским) поврати територијални интегритет у Јужној Осетији, које – управо због односа према мањинама и ослањања на западни експанзионизам – не можемо да ставимо у исту моралну равн са руском акцијом против Чеченије. Руси ће правилно идентификовати однос Грузије и њених западних савезника као гравитациони центар грузијских ратних напора, те уочити његову рањивост у виду проблема у комуникацији који је навео председника Сакашвилија (који је себе пак видео као наследника легендарног Давида Градитеља, ујединитеља грузијских земаља) да поверује да ће Запад моћи и штети да му помогне да се одбрани од моћнијег суседа. Испрва постављена као циљ (мада не и јавно саопштена), недвосмислена победа над Грузијом захтевала би улазак руске војске у Тбилиси и обарање Сакашвилијевог режима, с циљем да се, као код Спартанаца у суочавању са тебанском војском, уздрма мит Грузина о националној величини и ови (попут других постсовјетских православних народа, Јермена и Белоруса) врате у руску орбиту.

Уместо тога, нови председник Русије Медведев је (попут Масхадова у Чеченији 1996), након што је руска војска у само пет дана ефикасно поразила грузијску и дошла надомак Тбилисија, одустао од

недвосмислене победе, у корист стратегије замрзнутог сукоба (већ примењиване од стране Москве широм постсовјетског простора у току 90-их) – која би подразумевала одбрану Абхазије и Јужне Осетије, као и признавање њихове независности, са идејом да трајно окрњена Грузија неће моћи да „побегне“ из руске сфере утицаја, а поготово да постане члан западног војног савеза – НАТО. Ово је делом учинио под западним притиском (након америчког обелодањивања у УН руског захтева за сменом Сакашвилија), а делом уз очекивање да ће Сакашвили пре или касније ионако пасти са власти, те да ће руски циљеви бити остварени и без недвосмислене победе. Медведевљева очекивања су испуњена – између Русије и Грузије до данас влада стабилан мир у виду замрзнутог сукоба, а сама Грузија, као и Закавказје у целини, остају у руској сфери утицаја, далеко ван домашаја западног експанзионизма. *Великосилство* као морална идеја Русије, још једном је потврђено. Но, овај позитиван резултат праћен је са два негативна тренда. Један је учвршћивање русофобије и прозападне оријентације међу Грузинима. Други је одустајање Русије од недвосмислене победе и у каснијим ратовима, када ће стратегија остављања сукоба недовршеним мање погодовати остваривању руских националних циљева.

У Украјини се Русија супротставила ономе што је видела као фронтални геополитички напад америчког хегемонизма, који је уследио након неуспеха „ресетовања“ односа Москве и Вашингтона. Криза и преврат у Кијеву довели су на власт носиоце моралне идеје *украјинства*, прецизније њене монистичке верзије, по којој су Украјинци народ цивилизацијски одвојен од Руса (и супериоран у односу на њих). Ова идеја на спољашњем плану свој израз је добила у антирусској спољној политици Украјине и тежње ка војној и економској интеграцији са Западом, а на унутрашњем у маргинализацији политичког утицаја источних Украјинаца, носилаца плуралистичке визије украјинске нације – која не искључује заједничке историјске корене и цивилизацијску блискост са Русијом, те одбија међународно сврставање против ње. Русија није могла да дозволи да њена историјска колевка, заједно са бројним русофоним становништвом које би било остављено без заштите, постане одскочна даска за даљу америчку геополитичку експанзију на исток, што би представљало стављање „ножа под грло“ руском *великосилству*. Но, уочи и у току украјинске кризе, Москва је начинила неколико узастопних грешака, јер није на време уочила двоструки гравитациони центар монистичког *украјинства* – стварну спремност Запада да посматра Украјинце као део своје цивилизације, те однос између два историјска

средишта украјинске националне идеје (у Галицији и средишњој Украјини). Да јесте, имала би времена и капацитета да их поремети, али је уместо тога ригидним противљењем да корумпирани украјински председник Јанукович потпише споразум са Европском унијом, те пропуштањем да га „обузда“ од употребе насиља против демонстраната, начинила од „мајдановаца“ чврсте и одлучне противнике (каким је, поређења ради, погрешна стратегија Шерманових претходника учинила америчке јужњаке), против којих је једино средство, преостало након преврата, био рат.

И овај рат Русија ће војно добити, штавише у његовој кримској фази ће извести најсавршенију војну акцију у савремено доба, без испаленог метка, ставивши ово стратешки (и идентитетски) важно полуострво под своју контролу. У Донбасу ће интервенисати таман толико да спречи Украјинце да силом сачувају територијални интегритет, откинувши им део ове области, на коме проруски побуњеници до данас управљају независно од Кијева. Стратегија замрзнутог сукоба (који ће се у пракси пре показати сукобом „променљиве температуре“) и овде засад оставља једног руског суседа изван НАТО и отежава му функционисање. Међутим, за разлику од грузијског случаја, овде избор стратегије није постојао, јер је Русија поменути грешкама (какве један Аурелијан никада не би начинио) пре сукоба лишила себе могућности да у њему постави недвосмислену победу као циљ. Уз то, иако формално ван НАТО, може се рећи да је већи део Украјине (укључујући и области на мање од 500 км ваздушном линијом од Москве) *de facto* део западне сфере утицаја, са изразито русофобичном елитом (којој је Москва, признајући Порошенка за председника, дала легитимитет – као некад Американци Ханоју) и појачаним антируским осећањима великог дела становништва. Русији и даље колико-толико иду на руку полагано буђење украјинског русофоног истока, као и лоша економска ситуација и разочарање украјинских бирача у „мајдановске“ снаге. Остаје да се види колико убедљив избор „антиполитичког“ кандидата Владимира Зеленског за председника Украјине, као и победа његове странке на парламентарним изборима, могу да буду корисни Москви. Ово је засад упитно, почев од неизвесне судбине мировног плана за Донбас којем је Зеленски привржен, а ако исход буде негативан, војна победа Русије у Украјини – за разлику од претходна два рата – остаће „Пирова“, а мир на најосетљивијој руског граници рањив и нестабилан.

Напокон, Русија је интервенисала у Сирији, делом из жеље да надомести украјински подбачај. У овоме је у солидној мери успела. Војном

победом осигурала је опстанак свог клијента Асада на власти, као и сферу утицаја на већем делу сиријске територије. Доказала је способност да прескочи постхладноратовски „санитарни кордон“, односно пројектује моћ и изван постсовјетског простора, чиме се дефинитивно потврдила као велика, а на само регионална сила. Имајући пак у виду сложеност локалног, регионалног и глобалног контекста сиријског сукоба, она није поставила недвосмислену победу као циљ, већ се определила за продужавање сукоба ниског интензитета, док се не искристалише територијална подела и тиме створе услови за компромисно решење између сукобљених локалних страна. Предност над осталим локалним, регионалним и глобалним актерима остварила је одлучношћу да на време употреби силу (иако је можда могла и раније), као и правилним разумевањем гравитационих центара противника. На локалном плану, то су били побуњеници, припадници већинског сунитског становништва, вођени моралном идејом осветничког преокретања односа снага у Сирији, насилним прекидањем вишедеценијске доминације мањинских Алавитана. Русија је добро уочила њихову неспособност да се уједине око заједничке политичке платформе (као што Сиријци никада и нису могли, од времена Аурелијана до француског мандатног периода), те да ће превагу међу њима (као и у Чеченији) однети исламски екстремисти. Штавише, Русија ће интервенцију започети када појединачно најјача снага у сиријском сукобу буде била најрадикалнија цихадистичка организација 21. века, Исламска држава (од Луисових примера донекле упоредива само са фанатичним Јапанцима).

Иако ће Исламска држава Русима у почетку (као, уосталом, и другим спољним актерима) послужити само као изговор да се обрачунају са Асадовим „умеренијим“ противницима на западу земље, и њу ће сиријске трупе уз руску помоћ касније одлучно поразити на подручју западно од реке Еуфрат (источно ће то учинити Сиријске демократске снаге предвођене Курдима). Након њеног коначног уништења, суштина сукоба се углавном свела на поделу сфера утицаја између Русије и регионалног актера Турске, те разрешавања улоге у сиријској кризи САД као глобалног актера. Руси су надиграли Турке у кризи која се развила након што су им ови оборили авион, искористивши нестабилан унутрашњополитички положај турског председника Ердогана, противречности турско-америчких односа и зависност Турске од економске размене са Русијом. Резултат је било свођење Турске на другоразредног актера у сукобу, и њено задовољавање сфером утицаја у уском и испрекиданом територијалном подручју на северу Сирије, док би Русија контролисала

остатак земље. Русима ће ићи на руку и смањење интересовања Сједињених Држава за Сирију (и Блиски исток уопште), захваљујући избору Доналда Трампа за председника, додуше по цену две врло опасне кризе изазване када је Трамп бомбардовао сиријске снаге због њихове наводне употребе хемијског наоружања.

У табели која следи сумирана је испуњеност Луисових критеријума недвосмислене победе у четири рата која је Русија водила у периоду 1999–2019:

	Уверење у исправност сопствене моралне идеје	Идентификација гравитационог центра противника	Постављање недвосмислене победе као ратног циља	Реализација недвосмислене победе и трансформација противничке моралне идеје
Чеченија (1999–2009)	да	да	да	да
Грузија (2008)	да	да	да	не
Украјина (2014–2015)	да	не	не	не
Сирија (2015–)	да	да	не	не

Русија 2019. за разлику од оне из 1999, када је упадом џихадистичких милитаната из фактички независне Чеченије у суседни Дагестан почела серија поменутих ратова, има обезбеђен територијални интегритет у границама руске федералне јединице из састава бившег Совјетског Савеза, које су у међувремену обухватиле и Крим. Иако анексија Крима није међународно призната, фактички суверенитет Москве на том полуострву тренутно ничим није оспорен. Економски гледано, Русија у 2019. неупоредиво боље стоји него у 1999, која је била година њеног економског минимума у савременој историји. На овај резултат сенку баца то што, укупно гледано, Русија у току друге деценије посматраног периода економски практично стагнира – у годинама када остварује економски раст, он није ни изблиза висок као у првој деценији, док се године пада одликују много вишим процентима. И, док је први пад (2009) био условљен светском економском кризом, други (2014–2016) је био директна последица рата у Украјини, за који смо видели да испуњава најмање Луисових критеријума. Путинова Русија с краја друге деценије

21. века је, иако аутократија, политички много стабилнија од Јељциновог хибридног режима из деведесетих. Ипак, ово пишемо у периоду пада Путинове популарности међу становништвом, услед непопуларне реформе пензионог система. Коначно, Русија је у поменутих 20 година потврдила и ојачала свој статус велике силе на међународној сцени, и показује очигледну способност да, након још два неуспела покушаја приближавања на Сједињеним Државама, издржи жестоку политичку конфронтацију с њима.

Политички сукоб Русије и Сједињених Држава својеврсни је продужетак Хладног рата, с тим што је од њега чак и опаснији, у смислу могућег прерастања у „врући“ рат, због нарушавања некадашње равнотеже међу светским суперсилама. Иза овог сукоба такође стоје моралне идеје – руско *великосилство* против америчке изузетности, која се испољава у њиховом настојању да остваре светску либералну хегемонију. Од четири рата која смо обрадили, за три се могу рећи да су прокси ратови Русије и САД, док је четврти (тачније, први по реду, чеченски) у великој мери представљао реакцију на НАТО агресију против Југославије. Након 20 година асертивне спољне политике Русије и њених војних победа, резултати на плану супротстављања америчком хегемонизму су неспорни. Док су САД 1999. биле у стању поведу најмоћнији војни савез свих времена у бомбардовање једне земље у срцу Европе, уз немо посматрање Русије, 2019. смо дошли дотле да се САД не усуђују војно да интервенишу ни на сопственој хемисфери – против Венецуеле, која има руску војну подршку. Преиспитивање „велике стратегије“ либералне хегемоније, у корист дефанзивног уздржавања, данас је озбиљније него икад. Избор Доналда Трампа имао је вишеструк ефекат. Пољуљао је уверење самих Американаца у савршеност њиховог политичког система – што би био први корак ка губљењу вере у моралну идеју изузетности – тиме што је постало могуће да једна тако контроверзна личност постане председник и подели друштво никад дубље у последњих век и по, па све то још уз наводни удео Руса у његовом избору.¹⁰²⁰ Повео је непредвидиву и нестратешку спољну политику, између осталог, показујући слабљење интересовања за један

¹⁰²⁰ Додајмо и да Трампова антимигрантска политика (уз изградњу новог зида на граници са Мексиком) као и економски протекционизам, у земљи која се некад поносила својим имигрантским карактером и отвореношћу граница и економије, те на томе, између осталог, темељила своју снагу и самопоуздање, јако подсећају на семе пропасти Римског царства које је подизањем зидова око Рима посејао Аурелијан.

тако значајан светски регион какав је Блиски исток, којим су САД доскора „жариле и палиле“, а сада је Русија та која тамо успешно приводи крају један оружани сукоб.¹⁰²¹

На крају, да закључимо – да ли се Русији исплатила употреба силе у поменутом двадесетогодишњем периоду? Свакако да јесте. То и не чуди, с обзиром на то да је и раније у историји војна сила била најјача карта на коју је Русија могла да игра, и онда када јој на другим пољима нису „цветале руже“. Асиметрија војне у односу на економску и меку моћ изражена је и данас – упркос скромном учинку у погледу потоњих, Русија и даље чврсто држи позицију друге војне силе света, једине која у технолошком смислу може да парира САД, што и јесте приоритет руске војске данас. *Великосилство* је као идеја, чини се, дубље него икад укоренењено код Руса, о чему сведоче небројени цитати руских званичника и припадника шире елите, као и анкета међу становништвом са почетка 2019, коју смо раније навели. Сигурно је да би резултати били и бољи да је Русија и у ратовима који су следили, након Чеченије, остварила недвосмислене победе. Но, видели смо да тако нешто у случају Грузије није било неопходно за постизање стабилног мира, а у Украјини и Сирији ни реално. У овој последњој је Русија захваљујући правилном уочавању гравитационих центара противника успела да стекне релативну предност у односу на њих у још увек (јесен 2019) текућем сукобу, тако да практично као једини значајнији руски „подбачај“ у сва четири случаја која смо истражили можемо да идентификујемо пропуст Москве да то учини у украјинској кризи. Закључак, који надилази примере ратова Русије 1999–2019. и има ширу практичну и теоријску вредност, сам се намеће – чак и кад изостане недвосмислена победа, битно је поседовати морално исправан циљ и веровати у њега, а затим идентификовати гравитациони центар противника. Луис је своју књигу завршио латинском изреком „SIC VIS PACEM, PARA BELLUM“¹⁰²² а ми ћемо нашу са Сун-Цуом: „Ако познајете непријатеља и познајете себе, нећете се бојати исхода стотину битака“¹⁰²³

¹⁰²¹ Наставак 21. века ће показати је ли то можда наговештај да би Америка једног дана, као Картагина некад, могла да се посвети економији и трговини као областима у којима је одувек била успешна, а империјализам и војне авантуре остави онима којима је то традиционално јача страна – између осталих, Русима.

¹⁰²² John David Lewis, *Nothing Less Than Victory: Decisive Wars and the Lessons of History*, op. cit., p. 294.

¹⁰²³ Цитат преузет са: <https://www.goodreads.com/quotes/17976-if-you-know-the-enemy-and-know-yourself-you-need> 21/10/2019

БИБЛИОГРАФИЈА

- “A Closer Look at Russia’s ‘Hybrid War’”, by Michael Kofman and Matthew Rojansky, Kennan Cable, No. 7, April 2015.
- Ајзенхамер, Владимир, „Бојно поље *praxis*: реалистичко-конструктивистички дуумвират и ‘посртање’ либералног интернационализма“, *Међународни проблеми*, год. 69, бр. 2-3/2017, април–септембар 2017, стр. 262-282.
- Akhmadov, Ilyas and Miriam, Lanskoj, *The Chechen Struggle: Independence Won and Lost*, Palgrave Macmillan, New York, 2010.
- Allison, Roy, “Russia and Syria: Explaining Alignment with a Regime in Crisis”, *International Affairs*, Vol. 89, No. 4, 2013, pp. 195-823
- Allison, Roy, “Russia Resurgent? Moscow’s Campaign to ‘Coerce Georgia to Peace’”, *International Affairs*, Vol. 84, No. 6, 2008, pp. 1145-1171.
- Allison, Roy, “Russian ‘deniable’ Intervention in Ukraine: How and Why Russia Broke the Rules”, *International Affairs*, Vol. 90, No. 6, 2014, pp. 1255-1297.
- Baev, Pavel K., “Putin’s War in Chechnya: Who Steers the Course?”, *PONARS Policy Memo 345*, November 2004.
- Барабанов, Михаил, Антон Лавров и Вячеслав Целуйко, *Танки августа*, Центр анализа стратегий и технологий, Москва 2009.
- Berzins, Janis, “Russia’s New Generation Warfare in Ukraine: Implications for Latvian Defense Policy”, Policy Paper no. 2, National Defence Academy of Latvia – Center for Security and Strategic Research, April 2014.
- Bhardwaj, Maya, “Development of Conflict in Arab Spring Libya and Syria: From Revolution to Civil War”, *The Washington University International Review*, Vol. 1, Spring 2012, pp. 76-96.
- Blank, Stephen, “From Neglect to Duress: The West and the Georgian Crisis Before the 2008 War”, in: *The Guns of August 2008: Russia’s War in Georgia*, Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (eds.), M. E. Sharpe, New York, London, 2009, pp. 104-121.
- Borshchevskaya, Anna, “Russia in the Middle East: Is There an Endgame?”, in: *Russia’s Policy in Syria and the Middle East: Determination, Delight, and Disappointment*, Central Asia Program paper no. 212, January 2019, pp. 16-21.

- Bryce-Rogers, Athena, "Russian Military Reform in the Aftermath of the 2008 Russia-Georgia War", *Demokratizatsiya*, Vol. 21, No. 3, 2013, pp. 339-368.
- Buckley, Caitlin A., "Learning from Libya, Acting in Syria", *Journal of Strategic Security*, Vol. 5, No. 2, Summer 2012, pp. 81-104.
- Бжежински, Збигњев, *Велика шаховска табла*, ЦИД, Подгорица, Романов, Бања Лука, 2001.
- Cadier, David, "Eastern Partnership vs Eurasian Union? The EU-Russian Competition in the Shared Neighbourhood and the Ukraine Crisis", *Global Policy*, Vol. 5, Sup. 1, October 2014, pp. 76-85.
- Campbell, David, *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1992.
- Carpenter, Ted Galen, "Tangled Web: The Syrian Civil War and Its Implications", *Mediterranean Quarterly*, Vol. 24, No. 1, Winter 2013, pp. 1-11.
- Cheterian, Vicken, "The August 2008 War in Georgia: From Ethnic Conflicts to Border Wars", *Central Asian Survey*, Vol. 28, No. 2, June 2009, pp. 155-170.
- Cohen, Ariel, Robert E. Hamilton, "The Russian Military and the Georgia War: Lessons and Implications", Strategic Studies Institute, June 2011.
- Cohen, Stephen F., *War with Russia? From Putin and Ukraine to Trump and Russiagate*, Hot Books, New York, 2019 (electronic issue).
- Connolly, Richard, "Western Economic Sanctions and Russia's Place in the Global Economy", in: *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, Agnieszka Pikulicka-Wilczewska and Richard Sakwa (eds.), E-International Relations, Bristol, 2015, pp. 223-232.
- Ђурђевић-Лукић, Светлана, *Глобална политика Сједињених Америчких Држава 2001–2012*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2013.
- Erlich, Reese, *Inside Syria: The Backstory of Their Civil War and What the World Can Expect*, Prometheus Books, Amherst, New York, 2014.
- "Faulty Powers: Who Started the Ukraine Crisis?", *Foreign Affairs*, November/December 2014, pp. 167-178.
- Felgenhauer, Pavel, "After August 7: The Escalation of Russia-Georgia War", in: *The Guns of August 2008: Russia's War in Georgia*, Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (eds.), M. E. Sharpe, New York, London, 2009, pp. 162-180.
- Galeotti, Mark, "'Hybrid War' and 'Little Green Men': How It Works, and How It Doesn't", in: *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and*

- Perspectives*, Agnieszka Pikulicka-Wilczewska and Richard Sakwa (eds.), E-International Relations, Bristol, 2015, pp. 156-164.
- Galeotti, Mark, *Russia's Wars in Chechnya 1994–2009*, Osprey Publishing, Oxford and New York, 2014.
- Goble, Paul A., "Defining Victory and Defeat: The Information War Between Russia and Georgia", in: *The Guns of August 2008: Russia's War in Georgia*, Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (eds.), M. E. Sharpe, New York, London, 2009, pp. 181-195.
- Goltz, Thomas, "The Paradox of Living in Paradise: Georgia's Descent into Chaos", in: *The Guns of August 2008: Russia's War in Georgia*, Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (eds.), M. E. Sharpe, New York, London, 2009, pp. 10-27.
- Gordadze, Thornike, "Georgian-Russian Relations in the 1990s", in: *The Guns of August 2008: Russia's War in Georgia*, Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (eds.), M. E. Sharpe, New York, London, 2009, pp. 28-48.
- Gvosdev, Nikolas K., "Russia's Strategic Goals in the Middle East", in: *Russia's Policy in Syria and the Middle East: Determination, Delight, and Dissapointment*, Central Asia Program paper no. 212, January 2019, pp. 4-7.
- Хантингтон, Семјуел П., *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, ЦИД, Подгорица, Романов, Бања Лука, 2000.
- Harris, William, *Quicksilver War: Syria, Iraq, and the Spiral of Conflict*, Oxford University Press, New York, 2018.
- Hildreth, Steven A. and Carl Ek, "Long-Range Ballistic Missile Defense in Europe", Library of Congress Congressional Research Service, Washington D.C., 2009.
- Hill, Fiona, "The Real Reason Putin Supports Assad: Mistaking Syria for Chechnya", *Foreign Affairs*, March 25, 2013 (Snapshot)
- Hill, Fiona, and Clifford G. Gaddy, *Mr. Putin: Operative in the Kremlin*, The Brookings Institution, Washington D.C., 2013.
- Хофбауер, Ханес, *Слика непријатеља – Русија: историја једне демонизације*, Албатрос плус, Београд, 2017.
- Illarionov, Andrei, "The Russian Leadership's Preparation for War, 1999–2008", in: *The Guns of August 2008: Russia's War in Georgia*, Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (eds.), M. E. Sharpe, New York, London, 2009, pp. 49-84.
- Јовић-Лазвић, Ана, *Односи између Европске уније и Руске Федерације – крај XX и почетак XXI века*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2015.

- Karagiannis, Emmanuel, "The Russian Interventions in South Ossetia and Crimea Compared: Military Performance, Legitimacy and Goals", *Contemporary Security Policy*, Vol. 35, No. 3, 2014, pp. 400-420.
- Katchanovski, Ivan, "Crimea: People and Territory Before and After Annexation", in: *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, Agnieszka Pikulicka-Wilczewska and Richard Sakwa (eds.), E-International Relations, Bristol, 2015, pp. 80-89.
- Katz, Mark N., "Not Getting Any Easier: Putin's Middle East Balancing Act", in: *Russia's Policy in Syria and the Middle East: Determination, Delight, and Disappointment*, Central Asia Program paper no. 212, January 2019, pp. 13-15.
- Kinzer, Stephen, *The True Flag: Theodore Roosevelt, Mark Twain, and the Birth of American Empire*, Henry Holt and Company, New York, 2017.
- Kiryukhin, Denys, "Roots and Features of Modern Ukrainian National Identity and Nationalism", in: *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, Agnieszka Pikulicka-Wilczewska and Richard Sakwa (eds.), E-International Relations, Bristol, 2015, pp. 59-68.
- Kissinger, Henry, *Diplomacy*, Simon and Shuster Paperbacks, New York, 1994.
- Kofman, Michael, "Russian Combat Operations in Syria and Their Impact on the Force", in: *Russia's Policy in Syria and the Middle East: Determination, Delight, and Disappointment*, Central Asia Program paper no. 212, January 2019, pp. 23-27.
- Kofman, Michael, and Matthew Rojansky, "What Kind of Victory for Russia in Syria", *Military Review*, March-April 2018, pp. 6-23.
- Кораћ, Срђан Т., *Дисциплинско ратовање у доба дронова и робота*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2019.
- Kreutz, Andrej, "Russia in Syria. The Previous History and Present Concerns", *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis, Studia Politologica XVII*, 2016, pp. 95-113.
- Kreutz, Andrej, "Syria: Russia's Best Asset in the Middle East", Russia/NIS Center, November 2010.
- Kuzio, Taras, "The Origins of Peace, Non-Violence, and Conflict in Ukraine", in: *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, Agnieszka Pikulicka-Wilczewska and Richard Sakwa (eds.), E-International Relations, Bristol, 2015, pp. 109-122.
- Lapidus, Gail W., "Russia's Second Chechen War: Ten Assumptions in Search of a Policy", in: *Chechnya: The International Community and Strategies for Peace and Stability, Conference Papers*, Vol. 27, 2012.

- Lewis, John David, *Nothing Less Than Victory: Decisive Wars and the Lessons of History*, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2010.
- Лишанин, Младен, „Повратак неоконзервативаца? Турбуленције у америчкој спољној политици за време администрације Доналда Трампа“, у: *Контроверзе спољне политике САД и међународних односа у Трамповој ери*, Владимир Трапара и Александар Јазјић (урс.), Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2019, стр. 9-34.
- Lyall, Jason, “Are Coethnics More Effective Counterinsurgents? Evidence from the Second Chechen War”, *American Political Science Review*, Vol. 104, No. 1, February 2010, pp. 1-20.
- Mackinder, Halford J., *Democratic Ideas and Reality: A Study in the Politics of Reconstruction*, Faber and Faber, London, 2009 (првобитно објављено од Henry Holt and Company, New York, 1919).
- Mankoff, Jeffrey, *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*, Rowman and Littlefield Publishers, 2011.
- Marples, David, “Ethnic and Social Composition of Ukraine’s Regions and Voting Paterns”, in: *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, Agnieszka Pikulicka-Wilczewska and Richard Sakwa (eds.), E-International Relations, Bristol, 2015, pp. 9-18.
- Mearsheimer, John J., “Why the Ukraine Crisis is the West’s Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin”, *Foreign Affairs*, September–October 2014, pp. 1-12.
- Menon, Rajan and Graham E. Fuller, “Russia’s Ruinous Chechen War”, *Foreign Affairs*, Vol. 79, No. 2, March/April 2000, pp. 32-44.
- Метан, Ги, *Русија – Запад: хиљаду година рата – русофобија од Карла Великог до украјинске кризе*, Академска Књига, Нови Сад, Информатика, Београд, 2017.
- Pain, Emil, “The Second Chechen War: The Information Component”, *Military Review*, July-August 2000, pp. 59-69.
- Molchanov, Mikhail A., “Russia as Ukraine’s ‘Other’: Identity and Geopolitics”, in: *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, Agnieszka Pikulicka-Wilczewska and Richard Sakwa (eds.), E-International Relations, Bristol, 2015, pp. 206-221.
- Nichol, Jim, *Russia-Georgia Conflict in South Ossetia: Context and Implications for U.S. Interests*, CRS Report for Congress, October 24, 2008.

- Nilsson, Niklas, "Georgia's Rose Revolution: The Break With the Past", in: *The Guns of August 2008: Russia's War in Georgia*, Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (eds.), M. E. Sharpe, New York, London, 2009, pp. 85-103.
- Notte, Hanna, "Russia in Chechnya and Syria: Pursuit of Strategic Goals", *Middle East Policy*, Vol. 23, No. 1, Spring 2016, pp. 59-74.
- Obama, Barack, *Dreams from My Father: A Story of Race and Inheritance*, Three Rivers Press, New York, 2004.
- Obama, Barack, "Renewing American Leadership", *Foreign Affairs*, July/August 2007, pp. 2-16.
- Petro, Nicolai N., "Understanding the Other Ukraine: Identity and Allegiance in Russophone Ukraine", in: *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, Agnieszka Pikulicka-Wilczewska and Richard Sakwa (eds.), E-International Relations, Bristol, 2015, pp. 19-35.
- Петровић, Драган, *Русија и Европа*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2010.
- Pogrebinskiy, Mikhail, "Russians in Ukraine: Before and After Euromaidan", in: *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, Agnieszka Pikulicka-Wilczewska and Richard Sakwa (eds.), E-International Relations, Bristol, 2015, pp. 90-99.
- Ponsard, Lionel, *Russia, NATO and Cooperative Security: Bridging the Gap*, Routledge, 2007.
- Popjanevski, Johanna, "From Sukhumi to Tskhinvali: The Path to War in Georgia", in: *The Guns of August 2008: Russia's War in Georgia*, Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (eds.), M. E. Sharpe, New York, London, 2009, pp. 143-161.
- Posen, Barry R., *Restraint: A New Foundation for U.S. Grand Strategy*, Cornell University Press, Ithaca and London, 2014.
- Пророковић, Душан, *Ера мултиполарности*, Службени гласник, Београд, 2018.
- Russell, John, *Chechnya – Russia's "War on Terror"*, Routledge, London and New York, 2007.
- Rutland, Peter, "An Unnecessary War: Geopolitical Roots of the Ukraine Crisis", in: *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, Agnieszka Pikulicka-Wilczewska and Richard Sakwa (eds.), E-International Relations, Bristol, 2015, pp. 129-140.
- Rutland, Peter, "The Impact of Sanctions on Russia", in: *Russian Analytical Digest*, No. 157, 17 December 2014, pp. 2-7.

- Sakwa, Richard, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, I. B. Taurus, 2014. (electronic issue)
- Salushev, Sergey, "Annexation of Crimea: Causes, Analysis and Global Implications", *Global Societies Journal*, Vol. 2, 2014, pp. 37-46.
- Smith, David J., "The Saakashvili Administration's Reaction to Russian Policies Before the 2008 War", in: *The Guns of August 2008: Russia's War in Georgia*, Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (eds.), M. E. Sharpe, New York, London, 2009, pp. 122-142.
- Smith, Hanna, *Russian Greatpowerness: Foreign Policy, the Two Chechen Wars and International Organisations*, University of Helsinki, Helsinki 2014.
- Souleimanov, Emil and Ondrej Ditrych, "The Internationalisation of the Russian-Chechen Conflict: Myths and Reality", *Europe-Asia Studies*, Vol. 60, No. 7, September 2008, pp. 1199-1222.
- Souleimanov, Emil Aslan and Valery Dzutsati, "Russia's Syria War: A Strategic Trap", *Middle East Policy*, Vol. 25, No. 2, Summer 2018, pp. 42-50.
- Spykman, Nicholas J., *America's Strategy in World Politics*, Transaction Publishers, New Brunswick and London, 2007 (првобитно објављено од Brace and Company, Harcourt, 1942).
- Stent, Angela, "Putin's Power Play in Syria: How to Respond to Russia's Intervention", *Foreign Affairs*, January–February 2016, pp. 106-113.
- Stent, Angela E., *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2014.
- Stepanova, Ekaterina, "Regionalization as the Key Trend of Russia's Policy on Syria and in the Middle East", in: *Russia's Policy in Syria and the Middle East: Determination, Delight, and Dissapointment*, Central Asia Program paper no. 212, January 2019, pp. 8-12.
- Trapara, Vladimir, "Does Trump have a Grand Strategy?", *Review of International Affairs*, Vol. 68, No. 1168, October–December 2017, pp. 56-70.
- Трапара, Владимир, „Концепт недвосмислене победе Џона Дејвида Луиса“, *Међународна политика*, год. 70, бр. 1176, октобар–децембар 2019, стр. 5-21.
- Trapara, Vladimir, "National Security Strategies of Russia (2009) and the United States (2010): A New Stage in the Reproduction of Incompatible National Identities", *Review of International Affairs*, vol. 64, no. 1149, January–March 2013, pp. 5-34.

- Трапара, Владимир, „Односи Сједињених Држава и Русије у Обамином другом мандату“, *Међународна политика*, год. 64, бр. 1151, јули-септембар 2013, стр. 51-66.
- Трапара, Владимир, „Правила о међународном миру и безбедности у светлу односа између великих сила“, *Међународна политика*, год. 61, бр. 1140, октобар-децембар 2010, стр. 80-93.
- Трапара, Владимир, „Преламање односа Русије и Сједињених Држава након избора Трампа на Србију“, *Међународна политика*, год. 68, бр. 1168, октобар-децембар 2017, стр. 5-19.
- Трапара, Владимир, „Проблем противракетне одбране у односима Русије и Сједињених Држава“, *Међународни проблеми*, год. 66, бр. 1-2, јануар-јун 2014, стр. 101-136.
- Трапара, Владимир, „Савремени значај Макиндеровог концепта Источне Европе: случај украјинске кризе“, *Међународна политика*, год. 65, бр. 1155-1156, јул-децембар 2014, стр. 26-43.
- Трапара, Владимир, „‘Употребљивост’ силе за остваривање спољно-политичких циљева у XXI веку: руске интервенције у Грузији (2008) и на Криму (2014)“, у: *Употреба силе у међународним односима*, Жаклина Новичић (ур.), Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2018, стр. 34-55.
- Трапара, Владимир, „Виђење претњи у стратешким документима Трампове администрације“, у: *Контроверзе спољне политике САД и међународних односа у Трамповој ери*, Владимир Трапара и Александар Јазих (урс.), Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2019, стр. 54-67.
- Трапара, Владимир, *Време „ресетовања“: односи Русије и Сједињених Држава у периоду од 2009. до 2012. године*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2017.
- Трапара, Владимир и Милош Јончић, „Пут за решавање сукоба – упоредна анализа замрзнутих сукоба на простору ОЕБС“, *Међународни проблеми*, год. 64, бр. 3, јул-септембар 2012, стр. 275-302.
- Treisman, Daniel, “Why Putin Took Crimea: The Gambler in the Kremlin”, *Foreign Affairs*, May/June 2016, pp. 47-54
- Trenin, Dmitri, *Should We Fear Russia?*, Polity Press, Cambridge and Malden, 2016. (electronic issue)
- Trenin, Dmitri, *The Ukraine Crisis and the Resumption of Great-Power Rivalry*, Carnegie Moscow Center, July 2014.

- Tsygankov, Andrei P., *Russia and the West from Alexander to Putin: Honor in International Relations*, Cambridge University Press, New York, 2012.
- Tsygankov, Andrei P., *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, Rowman and Littlefield Publishers, Inc., Plymouth, 2010.
- Tsygankov, Andrei P., and Matthew Tarver-Wahlquist, "Dueling Honors: Power, Identity and the Russia-Georgia Divide", *Foreign Policy Analysis*, 5, 2009, pp. 307-326.
- Uehling, Greta, "Every Day Life After Annexation: The Autonomous Republic of Crimea", in: *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, Agnieszka Pikulicka-Wilczewska and Richard Sakwa (eds.), E-International Relations, Bristol, 2015, pp. 69-79.
- Van Dam, Nikolaos, *Destroying a Nation: The Civil War in Syria*, I. B. Taurus, London, New York, 2017. (e-book)
- Wang, Wan, "Impact of Western Sanctions on Russia in the Ukraine Crisis", *Journal of Politics and Law*, Vol. 8, No. 2, 2015, pp. 1-6.
- Williams, Brian Glyn, "The Russo-Chechen War: A Threat to Stability in the Middle East and Eurasia?", *Middle East Policy*, Vol. 8, No. 1, March 2001, pp. 128-148.
- Wilson, Andrew, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, Yale University Press, New Haven and London, 2014.
- Wilson, Andrew, "Ukrainian Politics since Independence", in: *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, Agnieszka Pikulicka-Wilczewska and Richard Sakwa (eds.), E-International Relations, Bristol, 2015, pp. 101-108.
- Woehrel, Steven, "Ukraine: Current Issues and U.S. Policy", CRS Report, May 20, 2014.
- Зыгарь, Михаил Викторович, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, Альпина Диджитал (электронное издание).

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

355.48(470)"1999/2019"
327(470)"1999/2019"

ТРАПАРА, Владимир, 1981-

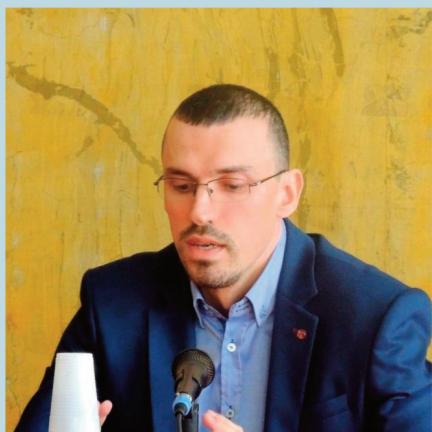
Ратови Русије 1999-2019. / Владимир Трапара. -
Београд : Институт за међународну политику и
привреду, 2020 (Београд : Донат граф). - 289 стр. ; 24 cm

Монографија је настала у оквиру пројекта "Србија и
изазови у међународним односима 2020. године"-->
Колофон. - Тираж 150. - Напомене и библиографске
референце уз текст. - Библиографија: стр. 281-289.

ISBN 978-86-7067-274-1

а) Русија -- Војна историја -- 1999-2019 б) Русија --
Спољна политика -- 1999-2019

COBISS.SR-ID 283806476

Др Владимир Трапара (1982-) је научни сарадник Института за међународну политику и привреду из Београда. Тренутно обавља функцију начелника Центра за евроатлантске студије при Институту, као и главног и одговорног уредника научног часописа *Међународна политика*. Примарно поље академског интересовања су му спољне политике и односи Русије и Сједињених Држава. Иза себе већ има једну објављену научну монографију и четрдесет научних чланака. Књига *Ратови Русије 1999-2019*, представља најзначајније дело у његовој досадашњој академској каријери.

ISBN 978-86-7067-274-1